

SWPS UNIWERSYTET HUMANISTYCZNOSPÓŁECZNY
INSTYTUT PRAWA

mgr Agnieszka Kurniewicz

Instrumenty ochrony prawnej ofiar przemocy w rodzinie

Praca doktorska przygotowana pod kierunkiem
naukowym dr hab. Dariusza Jagiełło,
prof. Uniwersytetu SWPS

Warszawa, grudzień 2021

SPIS TREŚCI

STRESZCZENIE	6
SUMMARY	8
WYKAZ SKRÓTÓW	10
WSTĘP	14

ROZDZIAŁ I

PRZEMOC W RODZINIE	20
1.1. Definicja pojęcia przemocy w rodzinie	20
1.2. Formy przemocy	30
1.3. Cykle przemocy	34
1.4. Skala zjawiska.....	41

ROZDZIAŁ II

PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY W RODZINIE W UJĘCIU

MIĘDZYNARODOWYM Z UWZGLĘDNIENIEM ASPEKTÓW

PRAWNOPORÓWNAWCZYCH	52
2.1. Regulacje prawne Organizacji Narodów Zjednoczonych.....	52
2.1.1. Konwencje o charakterze ratyfikowanych umów międzynarodowych.....	53
2.1.2. Wybrane dokumenty ONZ w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.....	66
2.2. Regulacje prawne Rady Europy.....	68
2.2.1. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz wybrane orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	68
2.2.2. Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej.....	74
2.2.3. Inne regulacje Rady Europy.....	91
2.3. Prawodawstwo oraz instrumenty działania Unii Europejskiej	95
2.3.1. Program Daphne III.....	96
2.3.2. Inne istotne dokumenty Unii Europejskiej	98
2.4. Analiza ustawodawstwa wybranych państw europejskich w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.....	101

2.4.1. Mechanizmy zapewniające ochronę ofiar przemocy w rodzinie oraz izolację sprawcy od ofiary.....	101
2.4.2. Modelowe rozwiązania prawne na przykładzie austriackiej federalnej ustawy o ochronie przed przemocą w rodzinie.....	112

ROZDZIAŁ III

PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY W RODZINIE

W POLSKIM PRAWIE 116

3.1. Geneza ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.....	116
3.1.1. Podstawowe założenia i cel ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie	116
3.1.2. Definiowanie pojęć.....	121
3.1.3. Płaszczyzny nowelizacyjne ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.....	123
3.1.4. Zadania i obowiązki wynikające z treści ustawy	129
3.1.5. Idea interdyscyplinarności działania organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie – zespoły interdyscyplinarne i grupy robocze	135
3.1.6. Procedura „Niebieskie Karty”	142
3.1.7. Gminny, powiatowy i wojewódzki program przeciwdziałania przemocy w rodzinie.....	149
3.1.8. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.....	151
3.1.9. Odebranie w związku z przemocą w rodzinie osoby małoletniej podlegającej władzy rodzicielskiej	154
3.2. Przepięstwo znęcania się w odniesieniu do przemocy w rodzinie (art. 207 § 1 k.k.).....	160
3.2.1. Przedmiot ochrony.....	163
3.2.2. Strona przedmiotowa.....	167
3.2.2.1. Wykładnia ustawowego znamienia „znęcanie się”	169
3.2.2.2. Przedmiot czynności wykonawczej	176
3.2.3. Podmiot.....	180
3.2.4. Strona podmiotowa – postacie zamiaru.....	180

3.2.5. Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się w typie kwalifikowanym (art. 207 § 1a, 2 i 3 k.k.).....	182
3.2.6. Wzajemne znęcanie się a odpowiedzialność karna sprawców	188

ROZDZIAŁ IV

INSTRUMENTY PRAWNE W ZAKRESIE ODIZOLOWANIA SPRAWCÓW

PRZEMOCY W RODZINIE..... 194

4.1. Formy działania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości podejmowane w celu przeciwdziałania przemocy w rodzinie	194
4.2. Odizolowanie sprawcy przemocy w rodzinie na etapie postępowania przygotowawczego.....	195
4.2.1. Zatrzymanie	198
4.2.2. Tymczasowe aresztowanie.....	205
4.2.3. Dozór Policji	213
4.2.4. Warunkowy dozór Policji	215
4.2.5. Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym	218
4.2.6. Europejski nakaz ochrony	222
4.3. Odizolowanie sprawcy przemocy w rodzinie na etapie postępowania jurysdykcyjnego	225
4.3.1. Zakaz i obowiązek skazanego powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach	230
4.3.2. Zakaz kontaktowania się z określonymi osobami i obowiązek powstrzymywania się od kontaktowania z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób	235
4.3.3. Zakaz zbliżania się do określonych osób i obowiązek powstrzymywania się od zbliżania się do pokrzywdzonego	237
4.3.4. Zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu.....	239
4.3.5. Nakaz okresowego opuszczenia lokalu oraz obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym	241
4.3.6. Obowiązek powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających.....	243
4.3.7. Obowiązek poddania się terapii uzależnień i leczenie odwykowe sprawców przemocy w rodzinie.....	245

4.3.8. Zobowiązanie do poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji.....	252
4.3.9. Zobowiązanie do uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno- edukacyjnych	254
4.3.10. Konsekwencje niezastosowania się skazanego do orzeczonych obowiązków i kara pozbawienia wolności jako środek o charakterze izolacyjnym	257
4.4. Cywilny nakaz opuszczenia mieszkania	262

ROZDZIAŁ V

STOSOWANIE INSTRUMENTÓW PRAWNYCH W CELU ODIZOLOWANIA SPRAWCÓW PRZEMOCY W RODZINIE W UJĘCIU STATYSTYCZNYM WRAZ Z POSTULATAMI <i>DE LEGE FERENDA</i>	270
---	------------

PODSUMOWANIE	300
BIBLIOGRAFIA	306
SPIS TABEL	340
SPIS WYKRESÓW	341

STRESZCZENIE

Celem rozprawy jest podjęcie próby dokonania oceny, czy instrumenty ochrony prawnej funkcjonujące w polskim prawie odnośnie ofiar przemocy w rodzinie stanowią spójne i wystarczające narzędzia reakcji w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Głównym aspektem podjętej przeze mnie analizy w kwestii przeciwdziałania przemocy w rodzinie będzie reakcja organów państwowych na zjawisko przemocy w rodzinie, ze szczególnym uwzględnieniem przepisów karnoprawnych. Na szeroko pojmowaną przemoc w rodzinie należy spojrzeć także przez pryzmat przyczyn oraz problematyki jej psychologicznych i wiktymologicznych następstw, z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb ofiar. Pamiętać należy, że system przeciwdziałania przemocy w rodzinie został oparty na rozwiązaniach krajowych i międzynarodowych. Na pierwszy plan przeprowadzonej analizy wysuwają się takie zagadnienia jak:

- system instrumentów karnych przewidzianych w kodeksie karnym i kodeksie postępowania karnego w postaci środków zapobiegawczych, środków karnych i środków probacyjnych stosowanych dla zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa ofiar przemocy w rodzinie;
- formy działania organów państwowych przewidzianych w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* w związku z podjęciem interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą na podstawie procedury Niebieskie Karty;
- wykorzystanie prawnych instrumentów ochrony ofiar przemocy w rodzinie na podstawie przestępstwa znęcania się z art. 207 § 1 k.k.

Wstępem do analizy rozwiązań prawnych funkcjonujących w wybranych krajach jest kwestia obowiązków państwa w związku z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych oraz ochrony praw osoby pokrzywdzonej przemocą domową w orzecznictwie ETPC. Zestawienie systemów prawnych wybranych do analizy krajów, przede wszystkim w ujęciu odpowiedzialności karnej za przestępstwo przemocy w rodzinie miało na celu ustalenie, czy modele te charakteryzuje spójność zastosowanych narzędzi. Zabieg ten skoncentrowałam na próbie przyporządkowania zagranicznych rozwiązań w polskich strategiach

postępowania wobec sprawców przemocy w rodzinie, jak i na poszukiwaniu modelowych rozwiązań pomocnych w celu stworzenia spójnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Polsce.

Następującą dalej analizę prawnokarnych rozwiązań obowiązujących w Polsce w zakresie zwalczania zjawiska przemocy w rodzinie przeprowadziłam w odniesieniu do przestępstwa znęcania się z art. 207 § 1, 1a, 2 i 3 k.k. W ramach omówienia ustawowych znamion czynów stypizowanych w art. 207 k.k. wskazałam na szereg rozbieżności interpretacyjnych zawartych w nich sformułowań, chociażby takich jak pojęcie znęcania się, stan zależności, osoba nieporadna, szczególne okrucieństwo. Analizę rozwiązań prawnokarnych uzupełniłam także o rozważania procesowe w kontekście wpływu na przebieg postępowania przygotowawczego, w tym wykładnię przeprowadzoną przez Sąd Najwyższy przy przestępstwie znęcania się w odniesieniu do czynności sprawczej oraz problematyki wzajemnego znęcania się. Dodatkowo problematyka ta stanowi właściwe ustalenie ilości czynów przypisanych sprawcy przy jednoczesnym znęcaniu się nad więcej niż jedną osobą.

W oparciu głównie o analizę obecnie obowiązujących przepisów karnoprawnych dotyczących przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie oraz wykorzystanie prawnych instrumentów ochrony ofiar przemocy w rodzinie możliwe było pozytywne zweryfikowanie postanowionych hipotez oraz sformułowanie postulatów *de lege ferenda*. Pozwoliło to wreszcie na wskazanie ewentualnych kierunków prac i korekt w regulacjach karnoprawnych oraz przepisach pozakodeksowych w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Ponadto dało asumpt do wskazania zasadności zintensyfikowania stosowania dostępnych narzędzi wobec sprawców przemocy w rodzinie i wypracowania optymalnego modelu działań.

SŁOWA KLUCZOWE

przemoc w rodzinie, nakaz opuszczenia lokalu, izolacja, ofiara, sprawca przemocy, procedura Niebieskie Karty

SUMMARY

The aim of the thesis is an attempt to assess whether the legal remedies functioning in the Polish law with regard to domestic violence victims constitute coherent and sufficient response instruments in the domestic violence prevention system. The key aspect of the analysis I have undertaken on the issue of domestic violence prevention shall be the response of state authorities to the domestic violence phenomenon, with particular reference to the penal legislation. Domestic violence in its broadest sense shall also be addressed through the prism of its causes and the psychological and victimological consequences thereof, taking into consideration the individual needs of victims. It is important to remember that the system of domestic violence prevention is based on national and international solutions. The following issues brought to the forefront of the analysis conducted include:

- The system of punitive instruments provided for in the Penal Code and the Code of Penal Procedure in the form of preventive measures, penal measures and probationary measures used to ensure the protection and safety of domestic violence victims,
- The forms of measures by state authorities provided for in the Act of 29 July 2005 on Domestic Violence Prevention as regards intervention in the environment of a family affected by violence under the "Blue Card" police procedure (Domestic Violence Police Intervention Protocol), and
- The use of statutory instruments to protect victims of domestic violence pursuant to the crime of abuse under Article 207 § 1 of the Penal Code.

The introduction to the analysis of legal solutions functioning in selected countries is the issue of state obligations in relation to domestic violence prevention in the light of international standards and protection of the rights of a domestic violence victim in the ECHR judicial practice. The compilation of the legal systems of the countries selected for analysis, primarily in terms of criminal liability for the crime of domestic violence, was intended to determine whether the models were characterised by the consistency of the measures applied. I focused on an attempt to assign foreign solutions in the Polish strategies for dealing with perpetrators of violence as well as on

the search for model solutions that could help create a coherent system of domestic violence prevention in Poland.

The following analysis of the penal legislation in force in Poland with regard to combating domestic violence has been conducted with reference to the crime of abuse under Article 207 § 1, 1a, 2 and 3 of the Penal Code. As part of the discussion on statutory criteria of typified crime stipulated in Article 207 of the Penal Code, I indicated a number of discrepancies in the interpretation of the formulations contained therein, such as the concept of abuse, a state of dependence, a physically or mentally challenged person and extreme cruelty. I have also supplemented the analysis of the penal measures with procedural analyses in the context of their impact on the course of pre-trial proceedings, including the interpretation made by the Supreme Court in the case of the crime of abuse with regard to the causative act and the issue of mutual abuse. Furthermore, the relevant issue is the appropriate determination of the number of acts attributed to the perpetrator when more than one person is abused at the same time.

Based mainly on the analysis of the currently existing penal legislation on the prevention of domestic violence and the use of legal instruments for the protection of domestic violence victims, it became possible to positively verify the adopted hypotheses and to formulate *de lege ferenda* postulates. Finally, it allowed the identification of possible course of work and revisions in penal legislation and non-Code regulations in the domestic violence prevention system. Furthermore, it provided a basis for indicating the justification for the intensification of the use of available measures against perpetrators of domestic violence and for the development of an optimal model for intervention.

KEY WORDS

domestic violence, occupation order, isolation, victim, perpetrator of violence, Blue Card police procedure

WYKAZ SKRÓTÓW

art. – artykuł

ds. – do spraw

Dz. U. – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej

Dz. Urz. – Dziennik Urzędowy

Dz. Urz. KGP – Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Policji

EKPC - Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 roku, Dz. U. z 1993 r. nr 61 poz. 284 z późn. zm.

ETPC – Europejski Trybunał Praw Człowieka

IVAWS - International Violence Against Women Survey

k.c. - ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - *Kodeks cywilny*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 z późn. zm.

k.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1444 z późn. zm.

k.k.w. - ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 53 z późn. zm.

Konstytucja RP – ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, t. jedn. Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 z późn. zm.

Konwencja CEDAW - Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 roku, Dz. U. z 1982 r. nr 10 poz. 71.

Konwencja o Prawach Dziecka - Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku, Dz. U. z 1991 r. nr 120 poz. 526 z późn. zm.

Konwencja stambulska/Konwencja CETS 210- Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z dnia 11 maja 2011 roku, Dz. U. z 2015 r. poz. 961.

k.p.c. - ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – *Kodeks postępowania cywilnego*, Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 z późn. zm.

k.p.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks postępowania karnego*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 534 z późn. zm.

k.r.o. – ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359.

KSIP – Krajowy System Informacyjny Policji

KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski

k.w. - ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – *Kodeks wykroczeń*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 2008 z późn. zm.

KZS – Krakowskie Zeszyty Naukowe

LEX/el. – Internetowy System Prawny LEX (wersja elektroniczna)

lit. – litera

m.in. – między innymi

MOPR – Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie

MOPS – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej

M.P. – Monitor Polski

MPPGSiK - Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 roku, Dz. U. z 1977 r. nr 38 poz. 169.

MPPOiP – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 roku, Dz. U. z 1977 r. nr 38 poz. 167.

MRiPS – Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej

n. – następny/a

NIK – Najwyższa Izba Kontroli.

nowelizacja k.k. z 2015 r. - ustawa z dnia 20 lutego 2015 roku *o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. z 2015 r. poz. 396.

nowelizacja u.p.p.r. z 2010 r. – ustawa z dnia 10 czerwca 2010 roku *o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. z 2010 r. nr 125 poz. 842.

np. – na przykład

nr – numer

nt. – na temat

OIK – Ośrodek Interwencji Kryzysowej.

ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych

OSA – Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych

OSN – Orzecznictwo Sądu Najwyższego

OSNC – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna

OSNKW – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa

OSNPG – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Prokuratura Generalna

OSNwSK – Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych

OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich

OTK-A – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego - Seria A

OTK ZU – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Zbiór Urzędowy

PCPR – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie

pkt. – punkt

por. – poruszono/porównaj

poz. – pozycja

PTSD - Post Traumatic Stress Disorders

r. – rok

red. – redakcja

RODO - ustawa z dnia 21 lutego 2019 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku z zapewnieniem stosowania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych)*, (Dz. Urz. UE L 119 z 04.05.2016, str. 1 oraz Dz. Urz. UE L 127 z 23.05.2018, str. 2.), Dz. U. z 2019 r. poz. 730.

r.s.p.n.k. - Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. *w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”*, Dz. U. z 2011 r. nr 209 poz. 1245.

s. – strona

SN – Sąd Najwyższy

t. – tom

t. jedn. – tekst jednolity

tzn. – to znaczy

tzw. – tak zwane

UE – Unia Europejska

u.o.p.n. - ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. *o przeciwdziałaniu narkomanii*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 2050.

u.p.p.r. – ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1249.

u.p.s. – ustawa z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1876 z późn. zm.

ust. – ustęp

ustawa o Policji – ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. *o Policji*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1882.

ustawa o ŻW - ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. *o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1214.

u.w.r.s.p.z. - ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku *o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 821 z późn. zm.

u.w.t.p.a. – ustawa z dnia 26 października 1982 r. *o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1119.

w. – wiek

[w:] – oznacza tekst, który nie jest osobną publikacją, a częścią pracy zbiorowej

wyd. - wydanie

z. – zeszyt

ze zm. – ze zmianami

WSTĘP

Przemoc w rodzinie jest zjawiskiem wszechobecnym w codziennym życiu i stanowi jeden z dominujących problemów społecznych. Skala zjawiska w naszym kraju uzasadnia konieczność podejmowania przez państwo kompleksowych i spójnych działań w celu jego zapobiegania. Z uwagi na fakt, że przemoc w rodzinie jest problemem interdyscyplinarnym działania państwa powinny polegać w szczególności na profilaktyce, podnoszeniu świadomości społecznej, wzmacnianiu kompetencji instytucji państwowych wykonujących zadania z zakresu problematyki przemocy w rodzinie, począwszy od interwencji, pomocy ofiarom, aż do ścigania i ukarania sprawców oraz zastosowania wobec nich adekwatnych instrumentów mających na celu ochronę prawną ofiar przemocy w rodzinie.

Powyższe argumenty stanowią potwierdzenie, że priorytetowym aspektem w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie jest zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa jej ofiarom. W celu efektywnego przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie przez organy państwowe konieczne jest poznanie specyfiki zjawiska, jej przyczyn i skutków, powodów pozostawiania przez ofiary w krzywdzących związkach oraz indywidualnych potrzeb ofiar. Dla skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie, przedstawiciele organów państwowych powinni wykazywać się wielopłaszczyznowym podejściem, uwzględniającym poza perspektywą prawną, również aspekty psychologiczne i społeczne. Całkowite zrozumienie specyfiki, a także przyczyn i skutków zjawiska przemocy w rodzinie stanowi warunek skutecznego postępowania karnego prowadzonego w związku z popełnieniem przestępstwa zakwalifikowanego jako przemoc w rodzinie oraz wyboru adekwatnego środka reakcji prawnokarnej oraz form pomocy ofierze.

Nie ulega wątpliwości, że zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa ofiarom przemocy w rodzinie wymaga podjęcia przez organy państwowe skutecznych działań służących natychmiastowemu odizolowaniu sprawcy. W związku z tym organy państwowe powinny być wyposażone w odpowiednie kompetencje, w szczególności do wydawania zakazów zbliżania się i kontaktowania z ofiarą oraz nakazania opuszczenia przez sprawcę wspólnie zamieszkiwanego lokalu. Wskazane możliwości odseparowania sprawcy powinny być przewidziane na różnych etapach postępowania karnego, ale również w sytuacjach, gdy nie jest prowadzone żadne postępowanie wobec sprawcy.

Dokonana w niniejszej dysertacji analiza instrumentów ochrony ofiar przemocy w rodzinie wprowadzonych w szczególności na gruncie ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* oraz ustawy z dnia 10 czerwca 2010 r. *o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw* zmierza do wskazania zagrożeń wynikających ze zjawiska przemocy w rodzinie, określenia instrumentów, w szczególności w prawie karnym materialnym polegających na ograniczeniu tych zagrożeń oraz możliwości korzystania z nich w obowiązującym porządku prawnym. W konsekwencji pozwoli to na ocenę funkcjonowania poszczególnych instrumentów oraz umożliwi sformułowanie postulatów *de lege ferenda* odnoszących się do obowiązujących przepisów prawa oraz zmierzających do zintensyfikowania stosowania środków wobec sprawców przemocy w rodzinie i wskazania optymalnego modelu działań.

Powyższe problemy skłoniły mnie do podjęcia kompleksowego uregulowania zagadnień dotyczących instrumentów ochrony prawnej ofiar w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, które opracowałam w niniejszej dysertacji. W ramach rozprawy dokonam próby oceny: ***Czy instrumenty ochrony prawnej ofiar przemocy w rodzinie stanowią spójne i wystarczające narzędzia reakcji prawnej na to zjawisko w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.*** W celu weryfikacji powyższej tezy wskazuję na kilka problemów szczegółowych, które pozwolą udzielić odpowiedzi na następujące pytania:

1. Czy wprowadzenie instrumentów służących ochronie ofiar przemocy w rodzinie wpłynęło na zmianę skuteczności w funkcjonowaniu systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie?
2. Jakie znaczenie w polskim porządku prawnym mogą mieć międzynarodowe standardy przewidziane w systemach przeciwdziałania przemocy w rodzinie?
3. Czy istnieje potrzeba kryminalizacji przemocy w rodzinie lub rozszerzenia zakresu przedmiotowego przestępstwa znęcania się w celu podlegania przez sprawców przemocy w rodzinie odpowiedzialności karnej?
4. Czy oparcie systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie na dwóch niezależnych procedurach znajduje uzasadnienie i właściwie spełnia swą funkcję?
5. Czy dostępny katalog narzędzi przeciwdziałania przemocy w rodzinie można uznać za skuteczny i wystarczający?

6. Czy skala zjawiska przemocy w rodzinie, a w ślad za tym przestępstwa znęcania się uzasadniają potrzebę wprowadzenia nowych rozwiązań reakcji prawnej na to zjawisko?

W poszukiwaniu odpowiedzi na zarysowane powyżej problemy badawcze sformułowałam poniższe hipotezy szczegółowe:

1. System przeciwdziałania przemocy w rodzinie tylko pozornie ma charakter spójny. Ochrona prawna przed przemocą występuje na gruncie prawa karnego i u.p.p.r., jednak środki prawnokarnej reakcji przewidziane są tylko wobec osób, których zachowania przemocy w rodzinie wyczerpują znamiona przestępstwa. W polskim ustawodawstwie brakuje przepisów pozwalających na pociągnięcie wszystkich sprawców przemocy w rodzinie do odpowiedzialności karnej oraz możliwość stosowania środków prawnokarnej reakcji wobec sprawców przemocy w rodzinie, których zachowania nie wyczerpują znamion przestępstwa.
2. Ochrona prawna przed przemocą na gruncie prawa karnego materialnego zawiera rozbudowany katalog środków zapobiegawczych, środków karnych i środków probacyjnych, które z powodzeniem można zastosować do zapewnienia szybkiej i tym samym skutecznej ochrony dla bezpieczeństwa osób dotkniętych skutkami przemocy w rodzinie.
3. Uzupełnieniem i wzmocnieniem instrumentów karnych o których mowa w kodeksie karnym i kodeksie postępowania karnego są możliwości stosowane na podstawie przepisów pozakodeksowych. Chodzi o dopuszczone przez prawo cywilne instytucje polegające w szczególności na zobowiązaniu przez sąd do opuszczenia mieszkania osoby stosującej przemoc w rodzinie, która swoim zachowaniem czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie oraz odebranie osoby małoletniej podlegającej władzy rodzicielskiej w związku z przemocą w rodzinie.
4. Wprowadzenie do polskiego systemu prawnego nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia miało za zadanie uzupełnienie systemu prawnego o rozwiązanie stosowane na miejscu zdarzenia, zapewniające widoczną poprawę sytuacji ofiar przemocy, jak również pozwalające na skuteczne działania Policji w zakresie przeciwdziałania

następstwom zjawiska przemocy w rodzinie. W obecnym kształcie nie spełnia on założonego celu.

5. Uregulowania prawne związane z odpowiedzialnością za przemoc w rodzinie są odmienne w różnych krajach. Zakres penalizacji czynów i konstrukcja prawna w tym zakresie są zróżnicowane. Dostrzegane przez coraz większą ilość krajów jest traktowanie przemocy w rodzinie jako złożonego problemu społecznego wymagającego uregulowania w prawie publicznym, a nie tylko na odcinku rozszerzania zakresu penalizacji przemocy w rodzinie.
6. Ważna jest reakcja przedstawicieli organów państwowych zobowiązanych do podjęcia działań w przypadku występowania przemocy w rodzinie, tym samym możliwość optymalnego korzystania w praktyce z dostępnych prawnych instrumentów ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Analiza ich wykorzystania pozwala na stwierdzenie, że w przeciwnym razie udoskonalenie procedur i wprowadzenie nowych rozwiązań prawnych nie wpłynie istotnie na poprawę bezpieczeństwa i sytuacji życiowej ofiar przemocy w rodzinie.

W celu udzielenia odpowiedzi na wykazane problemy badawcze oraz zweryfikowania stawianych hipotez w treści dysertacji posługuję się następującymi metodami badawczymi: formalno-dogmatyczną, analityczną, prawno-porównawczą, empiryczną oraz częściowo metodą historyczno-porównawczą.

Metoda formalno-dogmatyczna została wykorzystana we wszystkich rozdziałach rozprawy. W szczególności korzystałam z niej w rozdziale III, IV oraz częściowo w rozdziale II. Wybór tej metody był związany z analizą krajowych oraz międzynarodowych regulacji objętych zakresem badanej problematyki. Analiza formalno-dogmatyczna polskich uregulowań została poprzedzona omówieniem dokumentów źródłowych tj. aktów prawa międzynarodowego, rekomendacji i zaleceń organów międzynarodowych, orzecznictwa ETPC, co pozwoliło nie tylko na analizę obowiązujących norm prawnych, ale w szczególności na poznanie kierunków rozwoju i oceny skuteczności tych regulacji.

Metoda analityczna posłużyła mi do powstania rozdziału I, w którym szczegółowej analizie poddałam definicję i formy zjawiska z badanego zakresu.

W rozdziale II metoda formalno-dogmatyczna została uzupełniona metodą prawno-porównawczą. Realizując metodę prawno-porównawczą dokonałam zestawienia systemów prawnych wybranych krajów w zakresie regulacji dotyczącej przeciwdziałania przemocy w rodzinie, przede wszystkim w kwestii odpowiedzialności

karnej za przestępstwo przemocy w rodzinie. Metoda historyczno-porównawcza została częściowo zastosowana w rozdziale III i IV przy analizie prezentowania ewolucji rozwiązań prawnych egzekwujących odpowiedzialność za znęcanie się nad członkami rodziny oraz instytucji związanych ze zwalczaniem przemocy w rodzinie.

W rozdziale V do zbadania stosowania w praktyce środków ochrony ofiar przemocy w rodzinie wybrałam metodę empiryczną, polegającą na analizie danych statystycznych, ukazując w ten sposób obraz statystyczny wykorzystania tych środków na przykładzie przestępstwa znęcania się z art. 207 § 1 k.k.

Dysertacja składa się z pięciu rozdziałów. Rozdział I rozpoczynam od rozważań kwestii definicyjnych pojęcia przemocy i przemocy w rodzinie z perspektywy prawnej, jak również innych nauk. Ponadto ukazuję formy, cykle, przyczyny oraz najczęściej występujące stereotypy dotyczące przemocy w rodzinie. W celu zaprezentowania skali zjawiska przemocy w rodzinie dokonuję analizy danych statystycznych na podstawie informacji udostępnionych przez Komendę Główną Policji i wynikających z raportów oraz badań opinii publicznej.

W rozdziale II przedstawione zostały dokumenty międzynarodowe dotyczące przeciwdziałania przemocy w rodzinie w zakresie trzech systemów prawnych – Organizacji Narodów Zjednoczonych, Rady Europy i Unii Europejskiej. Ponadto dokonałam analizy rekomendacji i zaleceń organów międzynarodowych i orzecznictwa ETPC w omawianym zakresie. W dalszej części rozdziału podjęłam próbę zestawienia systemów prawnych wybranych krajów w zakresie regulacji dotyczącej przeciwdziałania przemocy w rodzinie, przede wszystkim w ujęciu odpowiedzialności karnej za przestępstwo przemocy w rodzinie. Zaprezentowałam szerzej austriackie ustawodawstwo, charakteryzujące się w mojej ocenie modelowym rozwiązaniem prawnym w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

W rozdziale III na wstępie rozpatrywanych regulacji krajowych omówiłam przebieg procesu legislacyjnego, prowadzący ostatecznie do uchwalenia ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* oraz zmian nowelizujących. Głównym aspektem podjętej przeze mnie analizy jest reakcja organów państwowych na zjawisko przemocy w rodzinie. Omówione zostały zadania i formy działania przez przedstawicieli organów państwowych w ramach procedury „Niebieskie Karty” w odniesieniu do obowiązujących regulacji i zgodności z celami założonymi przez ustawodawcę. Podałam również analizę zakresu kryminalizacji i penalizacji zjawiska przemocy w rodzinie w korelacji do art. 207 k.k.

W rozdziale IV dokonałam charakterystyki reakcji prawnokarnej przewidzianej wobec sprawców przemocy w rodzinie, których zachowania wyczerpują znamiona przestępstwa. Opisane zostały środki zapobiegawcze, środki karne i środki probacyjne stosowane w celu skutecznej ochrony ofiar przed następstwami przemocy w rodzinie. Zwracam również uwagę na zmiany dokonane nowelizacją kodeksu karnego w 2015 roku w zakresie zmiany polityki orzekania kar z izolacyjnych w kierunku kar wolnościowych. W rozdziale tym w uzupełnieniu do instrumentów karnych dokonałam omówienia cywilnoprawnej instytucji nakazu opuszczenia mieszkania, stosowanej na podstawie u.p.p.r.

W rozdziale V wykorzystując metodę empiryczną dokonałam analizy danych statystycznych stosowania w praktyce środków ochrony ofiar przemocy w rodzinie, ukazując w ten sposób obraz statystyczny wykorzystania tych środków na przykładzie przestępstwa znęcania się z art. 207 § 1 k.k. Ponadto prezentuję ogólną liczbę osądzonych czynów z art. 207 § 1 k.k. oraz struktury wymierzonych za nie kar w korelacji do osób osądzonych i skazanych z art. 207 § 1 k.k. kwalifikowanego wyłącznie jako przemoc w rodzinie. W oparciu o analizę danych statystycznych sformułowałam postulaty *de lege ferenda*, które wskazują kierunki i zasadność zmian przepisów służących przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Z uwagi na złożoność zjawiska przemocy w rodzinie pewne aspekty i zagadnienia analizowanej problematyki zostały przedstawione w sposób interdyscyplinarny. Przedstawiona w głównej mierze analiza wykorzystania w praktyce instrumentów ochrony prawnej ofiar przemocy w rodzinie i płynące z niej wnioski została dokonana nie tylko w oparciu o dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości, Komendy Głównej Policji i Prokuratury Krajowej, ale również o własne doświadczenia zawodowe jako funkcjonariusza Policji.

Praca powstawała w latach 2020-2021. Wersja ostateczna, złożona i zaakceptowana przez promotora zawiera stan prawny aktualny na grudzień 2021 roku.

ROZDZIAŁ I

PRZEMOC W RODZINIE

1.1. Definicja pojęcia przemocy w rodzinie

Przemoc jest zjawiskiem występującym w wielu sferach, m.in. dotyczących spraw społecznych, prawnych, rozciąga się też na kryminologiczną, czy psychologiczną. W celu pełnego przedstawienia problemu przemocy w rodzinie, w pierwszej kolejności należy dokonać wykładni podstawowych pojęć. Z uwagi na złożoność podejmowanego tematu, próba ustalenia jednego, a zarazem właściwego sposobu interpretacji tego terminu może okazać się niemożliwą. Istnieje szereg definicji „przemocy”, dlatego w zależności od próby ujęcia problematyki w zakresie której podejmuje się jego analizę, należy spojrzeć na to zagadnienie z różnych perspektyw.

Z perspektywy filozoficznej źródłem przemocy jest człowiek, a dokładnie jego wolna wola, dlatego to wyraz zła moralnego. Osoba w wyniku decyzji o tym rodzaju postępowania w sposób nieprzymuszony wchodzi tym samym na złą drogę. Najczęściej sprawca stara się usprawiedliwiać stosowanie przemocy i wykazuje, że jest to niezależne od jego woli np. jako jej przyczynę wskazując używki, w tym alkohol. Udowodnienie tej tezy znaczyłoby, że przemoc jest źródłem zła naturalnego, które występuje na świecie a jednostka nie ma na nie żadnego wpływu¹.

Przemoc w nauce socjologii w latach 80. XX w. uważana była za jeden z głównych, obok groźby środek przymusu, polegający na użyciu siły fizycznej przez jednostkę bądź grupę, często wbrew obowiązującemu prawu, celem zmuszenia jakiejś osoby lub członków grupy do określonego działania, czy uniemożliwienia podjęcia działań lub do zaprzestania wykonywania czynności już rozpoczętej; a także bezprawne narzucenie władzy². W kolejnych latach dostrzec można odejście od koncepcji „siły fizycznej” jako elementu koniecznego przemocy w kierunku znacznie szerszego sformułowania, określanego jako „intencjonalne nadużycie własnej przewagi”³.

¹ Ł. Zatorski-Sikora, *Drogi zła*, [w:] *Różne spojrzenia na przemoc*, red. R. Szczepanik, J. Wawrzyniak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008, s. 19.

² K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Toruń 1988, s. 167.

³ M. Romańczuk-Grącka, *Pojęcie i funkcje przymusu psychicznego w prawie karnym*, Warszawa 2020, s. 123.

W ujęciu psychologicznym najczęściej przytacza się definicję, która wskazuje, że jest nią każde zachowanie, którego intencją jest wyrządzenie fizycznej krzywdy drugiemu człowiekowi, lub też czyn, który jest postrzegany jako mający taką intencję⁴.

Zgodnie z kryminologiczną definicją zaprezentowaną przez J. Błachut, A. Gaberle i K. Krajewskiego przemoc stanowi rzeczywiste użycie siły fizycznej wobec człowieka lub groźbę jej użycia, jeśli zamiar sprawcy obejmuje spowodowanie szkód fizycznych w postaci śmierci lub uszkodzenia ciała, bez względu na to, czy działanie sprawcy było celem samym w sobie, czy też miało charakter instrumentalny⁵. Autorzy powyższej definicji twierdzą, że akcentując wśród elementów pojęcia przemocy użycie siły fizycznej oraz fizyczny skutek, przywiązuje się wagę do obiektywnej charakterystyki zachowania, a ważny jest tu element subiektywny. Wynika z tego, że jako działanie z użyciem przemocy powinno traktować się taki czyn, w ramach którego zamiar sprawcy obejmuje spowodowanie przy użyciu siły fizycznej szkody fizycznej u ofiary. Zatem działaniem z użyciem przemocy będą nie tylko czyny w powyższym ujęciu, ale też te, w których mamy do czynienia z groźbą użycia siły fizycznej, przy czym będzie tutaj wchodzić w grę taka groźba, w ramach której zamiar sprawcy obejmuje rzeczywiste użycie owej siły w sytuacji, gdy sama groźba nie okaże się skuteczna dla osiągnięcia zamierzonego celu⁶. Należy zauważyć, że takie definiowanie wyklucza możliwość popełnienia przestępstw nieumyślnych z użyciem przemocy⁷.

Zakresy powyższych definicji w głównej mierze wskazują na fizyczny aspekt przemocy, bez istotnego uwzględnienia czynników obecnych przy występowaniu przemocy psychicznej i z tego też powodu pozostają one poza kręgiem definicji precyzyjnych, co nie pozwala na szersze ich zastosowanie w praktyce. Obecnie rozwój życia społecznego i relacji międzyludzkich powoduje zmniejszenie użycia przymusu bezpośredniego (siły fizycznej) na rzecz rozwijających się różnorodnych form presji

⁴ W. Badura – Madej, A. Dobrzyńska – Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Kraków 2000, s. 12.

⁵ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2007, s. 262.

⁶ Ibidem, s. 261.

⁷ D. Jagiełło, *Kryminologia. Zarys wykładu*, Skierniewice 2012, s. 62.

psychologicznej, czasem bardziej istotnej niż użyta siła, tzw. odmaterializowanie pojęcia przemocy⁸.

Wśród nauk prawnych ustawodawca posługuje się pojęciem przemocy, jednak nie występuje definicja legalna tego pojęcia. Należy zgodzić się z poglądem P. Kobesa, który porównuje termin „przemoc” do sformułowania „zasady współżycia społecznego”. Według autora termin „zasady współżycia społecznego” charakteryzuje się zmiennością w miejscu i czasie, przez co ma wpływ na brak uregulowań prawnych w zakresie definicji. W podobny sposób pojęcie przemocy ma zmienne znaczenie, które uzależnione jest od norm, obowiązujących określone społeczeństwo⁹. Natomiast M. Cabalski zaprezentował przeciwną opinię, w której uznał swoistym paradoksem, że jeden z najstarszych terminów prawa karnego, który odgrywa w nim doniosłą rolę praktyczną, nie ma jednolitego wzorca pojęciowego¹⁰.

Podkreślenia wymaga, że prawo karne nie przewiduje przestępstwa przemocy, a wyłącznie może ona stanowić znamię czynu zabronionego, albo może być jednym z warunków przyjęcia powrotu do przestępstwa¹¹. Z uwagi, że przemoc stanowi znamię ustawowe wielu typów przestępstw, to od zakresu znaczenia tego pojęcia zależy zakres kryminalizacji czynów zabronionych¹².

Jedną z pierwszych definicji przemocy w tej dziedzinie zaprezentował T. Hanausek w kodeksie karnym z 1932 r. Jego zdaniem na gruncie prawa karnego materialnego przemocą jest takie oddziaływanie środkami fizycznymi, które uniemożliwiają lub przełamując opór zmuszanego, ma albo nie dopuścić do powstania lub wykonania jego decyzji woli, albo naciskając aktualnie wyrządzaną dolegliwość na jego procesy motywacyjne, nastawić te decyzje w pożądanym przez sprawcę

⁸ *Uzasadnienie do uchwały Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 lipca 2014 r. w sprawie wniesienia do Sejmu projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny*, druk sejmowy nr 2682, s. 3, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2682>, (dostęp: 30.10.2020 r.); M. Romańczuk-Grącka, *Powody i zakres kryminalizacji utrudniania korzystania z zajmowanego lokalu mieszkalnego – art. 191 § 1a k.k.*, *Studia Prawnoustrojowe* 2018, nr 41, s. 303.

⁹ P. Kobes, *Prawnokarne i administracyjnoprawne aspekty przemocy w rodzinie*, Bielsko-Biała 2011, s. 21.

¹⁰ M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne*, Kraków 2014, s. 70-72.

¹¹ A. Staszak, *Przemoc, szczególne udręczenie i szczególne okrucieństwo jako znamię czynu zabronionego*, *Prokuratura i Prawo* 2008, nr 12, s. 33.

¹² M. Romańczuk-Grącka, *Powody i zakres kryminalizacji...*, s. 304.

kierunku¹³. We wskazanej definicji zwrócenia uwagi wymaga wystąpienie efektu w formie przymusu, także w sferze psychicznej, jednakże uzyskanego wyłącznie za pośrednictwem oddziaływania fizycznego. Przemoc nie musi być zjawiskiem ujawniającym się wyłącznie w sferze fizycznej, lecz może być także skierowana na psychikę jednostki i służyć do wpływania na decyzje jej woli¹⁴. Na przymus w obu postaciach wskazuje definicja przemocy M. Filara zakładająca, że jest nią takie oddziaływanie środkami fizycznymi, które przez oddziaływanie na procesy motywacyjne ofiary ma na celu ukierunkowanie jej decyzji w pożądanym przez sprawcę kierunku lub przełamanie jej oporu będącego przejawem decyzji woli przeciwnej zamiarom sprawcy (*vis compulsiva*) albo też wyeliminowanie z góry możliwości podjęcia takiej decyzji woli czy też jej przejawienia będącego efektem oporu (*vis absoluta*)¹⁵.

M. Romańczuk-Grącka podkreśla, że mimo szerokiego ujęcia przemocy element użycia siły fizycznej jako czynności wykonawczej wydaje się jednak nadal konstytutywny. Oddziaływanie na psychikę stanowi raczej jedynie rezonans towarzyszący tejże czynności¹⁶.

Z powyżej przytoczonych stanowisk wynika, że przemoc w rozumieniu prawa karnego materialnego jest formą działania sprawcy mającą przede wszystkim instrumentalny charakter, a także jest działaniem zmierzającym do wywołania określonego skutku, tj. powstania po stronie ofiary przymusu¹⁷. Jednakże, jak akcentuje się w literaturze, wszelkie pojęcia, którymi operuje się w naukach społecznych (także odnośnie do przemocy), powinny być przede wszystkim sprawnym narzędziem opisu oraz analizy określonych zjawisk występujących w społeczeństwie, tzn. odnieść się do określonego fenomenu. Oznacza to, że inaczej należy traktować akty niszczenia mienia, a inaczej zachowania godzące w życie człowieka¹⁸.

¹³ T. Hanausek, *Przemoc jako forma działania przestępczego*, Kraków 1966, s. 65.

¹⁴ J. Bryk, *Istota przemocy (rozważania prawnie karne i kryminologiczne)*, Przegląd Policyjny 2001, nr 3, s. 60.

¹⁵ M. Filar, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, red. M. Filar, Warszawa 2016, komentarz do art. 191 k.k., LEX/el. 2016.

¹⁶ M. Romańczuk-Grącka, *Pojęcie i funkcje przymusu psychicznego...*, s. 181.

¹⁷ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 262.

¹⁸ *Ibidem*, s. 261.

W poglądach doktryny i praktyce orzeczniczej występują rozbieżności co do stanowiska, czy przemoc można stosować tylko wobec osoby, czy również wobec rzeczy (tzw. przemoc pośrednia). Uchwała Sądu Najwyższego z 1998 r. zmieniła zasadniczo dotychczasową linię orzeczniczą w związku z wprowadzeniem do kodeksu karnego z 1997 r.¹⁹ (dalej jako k.k.) terminu „przemoc wobec osoby” (w art. 191 § 1 k.k., art. 280 § 1 k.k., art. 281 § 1 k.k.) stwierdzając, że przemoc wobec osoby jako forma zmuszania w rozumieniu art. 191 § 1 k.k. może polegać tylko na bezpośrednim fizycznym oddziaływaniu na człowieka i nie obejmuje oddziaływania pośredniego przez postępowanie z rzeczą²⁰. W doktrynie również panowało przekonanie, że przemoc może być stosowana tylko wobec osoby²¹. Stanowisko odmienne, niewykluczające przemoc pośredniej do wyczerpania znamion art. 191 § k.k. zajął m.in. M. Filar, według którego z punktu widzenia ontologicznego pojęcia przemoc nie ma żadnego znaczenia, czy ustawa używa sformułowania „przemoc wobec osoby” czy też „przemoc”, gdyż i tak wiadomo, że i jedna i druga sytuowana być musi wobec osoby, gdyż tylko wobec niej, jako nośnika określonej woli, jest ona w ogóle pojęciowo do wyobrażenia. Aczkolwiek praktycznie przemoc przybiera formę oddziaływania na ciało osoby zmuszanej, przybierać może oczywiście formę oddziaływania na środowisko zmuszanego, a więc i na rzeczy, byle tylko pozostawały one z osobą w tak ścisłym związku, że ich zniszczenie, zabranie itp. uniemożliwia wykonanie aktualnej woli zmuszanego lub powoduje dolegliwość wywierającą tak silny wpływ na przebieg procesów motywacyjnych ofiary, że kształtuje jej decyzję w kierunku przez sprawcę oczekiwanym²².

Przeprowadzona analiza definicji przemoc pozwala stwierdzić, że ich wielość kładzie akcent na inne elementy zależnie od dziedziny, w której jest ona prezentowana. Występowanie przewagi sprawcy, pewnego rodzaju przymusu, czy też zamiar

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*, Dz. U. z 2020 r. poz. 1444 z późn. zm.

²⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 grudnia 1998 r., I KZP 22/98, OSNKW 1999, z. 1-2, poz. 2.

²¹ O. Górniok, *Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze*, Warszawa 1998, z. 7, s. 59; S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 153; A. Staszak, *Przemoc, szczególnie udržczenie...*, s. 35-36.

²² M. Filar, *Glosa do uchwały SN z dnia 10 grudnia 1998 r.*, I KZP 22/98, Państwo i Prawo 1999, nr 8, s. 113-116; Por. M. Wysocki, *Przemoc wobec osoby w rozumieniu art. 191 k.k.*, Prokuratura i Prawo 1999, nr 3, s. 60-65; R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1998, s. 260.

skrzywdzenia ofiary, stanowią te elementy, które zostały zamieszczone we wszystkich definicjach niezależnie od ich przeznaczenia.

Wydaje się, że najbardziej niepożądane jest zjawisko przemocy występujące w rodzinie, którą uważa się za środowisko spokoju, bezpieczeństwa, wzajemnego szacunku, zrozumienia i poszanowania praw drugiej osoby. Środowisko rodzinne powinno wzbudzać zaufanie i wykluczyć możliwość wystąpienia jakiegokolwiek zagrożenia od wewnątrz. W wyniku stosowania przemocy niszczone są fundamenty rodziny i dochodzi do sytuacji w której rodzina przestaje spełniać swoje podstawowe funkcje. W społeczeństwie można zauważyć większą tolerancję dla stosowania przemocy wobec najbliższych, niż wobec obcych. Wynika to z dominującego przekonania, że nie powinno się wtrącać w sprawy i problemy rodzinne, których rozwiązanie należy do jej członków. W opinii J. Wawrzyniak w społeczeństwie można zauważyć niski poziom wrażliwości na zjawisko przemocy w rodzinie, który najczęściej wyraża się w postawach takich jak: obojętność na sytuację drugiego człowieka, niewtrącanie się w sprawy innych osób, niechęć zeznawania w sądzie²³.

Nadrzędną wartością dla podejmowanych działań prawnych służących zwalczaniu zjawiska przemocy w rodzinie oraz podnoszeniu świadomości społecznej co do jej przyczyn i skutków, ma definicja legalna określenia „przemoc w rodzinie” zamieszczona w art. 2 pkt. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie²⁴ (dalej jako u.p.p.r.). Na wprowadzenie definicji „przemoc w rodzinie” w polskim systemie prawnym ustawodawca zdecydował się w 2005 r. Zgodnie z art. 2 pkt. 2 u.p.p.r., przemoc w rodzinie stanowi jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.

Opracowując ustawową definicję pojęcia „przemoc w rodzinie”, projektodawcy ustawy wzorowali się na roboczej definicji przyjmowanej przez specjalistów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, według której przemoc domowa, zwana też

²³ J. Wawrzyniak, *Dom i rodzina jako środowisko przemocy. Przegląd wyników badań w wybranych krajach Europy*, [w:] *Różne spojrzenia na przemoc*, red. R. Szczepanik, J. Wawrzyniak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008, s. 35.

²⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz. U. z 2021 r. poz. 1249.

przemocą w rodzinie to zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie przeciw członkowi rodziny, naruszające prawa i dobra osobiste, powodujące cierpienie i szkody²⁵. Robocza definicja akcentuje, że najbardziej istotna jest demonstracja i wykorzystanie siły lub władzy wobec członka rodziny, w sposób dla niego krzywdzący. Cechą charakterystyczną jest nierównomierność sił, a dokładniej przewaga jednej ze stron nad drugą. Sprawca, wykorzystując przewagę siły, narusza prawa ofiary i naraża jej zdrowie na szkody, a doznanie cierpienia sprawia, że ofiara dysponuje mniejszą zdolnością do samoobrony²⁶. Występujący w definicji roboczej element przewagi siły oraz konieczność wystąpienia skutku nie został obecnie uwzględniony, gdyż trudny do jednoznacznego określenia byłby fakt, czy sprawca dokonujący aktu przemocy miał przewagę sił nad swoją ofiarą. Wielokrotnie obserwowane jest, że ofiara przemocy w rodzinie jest silniejsza od sprawcy, a mimo to zaistniał skutek w postaci uszczerbku na zdrowiu albo zagrożenia życia lub zdrowia. Ponadto przemoc może występować w różnych formach i nie musi ograniczać się tylko do przemocy fizycznej. Elementy powyższej definicji były zbyt zbliżone do ustawowych znamion przestępstwa znęcania się z art. 207 k.k.. To właśnie do zaistnienia przestępstwa znęcania się konieczne jest dysponowanie przez sprawcę przewagą sił nad osobą pokrzywdzoną w takim zakresie, który uniemożliwi jej obronę (szerszego omówienia w tym zakresie dokonano w rozdziale III).

W tym miejscu warto zwrócić uwagę, że definicji przemocy w rodzinie z art. 2 pkt. 2 u.p.p.r., nie należy odnosić do zachowań penalizowanych normą art. 207 k.k., pomimo, że działania przemocy w rodzinie najczęściej są kwalifikowane z tego przepisu. W art. 207 k.k. określone zostało przestępstwo znęcania się. Ustawodawca na gruncie u.p.p.r. nie wprowadził nowego typu przestępstwa - przemocy w rodzinie, którego znamiona wypełniałyby zachowania zdefiniowane w art. 2 u.p.p.r. Definicja zawarta w u.p.p.r. nie została stworzona na potrzeby k.k. i nie odnosi się do czynów zabronionych²⁷. W pełni zgadzam się z opinią M. Płatek (dotyczącą zakresu definicyjnego tych dwóch pojęć), że każde znęcanie, jeśli dotyczy osób bliskich jest

²⁵ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2012, s. 83.

²⁶ S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Warszawa 2013, s. 25.

²⁷ S. Spurek, *Izolacja...*, s. 26.

przemocą w rodzinie, ale nie każda przemoc w rodzinie jest przestępstwem znęcania się²⁸.

W skład ustawowej definicji przemocy w rodzinie wchodzi kilka istotnych elementów:

1. Może mieć ona charakter działania (dokonanie czynności), jak i zaniechania (niepodjęcie działania, niewykonanie czynności). We wskazanych przypadkach ważne jest, aby zachowanie sprawcy zmierzało do realizacji zamierzonego celu, jakim jest narażenie konkretnej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające jej godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na zdrowiu fizycznym lub psychicznym, wywołujące cierpienia i krzywdy moralne. W przypadku zaniechania chodzi o niezrealizowanie czynności, jakie z uwagi na istniejące normy życia społecznego są wymagane, czyli np. niezapewnienie opieki, niepodawanie żywności, odcięcie prądu, ciepła osobie w danym momencie uzależnionej od innej osoby.
2. Działanie lub zaniechanie sprawcy może mieć nie tylko charakter powtarzających się zachowań, ale również zachowania jednorazowe. W ramach obowiązującej definicji zachowania jednorazowe określone w ustawie stają się podstawą zainteresowania Policji i innych organów zobowiązanych do realizacji zadań wynikających z procedury „Niebieskie Karty”. Zatem realizowane są nie tylko działania zaradcze, represyjne wobec sprawcy, ale również prewencyjne, zmierzające do niedopuszczenia do podobnych zachowań sprawcy w przyszłości²⁹.
3. Zachowanie sprawcy powinno być umyślne. W literaturze wskazuje się, że trudno określić, co projektodawcy mieli na myśli, definiując zachowanie sprawcy przemocy w rodzinie jako „umyślne”, tzn. czy nawiązywali do roboczej definicji przemocy w rodzinie, w której wskazywano, że zachowanie powinno być zamierzone, czy też chodziło o pojęcie winy umyślnej, o którym mowa

²⁸ M. Płatek, *Ochrona prawna przed przemocą wobec kobiet i przemocą domową*, [w:] *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet, w tym kobiet starszych i kobiet z niepełnosprawnościami – analiza i zalecenia*, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich 2013, nr 7, s. 22.

²⁹ A. Gliszczyński, *Zjawisko przemocy w rodzinie. Studium prawno-kryminologiczne*, Kraków 2018, s. 46.

w art. 9 § 1 k.k.³⁰. Wobec braku wyjaśnienia pojęcia umyślności, trafne wydaje się zastosowanie definicji z art. 9 § 1 k.k., która określa, że czyn zabroniony popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, to jest chce go popełnić lub przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi.

4. Zachowanie sprawcy przemocy powinno być skierowane przeciwko członkom rodziny, przy czym ustawa jedynie w kilku przypadkach stosuje ten termin, częściej używając określeń osoba dotknięta przemocą w rodzinie, ofiara przemocy w rodzinie. Przez pojęcie członka rodziny należy rozumieć osobę najbliższą, której definicja została określona w art. 115 § 11 k.k., a także inną osobę wspólnie zamieszkującą lub gospodarującą. Zgodnie ze wspomnianym art. 115 § 11 k.k. osobą najbliższą są: małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. Małżonkiem jest osoba będąca stroną związku małżeńskiego w rozumieniu art. 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³¹ (dalej jako k.r.o.). Wstępnym jest każdy z krewnych pochodzący w linii prostej od wspólnego przodka (rodzice, dziadkowie, pradziadkowie), zaś zstępni to potomkowie pochodzący w linii prostej (dzieci, wnuki, prawnuki). Rodzeństwem są krewni w linii bocznej pochodzący od tych samych rodziców lub mających choć jednego wspólnego rodzica (rodzeństwo przyrodnie). Powinowactwo to stosunek wynikający z małżeństwa, a istniejący między małżonkiem a krewnymi drugiego małżonka i trwa ono mimo ustania małżeństwa. Chodzi o wstępnych małżonka, jego rodziców, dziadków, pradziadków, jak również dzieci małżonka niebędące dziećmi drugiego małżonka oraz zstępnych tych dzieci³². Do kategorii osób najbliższych zaliczyć należy również powinowatych w linii bocznej, czyli tylko rodzeństwo drugiego małżonka. Natomiast przez przysposobienie powstaje pomiędzy przysposobionym a przysposabiającym taki sam stosunek, jak między dziećmi i rodzicami. Osoba przysposobiona nabywa prawa i obowiązki, które wynikają z pokrewieństwa wobec krewnych przysposabiającego.

³⁰ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 84.

³¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dz. U. z 2020 r. poz. 1359.

³² Osobą najbliższą dla ojczyma lub macochy jest pasierb. Tak: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III K 432/14, LEX nr 1663408.

Od kilkunastu lat zauważyć można znaczący wzrost liczby związków nieformalnych (konkubinat). Wspólne pożycie osób, aby spełniało wymogi z powyższego przepisu, musi nosić cechy więzi fizycznej, gospodarczej i uczuciowej³³. Te elementy mogą wskazywać, że chodzi o trwały związek kobiety i mężczyzny, prowadzących wspólne gospodarstwo domowe i utrzymujących stosunki właściwe małżonkom, choć bez nadania formy prawnej³⁴. Pozostawanie zatem we wspólnym pożyciu nie może ograniczać się do kontaktów sporadycznych lub okazjonalnych, chociażby nawet towarzyszyła im silna więź emocjonalna oraz obcowanie fizyczne³⁵. Dla tak rozumianego wspólnego pożycia (stosunku bliskości) płeć osób związek taki tworzących pozostaje natomiast obojętna^{36,37}. Nie jest taką relacją długotrwała przyjaźń, zażyłość, utrzymywanie stosunków seksualnych, chociażby długotrwałe, a nawet narzeczeństwo, które nie pozostaje we wspólnym pożyciu³⁸. Druga część definicji wskazuje, że członkiem rodziny będzie zarówno osoba, która jedynie wspólnie zamieszkuje z inną osobą, nie gospodarując z nią, bądź która z nią wspólnie prowadzi gospodarstwo domowe, ale zamieszkuje w innym miejscu, jak i osoba, która wspólnie z określoną osobą zamieszkuje i wspólnie z nią gospodaruje³⁹. Intencją ustawodawcy było objęcie definicją „członka rodziny” osób, które nie są ze sobą spokrewnione ani spowinowacane, jak również nie pozostają we wspólnym pożyciu, ale dla przykładu wspólnie zamieszkują, co może dotyczyć chociażby rozwiedzionych małżonków, zajmujących wspólnie lokal mieszkalny, ale nieprowadzących wspólnego gospodarstwa, czy też dzieci lub innych krewnych osoby żyjącej

³³ M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2019, komentarz do art. 115 § 11 k.k., teza 4, LEX/el. 2019.

³⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 1975 r., V KR 203/75, OSP 1976, nr 10, poz. 187.

³⁵ J. Giezek, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, komentarz do art. 115 § 11 k.k., LEX/el. 2021.

³⁶ Ibidem.

³⁷ W przypadku pozostawania osób w takiej relacji warunkiem uznania ich za pozostających we wspólnym pożyciu w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. nie jest odmiennosc płci, co wynika z uchwały Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016, nr 3, poz. 19.

³⁸ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 338.

³⁹ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 80.

w konkubinacie, które mieszkają razem z nią, lecz prowadzą odrębne gospodarstwo domowe⁴⁰.

Przemoc w rodzinie określana jest też mianem przemocy domowej. W zasadzie nie przypisuje się odrębnego znaczenia tym pojęciom i są one używane wymiennie. Powyższa interpretacja wynika z treści Konwencji *o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, która przemoc domową określa jako wszelkie akty fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej przemocy występujące w rodzinie lub gospodarstwie domowym lub pomiędzy byłymi lub obecnymi małżonkami lub partnerami, niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą miejsce zamieszkania, czy też nie⁴¹. Rozbieżności w porównywanych definicjach mają charakter pozorny, ponieważ definicja przemocy w rodzinie sformułowana w u.p.p.r. zawiera wszelkie formy i elementy ujęte w pojęciu konwencyjnym.

1.2. Formy przemocy

Przemoc w rodzinie przybiera różne formy, a najbardziej tradycyjny podział został przedstawiony przez Komitet ds. Przemocy Domowej Rady Europy w 1993 roku⁴² i wyróżnia następujące formy:

- przemoc fizyczną,
- przemoc psychiczną,
- przemoc seksualną,
- przemoc ekonomiczną,
- przemoc strukturalną.

Wraz z upływem czasu kanon rodzajów przemocy uległ zmianom i stopniowemu rozszerzeniu. Pierwotnie podstawę stanowiła przemoc fizyczna, psychiczna i seksualna, ale zwiększenie świadomości w sferze praw i wolności obywatelskich oraz dokładniejsza diagnoza ukazujących się rodzajów ucisku spowodowała, że także przemoc ekonomiczna oraz zaniedbanie znajdują się

⁴⁰ Ibidem, s. 80.

⁴¹ Konwencja Rady Europy *o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej* sporządzona w Stambule 11 maja 2011 r., Dz. U. 2015 poz. 961, art. 3b.

⁴² Podział zdefiniowany przez Komitet ds. Przemocy Domowej Rady Europy w 1993 roku Tak: A. Kurek, *Rodzaje przemocy*, Elbląg 2011, s. 1, <http://mediacje-elblag.pl/pliki/092010/rodzaje%20przemocy.pdf>, (dostęp: 25.07.2020).

w omawianej kategorii. Zaniedbanie zostało wskazane jako jedna z form przemocy z uwagi, że w odniesieniu do przedstawionego podziału Komitet ds. Przemocy Domowej Rady Europy wskazał, iż przemoc może być realizowana przez działanie, jak i zaniedbanie.

Przemoc fizyczna zawiera każdorazowo element wiążący się z użyciem siły fizycznej, który może występować w postaci czynnej poprzez wszelkie formy użycia siły albo biernej, która przejawia się w ograniczaniu swobody drugiej osoby. Do czynnej postaci można zaliczyć: uderzanie dłońmi, pięściami lub przedmiotami, popychanie, szarpanie, kopanie, ciągnięcie za włosy, wykręcanie kończyn, duszenie, przypalanie, oblewanie różnego rodzaju cieczami. Natomiast do biernej jej postaci zalicza się: ograniczanie snu, pożywienia oraz dostępu do urządzeń, jak również wszelkie zakazy, takie jak mówienia, chodzenia⁴³. Wskazane postacie nie wyczerpują katalogu możliwych zachowań i należy traktować je jako przykładowe formy. Przemoc fizyczna kojarzona jest najczęściej z przemocą w rodzinie, a ponadto jej skutki są widoczne dla innych osób, pomimo że ofiary starają się ukryć przed otoczeniem ślady na ciele i doznane cierpienie.

Przemoc psychiczna (emocjonalna) to niepożądane oddziaływanie na psychikę drugiego człowieka, naruszenie jego woli, poczucia bezpieczeństwa, samooceny, wolności wyboru, ale nie w wyniku fizycznego zmuszenia do określonego zachowania, lecz w wyniku podjęcia działań lub wytworzenia atmosfery, która wywołuje zależność pomiędzy sprawcą a ofiarą. Do przemocy psychicznej zalicza się takie zachowania jak: zastraszanie, poniżanie, obrażanie, grożenie, ośmieszanie, upokarzanie, ciągłe niepokojenie, kontrolowanie, celowe wprowadzanie w błąd, posądzanie o zdradę, czy też inne zachowania, wmawianie choroby psychicznej, narzucanie swojego zdania, stwarzanie sytuacji zależności lub podległości, izolowanie⁴⁴. Przemoc psychiczna jest formą najtrudniejszą do rozpoznania przez osoby postronne, a w konsekwencji trudną do udowodnienia w przypadku toczącego się przeciwko sprawcy postępowania karnego. Amerykański psychoanalityk L. Schengold określił ją mianem „morderstwa duszy”⁴⁵. Przemoc psychiczna jest nieuchwytna i trudno określić dokładnie rozmiary psychicznego krzywdzenia, ustalić jej intensywność i stopień dolegliwości, a ponadto może być niedostrzegalna, albowiem to co jest krzywdą, w określonych

⁴³ I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994, s. 94.

⁴⁴ W. Badura – Madej, A. Dobrzyńska – Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie...*, s. 15.

⁴⁵ Podaję za: J. Mazur, *Przemoc w rodzinie, teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002, s. 43.

okolicznościach, w odczuciu jednej osoby, dla innej może być nic nieznaczącym zdarzeniem⁴⁶. Najwłaściwszym wydaje się być więc określenie konsekwencji przemocy psychicznej jako „obrażeń psychicznych”. Termin ten odnosi się do szkód powodujących obniżenie możliwości psychicznych bądź intelektualnych jednostki, czego efektem jest pogorszenie funkcjonowania ofiary w porównaniu z typowymi standardami zachowania⁴⁷. Przemoc psychiczna pozbawia ofiarę energii oraz zaniża poczucie własnej wartości, co powoduje brak chęci w podejmowaniu jakichkolwiek działań, aby ją przerwać i może skutkować doprowadzeniem do stanu wyuczonej bezradności.

W pewnych sytuacjach zachowania osób stosujących przemoc mogą wywoływać wątpliwości w zakresie formy przemocy stosowanej przez sprawcę. Chodzi o sytuacje, w których osoba demonstruje siłę fizyczną bez jednoznacznej groźby jej użycia wobec osoby w wyniku niszczenia przedmiotów, wykonywania gwałtownych ruchów imitujących ciosy z bliskiej odległości od ciała osoby, które wywołują u niej lęk. Wobec różnorodności form przemocy wskazuje się przyjęcie zasady określającej, że zawsze w sytuacji, gdy sposobem działania sprawcy jest jakiegokolwiek wykorzystanie siły fizycznej, chociażby poprzez jej demonstrację mamy do czynienia z przemocą fizyczną⁴⁸.

Przemoc seksualna polega na zmuszaniu osoby do aktywności seksualnej wbrew jej woli, kontynuowaniu aktywności seksualnej, gdy osoba nie jest w pełni świadoma, bez pytania o jej zgodę lub gdy obawia się odmówić⁴⁹. Wskazany przymus może polegać na użyciu siły fizycznej lub groźbie jej użycia. Jako przykłady należy podać: zgwałcenie, wymuszenie czynności seksualnej, zmuszanie do oglądania przekazów o treści seksualnej. Przemoc seksualna narusza poza granicami psychologicznymi człowieka także jego sferę intymności, a także skupia komponenty fizyczne i psychiczne⁵⁰.

⁴⁶ Ibidem, s. 43.

⁴⁷ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1999, s. 25.

⁴⁸ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawno kryminologiczne*, Warszawa 2007, s. 65.

⁴⁹ W. Badura – Madej, A. Dobrzyńska – Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie...*, s. 15.

⁵⁰ J. Mazur, *Przemoc w rodzinie...*, s. 51.

Przemoc ekonomiczna polega na całkowitym uzależnieniu finansowym od sprawcy poprzez wydzielanie środków finansowych, kontrolowanie wydatków, zabieranie zarobionych pieniędzy, czy też uniemożliwianie podjęcia pracy zarobkowej. Sprawca używając pieniędzy tworzy relację władzy i kontroli. W polskim ustawodawstwie nie występuje pojęcie przemocy ekonomicznej, jednak zaliczana jest ona do katalogu zachowań przemocy w rodzinie. Przemoc ekonomiczna jako jedna z form została ujęta w Konwencji Rady Europy *o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej* w art. 3 lit. a i b.

Zaniedbanie utożsamia się z przemocą pasywną przejawiającą się w niewykonywaniu prawnego obowiązku opieki nad daną osobą, brakiem zainteresowania i dążeniem do unikania wszelkich kontaktów, jak również może polegać na nadmiernej opiekuńczości, która prowadzi do zaburzenia prawidłowego funkcjonowania danej osoby⁵¹. Za formę zaniedbania można uznać świadome wywoływanie choroby u własnego dziecka aby zwrócić uwagę otoczenia, czy nakładanie obowiązków powyżej jego możliwości rozwojowych. Zaniedbanie może dotyczyć różnych płaszczyzn, w szczególności: edukacyjnej, emocjonalnej, zdrowotnej i materialnej⁵².

Dokonując poszczególnego rozróżnienia przemocy można zastosować różnorodne kryteria (np. z uwagi na osobę pokrzywdzoną, form oddziaływania). Wszystkie powyżej przedstawione formy przemocy charakteryzuje wzajemne przenikanie. W sytuacji wystąpienia przemocy w rodzinie trudno jest często rozgraniczyć poszczególne zachowania i zakwalifikować do jednej grupy, chociażby z tego powodu, że dla przykładu przemoc seksualna może zawierać również znamiona przemocy fizycznej i psychicznej. Takie wzmocnienie różnych rodzajów przemocy może występować w sposób jednorazowy, jak i ciągły.

Biorąc pod uwagę stan emocji sprawców zasadne wydaje się wskazanie jeszcze innego podziału dotyczącego występowania przemocy gorącej i chłodnej dokonanego przez polskiego psychologa i psychoterapeutę Jerzego Mellibrudę⁵³. Do przemocy gorącej autor zalicza wszelkie zachowania o gwałtownym przebiegu i krótkotrwałym czasie ich trwania, które najczęściej charakteryzują się niekontrolowanymi wybuchami agresji i pojawiają się przeważnie w towarzystwie ucisku fizycznego lub psychicznego.

⁵¹ I. Pospiszyl, *Przemoc...*, s. 95.

⁵² M. Stożek, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Warszawa 2009, s. 14.

⁵³ Por. J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Warszawa 2009, s. 14.

Przemoc gorącą charakteryzują jednoznaczne oznaki zewnętrzne, co sprawia, że jest łatwiejsza do zdiagnozowania, udowodnienia, a także do podejmowania działań profilaktycznych. Z kolei do przemocy chłodnej zalicza zaplanowaną i świadomą realizację planów nastawionych na sprawienie komuś przykrości, zachowania podejmowane z premedytacją. Zazwyczaj dotyczy przemocy psychicznej, ale zdarza się, że może występować również przy przemocy ekonomicznej lub zaniedbaniu. W swoim przebiegu ma spokojny charakter, co zwykle wiąże się długotrwałym procesem zachowań wynikających z zamiaru powziętego przez osobę stosującą przemoc lub wzorców kulturowych, które nią kierują⁵⁴. Trudno jednoznacznie stwierdzić, który z powyższych rodzajów przemocy jest bardziej dotkliwy dla jej ofiary. Po pierwsze przemoc gorąca pozostaje widoczna w swoich skutkach, a po drugie brak świadomości otoczenia o doznanej krzywdzie psychicznej wydaje się być nadzwyczaj traumatycznym doświadczeniem dla osób dotkniętych przemocą chłodną.

W ramach powyższych rozważań uzasadnione wydaje się wspomnienie o skutkach wywołanych przez przemoc u osób jej doświadczających. Każda osoba inaczej odczuwa przemoc, dlatego konsekwencje które powstaną w przypadku danej osoby, pozostają w sferze indywidualnej. Niemniej do katalogu najczęściej występujących skutków należy zaliczyć obrażenia fizyczne w postaci skaleczeń, zadrapań, zasinień, blizn, złamań oraz zaburzenia w sferze psychicznej, np. nerwica, lęk, ataki paniki, brak pewności siebie, zaburzenia osobowości, bezsenność, strach przed zbliżeniem, przed nawiązywaniem kontaktów personalnych, intymnych, poczucie osamotnienia. Ponadto w przypadku występowania przemocy ekonomicznej do jej skutków zalicza się całkowite uzależnienie finansowe, brak własnych środków, czy też brak możliwości podjęcia pracy zarobkowej.

1.3. Cykle przemocy

Przemoc w rodzinie nie należy do zachowań incydentalnych, ale zazwyczaj jest powtarzalna według określonego schematu. Akt przemocy jest najczęściej poprzedzony różnej długości okresem napięcia między stronami po których następuje okres poprawy relacji. Analiza badanych związków, gdzie kobiety były maltretowane wykazała występowanie specyficznego cyklu przemocy na który składają się trzy powtarzające

⁵⁴ J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 14.

się fazy⁵⁵. Zatem w cyklu przemocy można wyróżnić: fazę narastania napięcia, która charakteryzuje się pojawieniem agresji; fazę gwałtownej przemocy, gdzie następuje wybuch agresji i fazę miodowego miesiąca, w której to sprawca przeprosza ofiarę i obiecuje poprawę.

Faza narastania napięcia jest okresem budowania przez sprawcę nastroju zagrożenia i stresu, w którym następuje wzrost sytuacji konfliktowych i ich nasilenie. Sprawca jest stale podenerwowany, przestaje panować nad gniewem, każdy drobiazg wywołuje jego irytację, prowokuje kłótnie i nierzadko sytuacjom towarzyszy nadużywanie alkoholu. Ofiara starając się załagodzić sytuację robi wszystko, by zadowolić sprawcę i zapobiec ewentualnemu atakowi, całkowicie podporządkowuje swoje życie jego nastrojowi i zachciankom⁵⁶. Narastające napięcie staje się nie do wytrzymania dla ofiary i zdarza się, że wywołuje ona kłótnię, aby przerwać ten stan, mając świadomość, że doprowadzi do aktu przemocy⁵⁷.

W drugiej fazie cyklu przemocy nazywanej gwałtowną przemocą z błahych powodów dochodzi do ataku agresji i rozładowania złości przez sprawcę. W efekcie ofiara doznaje obrażeń ciała i urazów psychicznych, pojawia się u niej przerażenie, poczucie bezradności i bezsilności.

W ostatniej fazie - miodowego miesiąca po wyładowaniu złości, sprawca zaczyna dostrzegać co się stało, zmienia swoje postępowanie, okazuje skruchę i żal, usprawiedliwia swoje zachowanie, obiecuje poprawę, okazuje miłość, przywiązanie. Ofiara zaczyna wierzyć w zmianę i poprawę zachowania, a także ma złudną nadzieję, że przemoc była jedynie wyjątkowym incydentem, który już nigdy się nie powtórzy⁵⁸. Ponownie czuje się adorowana i spełniają się jej marzenia miłości i szczęśliwego związku. Faza miodowego miesiąca jednak przemija, po niej ponownie następuje ochłodzenie stosunków, następuje faza narastania napięcia i sytuacja powtarza się od początku tworząc błędne koło. Przemoc w kolejnym cyklu należy na ogół do bardziej gwałtownej i dłuższej. Brak reakcji obronnej ofiary z uwagi na doświadczenia fazy miodowego miesiąca prowadzą do utrwalenia u sprawcy poczucia bezkarności oraz

⁵⁵ R. K. James, B. E. Gilliland, *Strategie interwencji kryzysowej*, Warszawa 2008, s. 247.

⁵⁶ J. Mazur, *Przemoc w rodzinie...*, s. 34-35.

⁵⁷ Ibidem, s. 34.

⁵⁸ Ibidem, s. 34.

nadziei, że następnym razem poradzi sobie i uzyska przebaczenie w sytuacji stosowania przemocy⁵⁹.

Jak podnosi H. D. Sasal, najczęściej w fazie ostrej przemocy ofiara poszukuje pomocy, wzywa policję lub dokonuje ucieczki do schroniska. Natomiast w fazie miodowego miesiąca wycofuje się z kontaktu z osobami, które udzielały jej pomocy i ma pozorne poczucie odzyskania kontroli nad sytuacją⁶⁰. Należy wziąć pod uwagę sytuację ofiary, która zastraszona przez sprawcę nadal ma nadzieję na zmianę w jego zachowaniu. Zazwyczaj wstydzi się sytuacji w jakiej się znalazła i jest uzależniona ekonomicznie od sprawcy, przez co pozostaje z nim dla dobra wspólnych małoletnich dzieci. Ofiary żyją w przekonaniu, że przemoc to ich prywatny problem, a zdarza się, że powyższy stereotyp jest podtrzymywany w wyniku zachowania przedstawicieli organów państwa, co utwierdza ofiary w przekonaniu o braku warunków do otrzymania wsparcia i ochrony⁶¹. W sytuacji gdy zachowanie oraz decyzje ofiary można uznać za irracjonalne, sprawca bardzo logicznie tłumaczy swoje zachowanie, prezentując je jako przejaw słusznego ukarania ofiary lub kwestionuje odpowiedzialność. Ponadto sprawca nie przyznaje, że jego zachowanie jest nie tylko aktem agresji, ale stanowi również mechanizm sprawowania władzy i kontroli oraz narzędzie całkowitego podporządkowania ofiary od swojej woli⁶².

W odniesieniu do źródeł i przyczyn przemocy w rodzinie zwraca się uwagę na uwarunkowania kulturowe, a dokładnie tradycyjny podział ról w społeczeństwach i wielowiekowe traktowanie kobiet w sposób podrzędny w relacji do mężczyzn⁶³. Dostrzega się powszechny pogląd, że przemoc stosowana jest nie tylko przez członków rodzin określanych mianem „patologicznych”. Zjawisku przemocy towarzyszy często alkoholizm, który zaostrza istniejące u sprawcy zaburzenia kontaktu oraz problemy emocjonalne. Do przyczyn przemocy zalicza się również chłodną atmosferę domową, czy złą sytuację socjalną i ekonomiczną rodziny. Znaczący wpływ na kształtowanie postaw związanych z przemocą mają także środki masowego przekazu poprzez

⁵⁹ *Z pomocą psychologiczną powrót do godności*, Ogólnopolskie Pogotowie Dla Ofiar Przemocy w Rodzinie – Niebieska Linia, Warszawa 2003, s. 10.

⁶⁰ H. D. Sasal, *Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*, Warszawa 2005, s. 29.

⁶¹ Ibidem, s. 35-36.

⁶² S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 18-19.

⁶³ E. Lisowska, *Przemoc ekonomiczna-geneza, definicje, wyniki badań*, Niebieska Linia 2014, nr 3/92, s. 9.

kształtowanie przekonań, postaw i świadomości. Działanie to ma również znaczący wpływ na proces socjalizacji kształtowany u młodych ludzi hierarchii wartości, czy też przyswajania wzorców zachowań⁶⁴.

Długotrwałe, powtarzające i nasilające się ataki przemocy, w szczególności w postaci poniżania, upokarzania i krytykowania wzmacniają w ofierze niskie poczucie wartości, winy oraz wstydu oraz prowadzą do utraty godności, wiary we własne możliwości i zanikania poczucia bezpieczeństwa i zaufania do samych siebie. Ofiara nigdy nie zastanawia się nad swoimi potrzebami, nie podejmuje walki o własne prawa, nie potrafi prosić o pomoc, ponieważ przewiduje porażkę i bierze odpowiedzialność za zaistniałą sytuację, niezależnie od faktu, czy miała na nią jakikolwiek wpływ. W tej sytuacji mamy do czynienia z mechanizmem, który bez pośpiechu, w sposób systematyczny i zdecydowany tłumi zdrowy rozsądek oraz siły obronne ofiary. W następstwie prowadzi to do sytuacji w której ofiara zaczyna się do niej niejako przyzwyczajać, wini siebie za kolejne akty przemocy, usiłuje dopasować swoje zachowania do wymagań sprawcy, próbując spełnić jego oczekiwania, aby uniknąć gniewu i niezadowolenia. Najważniejsze znaczenie ma dla niej punkt widzenia innych ludzi, a w szczególności sprawcy⁶⁵. Ofiary przemocy wyróżnia życie w ciągłym stresie, skłonność do depresji, stanów lękowych, a nawet zdarza się, że podejmują próby samobójcze. W przypadku dzieci z kolei dochodzi często do samookaleczeń, uzależnień, czy ucieczek z domu.

Wobec powyższych rozważań stwierdzić należy, że długoletnie stosowanie przemocy powoduje występowanie zagrożeń dla zdrowia psychicznego i fizycznego ofiary. W konsekwencji prowadzi to do występowania u ofiary syndromu wyuczonej bezradności lub zespołu zaburzeń stresu pourazowego (*Post-Traumatic Stress Disorder* – PTSD).

Stan wyuczonej bezradności można porównać do psychicznego paraliżu, uniemożliwiającego podjęcie przez ofiarę jakiegokolwiek próby obrony, co powoduje utratę przez nią zdolności do samodzielnej zmiany swojej sytuacji i możliwości skorzystania z pomocy proponowanej z zewnątrz. Syndrom wyuczonej bezradności oznacza poddanie się i rezygnację z aktywności podejmowanej celem poprawy sytuacji, które z czasem okazały się nieskuteczne. Brak kontroli sytuacji powoduje brak reakcji

⁶⁴ Tak m.in. D. Jagiełło, *Kryminologia...*, s. 64.

⁶⁵ E. J. Urbanik, *Godność jako „tarcza” przeciw przemocy*, Niebieska Linia 2011, nr 2/73, s. 19.

ofiary na kolejne przejawy przemocy i umacnianie się w przekonaniu, że niczego więcej nie jest w stanie zrobić.

Teoria wyuczonej bezradności, sformułowana przez amerykańskiego psychologa M. Seligmana oparta została o wynik eksperymentów przeprowadzonych na zwierzętach. W tym przypadku psy zostały umieszczone w klatkach i poddane wstrząsom elektrycznym. Początkowo próbowały unikać ataków, ale z czasem nie wykazywały aktywności ruchowej, ponieważ nauczyły się, że nie mogą uciec od wstrząsów. Podczas gdy później otwarto drzwi klatek, pozwalając psom na ucieczkę w czasie oddziaływania prądem, pozostawały one nadal w klatkach i dopiero po wyciągnięciu ich na siłę nauczono na nowo, że mogą swobodnie reagować, co spowodowało, że stan otępienia ustąpił⁶⁶. Podobnie sytuacja kształtuje się w odniesieniu do ofiar przemocy w rodzinie, które uświadamiają sobie, że zachowanie krzywdzącego partnera nie ulegnie zmianie, a ponadto nie mogą liczyć na uzyskanie jakiegokolwiek pomocy, co prowadzi do rozwoju poczucia bezradności⁶⁷.

Pod terminem zaburzenie stresowe pourazowe ujęta została próba usystematyzowania reakcji na traumatyczne przeżycia. Zaburzenie jest rozpoznawane w sytuacji, kiedy dana osoba była narażona na stresujące zdarzenie lub taką sytuację o cechach wyjątkowo zagrażających lub katastroficznych mogących spowodować przenikliwie odczuwane cierpienie⁶⁸. Trauma wynikająca z przeżytych doświadczeń prowadzi do zaburzeń prawidłowej regulacji stanów emocjonalnych. Osoby z symptomem PTSD cierpią na zaburzenia emocjonalne połączone najczęściej z reakcjami lękowymi (myśli samobójcze), zmiany w świadomości (ponowne przeżywanie zdarzeń traumatycznych), zmiany w postrzeganiu siebie (wstyd, poczucie bezradności), zmiany w relacjach z innymi osobami (brak zaufania, izolowanie), zmiany w systemie wartości (zaniżone poczucie wartości)⁶⁹.

Szczególony rodzaj zaburzeń psychicznych związanych z przemocą ze strony partnera określa się mianem syndromu bitej kobiety (*Battered Woman Syndrome* – BWS), który obejmuje skumulowany efekt przeżyć związanych z przemocą i charakteryzuje się

⁶⁶ W. Kołakowska, *W kręgu agresji, przemocy i brutalizacji życia*, Szczytno 2002, s. 22.

⁶⁷ J. Mazur, *Przemoc w rodzinie...*, s. 77.

⁶⁸ W. Kołakowska, *W kręgu agresji...*, s. 22.

⁶⁹ J. Lewis Herman, *Przemoc. Uraz psychiczny powrót do równowagi*, Gdańsk 1998, s. 130.

wyuczoną bezradnością, stałym lękiem, a także wycofaniem z kontaktów społecznych i zaniżoną samoocena⁷⁰.

Analiza sytuacji ofiary pozwala stwierdzić, że w polskim systemie prawnym potrzebne są środki ochrony interesów pokrzywdzonych. Kluczową rolę w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie odgrywają instrumenty, które skutecznie zapobiegają dalszym atakom agresji, w szczególności prowadzące do odizolowania osób stosujących przemoc od jej ofiar. Ponadto występowanie instrumentów zobowiązujących osoby stosujące przemoc do udziału w zajęciach korekcyjno-edukacyjnych lub terapii w celu zmiany postaw i zachowań wydaje się znamienne w przeciwdziałaniu zjawisku przemocy. W poszukiwaniu rozwiązań, które mogłyby doprowadzić do usprawnienia sytuacji ofiary należy odnieść się do mediacji. Ugoda zawarta w wyniku przeprowadzonej mediacji może stanowić dla ofiary przemocy pomoc w rozwiązywaniu problemów w zakresie procesu powracania do życia w środowisku wolnym od ataków agresji⁷¹. W mojej ocenie uzależnione jest to od kondycji psychicznej ofiary. Zaangażowanie się przez ofiarę w mediację może w pewnych przypadkach stanowić wsparcie dla programów terapeutycznych. Zdarza się, że stoi z nimi w absolutnej sprzeczności, co z kolei stanowi dla ofiary dawkę kolejnych traumatyzujących przeżyć. Istotną rolę w przeciwdziałaniu przemocy wobec dzieci odgrywa wprowadzony zakaz stosowania kar cielesnych dla osób wykonujących władzę rodzicielską oraz sprawujących opiekę lub pieczę nad małoletnim dzieckiem, jak również możliwość odebrania dziecka z rodziny przez pracownika socjalnego w sytuacji bezpośredniego zagrożenia jego życia lub zdrowia w związku z przemocą w rodzinie.

Od dawna w centrum zainteresowania przedstawicieli doktryny prawa karnego znajdują się okoliczności wyłączające bezprawność czynu, powszechnie określane mianem kontratypów, które dzielą się na ustawowe, inaczej kodeksowe i pozaustawowe, określane mianem pozakodeksowych. Co ważne katalog kontratypów pozaustawowych, po pierwsze jest szeroki, a po drugie, nie jest definitywnie zamknięty, a to przede wszystkim w wyniku rozpoznawania przez doktrynę kolejnych kontratypów pozaustawowych, z których niektóre opierają się na utartej praktyce postępowania przyjmowanej przez społeczeństwo albo przynajmniej przez znaczną jego część, przy

⁷⁰ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet...*, s. 97.

⁷¹ A. Sitarska, *Przemoc w rodzinie a mediacja*, Prokuratura i Prawo 2006, nr 1, s. 72.

założeniu, że kontratypizacja jest społecznie opłacalna z uwagi na możliwość poświęcenia pewnego dobra i uszanowanie przez prawo karne funkcjonujących w społeczeństwie reguł⁷². Może być jednak i taka sytuacja, że utrwalony kontratyp ulegnie zawężeniu, co spowodowane będzie zmianami w obowiązującym prawie, które ogranicza bądź uznaje za niedopuszczalne takie zachowania podmiotów prawa, które przed zmianami były dopuszczalne albo przynajmniej tolerowane⁷³. Jeden z nich stanowi tzw. kontratyp karcenia małoletnich w celach wychowawczych. Zakres tego kontratypu został zmieniony ustawą z dnia 10 czerwca 2010 roku *o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*⁷⁴ poprzez dodanie do k.r.o. art. 96¹, który zawiera zakaz stosowania kar cielesnych dla osób wykonujących władzę rodzicielską oraz sprawujących opiekę lub pieczę nad małoletnimi. W związku z wejściem w życie ustawy zmieniającej w dniu 1 sierpnia 2010 roku nastąpiło ograniczenie dotychczas formułowanego kontratypu karcenia małoletnich, co oznacza, że nie jest już możliwe obejmowanie jego zakresem stosowania wobec małoletnich kar cielesnych, ale w ramach kontratypu mieszczą się nadal inne formy wychowawczego oddziaływania wobec dzieci, które formalnie mogłyby wyczerpywać ustawowe znamiona czynów zabronionych, gdyby nie funkcjonujący nadal w ograniczonej postaci pozaustawowy kontratyp karcenia dzieci⁷⁵. Jednakże przekroczenie granic dozwolonego karcenia może się wiązać z przypisaniem osobie karcącej odpowiedzialności karnej, z reguły za przestępstwo znęcania się z art. 207 k.k. Dlatego też jednym z głównych celów wprowadzenia zakazu stosowania kar cielesnych było upowszechnienie stosowania pozytywnych metod wychowawczych i ograniczenie sytuacji znęcania się nad małoletnimi. W tym znaczeniu przyjęcie w polskim ustawodawstwie czytelnego zakazu stosowania kar cielesnych pozostaje poddać pozytywnej ocenie. Jak stwierdził Sąd Najwyższy zakaz w stosowaniu kar cielesnych zawiera aksjologiczne uzasadnienie z uwagi na to, że małoletni jest przecież osobą o nieukształtowanej w pełni osobowości, a jego wrażliwość na system zakazów i nakazów oraz ich egzekwowanie jest z reguły większa niż u osoby dorosłej, a zatem kara cielesna może przynieść skutek odwrotny od zamierzonego i okazać się porażką

⁷² R. Krajewski, *Kontratyp karcenia małoletnich po wprowadzeniu prawnego zakazu stosowania wobec nich kar cielesnych*, *Palestra* 2012, nr 1–2, s. 49-50.

⁷³ *Ibidem*, s. 50.

⁷⁴ Dz. U. z 2010 r. nr 125 poz. 842.

⁷⁵ R. Krajewski, *Kontratyp karcenia małoletnich...*, s. 50.

wychowawczą⁷⁶. Realizacja przez rodziców prawa do wychowania dzieci określonego w art. 48 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku⁷⁷ (dalej jako Konstytucja RP) nie może bowiem oznaczać naruszania praw i wolności człowieka przysługujących dziecku, co może nastąpić, jak wskazano wyżej, przez stosowane wobec dziecka kary cielesne⁷⁸. Jednocześnie potrzeba czasu, aby tak ukształtowany zakaz stał się prawem żywym, bowiem sucha norma prawna nie jest w stanie natychmiast zmienić długo kształtowanych postaw i poglądów na temat karcenia dzieci⁷⁹. W rozdziale II szerzej omówiona została wyłącznie zasygnalizowana w tym miejscu problematyka stosowania kar cielesnych wobec dzieci w prawie międzynarodowym i ustawodawstwie krajowym.

1.4. Skala zjawiska

Istotnym warunkiem efektywnego zapobiegania przestępczości przemocy w rodzinie jest rozpoznanie przyczyn, jak też rozmiarów zjawiska. Jest ono rezultatem interpretowania ujawnionych zdarzeń społecznych, czynów jednostek analizowanych przez pryzmat norm prawa karnego i definiowania ich jako przestępstwa, a ich sprawców jako przestępców⁸⁰. Nauka prawa karnego definiuje przestępstwo jako czyn człowieka zabroniony przez ustawę pod groźbą kary, bezprawny, zawiniony i społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż znikomy⁸¹.

W polskiej statystyce przestępczości wyodrębnia się cztery systemy sprawozdawczości: statystykę policyjną, statystykę prokuratorską, statystykę sądową oraz statystykę penitencjarną. Statystyka policyjna jest zbiorem informacji o przestępstwach, o których wiadomość dotarła do organów ścigania za pomocą zawiadomienia osób pokrzywdzonych, instytucji lub innych osób oraz własnych działań wykrywczych policji. Statystyka prokuratorska obejmuje informacje dotyczące

⁷⁶ Pismo Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego skierowane do Kancelarii Sejmu RP z dnia 24 marca 2009 r., BSA II-021-26/09; S. Spurek, *Izolacja sprawcy ...*, s. 240.

⁷⁷ Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 z późn. zm.

⁷⁸ S. Spurek, *Izolacja sprawcy ...*, s. 240.

⁷⁹ R. Krajewski, *Karcenie dzieci. Perspektywa prawna*, Warszawa 2010, s. 126.

⁸⁰ J. Błachut, *Czy „ciemna liczba przestępstw” istnieje?*, *Archiwum Kryminologii 2007-2008*, t. XXIX-XXX, s. 76.

⁸¹ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2019, wyd. 21, s. 51.

działalności prokuratury w zakresie ewidencji spraw i czynności procesowych. Statystyki sądowe zawierają informacje o liczbie osób prawomocnie skazanych, rodzaju i wymiarze orzeczonych kar i środków karnych, wymierzeniu środków probacyjnych oraz o zastosowaniu środków zabezpieczających. Z kolei dane penitencjarne dotyczą przede wszystkim osób odbywających kary pozbawienia wolności.

Należy pamiętać, że statystyki kryminalne przedstawiają tylko te zdarzenia, które zostały zgłoszone i zarejestrowane w systemach, a głównym źródłem wiedzy na temat przestępczości są statystyki policyjne. Zarówno w Polsce, jak i w innych krajach, rzeczywiste rozmiary przemocy w rodzinie nie są znane, a statystyki obejmują jedynie jej część. W przypadku przemocy w rodzinie „ciemna liczba przestępstw”, czyli liczba zdarzeń nieujawnionych jest bardzo wysoka i trudna do oszacowania. Wynika to z wielu czynników leżących po stronie pokrzywdzonych, którzy nie chcą lub boją się zgłaszać, że są ofiarami przemocy lub znęcania się, jak i po stronie policyjnych narzędzi statystycznych, które nie wyodrębniają przestępstwa przemocy w rodzinie. Zatem obok statystyk policyjnych trzeba wziąć pod uwagę też inne źródła informacji, takie jak np. wyniki badań wiktyimizacyjnych.

Wraz z rozwojem metodologii badań empirycznych zaczęły się pojawiać nowe możliwości uzyskiwania danych o zjawiskach społecznych. Kryminolodzy w celu pomiaru zjawiska przestępczości zaczęli sięgać do innych źródeł danych niż statystyki kryminalne, a mianowicie do wyników badań prowadzonych metodą eksperymentu, obserwacji uczestniczącej, czy badań sondażowych (typu *self-report* lub wiktyimizacyjnych)⁸².

Celem wprowadzenia sondaży wiktyimizacyjnych było dostarczenie pełniejszych danych na temat rzeczywistych rozmiarów przestępczości. Twierdzono, że przy zastosowaniu tej metody można będzie uzyskiwać informacje o wszystkich przestępstwach, czyli zarówno tych zgłaszanych i niezgłaszanych organom ścigania. Zestawiając je z danymi statystyk policyjnych, można będzie szacować rozmiary przestępczości nieujawnionej (ciemna liczba przestępstw)⁸³.

W przypadku badań wiktyimizacyjnych wskaźnikiem zaistnienia przestępstwa jest udzielenie przez respondenta pozytywnej odpowiedzi na pytanie: *czy był ofiarą przestępstwa?* W wyniku dodatkowego pytania o fakt zgłoszenia przestępstwa organom

⁸² J. Błachut, *Czy „ciemna...”, s. 79.*

⁸³ *Ibidem*, s. 79-80.

ścigania w badaniach ustala się proporcje pomiędzy liczbą przestępstw popełnionych, a liczbą przestępstw faktycznie zgłoszonych.

Przygotowując analizę danych statystycznych dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie wykorzystałam informacje z procedury „Niebieskie Karty” realizowanej w oparciu o treść Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” i wzorów formularzy „Niebieska Karta”⁸⁴. Procedura „Niebieskie Karty” obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych w związku z uzasadnionym podejrzeniem stosowania przemocy w rodzinie. Ponadto zamieszczone zostały dane dotyczące przestępstwa fizycznego i psychicznego znęcania się uregulowanego w art. 207 k.k. Przemoc w rodzinie wykracza swym zasięgiem przedmiotowym poza ustawowe znamiona znęcania się nad osobami najbliższymi. Powszechnie uważa się, że przestępstwo znęcania się to szczególnie adekwatny przykład przemocy w rodzinie, który jednak nie ukazuje całego zjawiska, a tylko jego część. Dopiero przyjmując to zastrzeżenie można dokonywać analizy danych statystycznych i wyciągać konstruktywne wnioski⁸⁵.

Statystyka policyjna gromadzi dane głównie o liczbie wszczętych postępowań, przestępstwach stwierdzonych, podejrzanym, okolicznościach zdarzenia, pokrzywdzonych małoletnich. W przypadku przemocy domowej, Policja w systemach statystycznych odnotowuje dane według podstawowej kwalifikacji prawnej opierając się na treści art. 207 § 1-3 k.k. Niniejsze dane zamieściłam w tabeli nr 1.

Tabela nr 1. Liczba postępowań wszczętych i stwierdzonych na podstawie art. 207 § 1-3 k.k. (w liczbach bezwzględnych)

Rok	Liczba postępowań wszczętych	Liczba przestępstw stwierdzonych
2010	30534	18759
2011	29958	18832
2012	29193	17785
2013	29879	17513

⁸⁴ Dz. U. z 2011 r. nr 209 poz. 1245.

⁸⁵ M. Lewoc, *Monitoring spraw dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie z uwzględnieniem wytycznych Prokuratora Generalnego*, [w:] *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 117.

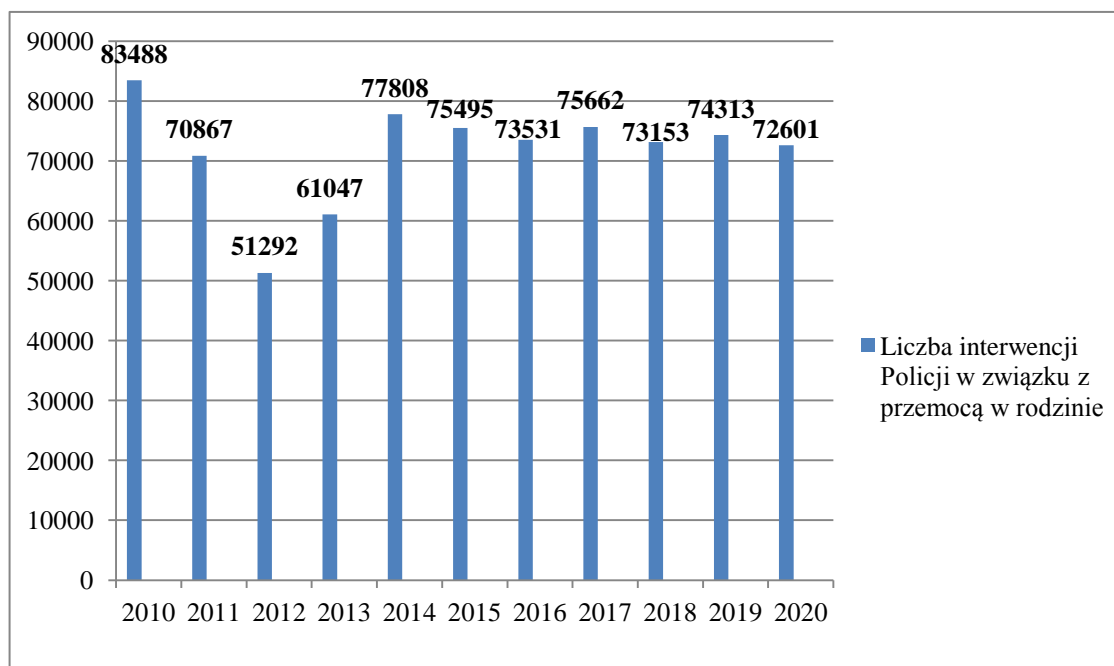
2014	30901	17523
2015	27642	14191
2016	26633	14513
2017	28608	16254
2018	28786	15684
2019	30456	16416
2020	28912	16259

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Głównej Policji, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html>, (dostęp: 31.03.2021 r.).

Jak wynika z przedstawionych danych w latach 2015-2016 spadła liczba wszczętych postępowań, a tym samym liczba stwierdzonych przestępstw znęcania się. Następnie od 2017 roku odnotowano wzrost wartości w stosunku do lat wcześniejszych. Do powodów występującej tendencji spadkowej można zaliczyć zmniejszającą się liczbę ogólnie ujawnionych przestępstw. Warto zwrócić uwagę na informacje, które ukazują stosunek liczby postępowań wszczętych do przestępstw stwierdzonych, zakończonych skierowaniem aktu oskarżenia do sądu. W 2010 roku ten stosunek wynosił 30534 postępowań wszczętych do 18759 przestępstw stwierdzonych, z czego wynika, że proces dowodowy był skuteczny w 61,4%. W 2019 roku, kiedy stosunek wynosił 30456 postępowań wszczętych do 16416 przestępstw stwierdzonych, skuteczność procesu dowodzenia wynosiła 53,9%, co wykazuje wzrost wniosków o umorzenie wszczętych postępowań przygotowawczych. W 2020 roku pomimo spadku liczby postępowań wszczętych i przestępstw stwierdzonych, proces dowody był skuteczny w 56,2%.

Innym źródłem informacji o rozmiarach przemocy w rodzinie są dane dotyczące procedury „Niebieskie Karty”. W wykazach znajdują się informacje o liczbie interwencji Policji w zakresie przemocy w rodzinie, liczbie sprawców, w tym liczbie sprawców przemocy znajdujących się pod wpływem alkoholu. W wykresie 1. pokazałam, że liczba interwencji Policji w związku z przemocą w rodzinie, przekracza rocznie 70 tys.

**Wykres nr 1. Liczba interwencji Policji w związku z przemocą w rodzinie
(w liczbach bezwzględnych)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Głównej Policji, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie>, (dostęp: 31.03.2021 r.).

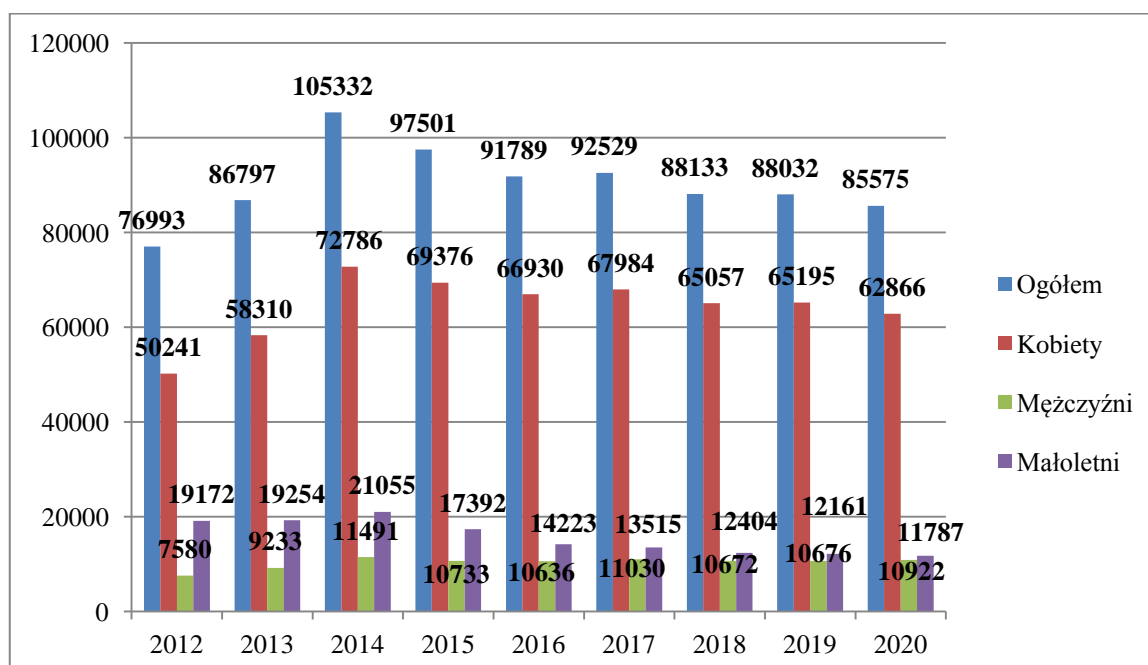
Dane statystyczne począwszy od 2012 roku nie są w pełni dostępne. W związku z nowelizacją u.p.p.r. od 2012 roku w sprawozdawczości policyjnej znajdują się informacje dotyczące działań podejmowanych w procedurze „Niebieskie Karty” wyłącznie przez Policję, bez informacji z działalności innych podmiotów, upoważnionych do zwalczania przemocy domowej. Zastanawia przy tym fakt, że liczba interwencji związanych z przemocą w rodzinie jest średnio czterokrotnie większa niż liczba przestępstw stwierdzonych z art. 207 § 1-3 k.k. Wynika to z faktu, że nie każde zdarzenie, w którym nastąpiła interwencja Policji, czy pojawienie się przemocy, jest równoznaczne z zaistnieniem przestępstwa znęcania się nad członkiem rodziny. Nawet jeśli zostanie wszczęta procedura „Niebieska Karta”, nie zawsze oznacza to, że w wyniku postępowania przygotowawczego stwierdzone zostanie przestępstwo⁸⁶. Należy pokreślić, że na przestrzeni lat dynamika przestępczości odnośnie do przemocy w rodzinie w statystykach policyjnych nie uległa istotnym wahaniom. Analiza danych dotycząca interwencji Policji w ramach procedury „Niebieskie Karty” do 2012 roku

⁸⁶ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce...*, s. 149.

wskazuje na tendencję spadkową, od 2013 roku nastąpił wzrost interwencji, po czym w kolejnych latach liczba ujawnionych przypadków przemocy w rodzinie kształtowała się na podobnym poziomie. Nie jest jasna przyczyna takiego dużego spadku ujawnionych zdarzeń przemocy w rodzinie w 2012 roku. Możliwe, że to wynik zmian w zakresie systemu rejestracji statystycznej procedury „Niebieskie Karty”, jakie nastąpiły w 2011 r., co omówiłam powyżej.

Istotną informację w sprawozdawczości stanowi liczba ofiar przemocy w rodzinie. Na wykresie 2. przedstawiłam liczbę ofiar z podziałem na kobiety, mężczyzn i małoletnich poniżej 18 roku życia.

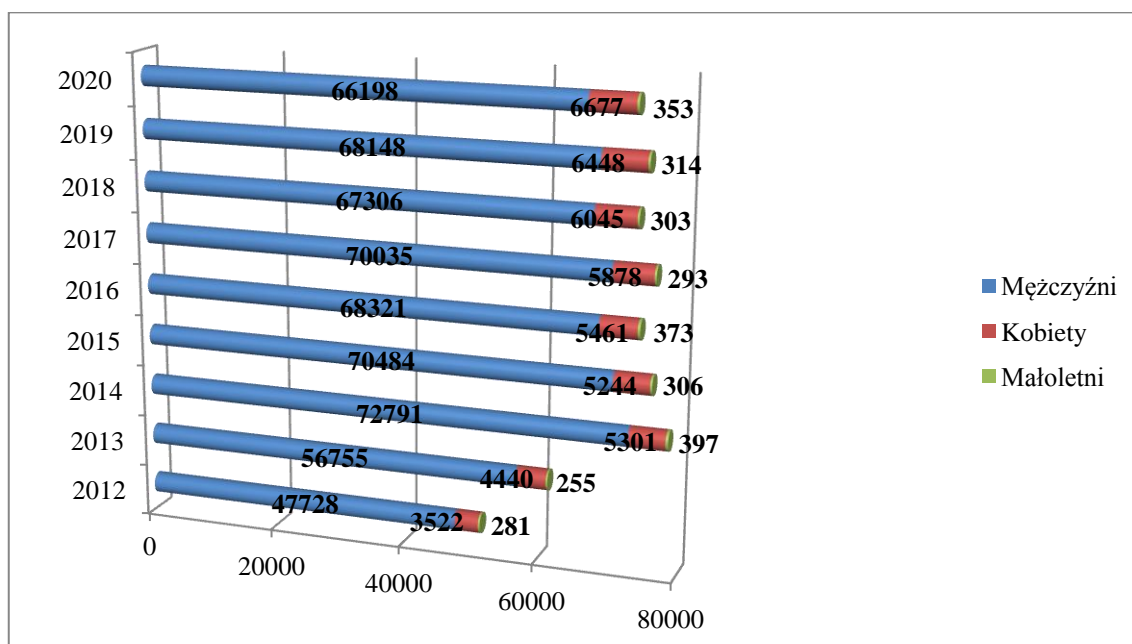
Wykres nr 2. Liczba ofiar przemocy w rodzinie (w liczbach bezwzględnych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Głównej Policji, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/201373,Przemoc-w-rodzinie-dane-od-2012-roku.html> (dostęp: 31.03.2021 r.).

Najczęściej ofiarami przemocy domowej stają się kobiety – w 2019 i 2020 roku stanowiło to odpowiednio: 74% i 73,4%. Znacznie rzadziej ofiarami są mężczyźni – w 2019 i 2020 roku stanowili oni 12,1% i 12,8% Małoletni sprawcy to około 14% ujawnionych ofiar przemocy domowej.

Wykres nr 3. Liczba sprawców przemocy w rodzinie (w liczbach bezwzględnych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Głównej Policji, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/201373,Przemoc-w-rodzinie-dane-od-2012-roku.html>, (dostęp: 31.03.2021 r.).

Najliczniejszą grupę w gronie sprawców przemocy w rodzinie stanowią mężczyźni – w 2019 roku – 90,9%, w 2020 roku – 90,4%. Kobiety zaś to 8%-9%, a małoletni około 1%.

Według danych Komendy Głównej Policji zgromadzonych w oparciu o procedurę „Niebieskie Karty” przyjąć można, że statystyczny sprawca przemocy w rodzinie to mężczyzna, a statystyczna ofiara kobieta lub dziecko. Faktu, że to najczęściej kobiety padają ofiarą przemocy w rodzinie, należy dopatrywać się w historycznej nierówności sił pomiędzy kobietami i mężczyznami, której wynikiem następnie było zdominowanie oraz dyskryminowanie kobiet przez mężczyzn⁸⁷. Na przestrzeni wieków prawa i wolności kobiet nie były uwzględniane w wielu systemach prawnych. Co więcej regulacje prawne nie zawierały norm chroniących kobiety przed przemocą, a wręcz ją legitymizowały. W starożytności, a potem w średniowieczu

⁸⁷ Tak m.in. Deklaracja pekińska, raport końcowy IV Światowej Konferencji ONZ w Sprawie Kobiet zorganizowanej w Pekinie w dniach 4-15 kwietnia 1995 r., pkt. 118, http://www.tus.org.pl/uploads/dokumenty/raport_czwartej_swiatowej_konferencji_w_sprawie_kobiet_pekin_1995.pdf, (dostęp: 31.03.2021 r.).

uznawane było prawo karcenia fizycznego żony (oraz dzieci) przez męża⁸⁸. Innym przykładem jest zwyczajowe prawo brytyjskie, które określało zasady bicia żony, m. in. przez wskazanie przedmiotu, jakim mąż mógł to robić (według starego prawa był to „rozsądny przedmiot”, a według nowego – pręt nie grubszy od kciuka)⁸⁹. Na odmienny punkt widzenia występujący między kobietami i mężczyznami w tym zakresie oraz jego wpływ na kształtowanie i praktykę stosowania prawa wskazała M. Płatek na podstawie analizy znamion przestępstwa zgwałcenia. Stwierdziła, że: „(...) Mężczyźni są głównymi autorami konstrukcji, dogmatyki i orzecznictwa w sprawach o zgwałcenie. Gdy jednak rzecz dotyczy zgwałcenia, doświadczenia mężczyzn i kobiet są różne. Kobiety zasadniczo liczą się z groźbą zgwałcenia, mężczyźni zasadniczo groźby takiej nie odczuwają. Mężczyzna znaczenie częściej gwałci niż bywa zgwałcony, kobieta znacznie częściej bywa zgwałcona; przypadki dokonanych zgwałceń przez kobietę są rzadkością. Tymczasem o tym, czy doszło do zgwałcenia, orzeka się na podstawie męskich doświadczeń i męskich standardów, kobiece ignorując (...)”⁹⁰. Niniejsze świadczyć może o słuszności tezy sformułowanej przez M. Płatek, że tak ukształtowane prawo było i jest, choć niewątpliwie nie w takim samym stopniu rezultatem tego, że kształtowali je przede wszystkim mężczyźni⁹¹.

Źródła przemocy w rodzinie już od dawna doszukiwano się w uzależnieniu sprawcy od alkoholu. Dokonując analizy związku alkoholizmu z przemocą domową, wskazywano na zagrożenie jakie stanowi alkoholizm dla bezpieczeństwa i trwałości rodziny, tj. narusza jej interesy materialne, uniemożliwia wykonywanie funkcji wychowawczych, jest przyczyną rozkładu pożycia małżeńskiego⁹². Nie można definitywnie stwierdzić, że alkoholizm lub okresowe odurzenie alkoholowe są równoznaczne ze stanem się sprawcą przemocy w rodzinie. Nie ulega wątpliwości, że współcześnie alkohol jest katalizatorem patologicznych zachowań, które wynikają z zaburzonych intymnych relacji. Tabela nr 2. obrazuje skalę problemu przemocy

⁸⁸ M. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980, s. 115.

⁸⁹ Ibidem, s. 115.

⁹⁰ M. Płatek, *Kryminologiczno-epistemologiczne aspekty przestępstwa zgwałcenia*, *Archiwum Kryminologii* 2010, t. XXXII, s. 353-354, 376.

⁹¹ Ibidem, s. 376.

⁹² J. Bafia, *Umacnianie i ochrona rodziny w PRL*, *Nowe Drogi* 1979, nr 3, s. 39-40.

w rodzinie, przy uwzględnieniu czynnika jakim jest alkohol z podziałem na trzy kategorie sprawców – mężczyzn, kobiety i małoletnich.

Tabela nr 2. Liczba sprawców przemocy w rodzinie będących pod wpływem alkoholu (w liczbach bezwzględnych)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ogólna liczba sprawców przemocy w rodzinie będących pod wpływem alkoholu	31 387	37 650	50 073	48 841	46 537	46 092	43 182	42 583	39 798
Liczba sprawców przemocy w rodzinie będących pod wpływem alkoholu - mężczyzn	30 333	36 327	48 055	46 830	44 499	44 037	41 257	40 435	37 781
Liczba sprawców przemocy w rodzinie będących pod wpływem alkoholu - kobiet	1 005	1 289	1 969	1 972	1 993	2 028	1 903	2 126	1 986
Liczba sprawców przemocy w rodzinie będących pod wpływem alkoholu - małoletnich	49	34	49	39	45	27	22	22	31

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Głównej Policji, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/201373,Przemoc-w-rodzinie-dane-od-2012-roku.html>, (dostęp: 31.03.2021 r.).

Powyższe dane wykazują, że w widoczny sposób sprawcy przemocy w rodzinie znajdowali się pod wpływem alkoholu w momencie ich zatrzymania, doprowadzenia do Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych lub Izby Wytrzeźwień w trakcie interwencji Policji związanej z przemocą w rodzinie, podczas której został wypełniony formularz „Niebieska Karta”. Udział mężczyzn pod wpływem alkoholu w stosunku do ogólnej liczby sprawców w 2012 roku wynosił 96,6%, w 2020 roku – 94,9%, natomiast kobiet w 2012 roku – 3,2%, w 2020 roku – 5%. Małoletni stanowili odpowiednio 0,2% i 0,1%.

Istotne źródło informacji w odniesieniu do zjawiska przemocy w rodzinie stanowią wyniki badań wiktyimizacyjnych, których celem jest m.in. określenie liczby przestępstw nieujawnionych, a także rozmiarów przemocy rzeczywistej. Badanie wiktyimizacyjne dotyczące rozmiarów i rodzajów przemocy wobec kobiet było przeprowadzone w Polsce oraz w kilkunastu krajach w ramach międzynarodowego projektu *International Violence Against Women Survey (IVAWS)*⁹³. Wyniki badań przeprowadzonych w ramach przedmiotowego projektu w Polsce wykazały, że co trzecia kobieta (34,6%) doświadczyła w swoim życiu przemocy ze strony mężczyzny, a 15,6% badanych kobiet doznało przemocy ze strony swojego aktualnego albo byłego partnera. Najczęściej stosowaną formą przemocy przez tę grupę była przemoc fizyczna (15,1%), zaś w 5,1% przemoc seksualna. Zgodnie z informacjami respondentek, najczęściej jako przemocy fizycznej doznawały one popychania, szarpania, ciągnięcia za włosy, kopania i uderzenia pięścią. W zakresie przemocy seksualnej najczęściej wskazywały usiłowanie zgwałcenia lub zgwałcenie. Bezpośrednie konsekwencje przemocy były niekiedy bardzo poważne. W połowie przypadków przemocy fizycznej i seksualnej kobiety doznały obrażeń, zranień, z których większość wymagała pomocy lekarskiej, a w co szóstym przypadku – pobytu w szpitalu⁹⁴.

Od 2007 roku na zlecenie Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej (dalej jako MRiPS) są prowadzone regularne badania opinii publicznej dotyczące przemocy w rodzinie. W 2010 roku badania przeprowadzone na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej dotyczyły zjawiska przemocy w rodzinie wśród kobiet i mężczyzn⁹⁵. Badanie wykazało, że spośród ogólnej liczby ofiar przemocy w rodzinie 61% stanowią kobiety, natomiast 39% mężczyźni. W przypadku przemocy seksualnej występującej w rodzinie, to kobiety stanowią największą liczbę ofiar, czyli aż 90%. W kwestii przemocy fizycznej liczba ofiar – kobiet wynosi 63%, a mężczyzn 37%.

⁹³ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce...*, s. 43-112. Jest to część Międzynarodowych Badań nad Przemocą Wobec Kobiet realizowanych w kilkunastu krajach na świecie, m.in. w Polsce badanie to realizowano w 2004 r. na ogólnopolskiej próbie losowo wybranych kobiet (2009 kobiet) w ramach grantu Komitetu Badań Naukowych pod kierunkiem B. Gruszczyńskiej.

⁹⁴ Szerzej patrz: B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet...*, s. 58.

⁹⁵ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn. Część I – raport z badań ogólnopolskich. Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej*, Warszawa, listopad 2010, https://archiwum.mrips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1-2010_%20Raport-ogolnopolski_K-M_01-03-11.pdf, (dostęp: 12.05.2020 r.).

Podobnie kształtuje się liczba ofiar przemocy psychicznej – 64% to kobiety, natomiast 36% stanowią mężczyźni. Przemoc ekonomiczna dotyczy 70% kobiet i 30% mężczyzn. Wśród sprawców przemocy w rodzinie, niezależnie od formy przemocy – 70% stanowią mężczyźni, a 30% kobiety⁹⁶. Kolejne badanie przeprowadzone na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, opublikowane w 2011 r. dotyczyło ogólnopolskiej diagnozy osób stosujących przemoc w rodzinie⁹⁷. Wśród ogólnej liczby dorosłych Polaków objętych badaniem reprezentatywnym w kwestii przemocy w rodzinie, aż 44% osób przyznało, że zdarzyło się im doświadczyć przemocy ze strony osoby z rodziny/domownika i najczęściej była to przemoc psychiczna (38%), następnie przemoc fizyczna (27%) i przemoc seksualna (5%). Ponadto 32% wśród ogółu badanych przyznało, że zdarzyło im się choć raz użyć przemocy wobec członka rodziny/domownika, a była to najczęściej przemoc psychiczna (26%) i przemoc fizyczna (16%). Wśród badanych 1% przyznał się do stosowania przemocy seksualnej. Większość badanych Polaków (59%) wyraziło opinię, że przemoc w rodzinie w Polsce dotyczy od 20% do 59% rodzin. Zdaniem objętych badaniem specjalistów, którzy w 2011 roku prowadzili programy korekcyjno-edukacyjne dla osób stosujących przemoc w rodzinie, badane zjawisko dotyczy 50% polskich rodzin, z czego w 47% pozostaje nieujawnione⁹⁸.

⁹⁶ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn. Część II – raport z badania profesjonalistów. Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej*, Warszawa, listopad - grudzień 2010, https://archiwum.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/2-2010_%20Raport-profesjonalisci_K-M_01-03-11.pdf (dostęp: 12.05.2020 r.).

⁹⁷ *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski. Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej*, Warszawa 2011, https://archiwum.mriips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Przemoc%20w%20rodzinie/dane%20statystyczne/1%20RAPORT_POLACY_PRZEMOC_W_RODZINIE_FIN.pdf, (dostęp: 12.05.2020 r.).

⁹⁸ *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: komentarz do wyników badań. Raport z badania eksperckiego na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej*, Warszawa 2011, https://archiwum.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Przemoc%20w%20rodzinie/dane%20statystyczne/2%20RAPORT_PRZEMOC_W_RODZINIE_IDEABLOG_FIN.pdf (dostęp: 12.05.2020 r.).

ROZDZIAŁ II

PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY W RODZINIE W UJĘCIU MIĘDZYNARODOWYM Z UWZGLĘDNIENIEM ASPEKTÓW PRAWNOPORÓWNAWCZYCH

2.1. Regulacje prawne Organizacji Narodów Zjednoczonych

Konieczność wdrożenia prawa krajowego odnośnie do przemocy w rodzinie stanowiła następstwo zobowiązań przyjętych przez Polskę a wynikających z członkostwa w Organizacji Narodów Zjednoczonych, Radzie Europy i Unii Europejskiej. W celu zrozumienia, a tym samym powstania polskiego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, niezbędne jest omówienie regulacji międzynarodowych, z których wywodzi się obowiązek państwa do wdrożenia instrumentów ochrony prawnej ofiar przemocy w rodzinie. Zobowiązania państwa w tym zakresie są przedmiotem regulacji i dokumentów międzynarodowych, zwłaszcza aktów prawnych dotyczących praw człowieka, choć w kategorii naruszeń praw człowieka, przemoc w rodzinie jest rozpatrywana stosunkowo krótko. Tradycyjne rozumienie praw i wolności zakładało możliwość ich naruszenia jedynie przez organ władzy, a co za tym idzie, powodowało podział na publiczną sferę życia, w której dochodzi do tego typu naruszeń, oraz na sferę prywatną, gdzie relacje między jednostkami nie mogą stanowić podłoża naruszeń praw człowieka⁹⁹.

Obecnie przemoc domowa jest naruszeniem podstawowych praw i wolności człowieka, w tym: prawa do życia i zdrowia, do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, stanowi naruszenie zakazu niehumanitarnego oraz poniżającego traktowania, a także formę dyskryminacji ze względu na płeć¹⁰⁰. Zaniechanie lub zaniedbanie ze strony organów państwa ścigania i ukarania sprawców przemocy w rodzinie może stanowić formę ograniczenia możliwości realizacji praw człowieka. Państwo, któremu zarzuca się zaniedbania w zakresie naruszenia praw człowieka, powinno wykazać, że podjęło odpowiednie działania w celu przeciwdziałania przemocy w rodzinie i działania

⁹⁹ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 28.

¹⁰⁰ *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet, w tym kobiet starszych i kobiet z niepełnosprawnościami – analiza i zalecenia*, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich 2013, nr 7, s. 5.

te zostały podjęte bez dyskryminacji, czyli państwo powinno udowodnić, że ściganie sprawcy prowadzono z równym zaangażowaniem, jak ściganie w innych sprawach¹⁰¹.

Z powyższych rozważań wynika koncepcja tzw. pozytywnych obowiązków państw (ang. *positive obligations*). Koncepcja ta oznacza, że państwo może zostać pociągnięte do odpowiedzialności w sytuacji, kiedy naruszenia dokonuje inny podmiot prywatny, natomiast państwo w odpowiednim momencie nie podjęło działań, które mogłyby zapobiec takim naruszeniom lub też w istotny sposób nie zapewniło ochrony ofiarom. Od niedawna zauważa się, że przemoc w rodzinie nie jest neutralna ze względu na płeć, z uwagi, że dokonywana jest najczęściej przez mężczyzn, a dotyka najczęściej kobiet¹⁰². Powyższa zależność znalazła również wyraz w regulacjach międzynarodowych dotyczących praw człowieka.

Istotne znaczenie dla krajowej regulacji prawnej mają umowy międzynarodowe, które zostały ratyfikowane przez Polskę. Zgodnie z art. 91 Konstytucji RP tego rodzaju umowy stanowią część krajowego porządku prawnego i mogą być bezpośrednio stosowane, co oznacza, że umowy mogą stanowić samodzielną podstawę dochodzenia roszczeń przed sądami lub innymi organami krajowymi oraz zawierają postanowienia, które powinny być przez państwo traktowane jako wyraźne zobowiązanie do określonych działań¹⁰³.

Ponadto należy zwrócić uwagę na pozostałe regulacje i dokumenty w postaci deklaracji, rezolucji i założeń o charakterze zobowiązań politycznych, a nie prawnych nie będących umowami międzynarodowymi ratyfikowanymi przez Polskę.

2.1.1. Konwencje o charakterze ratyfikowanych umów międzynarodowych

W ramach systemu prawnego ONZ funkcjonuje kilka konwencji z których znaczenie dla przeciwdziałania przemocy w rodzinie mogą mieć następujące akty: *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* z 19 grudnia 1966 roku¹⁰⁴ - MPPOiP, *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych*¹⁰⁵ –

¹⁰¹ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 48.

¹⁰² E. Zielińska, *Międzynarodowe standardy postępowania wobec ofiar przemocy ze względu na płeć*, [w:] *Poszanowanie godności ofiar przestępstw*, red. T. Cielecki, A. M. Gudebska-Rusiecka, Legionowo 2002, s. 37.

¹⁰³ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 49.

¹⁰⁴ Dz. U. z 1977 r. nr 38 poz. 167.

¹⁰⁵ Dz. U. z 1977 r. nr 38 poz. 169.

MPPGSiK, Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW) przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 roku¹⁰⁶ oraz Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku¹⁰⁷.

Kontrolę przestrzegania postanowień wymienionych aktów dokonuje się w systemie sprawozdań, w których państwa prezentują podjęte środki mające na celu realizację praw objętych danym aktem, a także pojawiające się z tego tytułu trudności. Stosowanie do sprawozdań i przeprowadzonej dyskusji wydawane są uwagi końcowe, które zawierają wyraźne rekomendacje dla państw. W razie stwierdzenia przez obywateli naruszenie postanowień MPPOiP lub Konwencji CEDAW, mogą oni dochodzić swoich praw poprzez złożenie zawiadomienia, w wyniku którego komitet nadzorujący wydaje opinię, stwierdzając w niej, czy postanowienia konwencji rzeczywiście zostały naruszone. W przypadku stwierdzenia naruszenia komitet wskazuje niezbędne działania jakie państwo jest zobowiązane podjąć. Opierając się na doświadczeniach będących następstwem rozpatrywania zawiadomień i sprawozdań państw, komitety przygotowują uwagi ogólne, które zawierają interpretację poszczególnych postanowień konwencji i paktów¹⁰⁸.

MPPOiP zawiera zobowiązania państwa wobec obywateli oraz zapewnia podstawowe prawa i wolności człowieka w postaci: prawa do życia, zakazu arbitralnego aresztowania lub zatrzymania, prawa do sądu, prawa do prywatności, zakazu tortur i niehumanitarnego albo poniżającego traktowania lub karania, prawa do wolności myśli, sumienia i wyznania, wolności zgromadzeń i stowarzyszeń, równości wobec prawa. Na podstawie art. 40 MPPOiP państwo (strona) zobowiązuje się do przedłożenia Sekretarzowi Generalnemu ONZ sprawozdań w zakresie podjętych środków mających na celu realizację praw przyjętych w MPPOiP oraz postępy dokonane w sferze korzystania z praw. Sprawozdanie rozpatruje Komitet Praw Człowieka, po czym następnie przekazuje państwu zalecenia wraz z właściwymi uwagami natury ogólnej. Celem MPPOiP jest dążenie do bezpośredniego upodmiotowienia jednostki w wyniku nałożenia wyraźnych zobowiązań na państwo oraz wyposażenia jednostki w prawo

¹⁰⁶ Dz. U. z 1982 r. nr 10 poz. 71.

¹⁰⁷ Dz. U. z 1991 r. nr 120 poz. 526 z późn. zm.

¹⁰⁸ R. Wieruszewski, *ONZ-owski system ochrony praw człowieka*, [w:] *System ochrony praw człowieka*, B. Banaszak, A. Bisztyga, K. Complak, M. Jabłoński, R. Wieruszewski, Kraków 2005, s. 57 i n.

występowania przeciwko państwu¹⁰⁹. Treścią MPPOiP wprowadzono instytucję zawiadomienia indywidualnego wobec państwa dopuszczającego się naruszenia praw jednostki zawartych w pakcie. Ponadto dokument gwarantuje postanowienia, które odnoszą się do sfery przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Na podstawie analizy uwag końcowych opracowywanych przez Komitet Praw Człowieka po rozpatrzeniu sprawozdań poszczególnych państw okazuje się, że przemoc w rodzinie może stanowić naruszenie art. 6, z którego wynika prawo do życia, jak również art. 7, który określa zakaz tortur, lub okrutnego, niehumanitarnego albo poniżającego traktowania lub karania, a nawet art. 23 zapewniającego ochronę rodziny. Ponadto należy zwrócić uwagę na art. 3 MPPOiP, który zobowiązuje państwa aby zagwarantowały mężczyznom i kobietom równość w korzystaniu z wszelkich praw obywatelskich i politycznych zawartych w dokumencie oraz art. 26, który wskazuje na równość wszystkich wobec prawa i uprawnienie do takiej samej ochrony prawnej.

W wydanych przez Komitet Praw Człowieka uwagach końcowych po rozpatrzeniu w 2010 r. VI okresowego sprawozdania Polski w zakresie realizacji postanowień MPPOiP za okres od 1 października 2003 r. do 15 października 2008 r. wyrażono troskę wysoką liczbą odmów wszczęcia postępowań przygotowawczych w sprawach przemocy w rodzinie względem liczby zawiadomień o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, długotrwałymi procedurami ścigania zniechęcającymi ofiary do składania zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, a także niedostateczną liczbą specjalistów dla ofiar przemocy w rodzinie zatrudnionych w ośrodkach wsparcia. Komitet odnotował, że pomimo występujących w polskim prawie możliwości zastosowania wobec sprawcy stosującego przemoc w rodzinie właściwych zakazów i nakazów, to Policji brakuje uprawnień do natychmiastowego wydania zakazów i nakazów wobec sprawcy na miejscu zarzucanego przestępstwa. Jednym z zaleceń Komitetu było dokonanie przez Polskę nowelizacji u.p.p.r. w celu wyposażenia funkcjonariuszy Policji w uprawnienie do wydawania natychmiastowych zakazów i nakazów na miejscu zarzucanego przestępstwa. Ponadto, zdaniem Komitetu

¹⁰⁹ C. Mik, *Wprowadzenie do prawa międzynarodowego praw człowieka*, [w:] *Szkola praw człowieka. Teksty wykładów*, red. E. Łabęcka, Warszawa 1998, s. 18.

zagadnienia przemocy w rodzinie należy włączyć do standardów w szkoleniach funkcjonariuszy organów ścigania i sądownictwa¹¹⁰.

Z kolei po rozpatrzeniu w 2016 roku VII sprawozdania okresowego Polski w zakresie realizacji postanowień MPPOiP za okres od 15 października 2008 r. do 31 października 2015 r. Komitet ponownie wyraził zaniepokojenie z uwagi na dużą liczbę kobiet jako ofiar przemocy w rodzinie i braku odpowiednich mechanizmów zapewniających kobietom natychmiastową ochronę. Komitet wyraził szczególne zaniepokojenie z powodu niewielkiej liczby wydawanych zakazów zbliżania się do ofiary oraz niewystarczającej liczby interwencyjnych ośrodków schronienia i ośrodków pomocy specjalistycznej, a także małej liczby przypadków pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności oraz wydania wyroku. Komitet Praw Człowieka zalecił Polsce przyjęcie kompleksowej strategii w kwestii zapobiegania oraz zwalczania przemocy domowej polegającej na dokładnym badaniu przypadków przemocy domowej, pociągnięciu sprawców do odpowiedzialności, a w przypadku ich skazania, karaniu odpowiednimi sankcjami. Strategia ta powinna zakładać także dostęp ofiar do skutecznych środków ochrony prawnej, w tym zakazu zbliżania się do ofiary, wydawanego z natychmiastowym terminem wykonalności oraz zwiększenia liczby ośrodków kryzysowych i ośrodków pomocy specjalistycznej na terenie całego kraju¹¹¹.

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych określa katalog praw, którymi są: prawo do pracy i jej sprawiedliwych warunków, prawo do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych i strajku, prawo do zabezpieczenia społecznego, prawo do odpowiedniego poziomu życia, prawo do ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego, prawo do nauki, czy też prawo do udziału w życiu kulturalnym oraz korzystania z postępu naukowego.

Zgodnie z art. 2 ust. 2 MPPGSiK państwo (strona umowy) zobowiązuje się do zagwarantowania na swoim terytorium wykonywania praw wymienionych w dokumencie bez dyskryminacji, w szczególności ze względu na płeć, a ponadto stosowanie do art. 3 zapewnienia kobietom i mężczyznom równego prawa

¹¹⁰ *Tekst zaleceń Komitetu Praw Człowieka wydane po obronie VI Sprawozdania okresowego RP z realizacji postanowień MPPOiP*, <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/konwencje/miedzynarodowy-pakt-praw-obywatelskich-i-politycznych/>, (dostęp: 25.07.2020 r.).

¹¹¹ *Uwagi końcowe Komitetu Praw Człowieka po rozpatrzeniu VII Sprawozdania Okresowego RP z realizacji postanowień MPPOiP*, <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/konwencje/miedzynarodowy-pakt-praw-obywatelskich-i-politycznych/>, (dostęp: 25.07.2020 r.).

w korzystaniu z praw społecznych, gospodarczych i kulturalnych zawartych w pakcie. Państwo będące stroną umowy jest zobowiązane do składania okresowych sprawozdań z realizacji postanowień znajdujących się w pakcie Komitetowi Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych. Zgodnie z art. 18 MPPGSiK państwa składają swoje sprawozdania stopniowo na podstawie planu ustalonego przez Radę Gospodarczą i Społeczną w ciągu roku od wejścia w życie aktu prawnego dla poszczególnego państwa, po przeprowadzonych konsultacjach z pozostałymi państwami i zainteresowanymi organizacjami wyspecjalizowanymi. Protokół Fakultatywny do MPPGSiK przewiduje możliwość składania przez jednostki podległe jurysdykcji państwa-strony zawiadomień przeciwko państwu za naruszenie praw, jednak ze względu na to, że Polska nie ratyfikowała Protokołu Fakultatywnego, jednostki podlegające polskiej jurysdykcji nie mają możliwości korzystania z tego środka¹¹².

Zaniepokojenie niewystarczającym wdrażaniem środków ochrony ofiar przemocy domowej oraz brakiem wyraźnej kryminalizacji zgwałcenia małżeńskiego wyraził Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych podczas rozpatrywania w 2016 roku sprawozdania Polski w zakresie realizacji MPPGSiK za okres od 2007 roku do 2013 roku. Komitet zalecił, aby Polska zagwarantowała ofiarom przemocy w rodzinie niezwłoczną ochronę i skuteczną realizację nakazów ochrony, wydawanych wobec sprawców przemocy domowej, a także zwiększyła liczbę ośrodków i innych służb udzielających ochrony i pomocy ofiarom przemocy, w tym przyspieszyła utworzenie całodobowej infolinii. Ponadto Komitet zalecił Polsce dokonanie nowelizacji kodeksu karnego w celu wyraźnej kryminalizacji zgwałcenia małżeńskiego i prowadzenie kampanii podnoszących świadomość, mających na celu wyeliminowanie w społeczeństwie akceptacji przemocy wobec kobiet oraz rozpowszechnianie informacji na temat dostępnych środków zapobiegania aktom przemocy wobec kobiet¹¹³.

¹¹² A. Tychmańska, *Znaczenie Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych dla polskiego porządku prawnego na przykładzie analizy orzecznictwa polskich sądów administracyjnych*, Studenckie Zeszyty Naukowe 2017, Vol. XX, nr 34, s. 73-74.

¹¹³ *Uwagi końcowe Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych po rozpatrzeniu VI Sprawozdania Okresowego RP z realizacji postanowień MPPGSiK*, <https://archiwum.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka---niowa/organizacja-narodow-zjednoczonych---powszechny-system-ochrony-praw-czlowieka/miedzynarodowy-pakt-praw-gospodarczych-spolecznych-i-kulturalnych/wykonywanie-miedzynarodowego-paktu-praw-gospodarczych-spolecznych-i-kulturalnych-przez-polske/vi-sprawozdanie-polski-za-lata-2007-2013/?serwis=2>, (dostęp: 25.07.2020 r.).

W prawie międzynarodowym genezę obligującą państwa do podjęcia działań w celu przeciwdziałania przemocy w rodzinie stanowią prawa człowieka. Wyznaczone przez kolejne akty prawne ramy, na podstawie których państwa zobowiązane są chronić swoich obywateli na przestrzeni czasu uległy doprecyzowaniu. Ponadto wyodrębnione zostały z nich obszary, zasługujące na szczególną uwagę. Jednym z nich, który wymagał szczególnej regulacji i traktowania były prawa kobiet w zakresie ochrony przed dyskryminacją. Powodem jego wyodrębnienia była przede wszystkim skala zjawiska nierównego traktowania w życiu publicznym, zawodowym, rodzinnym, problem dostępu do edukacji i zabezpieczenia społecznego, a także narażenia na różne formy przemocy w czasach pokoju, jak również konfliktów zbrojnych. Z tego powodu konieczne było stworzenie efektywnych mechanizmów ochrony mających na celu zmniejszenie skali zjawiska nierówności płci. Przełomowy moment dla ochrony praw człowieka w zakresie ochrony kobiet przed dyskryminacją nastąpił z chwilą przyjęcia Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 18 grudnia 1979 r. (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women – CEDAW*). Polska była jednym z pierwszych państw przystępujących do Konwencji i dokonała jej ratyfikacji w dniu 18 lipca 1980 roku¹¹⁴.

Konwencja CEDAW zmierza do wprowadzenia zasady równości kobiet i mężczyzn zarówno w sferze prywatnej, jak i publicznej¹¹⁵. W art. 2 Konwencji CEDAW zobowiązano państwa do potępiania, a zarazem likwidacji dyskryminacji kobiet we wszelkich jej formach. M. Płatek dostrzegła, że tam, gdzie tradycja popiera bliskość, szacunek, wrażliwość i otwartość na potrzeby ludzi bez względu na płeć, wiek, sytuację zdrowotną czy orientację seksualną, tam wartości te nie są zagrożone, a Konwencja będzie służyła ich utwaleniu. Natomiast tam, gdzie tradycja uzasadnia poglądy, praktyki i interpretowanie prawa, które przyczynia się do obniżenia dobrostanu życia ludzi z racji przejawianych przez nich cech (bycie człowiekiem-kobietą), tam przyzwoitość i Konwencja będzie zmieniana¹¹⁶.

Konwencja CEDAW nie nakłada na państwa konkretnych obowiązków w sferze przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Opierając się na Rekomendacji nr 19 do Konwencji CEDAW, Komitet do spraw Likwidacji Dyskryminacji Kobiet dokonał

¹¹⁴ Dz. U. z 1982 r. nr 10 poz. 71.

¹¹⁵ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet...*, s. 173.

¹¹⁶ M. Płatek, *Ochrona prawna przed przemocą...*, s. 28.

interpretacji w tym zakresie. Komitet w Rekomendacji uznał, że definicja dyskryminacji zawarta w CEDAW obejmuje przemoc ze względu na płeć, a dokładniej przemoc wymierzoną w kobietę z powodu faktu, że jest kobietą, czy też przemoc, która dotyka kobiety w nieproporcjonalny sposób. Komitet uznał także, że przemoc ze względu na płeć może naruszać określone postanowienia konwencji niezależnie od tego, czy w sposób wyraźny ta jest choćby tylko wspomniana w ich treści¹¹⁷.

Konwencja stoi na straży praw osobistych, politycznych, gospodarczych, społecznych oraz kulturalnych, przez co stanowi regulację bardzo kompleksową. Prawa osobiste i polityczne zostały ujęte w części II Konwencji, regulującej m.in. kwestie uczestnictwa kobiet w życiu publicznym i politycznym (art. 7), uczestnictwa kobiet w polityce międzynarodowej (art. 8), zapewnienia równych praw kobietom w zakresie nabywania, zmiany lub zachowania obywatelstwa (art. 9). Część III Konwencji zawiera postanowienia w materii praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, a zatem dotyczące dostępu dla kobiet na równi z mężczyznami do edukacji (art. 10), likwidacji dyskryminacji kobiet w dziedzinie zatrudnienia (art. 11), dostępu do opieki zdrowotnej (art. 12), likwidacji dyskryminacji kobiet żyjących na obszarach wiejskich (art. 14), natomiast część IV odnosi się do równości kobiet na płaszczyźnie prawa (art. 15) oraz likwidacji dyskryminacji kobiet we wszystkich sprawach wynikających z zawarcia małżeństwa i stosunków rodzinnych (art. 16)¹¹⁸.

W Rekomendacji do Konwencji CEDAW podkreśla się, że przemoc ze względu na płeć jest formą dyskryminacji, która w sposób istotny wpływa na możliwości kobiet w zakresie realizacji praw i wolności za zasadach równości z mężczyznami, a także narusza prawo do życia, wolność od tortur albo okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania, prawo do wolności i bezpieczeństwa, równość wobec prawa, równouprawnienie w rodzinie, prawo do najwyższych standardów ochrony zdrowia¹¹⁹. W Rekomendacji stwierdzono ponadto, że przemoc w rodzinie to jedna z najbardziej zdradliwych form przemocy wobec kobiet. Kobiety zaś, bez względu na wiek narażone są na różne rodzaje przemocy, bicie, gwałty, inne formy przemocy seksualnej, przemoc psychiczną oraz innego rodzaju formy przemocy, które są wynikiem tradycyjnych postaw. Brak niezależności finansowej przesądza

¹¹⁷ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 32.

¹¹⁸ K. Sękowska-Kozłowska, *Komitet ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet – ustrój, kompetencje, funkcjonowanie*, Toruń 2011, s. 38.

¹¹⁹ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 53.

o pozostawaniu w krzywdzących związkach przez wiele kobiet. Zaniechanie przez mężczyzn wykonywaniu obowiązków rodzinnych może być formą przymusu lub przemocy, stanowiącą zagrożenie dla kobiet oraz ograniczającą ich możliwości uczestniczenia w życiu rodzinnym i publicznym na zasadach równości z mężczyznami¹²⁰. Komitet z niepokojem odniósł się do zastrzeżeń zgłoszonych przez niektóre państwa, gdzie podniesione zostały kulturowe lub religijne uwarunkowania relacji rodzinnych z patriarchalnym modelem rodziny w której uprzywilejowaną pozycję mają mężczyźni – ojciec lub syn.

W Uwagach końcowych wydanych w 2014 roku po rozpatrzeniu przedłożonego przez Polskę połączonego VII i VIII sprawozdania okresowego z realizacji postanowień CEDAW za okres od 1 czerwca 2002 r. do 31 maja 2010 r., Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet wyraził zaniepokojenie nasileniem się przemocy wobec kobiet oraz brakiem całościowej strategii, której celem byłaby likwidacja wszelkich form przemocy ze względu na płeć. Ponadto Komitet wyraził szczególne zaniepokojenie z uwagi na utrzymujący się rozdźwięk pomiędzy ustawodawstwem w zakresie walki z przemocą wobec kobiet a ograniczoną skutecznością stosowania zakazu zbliżania się sprawcy do ofiary i liczbą oskarżeń wniesionych w sprawach o przemoc domową oraz małą liczbą wyroków, jakie zapadają w tych sprawach, co skutkuje niedostateczną ochroną kobiet będących ofiarami przemocy¹²¹. W swoich zaleceniach Komitet przywołując swoją poprzednią rekomendację i Rekomendację Ogólną nr 19 z 1994 roku dot. przemocy wobec kobiet ponaglił Polskę o przyspieszenie ratyfikacji Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej oraz dostosowanie ustawodawstwa do postanowień tej Konwencji. W zakresie polityki karnej Komitet wskazał na potrzebę nowelizacji kodeksu karnego w celu szczególnego wymierzania kar dla sprawców przemocy domowej i gwałtu małżeńskiego, a także włączenia definicji „przemocy wobec kobiet” do u.p.p.r., skutecznego wprowadzenia w życie i monitorowanie stosowania zakazu zbliżania się sprawcy do ofiary oraz systematycznego wszczynania postępowań karnych

¹²⁰ M. Potocka, H. Dąbrowiecka, *Przemoc w rodzinie a wymiar sprawiedliwości*, Warszawa 2005, s. 8-9.

¹²¹ *Uwagi końcowe Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet po rozpatrzeniu połączonego VII i VIII sprawozdania okresowego z realizacji postanowień CEDAW*, http://www.karat.org/pliki/wp-content/uploads/2014/10/Uwagi-Koncowe-Komitetu-CEDAW_PL.pdf, (dostęp: 25.07.2020 r.).

i zaprzestania stosowania mediacji pojednawczych w sytuacji ofiar przemocy domowej oraz ścigania i ukarania sprawców takich czynów¹²².

W preambule Konwencji o Prawach Dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20 listopada 1989 r.¹²³ podkreśla się szczególną rolę rodziny jako podstawowej komórki społecznej i naturalnego środowiska rozwoju oraz dobra jej członków, w szczególności dzieci. Wobec powyższej roli jaką pełni rodzina zasługuje ona na szczególną ochronę i wsparcie, by mogła spełniać swoje funkcje i obowiązki w pełnym zakresie. Poza tym socjalizacja w życiu rodzinnym zapewnia jednostce prawidłowe ukształtowanie osobowości, z uwagi na doświadczenie pełni szczęścia, miłości i zrozumienia. Konwencja o Prawach Dziecka w art. 19 nakłada na państwa-strony zobowiązanie do podejmowania wszelkich właściwych kroków w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania, bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystania w celach seksualnych dzieci pozostających pod opieką rodzica, opiekuna prawnego lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem. Natomiast tego rodzaju środki ochronne powinny obejmować skuteczne przedsięwzięcia w celu stworzenia programów socjalnych dla realizacji pomocy dziecku oraz osobom sprawującym opiekę nad nim, jak również innych form działań prewencyjnych dla ustalania, informowania, wszczynania i prowadzenia śledztwa, postępowania, notowania przypadków niewłaściwego traktowania dzieci oraz tam, gdzie jest to właściwe, ingerencję sądu. Słusznie uwagę na zmianę w podejściu do kwestii krzywdzenia dzieci zwróciła E. Jarosz wskazując na reorientację strategii działań wobec rodzin krzywdzących dzieci z punitywno-restrykcyjnych na pomoc, wsparcie, profilaktykę i prewencję¹²⁴.

Komitet Praw Dziecka w 2006 r. wydał Ogólny komentarz nr 8 „*Prawo dziecka do ochrony przed karami cielesnymi i innymi okrutnymi lub poniżającymi formami karania*”. Dokument w paragrafie 18 formułuje zobowiązanie państw do zdepenalizowania wszystkich form kar cielesnych. Tekst Konwencji nie daje oparcia

¹²² Uwagi końcowe Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet po rozpatrzeniu połączonego VII i VIII sprawozdania okresowego z realizacji postanowień CEDAW, http://www.karat.org/pliki/wp-content/uploads/2014/10/Uwagi-Koncowe-Komitetu-CEDAW_PL.pdf, (dostęp: 25.07.2020 r.).

¹²³ Dz. U. z 1991 r. nr 120 poz. 526 z późn. zm.

¹²⁴ E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna*, Katowice 2014, s. 183.

dla takiego obowiązku, gdzie w szczególności podstawą do jego ustanowienia nie jest art. 37 Konwencji mówiący o zakazie tortur, okrutnego, nieludzkiego i poniżającego traktowania i karania. W trakcie prac nad Konwencją dyskutowano bowiem nad umieszczeniem przepisu zakazującego stosowania kar cielesnych, jednak propozycja ta nie zyskała poparcia. Zdaniem Komitetu, stosowanie kar cielesnych nie można tłumaczyć jako działanie w interesie dziecka, który musi być interpretowany w zakresie postanowień Konwencji, w szczególności co do ochrony dziecka przed różnymi formami przemocy, mając na uwadze jego godność i integralność fizyczną.

Mimo to, w 2011 roku Komitet wydał kolejny Ogólny komentarz nr 13 „*Prawo dziecka do wolności od wszelkich form przemocy*” w którym nie ogranicza się już do rekomendacji, ale wprost nakazuje państwom podjęcie konkretnych kroków prawnych zmierzających do znowelizowania prawa krajowego i zapewnienia całkowitego zakazu wszelkich form przemocy wobec dzieci w każdych okolicznościach oraz efektywne i odpowiednie sankcje dla osób stosujących przemoc. W latach 2012-2014 Komitet zwracał uwagę na ten „obowiązek” praktycznie w każdych swoich wnioskach końcowych z realizacji postanowień Konwencji przez państwa-strony¹²⁵.

W wyniku dokonanych kontroli raportów państw będących stronami Konwencji o Prawach Dziecka, Komitet skupił swoją uwagę na różnorodnych postaciach przemocy, odnosząc się do ustawodawstw konkretnych państw, gdzie poddał krytyce postanowienia, które zezwalają na pewien zakres „karcącej przemocy” wobec dzieci. Komitet stwierdził, że Konwencja wymaga zrewidowania legislacji krajowych w taki sposób, by żadna postać przemocy w stosunku do dzieci nie była tolerowana, a przede wszystkim wskazał, że karcenie cielesne w domach, szkołach czy innych instytucjach stoi w sprzeczności z Konwencją o Prawach Dziecka¹²⁶. Stosowanie kar cielesnych wobec dzieci nie można usprawiedliwiać tradycją, czy zwyczajem.

Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw¹²⁷ z dniem 1 sierpnia 2010 r. wprowadziła ważną nowelizację do k.r.o. poprzez dodanie art. 96¹ zakazującego osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad

¹²⁵ Komitet Praw Dziecka ONZ narusza postanowienia Konwencji, <https://ordoiuris.pl/rodzina-i-malzenstwo/komitet-praw-dziecka-onz-narusza-postanowienia-konwencji>, (dostęp: 25.07.2020 r.).

¹²⁶ O. Sitarz, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o Prawach Dziecka*, Katowice 2004, s. 146-147.

¹²⁷ Dz. U. z 2010 r. nr 125 poz. 842.

małoletnim stosowania kar cielesnych. Wychodzi na to, że polskiemu ustawodawcy przyświeca cel uświadomienia społeczeństwa, że stosowanie tego typu zachowania absolutnie nie należy do poprawnych metod wychowawczych, a zdecydowanie większą skuteczność przynoszą alternatywne metody wychowawcze. Może o tym świadczyć brak sankcji karnej za zastosowanie kary cielesnej. Nie ulega więc wątpliwości, że przepis ma przede wszystkim charakter edukacyjny. Nie znaczy to jednak, że w obecnym stanie prawnym, nie znajdziemy przepisu umożliwiającego ochronę dziecka przed szeroko pojmowaną przemocą. Po pierwsze umożliwiają to przepisy kodeksu cywilnego¹²⁸ (dalej jako k.c.), na podstawie art. 23 i 24 k.c. osobom fizycznym, w tym małoletnim (niezależnie od wieku) przysługuje cywilnoprawna ochrona dóbr osobistych. Naruszenie prawa karcenia można także rozpatrywać jako okoliczność uzasadniająca ingerencję sądu opiekuńczego we władzę rodzicielską w oparciu o art. 109 k.r.o. w ramach jej ograniczenia oraz przy zastosowaniu art. 111 k.r.o., jeśli chodzi o jej całkowite pozbawienie. Ponadto przemoc wobec dziecka została spenalizowana w przepisach prawa karnego. W zależności od zachowania sprawcy jego działanie może być uznane za naruszenie nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.), spowodowanie uszczerbku za zdrowiu (art. 156 k.k., art. 157 k.k.), czy znęcanie się nad członkiem rodziny (art. 207 k.k.)¹²⁹. Słusznie zwraca się uwagę, że problem ze wskazanymi przestępstwami w kontekście karcenia małoletnich polega na tym, że jeżeli tego rodzaju zachowania nie wypełniają znamion przestępstwa znęcania się (art. 207 k.k.), to są ścigane wyłącznie z oskarżenia prywatnego¹³⁰. Świadczy to o tym, że w celu wszczęcia postępowania karnego wymagane jest złożenie skargi przez przedstawiciela ustawowego dziecka, poza sytuacjami w których zachowanie karcącego doprowadziło do średniego lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 157 § 1 i 156 § 1 k.k.), czy naruszenia sfery intymnej dziecka (art. 200 k.k. i 201 k.k.), to wtedy ściganie odbywa się z oskarżenia publicznego.

Z kwestią stosowania kar cielesnych wiąże się powszechnie przyjmowany w doktrynie prawa karnego kontratyp karcenia wychowawczego jako okoliczności wyłączającej karną bezprawność czynu. Niewątpliwie wprowadzenie zakazu stosowania

¹²⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - *Kodeks cywilny*, Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 z późn. zm.

¹²⁹ *Pismo Ministra Sprawiedliwości-Prokuratora Generalnego z dnia 9 września 2008 r., DL-P-I-023-103/08.*

¹³⁰ F. Ciepły, *Partnerstwo w rodzinie a prawno-karny kontratyp karcenia małoletnich*, [w:] *Partnerstwo w rodzinie*, red. J. Truskołaska, Lublin 2009, s. 262.

kar cielesnych wpłynęło na zakres pozaustawowego kontratypu karcenia, poprzez wyraźne wyłączenie z jego granic wszystkich form karcenia cielesnego. Bez istnienia przedmiotowego kontratypu najbardziej powszechne zachowania karcące mogłyby wypełniać znamiona wielu przestępstw. Brak zgody na wyjście dziecka z domu można by zakwalifikować z art. 189 k.k. (bezprawne pozbawienie wolności), a sprawdzenie korespondencji dziecka w telefonie lub komputerze z art. 267 k.k. (bezprawne uzyskanie informacji)¹³¹. Nie jest jednak możliwe wyłączenie odpowiedzialności kontratypem karcenia wychowawczego za znęcanie się (art. 207 k.k.), naruszenie nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.) lub spowodowanie uszczerbku na zdrowiu dziecka (art. 156 k.k. i art. 157 k.k.)¹³². Należy jednak mieć na uwadze, że pewne formy fizycznego oddziaływania (np. pociągnięcie za ucho, klaps), które należałoby w tej sytuacji uznać za bezprawne, nie będą rodzić odpowiedzialności karnej z uwagi na znikomą społeczną szkodliwość czynu, która stanowi materialną cechę przestępstwa (art. 1 § 2 k.k.), na co wskazała V. Konarska-Wrzosek¹³³. Słusznie też wskazał R. Krajewski, że nie zawsze klaps dany dziecku przez rodzica lub opiekuna prawnego powinien się wiązać z pociągnięciem tych osób do odpowiedzialności karnej za naruszenie nietykalności cielesnej z art. 217 k.k., gdyż pozostawałoby to w sprzeczności z racjonalizmem prawa karnego, jak i naruszałoby jego subsydiarny charakter, zupełnie niepotrzebnie wkraczając w relacje między rodzicami a dziećmi¹³⁴. W doktrynie prawa karnego wskazuje się na warunki uznania wychowawczego karcenia małoletnich za kontratyp. Karcenie musi być podjęte w celach wychowawczych i mieć związek z konkretnym zachowaniem małoletniego, nie może zagrażać rozwojowi fizycznemu i intelektualnemu, łączyć się z uszkodzeniem ciała, powodować rozstroju zdrowia, przybierać formy znęcania się czy dręczenia¹³⁵. Istotą karcenia jest cel wychowawczy, a zostaje on spełniony tylko wówczas, gdy intencją przyświecającą karcącemu jest

¹³¹ R. Krajewski, *Kontratyp karcenia małoletnich...*, s. 52.

¹³² B. Orłowska-Zielińska, K. Szczechowicz, *Rodzina a prawny zakaz stosowania kar fizycznych wobec małoletnich*, *Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego* 2014, nr 5, s. 192-193.

¹³³ V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999, s. 60.

¹³⁴ R. Krajewski, *Kontratyp karcenia małoletnich...*, s. 53.

¹³⁵ Tak m.in. J. Bryk, *Zagadnienie karcenia nieletnich jako okoliczności wyłączającej bezprawność czynu (rozważania na tle przestępstwa znęcania się)*, *Przegląd Policjny* 2001, nr 1, s. 63-65; V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona dziecka...*, s. 59, M. Romańczuk-Grącka, *Pojęcie i funkcje przymusu psychicznego...*, s. 305-306.

osiągnięcie określonych efektów wychowawczych, w postaci pozytywnych rezultatów odnoszących się do postawy i zachowania karconego¹³⁶.

Bez wątpienia dodanie art. 96¹ do k.r.o. stanowi wyraźną podstawę do wyłączenia wszelkich form karcenia cielesnego z zakresu kontratypu karcenia małoletnich. W kontekście rozważań o zakresie powyższego kontratypu przytoczyć należy trafny pogląd R. Krajewskiego mówiący, że „zawsze pamiętać należy, że prawo karne ma charakter subsydiarny wobec innych dziedzin prawa, a skoro prawo rodzinne zawiera przedmiotowy zakaz, to prawo karne głosami swoich przedstawicieli nie może tego nie uwzględniać, gdyż stanowiłoby to przejaw sprzeczności wewnątrz systemu prawa jako całości w takim sensie, że przepis prawa rodzinnego zakazuje takich zachowań, a prawo karne nadal chciałoby je tolerować na zasadzie pozaustawowej okoliczności uchylającej bezprawność”¹³⁷.

Zgodnie z definicją określoną przez Komitet Praw Dziecka w 2006 r. w Ogólnym komentarzu nr 8 do Konwencji o Prawach Dziecka w paragrafie 11 karą cielesną lub fizyczną jest zamierzone użycie siły fizycznej w celu wywołania nawet w niewielkim stopniu bólu lub dolegliwości. Zdaniem Komitetu, kara fizyczna obejmuje najczęściej uderzanie dziecka ręką lub jakimś przedmiotem, kopanie, potrząsanie lub ciągnięcie dziecka za uszy. Na podstawie powyższej definicji można stwierdzić, że tradycyjny „klaps” stanowi karę fizyczną¹³⁸.

W Uwagach końcowych wydanych w 2015 roku po rozpatrzeniu przedłożonego przez Polskę połączonego III i IV sprawozdania okresowego z realizacji postanowień Konwencji o Prawach Dziecka za lata 1999-2010, Komitet Praw Dziecka docenił Polskę za wprowadzenie do ustawodawstwa całkowitego zakazu stosowania kar cielesnych, jednak wyraził zaniepokojenie przypadkami złego traktowania dzieci, w szczególności przedłużającego się zatrzymania, karami niezgodnymi z przepisami, jak też ograniczaniem korespondencji i możliwościami składania skarg, ograniczaniem wizyt w izbach dziecka, zakładach poprawczych lub ośrodkach wychowawczych oraz stosowaniem kar cielesnych w instytucjach sprawujących opiekę nad małoletnimi. Na gruncie komentarza ogólnego nr 8 dotyczącego prawa dziecka do ochrony przed karami cielesnymi oraz komentarza ogólnego nr 13 stanowiącego prawo dziecka do wolności

¹³⁶ A. Gubiński, *Karcenie i jego granice*, Prawo i Życie 1960, nr 12, s. 1.

¹³⁷ R. Krajewski, *Kontratyp karcenia małoletnich...*, s. 55.

¹³⁸ E. Jarosz, *Przemoc w wychowaniu. Między prawnym zakazem a społeczną akceptacją. Monitoring Rzecznika Praw Dziecka*, Warszawa 2015, s. 41.

od wszelkich form przemocy, Komitet zalecił dokładne badanie wszelkich zarzutów dotyczących złego traktowania dzieci w ramach postępowań sądowych, w celu uniknięcia bezkarności sprawców oraz dokonanie przeglądu istniejących mechanizmów skargowych w celu zapewnienia wszystkim dzieciom pozbawionym wolności, dostępu do bezpiecznych i przyjaznych mechanizmów składania skarg. Ponadto Komitet zalecił, by Polska zagwarantowała, że realizacja zakazu stosowania kar cielesnych jest odpowiednio monitorowana i egzekwowana we wszystkich okolicznościach, a następnie wzmocniła programy podnoszenia kompetencji nauczycieli i pracowników instytucji opieki nad dziećmi, w celu promowania pozytywnych i alternatywnych form dyscyplinowania oraz poszanowania praw dzieci i w celu podnoszenia świadomości niepożądanych skutków stosowania kar cielesnych wobec dzieci¹³⁹.

2.1.2. Wybrane dokumenty ONZ w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Do zjawiska przemocy w rodzinie odnoszą się dokumenty ONZ, które nie są ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, a mają charakter politycznych zobowiązań dla państwa. Należą do nich: Deklaracja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych *o eliminacji przemocy wobec kobiet* z 1993 r. i Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych *w sprawie eliminacji przemocy domowej wobec kobiet* z 2003 r.

Deklaracja *o eliminacji przemocy wobec kobiet* została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20 grudnia 1993 r. W dokumencie tym podkreśla się, że przemoc wobec kobiet stanowi pogwałcenie praw i fundamentalnych wolności kobiet, ogranicza lub całkowicie pozbawia kobiety możliwości korzystania z tych praw oraz uznaje się ją za manifestację historycznie ukształtowanej nierówności płci. Deklaracja jest wzmocnieniem i uzupełnieniem dla postanowień Konwencji *w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet* z 18 grudnia 1979 r.

¹³⁹ Uwagi końcowe Komitetu Praw Dziecka po rozpatrzeniu połączonego III i IV sprawozdania okresowego z realizacji postanowień Konwencji o Prawach Dziecka, <https://archiwum.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka---niowa/organizacja-narodow-zjednoczonych---powszechny-system-ochrony-praw-czlowieka/konwencja-o-prawach-dziecka/wykonywanie-konwencji-o-prawach-dziecka-przez-polske/>, (dostęp: 25.07.2020 r.).

W art. 1 Deklaracji została zawarta definicja legalna pojęcia „przemoc wobec kobiet” i rozumie się przez nią każdy akt przemocy wobec kobiety związany z faktem przynależności do określonej płci, którego rezultatem jest lub może być fizyczna, seksualna lub psychiczna krzywda lub cierpienie kobiet, w tym groźba popełnienia takich czynów, wymuszenie lub arbitralne pozbawienie wolności, niezależnie od tego czy wskazane zachowania mają miejsce w życiu publicznym czy prywatnym. W art. 2 uwzględniono wymienione formy przemocy (fizyczną, psychiczną i seksualną) w trzech płaszczyznach życia społecznego – występująca w rodzinie, społeczeństwie i państwie¹⁴⁰, podkreślając, że przywołany katalog ma na celu usystematyzowanie przejawów tego zjawiska, nie stanowiąc jednak charakteru katalogu zamkniętego. W pierwszym aspekcie ustanowionym w art. 2 Deklaracji przemoc wobec kobiet będzie rozumiana jako fizyczna, seksualna i psychiczna przemoc występująca w rodzinie, maltretowanie, wykorzystywanie seksualne dzieci w domu rodzinnym, przemoc związana z obowiązkiem wniesienia posagu, gwałt małżeński, okaleczanie genitalne kobiet, jak też inne tradycyjne praktyki oraz przemoc w związkach pozamałżeńskich. W drugim aspekcie przemoc wobec kobiet to fizyczna, seksualna i psychiczna przemoc o charakterze społecznym, do której zalicza się gwałt, molestowanie seksualne, wykorzystywanie seksualne i zastraszanie w miejscu pracy, placówkach edukacyjnych i innych miejscach publicznych, handel kobietami, zmuszanie do prostytucji. W trzecim rozumieniu do przemocy wobec kobiet należy fizyczna, seksualna i psychiczna przemoc dokonywana lub tolerowana przez państwo, która ma miejsce w życiu prywatnym, jak również publicznym.

W Deklaracji podkreślono, że państwa nie powinny zasłaniać się obyczajem, tradycją, czy względami religijnymi uzasadniając występowanie przemocy. Ponadto wskazano, że państwo ponosi odpowiedzialność na forum międzynarodowym za brak działań mających na celu likwidację przemocy nie tylko w sytuacji, gdy stosują ją organy państwowe, lecz także wówczas, gdy dochodzi do niej między podmiotami prywatnymi, a państwo nie dołożyło należytych starań, aby zapobiec jej występowaniu lub właściwie zareagować, gdy przemoc wystąpiła¹⁴¹.

W Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w sprawie *eliminacji przemocy domowej wobec kobiet* z 22 grudnia 2003 r. podkreślono, że

¹⁴⁰ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet...*, s. 43.

¹⁴¹ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 37.

przemoc wobec kobiet stanowi problematykę praw człowieka w skali światowej, która jest najmniej widoczną formą przemocy. Twórcy Rezolucji zwracają uwagę, że przemoc odnosi się do sfer społecznych i prywatnych i najczęściej przybiera formę niewidoczną dla otoczenia. Niejednokrotnie zdarza się, że występująca w rodzinie przemoc umacnia uzależnienie ekonomiczne kobiet od mężczyzn. Rezolucja ma charakter politycznego zobowiązania państwa. Jeśli państwo nie wywiązuje się ze zobowiązań w zakresie zapobiegania, ścigania i karania sprawców przemocy oraz zapewnienia ochrony ofiarom, powoduje naruszenie praw człowieka i podstawowych wolności ofiar¹⁴². W Rezolucji wezwano państwa do zapewnienia większego bezpieczeństwa ofiarom przemocy poprzez środki zakazu zbliżania się przez sprawcę do ofiary i domu oraz kontaktowania się z nią, a także zapewnienie ofiarom bezpiecznego schronienia i możliwości dochodzenia zadośćuczynienia za doznane krzywdy od sprawcy lub państwa. Wskazano także na potrzebę organizacji szkoleń dot. problematyki przemocy w rodzinie dla różnych grup zawodowych. W końcowych postanowieniach rezolucji podkreślono, że nikt nie powinien powoływać się na zwyczaj, tradycję, czy religię jako okoliczność powstrzymującą od obowiązku eliminacji przemocy wobec kobiet.

2.2. Regulacje prawne Rady Europy

2.2.1. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz wybrane orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Duże znaczenie dla działań państwa podejmowanych w kwestii przeciwdziałania przemocy w rodzinie ma system prawny Rady Europy, ponieważ jednym z jej podstawowych celów jest ochrona praw człowieka, które jak już wcześniej wspomniałam naruszane są przez przemoc. Najistotniejszym dokumentem Rady Europy jest *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* (EKPC), sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku¹⁴³. Konwencja ta zobowiązuje państwa-strony aktu do przestrzegania praw i wolności obywateli przez organy władzy publicznej. Kontrolę nad przestrzeganiem postanowień Konwencji sprawuje Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu (ETPC). Za naruszenie przez państwa praw

¹⁴² S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 64.

¹⁴³ Dz. U. z 1993 r. nr 61 poz. 284 z późn. zm.

zagwarantowanych w Konwencji osoby, niezależnie od ich obywatelstwa są uprawnione do wniesienia skargi do ETPC. Trybunał rozstrzyga orzeczeniem, czy nastąpiło naruszenie postanowień Konwencji i zobowiązuje państwo do podjęcia kroków w celu wyeliminowania skutków naruszenia oraz uniknięcia kolejnym naruszeniom w przyszłości oraz przyznaje osobie pokrzywdzonej naruszeniem zadośćuczynienie¹⁴⁴. Orzecznictwo ETPC pozostaje wiążące dla każdego państwa będącego stroną Konwencji.

Konwencja przede wszystkim wpływa na relację wertykalną, tj. państwa v. jednostka. Przez wiele lat uważano, że EKPC nie może mieć zastosowania do relacji horyzontalnej, kiedy naruszenie praw, integralności i nietykalności cielesnej, bezpieczeństwa następuje ze strony innej osoby fizycznej¹⁴⁵. W ostatnich latach zauważalne jest rozszerzenie zakresu obowiązywania i zastosowania EKPC do koncepcji pozytywnych obowiązków państwa, która została omówiona na wstępie rozdziału II. W sytuacjach przemocy w rodzinie zastosowanie powinny znaleźć przepisy prawa materialnego, a możliwość skorzystania z koncepcji pozytywnych obowiązków polegającej na pociągnięciu do odpowiedzialności państwa, kiedy naruszenia dokonuje inny podmiot prywatny, powinna mieć charakter uzupełniający w stosunku do ochrony wynikającej z przepisów prawa materialnego. W kompetencji Trybunału nie leży ocena prawa krajowego pod kątem odpowiedzialności karnej jednostek ani tym bardziej wydawanie wyroków rozstrzygających o winie bądź niewinności osób fizycznych. Rolą Trybunału nie jest więc orzekanie o odpowiedzialności karnej, lecz wyłącznie o odpowiedzialności międzynarodowej państw stron za naruszenie postanowień konwencji¹⁴⁶. Trybunał może jedynie wtedy pociągnąć państwo do odpowiedzialności, gdy ofiara przemocy nie uzyskała od państwa ochrony, pomimo tego, że państwo wiedziało o przypadku i z mocy przepisów prawa krajowego zostało zobowiązane do działania¹⁴⁷. Konwencja ocenia także, w jakim stopniu przepisy krajowe są faktycznie skuteczne w zakresie przeciwdziałania

¹⁴⁴ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 40.

¹⁴⁵ A. Bodnar, *Przemoc domowa w świetle wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 88.

¹⁴⁶ *Nachova i inni przeciwko Bułgarii*, skargi nr 43577/98 oraz 43579/98, wyrok z 6 lipca 2005 r., [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2005*, Zakamycze 2006, s. 33.

¹⁴⁷ A. Bodnar, *Przemoc domowa w świetle wyroków...*, s. 89.

przemocy oraz w jakim stopniu przyznane w ten sposób uprawnienia będą rzeczywiste, a nie iluzoryczne i teoretyczne. Przyznane uprawnienia powinny być efektywne.

Konwencja nie odnosi się bezpośrednio do przemocy w rodzinie, a orzecznictwo ETPC wskazuje, że brak zaangażowania i rutyna ze strony państw na zaistniałe przypadki przemocy w rodzinie można rozpatrywać w kontekście naruszeń m.in. prawa do ochrony życia (art. 2), ochrony przed niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem (art. 3), prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8) oraz jako przejaw dyskryminacji (art. 14). Z art. 2 EKPC wynika obowiązek powstrzymywania się przed aktami rozmyślnego pozbawienia życia obywatela, jak również obowiązek podjęcia działań w celu zabezpieczenia obywatela przed aktami przemocy ze strony innych osób fizycznych¹⁴⁸. Podobnie obowiązek ochrony obywatela przed przemocą innych osób fizycznych państwo ma w zakresie art. 3 EKPC, zakazującego tortur oraz niehumanitarnego, poniżającego traktowania albo karania.

Wyroki wydawane są na podstawie oceny konkretnych stanów faktycznych. Ocena stanu faktycznego i prawnego powinna następnie skutkować odpowiednimi zmianami w zakresie funkcjonowania państwa na rzecz zwiększenia skuteczności krajowej legislacji oraz w kontekście stosowania prawa. Uznaje się, że pierwszy wyrok dotyczący przemocy domowej został wydany w 2007 r. w sprawie *Kontrova v. Słowacja*¹⁴⁹. Skarżąca wielokrotnie składała zawiadomienia o brutalnej przemocy stosowanej przez męża wobec niej i dzieci. Zawiadamiała również, że mąż jest w posiadaniu broni i grozi jej użyciem. Po kilku dniach kobieta została zmuszona przez męża do wycofania zawiadomienia z Policji. W późniejszym okresie, pomimo kilku przypadków przemocy i próśb skarżącej o interwencję, władze słowackie nie zajmowały się już poważnie sprawą. W efekcie doszło do tragedii. Mąż kobiety zabił ich dwójkę dzieci, a potem popełnił samobójstwo. W postępowaniu przed sądami słowackimi zostało ustalone, że zaniedbania ze strony Policji przyczyniły się do tragedii, a kilku policjantów zostało skazanych za zaniedbanie obowiązków służbowych. Roszczenia skarżącej o odszkodowanie od państwa z tytułu poniesionej szkody zostały oddalone, co skutkowało złożeniem skargi do ETPC na naruszenie m.in. art. 2 EKPC, gwarantującego prawo do życia. Trybunał stwierdził naruszenie art. 2

¹⁴⁸ M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2013, s. 95.

¹⁴⁹ Wyrok ETPC z dnia 31 maja 2007 r. w sprawie 7510/04 *Kontrova v. Słowacja*, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2007*, Oficyna 2008, s. 14.

EKPC, które polegało na zaniechaniu zastosowania wszelkich możliwych środków ochrony życia dzieci skarżącej kobiety. Ponadto Trybunał uznał, że nastąpiło naruszenie pozytywnego obowiązku przez władze państwowe, w wyniku niepodjęcia działań, mogących uchronić od śmierci w chwili, kiedy Policja została powiadomiona o ryzyku popełnienia przestępstwa i nie wszczęła postępowania, a także nie podjęła w tej sprawie żadnych czynności. ETPC ocenił, że Policja nie wykonała swoich obowiązków, a gdyby nie zaniedbania ze strony Policji nie doszłoby do zamordowania dzieci skarżącej. Co więcej, jeden z policjantów pomagał w zmianie kwalifikacji czynu z przestępstwa na wykroczenie. Trybunał uznał, że w sprawie doszło też do naruszenia art. 13 EKPC, gdyż kobieta nie dysponowała skutecznym środkiem prawnym pozwalającym na dochodzenie odszkodowania z powodu własnych szkód, a także zadośćuczynieniem z powodu śmierci jej dzieci.

Sprawa *Opuz v. Turcja*¹⁵⁰ jest przełomowa w zakresie kształtowania standardów ETPC w kontekście przeciwdziałania przemocy domowej. Nahide Opuz, obywatelka Turcji złożyła skargę do ETPC po tym, jak mąż zamordował jej matkę. Wcześniej wielokrotnie stosował przemoc wobec niej i teściowej. Kobieta informowała Policję o tych zdarzeniach, jednak nie skutkowało to pozbawieniem wolności męża, czy zastosowaniem jakichkolwiek środków zapobiegawczych. Policja zatrzymywała, przesłuchiwała, po czym zwalniała mężczyznę, który następnie ponownie dopuszczał się przemocy. Brak działań Policji skutkowało tragedią w postaci zamordowania matki skarżącej¹⁵¹. Sprawca został skazany na dożywocie, jednakże po wyroku sądu I instancji, do czasu rozstrzygnięcia apelacji, przebywał na wolności. Po zwolnieniu męża Nahide Opuz poprosiła Policję o ochronę z uwagi na kierowanie wobec niej gróźb pozbawienia życia i zdrowia. W związku z groźbami Nahide była zmuszona do ciągłych zmian miejsca pobytu. Policyjna ochrona polegała wyłącznie na rozesłaniu zdjęć i odcisków palców do komisariatów, aby policjanci mogli łatwo zidentyfikować oraz aresztować mężczyznę, kiedy pojawi się w pobliżu miejsca pobytu Nahide. Sprawca w postępowaniu karnym wyjaśnił, że zabił matkę Nahide w imię honoru swojego i dzieci, ponieważ kobieta zabrała mu żonę i dzieci oraz doprowadziła do tego, że jego żona zaczęła się niemoralnie prowadzić.

¹⁵⁰ Wyrok ETPC z dnia 9 czerwca 2009 r. w sprawie 33401/02 *Opuz v. Turcja*, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2009*, LEX 2010, s. 36.

¹⁵¹ L. Mazowiecka, *Z problematyki reagowania na przemoc wobec kobiet*, Prokuratura i Prawo 2015, nr 12, s. 124.

Nahide Opuz w skardze do ETPC podniosła w szczególności, że naruszony został art. 2 (prawo do życia), art. 3 (zakaz tortur, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania) i art. 14 (zakaz dyskryminacji ze względu na płeć). Skarżąca zarzuciła Turcji bierność w przeciwdziałaniu przemocy domowej oraz brak ochrony przed groźbami pozbawienia życia i zapobieganiu popełnieniu zabójstwa, którego ofiarą stała się jej matka. W skardze Nahide Opuz zarzuciła ponadto Turcji dyskryminację jej i matki ze względu na płeć z uwagi, że tureckie regulacje nie były wystarczające, aby zapewnić ochronę kobietom przed przemocą w rodzinie, a ich życie było mniej ważną wartością, niż trwałość rodziny. Kierowany zarzut został oparty na podstawie tureckiego kodeksu karnego, który zakładał wymierzenie niższej kary osobie popełniającej zabójstwo osoby bliskiej z przyczyn dotyczących „honoru rodziny”¹⁵².

Po rozpatrzeniu sprawy ETPC uznał, że tureckie władze nie dopełniły należących do nich obowiązków dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a konsekwencją ich niedopełnienia jest to, że matka ofiary została zamordowana przez zięcia. W pierwszej kolejności Trybunał stwierdził naruszenie art. 2 EKPC, tj. prawa do życia z uwagi, że strony Konwencji mają za zadanie wypełniać pozytywne obowiązki, polegające na zapewnieniu odpowiedniej ochrony życia podmiotom podlegającym jurysdykcji państwa. Chodzi przede wszystkim o konieczność przeprowadzenia skutecznego postępowania karnego, które powinno realizować cele prewencyjne, a w pewnych sytuacjach powinno obejmować podjęcie środków zapobiegawczych w celu ochrony osoby, której życie jest zagrożone. Ponadto Trybunał stwierdził naruszenie art. 3 EKPC w odniesieniu do samej skarżącej, która przez wiele lat doświadczała aktów przemocy ze strony męża, przez co doświadczyła takiego poziomu cierpienia, które wskazuje na poniżające i niehumanitarne traktowanie. ETPC zwrócił uwagę, że w odniesieniu do skarżącej podejmowano różnego rodzaju działania w związku z występującą przemocą, jednak nie były one na tyle skuteczne, aby zapobiec dalszym przypadkom przemocy domowej. Trybunał podkreślił również, że procedury powinny być skonstruowane w taki sposób, aby postępowanie mogło być prowadzone pomimo cofnięcia skargi przez ofiarę przemocy.

ETPC w sprawie Nadine Opuz dostrzegł również naruszenie art. 14 EKPC dotyczącego występowania w tej sprawie problemu systemowej przemocy w stosunku do kobiet, uzależnionej od tradycji, kultury i patriarchalnego modelu rodziny. Problem

¹⁵² S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 71.

polegał na tym, że ustawa nie była stosowana, a wprowadzone rozwiązania okazały się po prostu nieefektywne, gdyż nie zapewniały ofiarom rzeczywistej ochrony.

Rozstrzygnięcie w sprawie *Opuz v. Turcja* jest przełomowe w wielu aspektach. Po pierwsze, Europejski Trybunał Praw Człowieka wyraźnie stwierdził, że państwa odpowiadają za efektywność systemów przeciwdziałania przemocy domowej, w tym w szczególności za wykonywanie przepisów obowiązujących ustaw. Po drugie, ofiary przemocy domowej zostały uznane za należące do grupy wrażliwej tzw. *vulnerable individuals*, co nakłada na władze państwa większe obowiązki w zakresie przeciwdziałania przemocy. Po trzecie, z orzeczenia Trybunału wyraźnie wynika obowiązek aktywnego działania na rzecz ofiar przemocy. Na podstawie stanu faktycznego analizowanej sprawy wynika, że władze tureckie nie podejmowały skutecznych działań zapobiegających dalszej przemocy. Po czwarte, wyrok wskazuje, że w każdym przypadku przemocy na państwie spoczywa obowiązek wszczęcia i efektywnego przeprowadzenia postępowania. Po piąte, orzeczenie zawiera ważne stwierdzenie w zakresie dyskryminacji mówiące, że przemoc domowa jest efektem nierówności społecznych pomiędzy kobietami i mężczyznami¹⁵³.

Od czasu wyroku *Opuz v. Turcja* Trybunał coraz częściej zajmował się sprawami dotyczącymi przemocy domowej i rozstrzygał co do obowiązków państwa w zakresie ochrony ofiary przed przemocą. Kolejna sprawa *E.S. i inni v. Słowacja*¹⁵⁴ dotyczyła aspektu wspólnego zamieszkiwania ze sprawcą przemocy. Mąż skarżącej dopuszczał się stosowania przemocy wobec żony i dzieci i wykorzystywania seksualnego jednej z córek. W 2001 roku kobieta wniosła pozew o rozwód oraz wniosła o zabezpieczenie powództwa polegający na nakazie opuszczenia mieszkania komunalnego przez sprawcę przemocy. Wniosek oddalono ze względu, że obowiązujące prawo nie przewidywało możliwości ograniczenia prawa użytkownika mieszkania, jeżeli przysługiwało ono także sprawcy przemocy. Ponadto sąd wskazał, że na obecnym etapie skarżąca może ubiegać się o wydanie nakazu ochrony, który polegałby na powstrzymaniu się sprawcy od stosowania przemocy. W 2004 roku działając na podstawie nowych przepisów w Słowacji, skarżącej udało się uzyskać zabezpieczenie prawa do lokalu i sąd wydał zakaz zbliżania się męża do mieszkania.

¹⁵³ A. Bodnar, *Przemoc domowa w świetle wyroków...*, s. 96.

¹⁵⁴ Wyrok ETPC z dnia 15 września 2009 r. w sprawie 8227/04 *E.S. i inni v. Słowacja*, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-1324&filename=002-1324.pdf> (dostęp: 07.09.2020 r.).

W międzyczasie kobieta wraz z dziećmi była zmuszona do wyprowadzenia się z mieszkania.

Trybunał uznał, że wobec skali występującej przemocy zastosowany środek zapobiegawczy nie był wystarczający i należało podejmować działania nagle i skuteczne. Zdaniem ETPC prawo powinno przewidywać możliwość zastosowania instrumentu w postaci zakazu zbliżania się do ofiary i mieszkania jeszcze przed rozwodem, a nie czekać aż do czasu rozwiązania związku małżeńskiego. ETPC stwierdził, że Słowacja dokonała naruszenia art. 3 i 8 EKPC (ochrona przed nieludzkim i poniżającym traktowaniem oraz prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) w wyniku niezapewnienia skarżącej dostatecznej ochrony przed mężem. Stwierdzenie poniżającego i nieludzkiego traktowania nastąpiło w odniesieniu do dzieci, ponieważ były one szczególnie narażone na nieefektywne działanie państwa słowackiego.

Z omówionych wyroków wyraźnie wynika, że organy danego państwa mają określone obowiązki w zakresie ochrony ofiar przemocy w rodzinie, a brak ich realizacji może powodować odpowiedzialność państwa przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu. Ponadto z orzecznictwa ETPC wynika konieczność podejmowania przez państwo działań w celu zapobiegania i zwalczania aktów przemocy w rodzinie. Trybunał w swych orzeczeniach wielokrotnie zwracał uwagę na efektywność procedur oraz środków prawnych. Jednak ważne jest przy tym, aby procedury były skuteczne i efektywne, zapewniały realną ochronę ofiary przemocy. Trybunał analizując i sprawdzając stan przestrzegania praw człowieka, często koncentruje się na tym, czy państwo stworzyło system instytucjonalny ochrony praw, ale również na tym, czy ten system działa. W kontekście analizy wyroków ETPC widoczne jest, czy system instytucjonalny był efektywny, na czym polegały błędy oraz jak można ich uniknąć. W praktyce skuteczność systemu ochrony praw człowieka nie zawsze może występować, co w konsekwencji będzie narażać władze państw na odpowiedzialność przed ETPC.

2.2.2. Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej

Pierwszym aktem w prawie międzynarodowym mającym rangę konwencji, wprost odnoszącym się do przemocy domowej i przemocy wobec kobiet jest

Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (CETS 210). Konwencja CETS 210 w dniu 11 maja 2011 r. w Stambule w Turcji została otwarta do podpisu, a wejście w życie nastąpiło w dniu 1 sierpnia 2014 r. Polska ratyfikowała konwencję stambulską w dniu 13 kwietnia 2015 r., a od 1 sierpnia 2015 r. obowiązuje na terenie Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵⁵.

Zgodnie z uzasadnieniem konwencja stambulska po raz pierwszy w historii Europy wyznacza prawnie wiążące standardy w zakresie zapobiegania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, ochrony ofiar oraz ścigania sprawców. Wypełnia ona lukę w ochronie praw człowieka odnośnie do kobiet oraz zobowiązuje państwa do zwiększenia ochrony ofiar przemocy domowej¹⁵⁶. Konwencja stambulska obejmuje szeroki zakres działań, które należy podejmować w celu skutecznego zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet. Ponadto określa, jakie zachowania państwa powinny uznać za przestępstwa, wskazuje jak adekwatnie do sytuacji chronić ofiary przemocy, zawiera zobowiązania dla państw dotyczące budowania systemu wsparcia ofiar oraz tworzenia programów terapii wobec sprawców, a także prowadzenia szkoleń i kampanii edukacyjnych.

Jak wynika bezpośrednio z Konwencji ma ona zastosowanie do wszystkich form przemocy wobec kobiet. W preambule zwraca się uwagę, że kobiety są bardziej niż mężczyźni narażone na przemoc ze względu na płeć, a ponadto dotyka ona kobiet w nieproporcjonalnie większym stopniu. Konwencja CETS 210 podkreśla też, że mężczyźni również mogą być ofiarami i z tego względu państwa powinny stosować jej postanowienia do wszystkich ofiar przemocy. Zwraca również uwagę na dzieci, uznając, że są ofiarami przemocy nie tylko wtedy, kiedy jej doświadczają, ale również jako jej świadkowie¹⁵⁷. Powyższe założenia stoją w sprzeczności z tezą wygłoszoną w raporcie Instytutu *Ordo Iuris* pt. „Czy Polska powinna ratyfikować Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej” mówiącą, że konwencja stambulska budzi wątpliwości z punktu widzenia konstytucyjnej zasady równości wobec prawa oraz zasady równości płci. Konwencja

¹⁵⁵ Dz. U. z 2015 r. poz. 961.

¹⁵⁶ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 76.

¹⁵⁷ *Polska wolna od przemocy wobec kobiet. Wybrane problemy dotyczące wdrożenia Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, Amnesty International 2018, https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2018/02/Polska-wolna-od-przemocy-wobec-kobiet_analiza_Amnesty-International-2.pdf, (dostęp: 07.09.2020 r.).

jest aktem prawnym, którego beneficjentami mają być w rzeczywistości wyłącznie kobiety, co jest rozwiązaniem ewidentnie dyskryminacyjnym. Tymczasem mężczyźni – choć znacznie rzadziej niż kobiety – również padają ofiarami przemocy domowej. Ponadto Konwencja całkowicie ignoruje podwyższone ryzyko przemocy domowej, na którą narażone są osoby starsze¹⁵⁸.

Struktura Konwencji CETS 210 jest oparta na koncepcji „4P” (ang. *prevention, protection, prosecution, integrated policies*), co oznacza kierowanie do władz publicznych wiążących zaleceń z następujących obszarów: prewencji, ochrony, ścigania oraz tworzenia zintegrowanych polityk¹⁵⁹.

Artykuł 3 Konwencji zawiera definicje legalne przemocy wobec kobiet, przemocy domowej, płci społeczno-kulturowej, przemocy wobec kobiet ze względu na płeć, ofiary i kobiet. Jednakże na potrzeby niniejszej dysertacji zwrócono uwagę na pojęcia przemocy domowej, płci społeczno-kulturowej i ofiary.

Zawarta w Konwencji stambulskiej (w art. 3 pkt. b) definicja przemocy domowej obejmuje wszelkie akty fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej przemocy występujące w rodzinie lub gospodarstwie domowym, przy czym zaznacza, że do przemocy dochodzić może pomiędzy byłymi lub obecnymi małżonkami lub partnerami, niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą miejsce zamieszkania. Konstrukcja definicji została oparta na wyszczególnieniu jej form pod postacią przemocy fizycznej, seksualnej, psychologicznej, czy ekonomicznej. W tym miejscu zwrócenia uwagi wymaga forma przemocy ekonomicznej, której nie wymienia się wprost w polskim ustawodawstwie w definicji przemocy w rodzinie zawartej w art. 2 u.p.p.r. W dalszych artykułach CETS 210 dokonano stypizowania form przemocy psychicznej, fizycznej, seksualnej, a przemoc ekonomiczna jako jedyna nie zawiera swojej definicji w postanowieniach Konwencji. Trudno określić jaki był powód takiego pominięcia przez autorów Konwencji. Trudno też doszukać się przemocy w aspekcie ekonomicznym na gruncie polskiego prawa pomimo to, że formy przemocy fizycznej,

¹⁵⁸ J. Banasiuk (red.), *Czy Polska powinna ratyfikować Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Raport Instytutu Ordo Iuris*, Fundacja Instytut na rzecz Rozwoju Kultury Prawnej Ordo Iuris, Warszawa 2014, s. 7, https://ordoiuris.pl/public/pliki/dokumenty/Raport_przemoc_OI.pdf, (dostęp: 07.09.2020 r.).

¹⁵⁹ E. Kowalewska-Borys, E. Truskolaska, *Podstawowe założenia oraz pojęcia Konwencji Stambulskiej*, [w:] *Przemoc w rodzinie w aspekcie Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, red. E. Kowalewska-Borys, Warszawa 2015, s. 24.

psychicznej i seksualnej mają odzwierciedlenie w krajowym ustawodawstwie¹⁶⁰, a tym bardziej trudno dokonać penalizacji przemocy ekonomicznej, skoro sama Konwencja pominęła jej definicję w przepisach prawa materialnego. Już w uzasadnieniu do ustawy ratyfikacyjnej zauważono brak pojęcia przemocy ekonomicznej w polskim ustawodawstwie. Wskazano, że w celu wypełnienia zobowiązań wynikających z CETS 210 konieczne będzie dokonanie nowelizacji u.p.p.r. poprzez rozszerzenie definicji przemocy w rodzinie w taki sposób, aby swoim zakresem obejmowało przemoc ekonomiczną oraz relacje osób, które już nie pozostają w stałym związku lub małżeństwie i nie mieszkają razem, a mimo to nadal dochodzi pomiędzy nimi do aktów przemocy¹⁶¹. Dla przypomnienia, w polskim porządku prawnym obowiązuje zasada, zgodnie z którą małżonkowie powinni żyć na takim samym poziomie, nawet jeżeli jeden z nich pracuje zarobkowo, a osobiste starania o wychowanie dzieci i praca we wspólnym gospodarstwie domowym są zaspokojeniem potrzeb rodziny¹⁶².

W 2015 roku Instytut Spraw Publicznych przeprowadził badania nt. „*Przemoc ekonomiczna w związkach*”¹⁶³ z których opublikowano raport z efektów współpracy z licznymi ekspertami z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Wśród rekomendacji znalazł się pomysł uzupełnienia definicji przemocy w rodzinie z art. 2 u.p.p.r. o sformułowanie dotyczące aspektu ekonomicznego i dodanie w art. 115 k.k. definicji przemocy w rodzinie i przemocy domowej. Poza tym w rekomendacji zawarto

¹⁶⁰ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw*, Warszawa 2014, s. 32.

¹⁶¹ *Rządowy projekt ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r.*, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2515>, (dostęp: 07.09.2020 r.).

¹⁶² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1987 r., III CZP 91/86, OSNC 1988, nr 4, poz. 42.

¹⁶³ W dniu 15 kwietnia 2015 r. Instytut Spraw Publicznych wraz z Fundacją im. Heinricha Boella zorganizował spotkanie przedstawicieli administracji rządowej, wymiaru sprawiedliwości, organizacji pozarządowych oraz osób zainteresowanych problematyką przeciwdziałania przemocy wobec kobiet. Wynikiem spotkania oraz badań przeprowadzonych w ramach projektu „Przemoc ekonomiczna – diagnoza i przeciwdziałanie” było przygotowanie rekomendacji w zakresie zmian prawa oraz działań systemowych służących poprawie sytuacji kobiet, które doświadczają lub potencjalnie mogą doświadczać przemocy ekonomicznej, <http://www.rownoscplci.pl/publikacje,1,25.html>, (dostęp: 07.09.2020 r.).

postulat nowelizacji art. 207 k.k. poprzez poszerzenie zakresu przedmiotowego przestępstwa znęcania się o aspekt ekonomiczny i seksualny¹⁶⁴.

W sprawozdaniu dotyczącym realizacji Krajowego Programu Działań na Rzecz Równego Traktowania za rok 2016 stwierdzono, że przemoc ekonomiczna nie została dotychczas zdefiniowana, ale jak na razie należy ją uznawać jako formę przemocy psychicznej. Odnosząc się do przemocy ekonomicznej w przypadku jej wystąpienia stosuje się bowiem takie same działania, jakie zostały przewidziane dla innych form przemocy, czyli pomoc w postaci bezpłatnego poradnictwa, interwencji kryzysowej i wsparcia, ochrony przed dalszym krzywdzeniem, zapewnienia bezpiecznego schronienia¹⁶⁵.

W 2018 roku w Sejmie złożony został poselski projekt ustawy *o zmianie ustawy Kodeks karny i niektórych innych ustaw*¹⁶⁶. Projekt zakładał wprowadzenie nowego przepisu do kodeksu karnego w art. 193a k.k., który przewidywał, że kto stosuje przemoc ekonomiczną, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Z kolei definicja legalna przemocy ekonomicznej zawarta była w projektowanym art. 115 § 25 k.k. na mocy którego przemoc ekonomiczna to zachowanie mające na celu uzależnienie od siebie, wymuszenie określonych zachowań lub poniżenie osoby najbliższej lub osoby pozostającej we wspólnym gospodarstwie domowym, poprzez ograniczenie dostępu, korzystania lub dysponowania jej zasobami finansowymi lub majątkowymi lub zasobami finansowymi lub majątkowymi wspólnego gospodarstwa domowego, lub poprzez ograniczenie możliwości nabywania przez tę osobę zasobów finansowych lub majątkowych.

Jak słusznie wskazało Ministerstwo Sprawiedliwości w zakresie penalizacji przemocy ekonomicznej w brzemieniu proponowanym przez wnioskodawców, zastosowanie mogą znaleźć przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.), groźby bezprawnej (art. 190 k.k.) oraz wymuszenie określonego działania (art. 191 k.k.),

¹⁶⁴ Instytut Spraw Publicznych, *Rekomendacje. Przemoc ekonomiczna w związkach. Propozycje zmian w prawie oraz działań służących przeciwdziałaniu i zwalczaniu zjawiska przemocy ekonomicznej*, Warszawa 2015, s. 4, <http://www.rownosoplci.pl/uploads/pdf/1957392357.pdf>, (dostęp: 07.09.2020 r.)

¹⁶⁵ *Raport z realizacji Krajowego Programu Działań na Rzecz Równego Traktowania za rok 2016*, http://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/sites/default/files/raport_2016_przyjety_rm.pdf, (dostęp: 07.09.2020 r.).

¹⁶⁶ *Poselski projekt ustawy z dnia 8 lutego 2018 r. o zmianie ustawy Kodeks karny i niektórych innych ustaw*, druk sejmowy nr 2299, sejm VIII kadencji.

a w zakresie pozbawienia środków do życia także przestępstwo niealimentacji (art. 209 k.k.)¹⁶⁷. W stanowisku do przedłożonego projektu Rada Ministrów słusznie uznała za niecelowe wprowadzenie przestępstwa przemocy ekonomicznej z uwagi, że jej zachowania mieszczą się w znamionach obowiązującego przestępstwa znęcania się, które ma ugruntowaną wykładnię i nie budzi wątpliwości interpretacyjnych¹⁶⁸. Rada Ministrów negatywnie oceniła przedłożenie poselskie i wniosła o zaprzestanie procedowania przedmiotowego projektu aktu normatywnego, a ponadto uznała, że projektowane przepisy nie są niezbędne dla osiągnięcia założonych przez projektodawców celów oraz zawierają liczne błędy merytoryczne i legislacyjne¹⁶⁹.

Jak zatem wynika z powyższego, pojęcie przemocy ekonomicznej, choć nie wprost sformułowane w polskim porządku prawnym jest możliwe do wyprowadzenia z obecnie obowiązujących przepisów, co świadczy, że obowiązujące ustawodawstwo czyni zadość wymogom konwencyjnym¹⁷⁰.

W art. 3 pkt. e Konwencji stambulska definiuje pojęcie ofiary oznaczające każdą osobę fizyczną, której dotyczą zachowania wymienione przy przemocy wobec kobiet, jak i przemocy domowej. Z definicji wynika zatem, po pierwsze, że ofiarą na gruncie treści Konwencji może być wyłącznie człowiek, a ponadto ofiarą może być każdy bez względu na płeć w zakresie przemocy domowej, a kobiety, w tym również dziewczynki, w zakresie przemocy wobec kobiet.

Konwencja CETS 210 zawiera szereg przepisów o charakterze ogólnym, wskazujących na zobowiązania państw do przyjęcia regulacji prawnych i innych rozwiązań niezbędnych w celu ustanowienia i wdrożenia ogólnokrajowej polityki zmierzającej do ochrony wszystkich ofiar przed kolejnymi atakami przemocy, jak również podjęcie działań gwarantujących funkcjonowanie odpowiednich mechanizmów w celu zapewnienia skutecznej współpracy pomiędzy wszystkimi właściwymi podmiotami państwowymi.

¹⁶⁷ J. Kluza, *Przestępstwo przemocy ekonomicznej*, Prokuratura i Prawo 2019, nr 9, s. 108.

¹⁶⁸ *Stanowisko Rady Ministrów do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 2299)*, s. 2, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/F963DAB375F0DE24C12582C20046714A/%24File/2299-s.pdf>, (dostęp: 07.09.2020 r.).

¹⁶⁹ *Stanowisko Rady Ministrów do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 2299)*, s. 5, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/F963DAB375F0DE24C12582C20046714A/%24File/2299-s.pdf>, (dostęp: 07.09.2020 r.).

¹⁷⁰ J. Kluza, *Przestępstwo przemocy...*, s. 111.

Dokument przewiduje obowiązki w zakresie utworzenia dostatecznej liczby oferujących bezpieczne miejsce pobytu schronisk dla ofiar, czy utworzenia całodobowych, bezpłatnych telefonów zaufania. W stosunku do sprawców przemocy państwa-strony są zobowiązane do podjęcia działań koniecznych do utworzenia albo wsparcia programów zapobiegających dalszym aktom przemocy oraz wpływających na zmianę agresywnych zachowań. Strony konwencji stambulskiej powinny przeznaczyć odpowiednie środki finansowe i zasoby ludzkie do wdrażania wyżej opisanej polityki. Ponadto państwa powinny ustanowić instytucje odpowiedzialne za koordynowanie, wdrażanie, monitorowanie oraz ocenę polityk i środków zmierzających do zapobiegania i zwalczania wszelkich form przemocy zawartych w Konwencji.

Rozdział III Konwencji został poświęcony profilaktyce i konieczności podnoszenia świadomości społecznej, edukacji, szkolenia specjalistów oraz udział sektora prywatnego i mediów w opracowywaniu oraz wdrażaniu strategii i standardów mających na celu zapobieganie przemocy wobec kobiet. Już na początku rozdziału wskazano na potrzebę podjęcia niezbędnych działań w celu promowania zmiany społecznych i kulturowych wzorców zachowań kobiet i mężczyzn by wykorzystać uprzedzenia, zwyczaje tradycję oraz inne praktyki oparte na idei niższości kobiet lub na stereotypowych rolach kobiet i mężczyzn (art. 12 ust. 1). Z uwagi na zobowiązanie do zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet w szerszym zakresie osiągnięcia równości pomiędzy kobietami a mężczyznami, autorzy Konwencji CETS 210 uznali za istotne zdefiniowanie pojęcia gender, czyli płci społeczno-kulturowej. Pojęcie to oznacza społecznie skonstruowane role, zachowania, działania i atrybuty, które dane społeczeństwo uznaje za odpowiednie dla kobiet i mężczyzn (art. 3 pkt. c). E. Zielińska podkreśla, że termin gender użyty w aspekcie przemocy oddaje przyczyny tego zjawiska, tj. kobiety stają się ofiarami przemocy przede wszystkim z uwagi na fakt, że nie wypełniają społecznych oczekiwań przypisywanych do ich płci. Stosowanie przemocy jest wówczas tłumaczone jako rzekoma forma ochrony oraz kontroli kobiet, a stosowanie przemocy pozwala utrzymywać kobiety w podporządkowanych rolach i przyczynia się do ich niskiego udziału w życiu politycznym, edukacji, zatrudnieniu¹⁷¹. Prowadzi to do wniosku, że wszelkie działania państwa związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie i przemocy ze względu na płeć powinny w pierwszej kolejności

¹⁷¹ E. Zielińska, *Konwencja Rady Europy o zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, jej ogólna ocena oraz celowość przystąpienia do niej przez RP*, Warszawa 2012, s. 10-11.

zwalczać negatywne stereotypy, utrwalające przekonania o drugoplanowej roli kobiety w rodzinie i społeczeństwie, obciążające je odpowiedzialnością za przemoc lub ukazujące przemoc domową w charakterze prywatnej sprawy rodziny, co może prowadzić do usprawiedliwiania sprawców. Nie chodzi więc o promowanie jakichkolwiek zmian społecznych, ale takich, które dotyczą stereotypowych wzorców zachowań, mogących usprawiedliwiać lub umożliwiać stosowanie przemocy lub powodować podporządkowanie, uzależnienie bądź uprzedmiotowienie jednej osoby przez drugą¹⁷².

Co ważne, definicja płci społeczno-kulturowej nie ma charakteru wartościującego, a odnosi się wyłącznie do tego, co dane społeczeństwo ma uznać za właściwą rolę, zachowanie, działanie, czy atrybut kobiet i mężczyzn¹⁷³. Jeśli społeczeństwo polskie uznaje za właściwe tradycyjne, czy konserwatywne wzorce, to zawarta w Konwencji CETS 210 definicja tego nie podważa ani nie wyklucza¹⁷⁴. Definicja nie określa, co dla danego społeczeństwa powinno być uznawane za właściwe zachowanie, działanie lub atrybut kobiet i mężczyzn.

W trakcie debaty parlamentarnej w sprawie procedury wyrażenia zgody na ratyfikację konwencji stambulskiej wypowiedziano wiele opinii, w świetle których Konwencja zagraża podstawowym wartościom konstytucyjnym, takim jak tradycja, obowiązek ochrony małżeństwa i rodziny, zakaz dyskryminacji ze względu na płeć oraz prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem¹⁷⁵. Wskazywano, że podstawowym zagrożeniem dla konstytucyjnych wartości jest ideologia gender oraz pojęcie płci społeczno-kulturowej zawarte w treści dokumentu. Przeciwnicy zarzucali, że konwencja stambulska promuje koncepcje i rozwiązania

¹⁷² M. Jabłoński, *Opinia na temat zgodności z Konstytucją RP Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r.* (druk 2515), <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2515>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

¹⁷³ M. Płatek, *Przestępstwo znęcania. Przyczyny i skutki zarządzania ekscesem*, [w:] *Znęcanie się*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2020, s. 447.

¹⁷⁴ P. Czarny, *Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją RP Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, *Zeszyty Prawnicze* 2012, nr 4 (36), s. 74.

¹⁷⁵ B. Grabowska-Moroz, A. Śledzińska-Simon, *Uwagi na temat zgodności Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z Konstytucją RP*, *Państwo i Prawo* 2015, nr 5, s. 36.

prawne o charakterze ideologicznym i zobowiązywałaby Polskę do krzewienia określonego światopoglądu z naruszeniem konstytucyjnej zasady bezstronności władz publicznych¹⁷⁶.

W dniu 27 lipca 2020 r. Minister Sprawiedliwości Z. Ziobro rozpoczął proces formalny wypowiedzenia konwencji stambulskiej poprzez złożenie wniosku o wszczęcie procedury do Minister Rodziny i Polityki Społecznej M. Małąg. Ministerstwo Sprawiedliwości wystąpiło z wnioskiem o wypowiedzenie konwencji stambulskiej z tego powodu, że dokument w jego ocenie wprowadza szkodliwe rozwiązania ideologiczne, a zalicza się do nich pojęcie płci społeczno-kulturowej, które jest stawiane w opozycji do płci biologicznej. Według tej koncepcji, biologia nie determinuje tego, czy ktoś jest kobietą, czy mężczyzną, tylko jest to kwestią wyboru społeczno-kulturowego, którego każdy może dokonać, a wiąże się z tym założenie, że należy zmieniać edukację dzieci w szkołach¹⁷⁷. Z. Ziobro podkreślił, że w kierowanym przez niego Ministerstwie Sprawiedliwości i prokuraturze w ostatnich latach podjęto wiele działań w walce z przemocą domową oraz przemocą wobec kobiet. *„Dokonałiśmy zmian w prawie, które wielokrotnie postulowali przedstawiciele organizacji pomocowych. W niektórych obszarach wyszliśmy ponad standardy wymagane przez Konwencję stambulską. Realne rozwiązania chroniące ofiary przemocy domowej znalazły się w ustawie antyprzemocowej, którą Sejm przyjął niemal jednogłośnie 30 kwietnia 2020 roku”*¹⁷⁸. Prezentując wniosek o wypowiedzenie konwencji Wiceminister Sprawiedliwości M. Romanowski dodał, że *„Konwencja stambulska pod względem ścigania sprawców przestępstw jest zbędna. Pozostaje w sprzeczności nie tylko*

¹⁷⁶ C. Mik, *Opinia w sprawie oceny merytorycznej Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Konwencja nr 210) podpisanej w Stambule, 11 maja 2011 r., oceny jej zgodności z Konstytucją RP oraz o niektórych konsekwencjach jej ratyfikacji dla Polski*, Warszawa, 31.12.2014 r., <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2515>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

¹⁷⁷ Biuro Komunikacji i Promocji Ministerstwo Sprawiedliwości, *Wniosek w sprawie wypowiedzenia Konwencji Stambulskiej*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/ministerstwo-sprawiedliwosci-konwencja-stambulska-powinna-zostac-wypowiedziana-poniewaz-jest-sprzeczna-z-prawami-konstytucyjnymi>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

¹⁷⁸ Wypowiedź Ministra Sprawiedliwości Zbigniewa Ziobro podczas konferencji prasowej w dniu 25.07.2020 r., <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/ministerstwo-sprawiedliwosci-konwencja-stambulska-powinna-zostac-wypowiedziana-poniewaz-jest-sprzeczna-z-prawami-konstytucyjnymi>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

z pewnym systemem wartości, ale również z konkretnymi prawami konstytucyjnymi oraz zobowiązaniami międzynarodowymi, m. in. Konwencją Praw Dziecka. Właśnie dlatego powinna zostać wypowiedziana”¹⁷⁹.

W społeczeństwie polskim zapowiedź wypowiedzenia Konwencji CETS 210 wywołała protesty w kilku polskich miastach oraz spowodowała skierowanie listu 33 polskich organizacji oświatowych do sekretarza generalnej Rady Europy Marii Pejčinović Burić, w którym sprzeciwiono się wypowiedzeniu konwencji przez Polskę i uznano, że twierdzenia Ministra Sprawiedliwości, które odnoszą się do zmiany edukacji szkolnej są nieprawdziwe i oparte na manipulacji¹⁸⁰.

Sekretarz generalna Rady Europy w wydanym oświadczeniu zadeklarowała chęć współpracy w wyjaśnieniu niejasności i wątpliwości w treści dokumentu, określiła działania co do wypowiedzenia Konwencji alarmującymi oraz dokonała stwierdzenia, że są one godne ubolewania i stanowią duży krok wstecz w ochronie kobiet przed przemocą w Europie¹⁸¹.

Deklaracje i działania zmierzające do wypowiedzenia konwencji stambulskiej przez Polskę zostały przyjęte z najwyższym zaniepokojeniem przez Rzecznika Praw Obywatelskich A. Bodnara. W opublikowanym oświadczeniu Rzecznik Praw Obywatelskich wskazał, że Konwencja stanowi wzmocnienie dla obecnie istniejących mechanizmów ochrony przed przemocą ze względu na płeć i ma pozytywny wpływ na polskie ustawodawstwo i sytuację osób pokrzywdzonych¹⁸². A. Bodnar wezwał do zaniechania działań zmierzających do podważania autorytetu Konwencji i zakończenia

¹⁷⁹ Wypowiedź Wiceministra Sprawiedliwości Marcina Romanowskiego podczas konferencji prasowej w dniu 25.07.2020 r., <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/ministerstwo-sprawiedliwosci-konwencja-stambulska-powinna-zostac-wypowiedziana-poniewaz-jest-sprzeczna-z-prawami-konstytucyjnymi> (dostęp: 14.09.2020 r.).

¹⁸⁰ Raducha M., *Konwencja Stambulska. Sprzeciw nauczycieli, rodziców i uczniów. 33 organizacje piszą do Rady Europy*, <https://wiadomosci.wp.pl/konwencja-stambulska-sprzeciw-nauczycieli-rodzicow-i-uczniow-33-organizacje-pisza-do-rady-europy-6537241346705025a>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

¹⁸¹ *Oświadczenie Sekretarza Generalnej Rady Europy Marii Pejčinović Burić w sprawie wypowiedzenia Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej przez Polskę*, <https://www.coe.int/en/web/portal/-/poland-should-not-withdraw-from-the-istanbul-convention-says-secretary-general>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

¹⁸² *Oświadczenie Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie planów wypowiedzenia Konwencji Stambulskiej*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/oswiadczenie-rpo-ws-planow-wypowiedzenia-konwencji-stambulskiej>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

wszelkich prac w celu jej wypowiedzenia wyrażając pogląd: „*Obserwując przebieg debaty publicznej z ubolewaniem przyjmuję liczne wypowiedzi przedstawicieli władzy publicznej, które mają na celu powielanie nieprawdziwych informacji dotyczących treści Konwencji. Z przykrością stwierdzam, że świadczą one nie tylko o braku znajomości treści tego aktu prawnego, ale przede wszystkim stanowią przejaw braku szacunku dla osób pokrzywdzonych przemocą. Pragnę podkreślić, że ratyfikując Konwencję jako Polska przyjęliśmy na siebie międzynarodowe zobowiązanie – jesteśmy odpowiedzialni za to, jak chronimy osoby pokrzywdzone przemocą i jak staramy się zapobiegać naruszeniom ich praw. Tym bardziej, że chodzi o absolutnie podstawową wartość, jaką jest ochrona życia i zdrowia*”¹⁸³.

Zgodnie z treścią wypowiedzi A. Schmidt - Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania, rząd nie prowadzi prac zmierzających do wypowiedzenia konwencji stambulskiej, natomiast podjęto działania, które mają dostosować obowiązującą w polskim prawie definicję przemocy w rodzinie do wymagań Konwencji¹⁸⁴. W dniu 23 stycznia 2021 roku weszła w życie ustawa z dnia 20 stycznia 2021 r. o zmianie zakresu obowiązywania Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 roku¹⁸⁵, której celem było wyrażenie zgody przez parlament na dokonanie zmiany zakresu obowiązywania Konwencji przez Prezydenta RP. Zmienione zastrzeżenia do poszczególnych artykułów dotyczą m.in. otrzymania kompensaty wyłącznie przez obywateli RP lub UE w oparciu o własne prawo krajowe, a także podstaw jurysdykcji w zakresie miejsca zamieszkania sprawcy przestępstwa.

Działania podejmowane przez rząd polski zmierzające do wypowiedzenia konwencji stambulskiej oceniam jako próbę lekceważenia w szczególności prawa

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ Minister Anna Schmidt: rząd nie prowadzi działań zmierzających do wypowiedzenia Konwencji stambulskiej, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/w-sejmie-rozpatrywano-projekt-ustawy-ws-zastrzeze-n-do-konwencji-stambulskiej>, (dostęp: 16.12.2020 r.). W związku z interpelacją nr 13055 z 12 października 2020 r. posłów Michała Urbaniaka, Krystiana Kamińskiego i Grzegorza Brauna do Ministra Rodziny i Polityki Społecznej w sprawie wypowiedzenia konwencji stambulskiej w odpowiedzi minister Marlena Maciąg przedstawiła, że Rada Ministrów nie podjęła decyzji o wypowiedzeniu konwencji stambulskiej przez Polskę. Nie są prowadzone prace nad jej wypowiedzeniem, <http://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/interpelacja.xsp?typ=INT&nr=13055>, (dostęp: 16.12.2020 r.).

¹⁸⁵ Dz. U. z 2021 r. poz. 149.

kobiet do autonomii i bezpieczeństwa. Dostrzegana w postępowaniu rządu wola zatrzymania wypracowanych praw człowieka, a także stwarzanie pozorów skuteczności przepisów w zakresie przeciwdziałania dyskryminacji i przemocy w rodzinie służy ukrywaniu zjawiska i przeczy zasadzie demokratycznego państwa prawnego. Celem konwencji stambulskiej jest zobowiązanie państw do eliminowania norm społecznych sankcjonujących przemoc domową i jej przeciwdziałanie, przez co pojęcie płci społeczno-kulturowej należy rozpatrywać odnosząc się do przedmiotu i celów Konwencji. Konwencja stambulska nie formułuje odrębnych definicji płci biologicznej i płci społeczno-kulturowej i dlatego nie może być odczytywana w kategorii instrumentu prawnego umożliwiającego wybór preferowanej płci fizycznej z faktu, że nie przewiduje w treści swoich postanowień takich praw i obowiązków. W tym miejscu na uwagę zasługuje pogląd, że norma prawna, a nawet norma obyczajowa czy moralna będą działały rozmaicie w różnych systemach społecznych. W systemie w którym dominuje poczucie bezpieczeństwa, postawa racjonalna i zaangażowanie w pracę społeczną, będzie w nim można odnotować większy respekt dla prawa i mniej postawy dogmatycznej, charakteryzującej się formalnym podejściem do przyjętych aktów prawnych¹⁸⁶. Działania skierowane przeciw przyjęciu Konwencji prowadzone są w celu przywrócenia dawnego porządku, w którym nie mieszczą się już osiągnięte prawa człowieka i autonomia jednostki.

W prawie międzynarodowym można wskazać na szereg podstaw z których wynika obowiązek przeciwdziałania przemocy ze względu na płeć w postaci norm prawnych, rekomendacji, zaleceń lub dokumentów o charakterze *soft law*. Ponadto obowiązek przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej wynika z orzecznictwa ETPC, który wywiódł szereg pozytywnych obowiązków m.in. prawo do życia (art. 2 EKPC), zakaz tortur, nieludzkiego, poniżającego traktowania (art. 3 EKPC), prawo do ochrony życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 EKPC) oraz zakaz dyskryminacji (art. 14 EKPC).

Dokonana analiza obowiązków w zakresie zwalczania przemocy domowej i wobec kobiet, wynikających z wiążących Polskę umów międzynarodowych prowadzi do wniosku, że brak jest sprzeczności pomiędzy konwencją stambulską a wiążącymi obowiązkami. Po pierwsze, konwencja nie stoi w sprzeczności z normami konstytucyjnymi, a nadto stanowi jej uszczegółowienie. Co więcej, Konwencja stanowi

¹⁸⁶ A. Podgórecki, *Zarys socjologii prawa*, Warszawa 1971, s. 459-472.

przełożenie ogólnych norm dotyczących ochrony praw człowieka i *soft law* na zakres szczegółowych norm w prawie międzynarodowym, które stosuje się do zjawiska przemocy wobec kobiet oraz przemocy domowej. Zaznaczyć należy, że kompleksowy zakres oraz charakter konwencji stambulskiej tworzą szansę na większą skuteczność w przeciwdziałaniu zjawisku przemocy domowej i wobec kobiet, pomimo tego, że stanowi ona jedynie standard minimalny.

W art. 48 wobec wszystkich form przemocy został zawarty zakaz stosowania obowiązkowych alternatywnych sposobów rozstrzygania sporów, w tym mediacji. W ten sposób zwrócono uwagę na nierówność stron, przejawiającą się w towarzyszącym ofierze uczuciu wstydu, bezradność i bezbronności, a jednocześnie postawienie sprawcy w pozycji dominującej. Ochrona praw zagwarantowana w art. 48 Konwencji CETS 210 jest przestrzegana na gruncie prawa polskiego, ponieważ mediację w Polsce niezależnie od etapu postępowania cechuje dobrowolność udziału stron. Z praktyki wynika, że występują pewne sytuacje, kiedy mediacja nie powinna mieć zastosowania, ponieważ może wobec jednej ze stron prowadzić do krzywdzących nadużyć. Do tego rodzaju spraw zalicza się postępowania w których występuje przemoc lub znacząca nierównowaga sił stron. Ponadto do innych przeciwwskazań zaliczane są sprawy, w których uczestnicy są uzależnieni od alkoholu lub substancji psychoaktywnych, a także cierpią na zaburzenia lub chorobę psychiczną. W takich sytuacjach mediacja ogranicza racjonalność, powoduje trudności lub brak możliwości przyjmowania odpowiedzialności za swoje czyny i upośledzenie równoprawnego podejmowania decyzji¹⁸⁷. W wytycznych Prokuratora Generalnego z dnia 2 lutego 2016 r. dotyczących zasad postępowania prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie¹⁸⁸ zostało zawarte polecenie, że ze szczególną starannością należy podejmować decyzję o skierowaniu spraw dotyczących przestępstw związanych z przemocą w rodzinie do postępowania mediacyjnego. Z wytycznych wynika, że nie istnieje zakaz obejmowania mediacją spraw z zakresu przemocy w rodzinie. Nawiązując do wypowiedzi L. Mazowieckiej należy zgodzić się z jej poglądem, że nie

¹⁸⁷ A. Gójska, *Mediacja w sprawach rodzinnych*, Ministerstwo Sprawiedliwości. *Mediacje w polskim systemie prawa*, Warszawa 2011, s. 8.

¹⁸⁸ Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 22.02.2016 r. *dotyczące zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/Wytyczne-Prokuratora-Generalnego-z-dnia-22.02.2016.pdf>, (dostęp: 15.11.2020 r.).

można prowadzić mediacji gdy występuje przemoc w rodzinie, a faktem jest, że najwięcej tego rodzaju spraw karnych przekazywanych jest do mediacji, co może stanowić dla ofiary wtórną wiktymizację, ponieważ często ofiary przemocy czują się winne sytuacji w ich domu i przechodzą różne fazy emocjonalne o których nie zawsze wiedzą przedstawiciele organów ścigania i zgoda na postępowanie mediacyjne od ofiary może być uzyskana, gdy znajduje się w fazie miodowego miesiąca, co później może dodatkowo pogorszyć sytuację w której się znalazła¹⁸⁹.

Z uwagi na realną zależność pomiędzy osobą doznającą przemocy od sprawcy konwencja stambulska w art. 55 zawiera postanowienie, że ściganie przestępstw z zakresu przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej, nie może być uzależnione od woli ofiary przemocy. Jak wynika z wprowadzonej reguły, ściganie tych czynów należy do obowiązku państwa. Postanowienia Konwencji od art. 33 do 36 typizują formy przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej oraz nakazują wprowadzenie odpowiedzialności karnej za ich dokonanie. Nie ma znaczenia, że osoba pokrzywdzona odmówi składania zeznań w sprawie, choć co prawda złożenie zeznań będzie miało wpływ na przebieg postępowania dowodowego i możliwość ukarania sprawcy, ale w procedurze karnej wszczęcie i prowadzenie postępowania nie może być uzależnione od woli osoby pokrzywdzonej. Ze względu na treść normy zawartej w art. 55 Konwencji oraz zgłaszane uwagi przez organizacje pozarządowe wspierające ofiary przemocy seksualnej w polskim ustawodawstwie zdecydowano się na zmianę trybu ścigania przestępstwa zgwałcenia¹⁹⁰, które wypełni znamiona przemocy w sytuacji, gdy osobą pokrzywdzoną jest osoba najbliższa dla sprawcy. Do 26 stycznia 2014 r. wszczęcie i prowadzenie postępowania przygotowawczego było uzależnione od złożenia wniosku o ściganie przez osobę pokrzywdzoną. Biorąc pod uwagę wprowadzenie mocniejszej ochrony przed przemocą seksualną, a także ułatwienie osobom pokrzywdzonym ochrony swoich praw, ustawodawca w ten sposób rozstrzygnął o wyeliminowaniu konieczności złożenia wniosku, a także dokonał

¹⁸⁹ L. Mazowiecka, *Czy prokuratorzy biorą udział w budowaniu systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie? Czy prokurator (funkcjonariusz Policji) powinien kierować sprawy związane z przemocą w rodzinie do mediacji?*, [w:] *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 178.

¹⁹⁰ Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 2013 r. poz. 849.

wprowadzenia dodatkowych gwarancji ochrony, tj. zasady jednokrotnego przesłuchania osoby pokrzywdzonej oraz zapewnienie przyjaznych warunków przesłuchania¹⁹¹.

Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej zawiera również postanowienia w zakresie środków ochrony ofiar, które są istotne dla przedmiotu niniejszej rozprawy. Przepis art. 52 (wyjątkowe zakazy kontaktowania się), nakłada obowiązek do podjęcia przez państwa koniecznych środków ustawodawczych lub innych działań, które mają na celu zagwarantowanie aby odpowiednie władze w sytuacjach bezpośredniego zagrożenia były uprawnione do wydania wobec sprawcy przemocy domowej nakazu opuszczenia miejsca zamieszkania ofiary lub osoby zagrożonej na odpowiedni okres czasu oraz zakazu wchodzenia do mieszkania zajmowanego przez ofiarę lub osobę zagrożoną lub kontaktowania się z tymi osobami. W celu nieskazywania ofiar na konieczność szukania schronienia oraz z uwagi, że często przebywają z nimi dzieci, autorzy Konwencji CETS 210 uznali za istotną kwestie zagwarantowanie ofiarom usunięcie sprawcy z wspólnego miejsca zamieszkania. Z kolei art. 53 (zakaz zbliżania się lub nakaz ochrony) stanowi, że państwa podejmą konieczne środki prawne lub inne działania w celu zagwarantowania ofiarom przemocy dostępu do odpowiednich zakazów zbliżania się lub nakazów ochrony. Zakazy lub nakazy są objęte gwarancją w zakresie dostępności na potrzeby bezpośredniej ochrony, nie są obciążone nienależnymi środkami finansowymi lub administracyjnymi nakładanymi na ofiarę, a ponadto są wydawane na określony czas, bądź do czasu ich zmiany lub zniesienia. Wydanie zakazów lub nakazów odbywa się bez wysłuchania strony przeciwnej, ze skutkiem natychmiastowym, a ich dostępność jest niezależna od lub w uzupełnieniu do innych postępowań, przy czym są możliwe do wprowadzenia w ramach kolejnych postępowań prawnych. Naruszenie zakazu lub nakazu wyróżnia się skutecznymi, proporcjonalnymi i zniechęcającymi do ponownego popełnienia czynu sankcjami karnymi lub prawnymi, które mają na celu udzielić szybką pomoc prawną osobom zagrożonym dowolną formą przemocy wynikającą z Konwencji w wyniku powstrzymywania sprawcy od pewnych działań albo zakazaniu lub narzuceniu sprawcy pewnych działań.

Końcowe rozdziały konwencji stambulskiej odnoszą się do zagadnień migracji, azylu, współpracy międzynarodowej oraz organu eksperckiego – GREVIO, czuwającego nad tym, aby państwa wdrożyły i przestrzegały jej postanowienia. Grupa

¹⁹¹ G. Wrona, *Kropla drąży skałę*, Świat Problemów 2013, nr 7, s. 11.

GREVIO wraz z przedstawicielami danego państwa rozpatruje raport, który dotyczy ogólnych zabiegów legislacyjnych i innych działań podjętych przez stronę na podstawie kwestionariusza opracowanego przez GREVIO i przedkłada raport drugiemu filarowi systemu monitorującego – Komitetowi Stron. W dalszej kolejności GREVIO publikuje raport wraz z wnioskami i uwagami pochodzącymi od państwa, którego dotyczą ten raport i wnioski. Po podaniu raportu i wniosków GREVIO do publicznej wiadomości Komitet może przyjąć rekomendacje sygnalizujące środki, które powinny zostać podjęte przez państwo w celu wdrożenia wniosków GREVIO.

W postanowieniach końcowych Konwencji znalazła się uwaga, która stanowi, że nie będzie ona naruszała przepisów prawa wewnętrznego i wiążących umów międzynarodowych, które obowiązują lub wejdą w życie i na mocy których osobom przysługują lub przysługiwałyby korzystniejsze uprawnienia jeżeli chodzi o zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (art. 73).

W dniu 16 września 2021 roku grupa GREVIO opublikowała pierwszy raport dotyczący Polski zawierający ocenę środków podjętych przez rząd w kierunku realizacji postanowień konwencji stambulskiej. GREVIO pozytywnie oceniło ustanowienie nowych środków zapewniających większą ochronę ofiarom przemocy domowej i zapobiegających wtórnej wiktymizacji w przypadku ofiar przemocy seksualnej. Chodzi w szczególności o ustanowienie nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia i zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia oraz mechanizmów, których celem jest zapewnienie skoordynowanego, wielosektorowego, międzyinstytucjonalnego wsparcia dla osób doświadczających przemocy domowej ze strony obecnego partnera lub członka rodziny w oparciu o u.p.p.r. oraz Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020¹⁹². Z zadowoleniem przyjęto także wdrożenie środków karnych w postaci ścigania z urzędu przestępstwa zgwałcenia oraz ograniczenia w liczbie przesłuchań w tego typu sprawach.

W raporcie wskazano szereg kwestii wymagających zmian w polskim prawie, które obejmują m.in.: opracowanie i wdrożenie holistycznej polityki zapobiegania, ochrony i ścigania wszelkich form przemocy wskazanych w konwencji (w szczególności przemocy seksualnej, gwałtu, molestowania seksualnego, stalkingu);

¹⁹² *Zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Raport GREVIO na temat Polski*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/RPO-raport-grevio-przemoc-domowa>, (dostęp: 15.11.2021 r.).

dostosowanie definicji przemocy w rodzinie, aby obejmowała inne formy przemocy, takie jak przemoc ekonomiczna, przemoc ze strony byłego partnera lub męża, z którym ofiara wspólnie nie zamieszkuje lub nie prowadzi wspólnego gospodarstwa domowego, rozpoznanie w realizowanych politykach i ustawodawstwie zwiększonego narażenia kobiet na przemoc ze względu na płeć, w tym domową, jako przejawu nierówności płci, podejmowanie środków dopasowanych do zdolności percepcyjnych odbiorców, promujących zasadę równości kobiet i mężczyzn¹⁹³.

Konwencja Rady Europy o zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej jest pierwszym, kompleksowym dokumentem międzynarodowym, który w związku z faktem, że jest wiążący dla państw – stron Konwencji, wprowadza możliwość ich rozliczenia z realizacji postanowień. Nowatorstwo Konwencji CETS 210 polega na nieograniczaniu się w jej treści do sformułowania obowiązków dla państw w zakresie zapobiegania skutkom przemocy wobec kobiet, a w naturalny i otwarty sposób informuje także o przyczynach tego zjawiska. W związku z dostrzeganiem strukturalnego charakteru przemocy wobec kobiet i przemocy domowej oraz odnosząc go do historycznie uwarunkowanej nierówności kobiet i mężczyzn, Konwencja stambulska ma szansę doprowadzić do zmiany postrzegania samego zjawiska oraz podejścia państwa do problemu jego zapobiegania i zwalczania¹⁹⁴.

Biorąc pod uwagę zakres przedmiotowy konwencji stambulskiej, w swej treści dąży ona do uwolnienia państw europejskich od przemocy wobec kobiet oraz ukazania, że przemoc nie można traktować jako sprawy prywatnej. Konwencja CETS 210 nie stoi w opozycji do instytucji rodziny, a wręcz przeciwnie wspiera ją, nie akceptując podporządkowania, uprzywilejowania, uzależnienia, czy wręcz uprzedmiotowienia jednej strony przez drugą, a jej postanowienia w podobny sposób mają odniesienie do osób żyjących w związkach małżeńskich, jak i niesformalizowanych. Trzeba pamiętać, że postanowienia konwencji stambulskiej zawsze należy interpretować w dobrej wierze, w oparciu o przyświecający jej przedmiot i cel.

¹⁹³ Ibidem.

¹⁹⁴ E. Zielińska, *Konwencja Rady Europy o zwalczaniu...*, s. 77.

2.2.3. Inne regulacje Rady Europy

W systemie Rady Europy do problemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie odnoszą się także zalecenia wydawane przez Komitet Ministrów Rady Europy i Zgromadzenie Parlamentarne. Podobnie, jak wiele dokumentów ustanowionych w systemie ONZ traktowane są jako polityczne zobowiązanie dla państw członkowskich.

Dokumentem, który jako pierwszy odnosił się do kwestii przeciwdziałania przez państwo przemocy w rodzinie jest Rekomendacja nr R(85)4 w sprawie przemocy w rodzinie z dnia 26 marca 1985 roku¹⁹⁵. Na początku preambuły Komitet Ministrów Rady Europy podkreślił, że ochronę rodziny jako podstawowego ogniwa demokratycznych społeczeństw stanowi ochrona każdego jej członka przed wszelkimi formami przemocy pochodzącej ze strony innego członka rodziny. Wskazano też, że przemocą określa się wszelkie działanie lub zaniechanie, które przynosi szkodę życiu, integralności fizycznej lub psychologicznej, lub wolności danej osoby, lub które w istotnie negatywny sposób wpływa na rozwój jej osobowości¹⁹⁶.

W Rekomendacji R(85)4 zostały przyjęte trzy kierunki oddziaływania na przemoc w rodzinie. W pierwszej kolejności należy zapobiegać aktom przemocy, m.in. przez podejmowanie działań na różnych szczeblach. Jeśli chodzi o sferę publiczną zalecane jest nawiązywanie współpracy ze społeczeństwem, które ma na celu informowanie o formach, rozmiarach i cechach zjawiska. Z kolei zadaniem państwa w sferze prywatnej powinno być czuwanie nad szerzeniem informacji o stosunkach społecznych i rodzinnych, wczesnym wykrywaniu sytuacji konfliktowych oraz rozwiązywaniu konfliktów interpersonalnych i wewnątrzrodzinnych.

Do zaleceń należy profesjonalne szkolenie osób podejmujących interwencje w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie, w szczególności dla osób, którzy w ramach pełnionych funkcji mogą wykryć takie przypadki lub współpracują z ofiarami. W organach administracji państwowej powinny znaleźć się departamenty albo interdyscyplinarne urzędy, których uprawnienia polegałyby na: przyjmowaniu

¹⁹⁵ Rekomendacja Komitetu Ministrów R(85)4 w sprawie przemocy w rodzinie z dnia 26 marca 1985 r., https://www.arch.ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwr/akty_prawne/miedzynarodowe/rekomendacja-nr-r-85-4-.pdf, (dostęp: 22.09.2020 r.).

¹⁹⁶ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych*, Warszawa 2009, s. 359-360.

zgłoszeń o aktach przemocy występującej w rodzinie, przeprowadzaniu badań lekarskich na wniosek ofiary, zapewnianiu opieki, pomocy i porad stronom, jak również przekazywaniu informacji prokuraturze i sądom na temat prowadzonych spraw¹⁹⁷.

Drugim kierunkiem oddziaływania na przemoc jest informowanie o jej aktach. W ramach przekazywania informacji o aktach przemocy zadaniem państw członkowskich jest zwrócenie uwagi na upowszechnienie przypadków przemocy w rodzinie. Ponadto należy zapewnić możliwość zwolnienia z tajemnicy przedstawicieli zawodów, którzy podejmują czynności wobec ofiar¹⁹⁸.

W ramach trzeciego kierunku oddziaływania na przemoc wymienia się interwencję państwa w tym zakresie. Kwestie interwencji państwa obejmują przede wszystkim natychmiastowe działania, zapewniające bezpieczeństwo ofiarom przemocy oraz zapobiegające występowaniu podobnych zdarzeń w przyszłości. Ponadto interes ofiary nie może ucieść z powodu rozstrzygnięć dokonanych na gruncie prawa cywilnego, administracyjnego, bądź też karnego. Państwa członkowskie powinny eliminować ze swojego ustawodawstwa możliwość karcenia dzieci. Sprawy przemocy w rodzinie powinny zostać powierzone podmiotom wyspecjalizowanym w prowadzeniu dochodzeń lub sądom, a postępowania wszczynane na podstawie interwencji ofiary lub w sytuacjach gdy wymaga tego interes publiczny.

Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdzić należy, że Rekomendacja R(85)4 kładzie szczególny nacisk na prowadzenie działalności edukacyjno-profilaktycznej oraz potrzebę wczesnego wykrywania sytuacji sprzyjających występowaniu przemocy w rodzinie. Każda ingerencja ze strony organów zewnętrznych powinna odbywać się bez naruszania praw i prywatności osoby dotkniętej przemocą w rodzinie, a podjęcie procedury na podstawie regulacji przewidzianych w prawie karnym należy do rozwiązań wszczynanych w ostateczności¹⁹⁹.

W Rekomendacji nr R(90)2 w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie²⁰⁰ przyjętej w dniu 15 stycznia 1990 r., Komitet Ministrów podkreślił, że

¹⁹⁷ P. J. Jaros, *Prawa Dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2015, s. 460.

¹⁹⁸ Ibidem, s. 461.

¹⁹⁹ E. Bieńkowska, *Przemoc w rodzinie*, Magazyn Prawniczy Jurysta 1996, z. 4, s. 4.

²⁰⁰ Rekomendacja Komitetu Ministrów R(90)2 w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie z dnia 15 stycznia 1990 r., https://www.arch.ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwr/akty_prawne/miedzynarodowe/rekomendacja-nr-r-90-2-.pdf, (dostęp: 22.09.2020 r.).

działania na rzecz rozwiązywania problemu przemocy w rodzinie wymagają podjęcia środków na dwóch szczeblach - krajowym i międzynarodowym. Już na wstępie stwierdzono, że rodzina to podstawowa jednostka społeczeństwa i należy ją wspierać wszystkimi możliwymi instrumentami prawnymi. Autorzy Rekomendacji zwracają uwagę, że prawa każdego człowieka należy uznawać i szanować, a państwa członkowskie powinny dążyć do równouprawnienia płci, w tym również kwestii niezależności ekonomicznej i rozwoju osobistego.

Ważną rolę odgrywa uświadomienie społeczeństwu rozmiarów, istoty oraz konsekwencji przemocy w rodzinie. Społeczeństwo powinno być zaangażowane w wykrywanie przemocy w rodzinie. Obowiązek ten w szczególności spoczywa na specjalistach, którzy na co dzień spotykają się i pracują z ofiarami i sprawcami przemocy. Na każdym obywatelu spoczywa obowiązek informowania właściwych instytucji o znanym mu przypadku przemocy w rodzinie. Wszyscy członkowie rodziny objętej przemocą powinni otrzymać pomoc i wsparcie w formie terapii indywidualnych lub grupowych, poradnictwa telefonicznego w nagłych przypadkach i poradnictwa, a także całodobowego dostępu do placówek w sytuacjach kryzysowych.

W dalszej części zaleceń potępiono stosowanie kar cielesnych i innych krzywdzących zachowań zwróconych wobec dzieci. W sytuacjach ochrony dziecka należy stosować jego odizolowanie od rodziny, które pozostaje potraktować jako kompleksową pomoc dla obu stron. W przypadku, gdy ofiarami przemocy są kobiety, należy udzielić im skoordynowanej i kompleksowej pomocy. W obrębie narzędzi pomocowych możliwych do zastosowania duży nacisk kładzie się na wsparcie finansowe, ponieważ dostrzeżono, że niejednokrotnie kobiety będące ofiarami są uzależnione finansowo od sprawców, co jest często powodem ukrywania przemocy. Ponadto procedury w systemach prawnych państw członkowskich powinny zostać wyposażone w instrumenty w celu usunięcia sprawcy z domu, a także zapewnić ofiarom przemocy powszechną i nieodpłatną dostępność do schronisk. Jeśli chodzi o sprawców przemocy w rodzinie przewidziano, że również oni powinni otrzymać odpowiednie wsparcie. W tym celu sprawcy powinni być poddani zajęciom i terapii pomagającym naprawić nieodpowiednie zachowania, a zadaniem służb społecznych jest utrzymywanie kontaktów ze sprawcami opuszczonymi przez rodziny. Pozwala to na

poznanie ich potrzeb, przedyskutowanie problemów oraz udzielenie porady i pomocy²⁰¹.

Przemoc w rodzinie była także przedmiotem Rekomendacji Komitetu Ministrów Rec. (2002)5 w sprawie ochrony kobiet przed przemocą z dnia 30 kwietnia 2002 roku²⁰². W dokumencie Komitet Ministrów stwierdził, że przemoc wobec kobiet wynika z nierówności pomiędzy płciami. Powołując się na szereg aktów prawnych ONZ wezwano państwa członkowskie do analizy krajowych porządków prawnych w celu zapewnienia skoncentrowania przepisów na potrzebach ofiary. Zadaniem państwa jest organizowanie programów interwencyjnych dla sprawców przemocy, które polegałyby na leczeniu sprawców z agresywnych zachowań. Według Komitetu kluczowe znaczenie w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie ma adekwatna reakcja Policji, polegająca na usunięciu sprawcy ze wspólnego mieszkania, w którym przebywa z ofiarą, niezależnie od przysługującego prawa własności do lokalu oraz wniosku ofiary. Także sądy powinny dysponować możliwością zastosowania tymczasowych środków w postaci zakazu kontaktowania przez sprawcę z ofiarą, zakazu zbliżania się do ofiary, jak również zakazu przebywania w domu oraz innych miejscach pobytu ofiary.

Z dniem 27 września 2002 r. Zgromadzenie Rady Europy przyjęło Rekomendację 1582 (2002) w sprawie przemocy w rodzinie wobec kobiet, podkreślając w niej, że obowiązkiem państw członkowskich jest zapobieganie, ściganie a także karanie wszelkich aktów przemocy w rodzinie oraz zapewnienie ochrony ofiarom przemocy. W dokumencie wskazano, że ofiarom przemocy powinno się zapewnić bezpłatną pomoc prawną oraz wsparcie jeszcze przed podjęciem czynności prawnych. Natomiast po nastąpieniu aktu przemocy i podczas trwającego postępowania ofiary powinny być skutecznie chronione w celu udaremnienia wyrządzenia dalszych krzywd przez sprawcę. W ramach środków, które mają zapobiegać występowaniu przemocy w rodzinie wyróżniono m.in. przeprowadzanie kampanii medialnych zwiększających świadomość o występowaniu zjawiska przemocy w rodzinie, podejmowanie współpracy z lokalnymi władzami w celu utworzenia schronisk dla ofiar przemocy, rozwijanie dalszej współpracy z policją, rządem oraz organizacjami pozarządowymi celem

²⁰¹ P. J. Jaros, *Prawa Dziecka...*, s. 481.

²⁰² Rekomendacja Komitetu Ministrów Rec.(2002)5 w sprawie ochrony kobiet przed przemocą z dnia 30 kwietnia 2002 r., <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-domowej/ogolne/akty-prawne-i-inne-dokumenty-/> (dostęp: 22.09.2020 r.).

zwalczania problemów i zagrożeń występujących w tej materii, organizowanie szkoleń dla pracowników medycznych, społecznych, Policji, którzy mają kontakt z ofiarami przemocy oraz podjęcie edukacji w kwestii równości płci, zmierzającej do zmian postaw obywateli.

Zdaniem Zgromadzenia Parlamentarnego państwa powinny zapewnić w swoich systemach prawnych przepisy chroniące przed wszelkimi formami przemocy w rodzinie oraz pozwalające na natychmiastowe usunięcie sprawcy ze wspólnie zajmowanego mieszkania, nawet jeśli po raz pierwszy zgłoszono przemoc. Istotne jest też otoczenie opieką kobiet i dzieci, bez potrzeby oczekiwania na wydanie stosownego orzeczenia sądowego w tym zakresie.

2.3. Prawodawstwo oraz instrumenty działania Unii Europejskiej

Problematyka przemocy w rodzinie nie należy do głównego obszaru działania Unii Europejskiej, która powstała w celu współpracy gospodarczej. Dopiero stosunkowo od niedawna działalność społeczna zaczęła towarzyszyć procesom integracji ekonomicznej. Do działań o charakterze społecznym można zaliczyć zapobieganie dyskryminacji na rynku pracy, którego głównym celem było wzmocnienie tworzenia obszaru gospodarczego. W pierwotnych aktach prawnych UE brak było regulacji dotyczących bezpośrednio zjawiska przemocy w rodzinie. W sposób istotny nie zostało to zmienione przez podpisany w dniu 13 grudnia 2007 r. Traktat z Lizbony *zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską*²⁰³. Unia Europejska uznała jednak prawa, wolności i zasady określone w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 r., co spowodowało, że ma ona powszechnie obowiązującą moc prawną wobec państw członkowskich. Karta Praw Podstawowych UE zawiera ogólne postulaty praw i wolności, z których niektóre postanowienia dotyczyć mogą co prawda przemocy w rodzinie, to jednak brak jest w niej regulacji odnoszącej się wprost do tego zjawiska. Co do zasady akty prawne wydane przez organy UE, których przedmiot *expressis verbis* dotyczy przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie występują w formie rezolucji, opinii i raportów, niewiążących prawnie państw członkowskich.

²⁰³ Dz. U. z 2009 r. nr 203 poz. 1569.

2.3.1. Program Daphne III

Podstawowym narzędziem przeciwdziałania przemocy w rodzinie w systemie UE jest program Daphne, którego celem jest zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet, w tym przemocy domowej oraz ochrona ofiar i grup ryzyka. W dniu 20 czerwca 2007 r. przez Parlament Europejski i Radę Unii Europejskiej została przyjęta decyzja nr 779/2007/WE stanowiąca program Daphne III, który jest częścią ogólnego programu „Prawa podstawowe i sprawiedliwość”²⁰⁴. Decyzja ustanawiająca program Daphne III weszła w życie 7 lipca 2007 roku i stanowi konsytuację wcześniejszych edycji programu Daphne²⁰⁵ i Daphne II²⁰⁶. Decyzja należy do takiego rodzaju aktu prawnego, który bezpośrednio wywołuje skutki wobec adresatów, a co więcej nie wymaga wdrożenia do porządku krajowego, chyba że z treści decyzji wynika coś innego²⁰⁷. W decyzjach ustanawiających kolejne etapy programu Daphne podkreślano, że przemoc fizyczna, seksualna i psychiczna wobec kobiet narusza ich prawo do życia, bezpieczeństwa, wolności oraz stanowi zagrożenie dla ich zdrowia. Zarazem wskazywano, iż mimo że prawo karne należy do kompetencji państw członkowskich, to Wspólnota może wesprzeć działania państw członkowskich dotyczące zapobiegania przemocy i przypisać im dodatkową wartość przez rozpowszechnianie i wymianę informacji oraz doświadczeń, a także promowanie dobrych praktyk²⁰⁸.

Cele programu Daphne od początku nie zostały skoncentrowane na bezpośrednią pomoc dla ofiar przemocy, a dotyczyły wsparcia instytucji działających na potrzeby

²⁰⁴ Decyzja nr 779/2007/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 czerwca 2007 r. *ustanawiająca na lata 2007-2013 program szczegółowy na rzecz zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz na rzecz ochrony ofiar i grup ryzyka (program Daphne III) jako część programu ogólnego „Prawa podstawowe i sprawiedliwość”*, Dz. Urz. UE L 173/19 z 20 czerwca 2007 r.

²⁰⁵ Decyzja nr 293/2000/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 stycznia 2000 r. *przyjmująca program działania Wspólnoty (program Daphne) (2000-2003) w sprawie środków zapobiegawczych w walce przeciwko przemocy wobec dzieci, młodociany i kobiet*, Dz. Urz. WE L 34 z 9 lutego 2000 r.

²⁰⁶ Decyzja nr 803/2004/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. *przyjmująca program działania Wspólnoty (2004-2008) w celu zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz w celu ochrony ofiar i grup ryzyka (program Daphne II)*, Dz. Urz. UE L 143 z 30 kwietnia 2004 r.

²⁰⁷ A. Grzelak, [w:] *Europejskie prawo karne*, red. A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz, Warszawa 2012, s. 165-166.

²⁰⁸ S. Spurek, *Izolacja...*, s. 82-83.

ofiar. Dokumenty stanowiące program Daphne nie określają regulacji z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a są tylko podstawą do finansowania projektów w zakresie przeciwdziałania przemocy oraz udzielania dotacji organizacjom pozarządowym na takie projekty.

W art. 2 decyzji zostały określone ogólne cele programu, które polegają na wspieraniu ochrony dzieci, młodzieży i kobiet przed wszystkimi formami przemocy oraz osiągnięcie wysokiego poziomu ochrony zdrowia, dobrobytu i spójności społecznej. Ogólne cele programu polegają także na wspieraniu rozwoju polityk Wspólnoty – zwłaszcza dotyczących dzieci, młodzieży i kobiet – w szczególności związanych ze zdrowiem publicznym, prawami człowieka i równością płci, jak również wspieraniu działań mających na celu ochronę praw dzieci oraz zwalczanie handlu ludźmi i wykorzystywania seksualnego.

W kolejnym artykule (art. 3) określono cel szczegółowy programu polegający na wspieraniu zapobiegania i walki z wszystkimi formami przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet występującymi w sferze publicznej i prywatnej, w tym z seksualnym wykorzystywaniem i handlem ludźmi, poprzez stosowanie środków profilaktycznych oraz zapewnianie wsparcia i ochrony ofiarom i grupom ryzyka.

Cel programu osiągany jest za pomocą działań ponadnarodowych, czy innych rodzajów działań, takich jak:

- przygotowywanie i realizacja akcji uświadamiających skierowanych do określonych kręgów odbiorców (osoby wykonujące określone zawody, organy, określone grupy społeczeństwa i grupy ryzyka) mających na celu poprawę zrozumienia postawy zerowej tolerancji wobec przemocy i zachęcania do wspierania ofiar i zgłaszania przypadków przemocy właściwym organom;
- identyfikacja i intensyfikacja działań przyczyniających się do pozytywnego traktowania osób narażonych na przemoc;
- opracowywanie i testowanie materiałów uświadamiających i edukacyjnych dotyczących ochrony przed przemocą wobec dzieci, młodzieży i kobiet;
- badanie zjawisk związanych z przemocą i ich wpływu na ofiary i ogół społeczeństwa;
- opracowywanie i realizacja programów wsparcia ofiar i osób zagrożonych przemocą oraz programów interwencyjnych dla sprawców przy zapewnieniu bezpieczeństwa ofiar;

- wspieranie działalności organizacji pozarządowych lub innych organizacji działających w ogólnym interesie europejskim w ramach ogólnych celów programu.

2.3.2. Inne istotne dokumenty Unii Europejskiej

Jeden z nielicznych aktów prawnych wydanych przez Radę UE o charakterze prawnie wiążącym, zawierający regulacje odnoszące się do zagadnień przemocy w rodzinie stanowi Decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (2001/220/WSiSW)²⁰⁹. W art. 4 państwa członkowskie wezwano do zapewnienia w przepisach krajowych i praktyce ich stosowania realizacji prawa do ochrony prywatności i bezpieczeństwa ofiar. Choć decyzja nie dotyczyła wprost przemocy domowej, to podkreślono w niej, że odpowiednie szkolenia dla osób, które mają bezpośredni kontakt z ofiarami, w szczególności najbardziej wrażliwymi (kobiety, dzieci, osoby starsze lub niepełnosprawne), mają znaczenie nie tylko z perspektywy ofiary, ale również dla realizacji celów postępowania²¹⁰.

W celu zagwarantowania praw dla osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie w postępowaniach karnych została przyjęta Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 czerwca 2012 r. ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW²¹¹. Dyrektywa jest rodzajem aktu prawnego wiążącym państwa członkowskie w zakresie jego rezultatów w określonym terminie (do 16 listopada 2015 roku), jednocześnie pozostawiać swobodę w wyborze środków zmierzających do ich osiągnięcia²¹². Po wyznaczonym terminie, w przypadku

²⁰⁹ Dz. Urz. WE L 82 z 22 marca 2001 r.

²¹⁰ E. Bieńkowska, *Sytuacja ofiar przestępstw w postępowaniu karnym w świetle standardów w Unii Europejskiej*, *Studia Prawnicze* 2001, nr 3-4, s. 37 i n.

²¹¹ Dz. Urz. UE L 315 z 14 listopada 2012 r.

²¹² W celu wdrożenia postanowień Dyrektywy a także wypełnienia deficytów obecnego stanu prawnego w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa osób pokrzywdzonych, w dniu 28 listopada 2014 roku została uchwalona ustawa o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, Dz. U. z 2015 roku, poz. 21, zob. M. Lewoc, *Ochrona dla pokrzywdzonych i świadków*, *Niebieska Linia* 2015, nr 1, <https://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/5439-ochrona-dla-pokrzywdzonych-i-swiadkow>, (dostęp: 28.09.2020 r.).

niepodjęcia odpowiednich działań implementacyjnych, Dyrektywa wywiera bezpośredni skutek, co znaczy, że osoba pokrzywdzona przestępstwem może powołać się na zawarte w niej rozwiązania i wywieść skuteczne roszczenie. Z przedstawionych przesłanek Dyrektywa należy do aktów prawnych bardzo istotnych z perspektywy działania organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości.

Celem Dyrektywy jest promowanie prawa do godności, życia, integralności fizycznej i psychicznej, wolności i bezpieczeństwa, prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, prawa własności, zasady niedyskryminacji, zasady równości kobiet i mężczyzn, praw dzieci, osób starszych i niepełnosprawnych, jak również prawa do rzetelnego procesu sądowego. W Dyrektywie szczegółowo uregulowano kwestie przemocy w rodzinie, wskazując na cztery jej rodzaje (fizyczna, seksualna, psychologiczna lub ekonomiczna) i możliwość wywołania różnego rodzaju skutków, takich jak: urazy fizyczne lub psychiczne, cierpienia moralne bądź emocjonalne, straty majątkowe. Zaakcentowano, że przemoc w bliskich związkach, gdzie sprawcą przemocy jest osoba, która jest aktualnym lub byłym małżonkiem, partnerem lub innym członkiem rodziny ofiary, niezależnie od tego, czy dzieli lub dzielił z ofiarą gospodarstwo domowe jest poważnym i często ukrywanym problemem społecznym, który może skutkować systematycznymi urazami psychicznymi i fizycznymi o poważnych konsekwencjach, gdyż sprawcą jest osoba, której ofiara powinna ufać.

Osoby będące ofiarami przemocy pozostające w bliskich związkach są narażone na szczególne ryzyko i mogą potrzebować specjalnych środków ochrony. Ofiarami przemocy w bliskich związkach są przeważnie kobiety i wielokrotnie ich sytuacja jest uzależniona od sprawcy ze względów ekonomicznych, społecznych lub prawa do pobytu. Wskazane podmioty powinny więc uzyskać wsparcie wyspecjalizowanych organów i ochronę prawną. W Dyrektywie wskazano na uwzględnianie potrzeb ofiar, powagi szkody doznanej w wyniku przestępstwa, jak również związku między sprawcami, ofiarami i dziećmi, a ich środowiskiem społecznym. Wyspecjalizowane podmioty wsparcia powinny oferować bezpieczeństwo zakwaterowania i schronienia, pilną pomoc medyczną, skierowania na badanie lekarskie i obdukcje celem uzyskania dowodów w przypadku zgwałcenia, czy naruszenia nietykalności cielesnej, doradztwo prawne i psychologiczne, opiekę pourazową, dostęp do adwokata. Ponadto ofiary przemocy w bliskich związkach powinny być poddane indywidualnej ocenie biorąc pod uwagę cechy osobowe ofiary, rodzaj lub charakter przestępstwa, a także okoliczności

jego popełnienia aby nie dochodziło do wtórnej i powtórnej wiktyimizacji, zastraszania oraz odwetu²¹³.

Dyrektywa stanowi, że ofiarą jest osoba fizyczna, która bezpośrednio doznała krzywdy, ale zalicza też do ofiar członków rodziny osoby, której bezpośrednim skutkiem przestępstwa była śmierć, jeżeli doznali szkody wskutek śmierci tej osoby. Jak wynika, dokument dostrzega sytuację pośrednich ofiar przestępstwa, a więc takich którym przestępstwo nie przysporzyło wprost negatywnych skutków²¹⁴.

Kwestia przemocy wobec kobiet jest przede wszystkim przedmiotem Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 26 listopada 2009 r. w *sprawie eliminacji przemocy wobec kobiet*²¹⁵ oraz Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 5 kwietnia 2011 r. w *sprawie priorytetów oraz zarysu ram nowej polityki UE w dziedzinie walki z przemocą wobec kobiet (2010/2209(INI))*²¹⁶.

W Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 26 listopada 2009 r. w *sprawie eliminacji przemocy wobec kobiet* wezwano państwa członkowskie do udoskonalenia przepisów prawa krajowego i strategii politycznych w zakresie zwalczania wszelkich form przemocy wobec kobiet oraz do podjęcia działań ukierunkowanych na przyczyny przemocy wobec kobiet, przede wszystkim za pomocą środków prewencyjnych, a także wezwano państwa członkowskie do zagwarantowania wszystkim ofiarom przemocy prawa do otrzymania pomocy i wsparcia.

W Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 5 kwietnia 2011 r. w *sprawie priorytetów oraz zarysu ram nowej polityki UE w dziedzinie walki z przemocą wobec kobiet*, Parlament jako organ ustawodawczy UE zaproponował strategię zwalczania przemocy wobec kobiet, przemocy domowej i okaleczania żeńskich narządów płciowych jako podstawę przyszłych prawno-karnych instrumentów ustawodawczych służących zwalczaniu przemocy na tle płciowym, obejmującą metody walki z przemocą wobec kobiet (strategia, zapobieganie, ochrona, ściganie, świadczenie usług i partnerstwo), która uzupełniona zostanie planem działania UE. Rezolucja wskazuje, że głównymi przyczynami poronienia, czy też narodzin martwego dziecka, a nawet śmierci kobiety w czasie porodu jest przemoc w rodzinie.

²¹³ E. Bieńkowska, *Ofiary przestępstwa w postępowaniu karnym – nowe standardy Unii Europejskiej*, Państwo i Prawo 2014, z. 4, s. 65.

²¹⁴ Ibidem, s. 60-61.

²¹⁵ Dz. Urz. UE C 285 E z 21 października 2010 r.

²¹⁶ Dz. Urz. UE C 296 E z 2 października 2012 r.

Omówione wyżej akty prawne mają duży wpływ na kształtowanie się przyszłej polityki UE. Wielość dokumentów odnoszących się do zakazu i podjęcia działań w kwestii eliminacji przemocy w bliskich związkach, przemocy stosowanej wobec kobiet i dzieci, wskazuje na doniosłość problemu i świadomość jego roli. Dokumenty wyraźnie kładą akcent na obowiązek działania państwa i zasadniczo określają stosunki pomiędzy jednostką a władzą, kształtują prawa osób pokrzywdzonych przestępstwem i nakazują podejmowanie ingerencji, w przypadku łamania praw w relacjach prywatnych.

2.4. Analiza ustawodawstwa wybranych państw europejskich w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Prawodawstwo wielu państw (np. Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Austria) w swych systemach nie ogranicza się do określania przemocy w rodzinie jako działania lub zaniechania, które skutkuje odpowiedzialnością karną, traktując ją jako złożony problem społeczny wymagający odpowiedniego uregulowania w prawie publicznym. Przyczyną takiego stanu są alarmujące rozmiary zjawiska przemocy w rodzinie nie tylko w poszczególnych państwach, ale w skali całego świata. Obecnie przemoc w rodzinie nie jest już sprawą prywatną, a dotyczy kwestii bezpieczeństwa publicznego. Stąd prawodawcy nie ograniczają się tylko do określenia jej w kategoriach odpowiedzialności karnej i bardziej restrykcyjnych sankcji dla sprawców. Współcześnie zjawisko przemocy w rodzinie traktuje się jako złożony problem społeczny, który wymaga przestronnych regulacji w prawie publicznym i aktywnego uczestnictwa wielu podmiotów państwowych w kompleksowym wsparciu dla ofiar, zagwarantowania terapii dla sprawców oraz podnoszenia świadomości społecznej co do przyczyn i skutków występowania przemocy w rodzinie.

2.4.1. Mechanizmy zapewniające ochronę ofiar przemocy w rodzinie oraz izolację sprawcy od ofiary

Dla tworzenia systemu prawnego państwa w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie znaczenie ma wiele czynników, w ogóle których ważną rolę odgrywa tradycja, kultura, sposób wyrażenia w normach prawnych, świadomość, rozpoznawanie zjawiska w kategorii problemu, zakres wrażliwości na krzywdę.

Uzależnione jest to zatem od woli politycznej otoczenia ochroną ofiar przemocy, modelu systemu prawnego, który obowiązuje w danym kraju oraz skali i struktury zjawiska. Zatem wybór modelu ochrony przyjętego w danym kraju jest odzwierciedleniem świadomości społecznej i politycznej w sferze równouprawnienia. Wynika z tego zależność, że im wyższy jest poziom równouprawnienia pomiędzy kobietami a mężczyznami w różnych sferach (rodzina, społeczna, polityczna), to mamy do czynienia z bardziej rozbudowanym systemem ochrony przed przemocą. Rozwiązania istniejące w tym zakresie można uporządkować w trzy modele prawnokarnego uregulowania przemocy w rodzinie:

1. model równouprawnionej ochrony,
2. model uregulowania przemocy w rodzinie w kodeksie karnym,
3. model podwyższonego standardu ochrony przed przemocą²¹⁷.

Model równouprawnionej ochrony przewiduje, że prawo karne gwarantuje osobom równoważną ochronę niezależnie od miejsca i relacji, dlatego w kodeksie karnym nie występuje odrębnie stypizowane przestępstwo przemocy w rodzinie. Przemoc występująca w rodzinie, jak i poza nią jest traktowana równoważnie, a równą ochronę przyznaje się osobie bez względu na to, czy do naruszenia jej dóbr dochodzi w domu, w rodzinie, w wyniku działań osoby bliskiej, czy obcej osoby²¹⁸. W kodeksie karnym nie występuje przestępstwo przemocy w rodzinie, a poszczególne zachowania sprawcy mogą wyczerpywać znamiona różnych przestępstw. Dlatego też sankcja karna w żaden razie nie będzie zależeć od tego, czy sprawca dopuścił się przestępstwa wobec osób z kręgu rodziny, czy osób obcych. Charakterystyczne dla tego modelu w zakresie reakcji i przeciwdziałania jest rozbudowanie instrumentów cywilnoprawnych, a nie prawnokarnych. Ponadto charakterystyczne, zwłaszcza współcześnie jest tworzenie odrębnych ustaw w zakresie zwalczania przemocy w rodzinie.

Drugi model charakteryzuje się występowaniem w kodeksie karnym wyraźnie stypizowanego przepisu penalizującego przemoc w rodzinie, który zawiera definicję przestępstwa lub wynika to z opisu ustawowych znamion przestępstwa. Zdarza się, że opis przestępstwa może nie obejmować poszczególnych elementów przemocy np. przemoc psychiczna, przemoc ekonomiczna. Z powodu niewpisania w znamiona żadnego z przestępstw zachowań tożsamyh definicji przemocy w rodzinie mamy do

²¹⁷ M. Płatek, *Karnoprawne modele przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Archiwum Kryminologii 2007-2008, t. XXIX-XXX, s. 604.

²¹⁸ *Ibidem*, s. 604.

czynienia z zachowaniami, które nie będą wypełniać znamion żadnego przestępstwa, a będą uznawane za przejawy konfliktu w rodzinie.

W trzecim modelu kodeks karny przewiduje przepis penalizujący przemoc w rodzinie. Jednak ze względu na to, że przemoc w rodzinie stanowi naruszenie prawa człowieka do wyższego standardu bezpieczeństwa i ochrony, to przepis karny określa ten czyn surowiej, niż podobne zachowanie dokonane poza rodziną. Wyższy standard ochrony i wyższa sankcja za dokonanie przestępstwa wynika z tego, że do przemocy dochodzi w rodzinie, która ma stwarzać warunki ochrony integralności i bezpieczeństwa, a co więcej przestępstwo przemocy w rodzinie jest czynem szczególnie szkodliwym, który godzi w prawo do życia, bezpieczeństwa, własności, godności i przez to zasługuje na wyższy standard ochrony i wyższą karę, niż analogicznie zamach na te dobra dokonany ze strony osoby obcej²¹⁹.

Jako przykład państwa w którym występuje model równouprawnionej ochrony można wskazać Niemcy. Kodeks karny nie przewiduje tam przestępstwa przemocy w rodzinie, a sprawcy odpowiadają za przestępstwa naruszenia integralności fizycznej, psychicznej lub seksualnej ofiar. Co prawda kodeks karny Niemiec nie uznaje przemocy domowej jak zjawisko prywatne, ale traktuje *ex aequo* z czynami popełnianymi wobec osób obcych.

W Niemczech zakaz zbliżania się lub nakaz opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania został wprowadzony przez ustawę o cywilistycznej ochronie przed przemocą, prześladowaniem i nękaniami, która obowiązuje od 2002 roku²²⁰. Do wszczęcia postępowania wymagany jest wniosek ofiary przemocy. Postępowanie toczy się przed sądem rodzinnym zgodnie z przepisami postępowania cywilnego. W określonych sytuacjach sąd może nakazać sprawcy zaniechania wchodzenia do mieszkania ofiary, przebywania w otoczeniu mieszkania, odwiedzin miejsc pobytu ofiary, wszelkich prób nawiązywania kontaktów i spotkania się z pokrzywdzonym. Okres obowiązywania nakazu sądowego w sprawie przekazania do wyłącznej dyspozycji pokrzywdzonego wspólnie użytkowanego mieszkania uzależniony jest przede wszystkim od prawa własności do lokalu. Jeżeli wyłącznym właścicielem mieszkania jest osoba pokrzywdzona, to nakaz opuszczenia mieszkania wydany przez

²¹⁹ Ibidem, s. 604.

²²⁰ Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie na tle wybranych rozwiązań legislacyjnych. Opracowania tematyczne*, Warszawa 2010, s. 38. <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/95/plik/ot-583.pdf>, (dostęp: 30.09.2020 r.).

sąd jest ostateczny, natomiast w przypadku gdy prawo własności do mieszkania przysługuje sprawcy, sąd może wydać nakaz opuszczenia mieszkania przez sprawcę najwyżej na okres 6 miesięcy²²¹. Naruszenie sądowego nakazu wiąże się z karą grzywny lub karą pozbawienia wolności do jednego roku.

W niemieckim kodeksie cywilnym od 2000 roku obowiązuje zakaz stosowania kar fizycznych wobec dzieci, jednak w przypadku naruszenia tego zakazu przez rodziców nie przewidziano normy, która zezwalałaby na skierowanie sprawy do sądu. Fizyczne karcenie dzieci w niemieckim ustawodawstwie karnym zostało skodyfikowane jako przestępstwo ścigane przez prokuratora.

Podobne rozwiązanie zastosowano we Włoszech, gdzie w 2001 r., gdzie została wprowadzona ustawa przeciwko przemocy w rodzinie, która jednak nie ustanowiła takiego przestępstwa. Kodeks karny we Włoszech nie zawiera przepisu, który wprost odnosiłby się do zjawiska przemocy w rodzinie. Podobnie zresztą jak w systemie niemieckim, poszczególne zachowania sprawcy będą oceniane pod kątem wypełniania tradycyjnie stypizowanych znamion przestępstw.

W prawie karnym Wielkiej Brytanii nie wyodrębniono przestępstwa przemocy domowej. Penalizowane są jednak zachowania stanowiące elementy tego zjawiska, jak na przykład: nękanie, zastraszanie, groźba pozbawienia życia, uszkodzenie ciała, napaść, zgwałcenie. Należy pamiętać, że choć wymienione zachowania stanowią czyn zabroniony ustawą, nie wszystkie z nich mają legalną definicję, ponieważ wywodzi się to z systemu *common law* w którym uzasadnienia orzeczeń wydanych przez sądy kształtują znamiona czynu zabronionego.

Instrumenty ochrony prawnej przed przemocą w rodzinie zostały uregulowane w przeważającym zakresie w następujących aktach prawnych: ustawie o prawie rodzinnym z 1996 roku – *Family Law Act*²²², ustawie o ochronie przed nękaniami z 1997 roku – *Protection from Harassment Act*²²³ oraz ustawie o przemocy domowej, przestępstwach i ochronie ofiar z 2004 roku – *Crime and Victims Act*²²⁴.

²²¹ Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie...*, s. 38.

²²² *Family Law Act 1996*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/27/contents>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

²²³ *Protection from Harassment Act 1997*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1997/40/contents>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

²²⁴ *Domestic Violence, Crime and Victims Act 2004*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/28/contents>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

W prawie brytyjskim izolacja sprawcy od ofiary przemocy ze środowiska domowego jest uzależniona od stosunku osobistego jak i prawnego wiążącego strony oraz uprawnień do wspólnie zajmowanego lokalu. Na mocy ustawy prawo rodzinne osobie, wobec której domownik stosuje przemoc, może zostać przyznane tymczasowe prawo do wyłącznego zajmowania lokalu mieszkalnego, jeśli lokal służył bądź służy zaspokajaniu wspólnych potrzeb mieszkaniowych stron, a strony pozostają w stosunku małżeństwa, rejestrowanego związku partnerskiego czy związku tej samej płci²²⁵. Zarządzenie sądu ważne jest przez okres 6 miesięcy, a po jego upływie nie ma przeszkód do złożenia przez osobę dotkniętą przemocą kolejnego wniosku na tej samej podstawie, w sytuacji występowania w dalszym ciągu zagrożenia ze strony sprawcy. W przypadku naruszenia nakazu wydanego przez sąd występuje możliwość zastosowania przymusu przez organy ścigania, celem zmuszenia sprawcy do podporządkowania się nakazowi, ale pod warunkiem wydania przez sąd wraz z zarządzeniem nakazu aresztowania. Oznacza to, że zawiadomiona o naruszeniu policja może bez nakazu sądu aresztować sprawcę i w ciągu 24 godzin postawić go przed sądem, który może ukarać sprawcę za obrazę sądu grzywną lub karą aresztu lub zaostrzyć warunki wydanego wcześniej nakazu, a jeśli strona nie uzyskała nakazu aresztowania wraz z zarządzeniem, to w przypadku naruszenia przez sprawcę przemocy nakazu powinna sama zawiadomić sąd o naruszeniu i domagać się ukarania sprawcy²²⁶.

Ponadto w prawie brytyjskim funkcjonuje zakaz nękania, orzekany w ramach procedury cywilnej przez sąd pokoju na podstawie ustawy prawo rodzinne i możliwy jest do zastosowania pomiędzy członkami rodziny lub osobami pozostającymi w zarejestrowanym związku partnerskim. Celem zakazu jest powstrzymanie bliskiej osoby od zastraszania, molestowania czy nękania wnioskodawcy lub małoletnich dzieci. Pomimo tego, że środek ma charakter cywilny, to w przypadku jego naruszenia dochodzi do popełnienia przestępstwa zagrożonego karą pozbawienia wolności do lat 5.

W przypadku, gdy osoba dopuszczająca się nękania nie jest małżonkiem, czy partnerem, to prześladowany ma prawo skorzystania ze środków ochrony uregulowanych w ustawie o ochronie przed nękaniami. Środki przewidziane w ustawie są bardziej uniwersalne i dalej idące aniżeli środki z ustawy prawo rodzinne, ponieważ

²²⁵ K. Słubik, *Ochrona migrantek przed przemocą w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej. Analiza prawnoporównawcza*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Analizy, Raporty, Ekspertyzy 2013, nr 1, s. 37.

²²⁶ Ibidem, s. 37.

służą przeciwko każdej osobie, której zachowanie ma cechy nękania, bez względu na stosunek, jaki łączy ofiarę z molestującym, a ponadto ustawa zakazuje zarówno zachowania mającego na celu nękanie drugiej osoby, jak i takiego, które mimo braku takiego zamiaru, może być odbierane jako nękanie, o ile sprawca jest tego świadomy²²⁷.

W procedurze karnej prawa osób pokrzywdzonych chroni kodeks postępowania z ofiarami przestępstw, który jest obowiązujący dla Policji, prokuratury i sądów²²⁸. Nie odnosi się on w szczególny sposób do osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie, ale zawiera pojęcie „osoby zastraszonej”, co wskazuje, że jest pojęciem tożsamym.

W toku postępowania karnego osobie pokrzywdzonej przysługuje: prawo do pomocy tłumacza, prawo do rzetelnej informacji o postępowaniu, prawo do przesłuchania sądowego w osobnym pomieszczeniu, z użyciem urządzeń przekazujących obraz i dźwięk lub na sali sądowej za osłoną ekranu, prawo do złożenia oświadczenia w przedmiocie osobiście odczuwanych skutków przemoc²²⁹. W zakresie izolacji sprawcy, ofiara może skorzystać z prawa do wydania przez sąd zakazu zbliżania się wobec skazanego, a w wyjątkowych przypadkach nawet w razie uniewinnienia oskarżonego oraz prawa do przesłuchania przy pomocy tłumacza, który na bieżąco przekazuje pytania sędziego i odpowiedzi sądowi bez zmiany ich treści. Osobę zmuszoną do opuszczenia zajmowanego dotychczas mieszkania ze względu na zagrożenie przemocą, uważa się za osobę bezdomną lub zagrożoną bezdomnością, a ponadto zalicza się ją do grona osób, których potrzeby mieszkaniowe winny być zaspokajane w pierwszej kolejności.

W ramach modelu uregulowania przemocy w kodeksie karnym wyróżnia się Norwegię i Polskę. Norwegia, jak i Polska wprowadziły do kodeksu karnego przestępstwo określające przemoc w rodzinie w następstwie doświadczeń związanych z jej zwalczaniem na podstawie ustaw szczególnych. W grudniu 2005 roku parlament w Norwegii przyjął nowelizację do kodeksu karnego, w której nowy przepis art. 219 kodeksu karnego stanowił, że: *każdy, kto grozi, stosuje przymus, pozbawia wolności, stosuje przemoc lub niejednokrotnie zachowuje się w sposób karygodny wobec obecnego lub byłego współmałżonka, zstępnych, wstępnych, krewnych, jakiegokolwiek*

²²⁷ Ibidem, s. 38.

²²⁸ *The Code of Practice for Victims of Crime 2005*, <https://www.gov.uk/government/publications/the-code-of-practice-for-victims-of-crime>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

²²⁹ K. Słubik, *Ochrona migrantek przed przemocą...*, s. 40.

*osoby wspólnie zamieszkującej lub będącej pod jego opieką, odpowiada za przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 3*²³⁰.

W Norwegii w 1978 roku utworzono pierwsze schronisko dla ofiar przemocy (kobiet), pomimo braku w tym czasie w kodeksie karnym przestępstwa przemocy w rodzinie, adresowanego do relacji rodzinnych, które podobne byłoby treścią do art. 207 polskiego kodeksu karnego. Obecnie kraj ten ma rozbudowane centra dla ofiar i programy terapii dla sprawców oraz duże doświadczenie w zintegrowanym działaniu organów państwowych w kwestii zapobiegania i przeciwdziałania przemocy.

W Norwegii sprawa karna może trafić do sądu, pomimo wycofania zeznań przez ofiarę. Przemoc w stosunku do osób bliskich uznaje się za naruszenie porządku publicznego. Procedura karna już wcześniej przewidywała możliwość nałożenia na sprawcę zakazu zbliżania się do ofiary na czas trwania postępowania, jednakże potrzeba utworzenia odrębnego przepisu argumentowana była skalą zjawiska i koniecznością wdrożenia odpowiedniej polityki społecznej. Jeśli kodeks karny jest katalogiem zachowań niedozwolonych, a przemoc w rodzinie jest zachowaniem szczególnie niedopuszczalnym, to zakaz dopuszczania się tego czynu powinien być wyrażony wprost w kodeksie²³¹.

W polskim ustawodawstwie przepis, który pośrednio dotyczył przemocy w rodzinie zaczął obowiązywać od 1970 r. w art. 184 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. *Kodeks karny*²³², a w obecnie obowiązujących przepisach kodeksu karnego z 1997 r. w art. 207 k.k., gdzie określono przestępstwo znęcania się. Dodatkowa ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie przyjęta w 2005 roku, która zawiera definicję przemocy w rodzinie miała na celu ożywienie przepisów już obowiązujących. Uregulowanie przemocy w rodzinie w norweskim kodeksie karnym było bowiem symbolicznym ukoronowaniem procesu. W wypracowanych przez Norwęgii i Polskę rozwiązaniach prawnych można odnaleźć podobieństwo, choć dokonywane były przez państwa w różnym czasie. Zarówno w Norwegii, jak i w Polsce ochrona przed przemocą w rodzinie przewidziana została w kodeksie karnym, jak i dodatkowych ustawach dedykowanych jej zwalczaniu i przeciwdziałaniu. Niekiedy szczegółowa

²³⁰ *Genral Civil Penal Code*, https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/NOR_penal_code.pdf, (dostęp: 03.10.2020 r.).

²³¹ M. Płatek, *Karnoprawne modele...*, s. 612.

²³² Dz. U. z 1969 r. nr 13 poz. 94.

regulacja w kodeksie karnym jest efektem procesu zmierzającego do wypracowania najskuteczniejszych środków działania.

Najbardziej rozbudowanym przykładem modelu zawierającego podwyższony standard ochrony przed przemocą w rodzinie oraz systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest ustawodawstwo hiszpańskie. W 2004 roku Hiszpania przyjęła ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie ze względu na płeć²³³. Ta szczegółowa i obszerna ustawa reguluje wiele płaszczyzn przeciwdziałania przemocy w zakresie oddziaływania na świadomość społeczną, edukację, wprowadza rozwiązania prawne pozwalające na ochronę ofiar, stwarza rozbudowany system instytucji powołanych wyłącznie do walki z tym zjawiskiem. Ponadto wydzielono specjalistyczne jednostki Policji do których zadań należy wyłącznie przeciwdziałanie przemocy w rodzinie oraz powołano odrębne wydziały w sądach, orzekające w tego rodzaju sprawach. W każdym okręgu tworzy się co najmniej jeden sąd do spraw przemocy wobec kobiet, a do ich właściwości rzeczowej zalicza się sprawy karne i cywilne w zakresie przemocy wobec kobiet. Zakres przyjętej ustawy obejmuje sprawy przemocy pomiędzy osobami bliskimi (w rodzinie), ale również inne zdarzenia dokonywane ze względu na płeć. Na szczeblu centralnym utworzono pełnomocnika do spraw przeciwdziałania przemocy i specjalny kolegialny organ do monitorowania działań podejmowanych na rzecz przeciwdziałania przemocy.

W związku z przyjęciem ustawy w hiszpańskim kodeksie karnym wprowadzono pojęcie przemocy ze względu na płeć – *gender violence* i polecono aby w sprawach z zakresu przemocy nakładać na sprawców obowiązki wpływające na ich edukację i psychikę. Jako typ kwalifikowany hiszpański kodeks karny przewiduje popełnienie przestępstwa na szkodę żony lub innej osoby pozostającej w bliskiej relacji. Normalną karę za napaść i spowodowanie ran stanowi pozbawienie wolności od 6 miesięcy do lat 3, a jeżeli sprawcą jest małżonek lub partner, to wymiar kary wzrasta od 2 do 5 lat. Sprawy karne dotyczące stosowania przemocy wobec osób najbliższych już od 2002 roku rozpatrywane są w trybie przyspieszonym²³⁴.

W zakresie środków izolacyjnych sprawcy od ofiary przewidziano nakaz opuszczenia miejsca zamieszkania oraz zakaz kontaktowania się i zbliżania do osoby

²³³ *Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género*, http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo1-2004.html, (dostęp: 03.10.2020 r.).

²³⁴ W. Jakimko, *Postępowanie przyspieszone w hiszpańskim procesie karnym*, Przegląd Sądowy 2009, nr 3, s. 115.

pokrzywdzonej. Wprowadzenie tego rodzaju narzędzi jest znane powszechnie w innych ustawodawstwach, ale różnica tkwi w egzekwowaniu ustanowionego zakazu zbliżania się. Dla zapewnienia skutecznej ochrony ofiar przemocy w Hiszpanii został wprowadzony elektroniczny system nadzoru osób którym wydano zakaz zbliżania się do osób pokrzywdzonych. Działanie systemu polega na uruchamianiu czujników elektronicznych w przypadku zbliżenia się sprawcy do pokrzywdzonego. Wyznaczane są dwa obszary w których sprawca ma zakaz przebywać. Pierwszy z obszarów o szerszym zasięgu traktowany jest jako ostrzeżenie²³⁵. Jeśli sprawca wejdzie na ten obszar, zostaje do niego wysłana wiadomość z nakazem natychmiastowego opuszczenia tej strefy. W przypadku niezastosowania się do nakazu przekazanego w wiadomości, dochodzi do zatrzymania przez Policję. Drugi z obszarów to ścisła ochrona osoby pokrzywdzonej, a jego przekroczenie naraża sprawcę na sankcję karną²³⁶. Skutkiem opisanego systemu jest brak swobody pokrzywdzonego w podjęciu decyzji o kontakcie ze sprawcą w trakcie obowiązywania zakazu. W tym znaczeniu zakaz ogranicza prawa ofiary, bowiem jeśli sprawca zachowuje się właściwie i zaprzestał zachowań przemocowych, to pokrzywdzony może mieć wolę kontaktu ze sprawcą.

Jednym z podstawowych elementów w modelu hiszpańskim jest wyodrębnienie podmiotów do kompetencji których należy wyłącznie przeciwdziałanie przemocy ze względu na płęć. Duże znaczenie dla sprawnego działania poszczególnych służb odgrywa system informatyczny VdG, który pozwalający na gromadzenie, przekazywanie i przetwarzanie danych o konkretnym przypadku, a także szacowanie ryzyka występowania przemocy oraz prowadzenie szczegółowej statystyki zjawiska²³⁷.

Szwedzka polityka antyprzemocowa pierwotnie opierała się na założeniu, że sprawcy przemocy domowej to głównie mężczyźni. Dlatego w Szwecji przemoc domowa kobiet od 1998 roku stanowi w kodeksie karnym²³⁸ odrębne przestępstwo ścigane z urzędu. Przed uregulowaniem przemocy domowej w kodeksie karnym, karalność zależała od wypełnienia przez sprawcę znamion innych przestępstw, które są

²³⁵ M. Kordaczuk-Wąs, *Zintegrowany System Monitorowania Przypadków Przemocy w Rodzinie – doświadczenia hiszpańskie*, Warszawa 2012, s. 47.

²³⁶ Ibidem, s. 47.

²³⁷ M. Kordaczuk-Wąs, M. Putka, *Zintegrowany System Monitorowania Przypadków Przemocy w Rodzinie. Doświadczenia hiszpańskie*, Warszawa 2011/2012, s. 20.

²³⁸ *Penal Code 1962, Brottsbalk (1962:700)*, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl-nat/0/9D874B55F41F4D4B412567E4004B1B67>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

charakterystyczne dla tego zjawiska, np. groźba karalna, napaść, groźba, zgwałcenie. Poza regulacją kodeksową ochrona osób doświadczających przemocy została częściowo unormowana w 2005 roku w ustawie o opiece społecznej²³⁹, która nakłada obowiązki z zakresu wsparcia ofiar na gminne ośrodki pomocy społecznej oraz w ustawie z 1988 roku o zakazie kontaktu²⁴⁰ w której określono środki ochrony dla ofiar przed powtarzającą się przemocą.

Do 1982 roku w Szwecji uznawano, że czyny popełnione z użyciem przemocy w środowisku domowym są prywatną sprawą domowników i postawienie sprawcy takich przestępstw w stan oskarżenia uzależnione było od wniesienia przez pokrzywdzonego prywatnego aktu oskarżenia, natomiast w obowiązującym stanie prawnym przestępstwem, które w największym stopniu odzwierciedla zjawisko przemocy domowej jest przestępstwo poważnego naruszenia integralności kobiety²⁴¹. Do popełnienia przestępstwa dochodzi, gdy zabronione przez ten kodeks inne przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, wolności i pokojowi, czy czyny popełnione na tle seksualnym zostały dokonane przez mężczyznę, którego z pokrzywdzoną łączy lub łączył stosunek małżeństwa albo relacja do małżeństwa podobna, przy czym popełniony czyn jest częścią powtarzających się aktów przemocy mających na celu naruszenie godności i integralności pokrzywdzonej²⁴². Popełnienie czynu w opisanych okolicznościach zagrożone jest karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 6. Istotną kwestią pozostaje fakt, że osobie skazanej za naruszenie integralności kobiety można dodatkowo przedstawić zarzuty za inne czyny, które zagrożone są wyższą karą, np. ciężka napaść lub gwałt.

Drugie przestępstwo istotne w aspekcie przemocy domowej stanowi napaść, rozumiana jako działanie umyślne, które wywołuje ból u innej osoby, chorobę, również w kontekście psychicznym lub uszkodzenie ciała bądź doprowadzające ją do stanu bezradności. Sprawcy napaści grozi kara pozbawienia wolności od roku do lat 10²⁴³.

W toku postępowania karnego osobie pokrzywdzonej poza podstawowymi uprawnieniami (prawo wglądu do akt, udział świadków i oskarżonego w przesłuchaniu) przysługują także szczególne uprawnienia. W szwedzkim procesie karnym na

²³⁹ *Socialtjänstlag (2001:453)*, <https://lagen.nu/2001:453>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

²⁴⁰ *Lag om kontaktförbud (1988: 688)*, <https://lagen.nu/1988:688>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

²⁴¹ K. Słubik, *Ochrona migrantek przed przemocą...*, s. 28.

²⁴² *Ibidem*, s. 28-29.

²⁴³ *Ibidem*, s. 29.

wczesnym etapie postępowania Policja informuje osobę pokrzywdzoną o prawie do złożenia wniosku o zastosowanie wobec sprawcy zakazu kontaktowania, o możliwości otrzymania pomocy prawnej i wsparcia osoby zaufanej, a następnie o opuszczeniu aresztu przez sprawcę i przeniesieniu do innej jednostki. Ponadto osoba dotknięta przemocą w postępowaniu karnym może skorzystać z prawa do pomocy tłumacza od pierwszego kontaktu z Policją, przez okres trwania całego postępowania karnego, prawa do wsparcia osoby zaufanej, prawa do pomocy profesjonalnego pełnomocnika z urzędu, prawa do przesłuchania za pomocą środków przekazu w osobnym pomieszczeniu bez spotkania ze sprawcą, prawa do oczekiwania na rozprawę w osobnym pomieszczeniu, prawa do pomocy ze strony wolontariusza lub studenta prawa, który w sądzie pomaga osobom nieporadnym w dokonywaniu prostych czynności oraz służy radą i pomocą w trakcie rozprawy²⁴⁴.

W odrębnej procedurze administracyjnej osobie zagrożonej przemocą pochodzącą ze strony bliskiej osoby przysługuje prawo do wystąpienia o zakaz kontaktowania się wobec prześladowcy, który może być wydany w przypadku wystąpienia realnego niebezpieczeństwa podjęcia przez sprawcę próby napaści z użyciem przemocy lub nękania ofiary. Procedura nie jest uzależniona od toczącego się postępowania karnego, a zakaz może obowiązywać maksymalnie przez okres roku. Wraz z zakazem kontaktowania się występuje możliwość orzeczenia nakazu opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania, który wydawany jest maksymalnie na dwa miesiące. W przypadku wystąpienia przypuszczenia, że zakaz kontaktowania się nie jest wystarczający dla efektywnej ochrony ofiary przemocy, to kolejną możliwością jest zastosowanie rozszerzonego zakazu polegającego na zakazie zamieszkiwania w bezpośrednim sąsiedztwie od miejsca zamieszkania i miejsca pracy ofiary. Osobom szczególnie niebezpiecznych można określić granice nieprzekraczania wyznaczonego obszaru, co podlega kontroli w ramach dozoru elektronicznego. Niezastosowanie się do zakazu kontaktowania się stanowi przestępstwo za które grozi kara grzywny lub pozbawienia wolności do roku. W szczególnie niebezpiecznych sytuacjach w celu ochrony występuje możliwość przydzielenia ochroniarza dla osoby zagrożonej przemocą lub zmiana jej tożsamości. Ponadto komisariaty policji są wyposażone w bezpłatne zestawy alarmowe mieszkań, czy telefonów komórkowych, które udostępniają kobietom zagrożonym przemocą.

²⁴⁴ Ibidem, s. 29-30.

Na podstawie dokonanej analizy rozwiązań prawnych odnoszących się do przeciwdziałania przemocy w rodzinie wynika, że tworzenie skutecznego systemu państwowego możliwe jest w dwóch aspektach. W pierwszym państwo zakłada zbudowanie nowego wielopoziomowego systemu prawnego, a w drugim opiera się na obowiązujących rozwiązaniach i nakłada na nie nowe obowiązki. Bez wątplenia każdy z nich dąży do zagwarantowania swoim obywatelom równego traktowania i poszanowania praw, wolności w rodzinach oraz poprawę skuteczności systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie w granicach szeroko rozumianego pojęcia, odnoszącego się do wszystkich potencjalnych ofiar i przewidującego różnorodne zadania a także formy działania organów władzy publicznej w ramach współpracy interdyscyplinarnej.

2.4.2. Modelowe rozwiązania prawne na przykładzie austriackiej federalnej ustawy o ochronie przed przemocą w rodzinie

Rozwiązania prawne w Austrii dotyczące przeciwdziałania przemocy w rodzinie zostały zawarte w federalnej ustawie z 1996 roku o ochronie przed przemocą w rodzinie - *Gewaltschutzgesetz*, która weszła w życie 1 maja 1997 roku²⁴⁵, a następnie została uzupełniona drugą ustawą o przemocy z 2009 roku²⁴⁶. Ustawa ta uważana jest za przykład modelowych rozwiązań prawnych w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a została oparta na założeniu mówiącym o tym, że przemoc domowa nie należy do spraw prywatnych obywateli, a kwestii bezpieczeństwa publicznego i to państwo jest odpowiedzialne za jej występowanie.

Austriacka ustawa znowelizowała przepisy ustawy o Policji przez co przeddefiniowała rolę funkcjonariuszy Policji i wprowadziła instytucjonalny mechanizm walki z przemocą domową. Wprowadzone zmiany zakładają, że w określonych przypadkach, a w szczególności, jeśli w przeszłości dochodziło ze strony danej osoby do przemocy, istnieje uzasadnione podejrzenie zagrożenia życia, zdrowia lub wolności osobistej, wezwani na interwencję policjanci mają prawo wydać z urzędu nakaz natychmiastowego opuszczenia domu i jego najbliższego otoczenia osobie, która jest

²⁴⁵ *Gewaltschutzgesetz 1997*, http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1996_759_0/1996_759_0.pdf, (dostęp: 03.10.2020 r.).

²⁴⁶ *Zweites Gewaltschutzgesetz 2009*, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2009_I_40/BGBLA_2009_I_40.pdf, (dostęp: 03.10.2020 r.).

zagrożeniem dla innych domowników na okres 14 dni²⁴⁷. W dalszej procedurze w ciągu 3 pierwszych dni od wydania nakazu Policja jest zobowiązana co najmniej raz sprawdzić przestrzeganie zastosowanych środków. Obowiązkiem Policji jest również, w ciągu 24 godzin od wydania nakazu, poinformowanie o tym fakcie instytucji zajmującej się udzielaniem wsparcia ofiarom przemocy w rodzinie. Za naruszenie nakazu sprawcy grozi grzywna lub areszt. Prawo własności do lokalu, z którego usuwany jest sprawca nie ma wpływu na zastosowanie powyższego środka. Możliwe jest usunięcie z lokalu jego wyłącznego właściciela. Wydanie zakazu nie jest uzależnione od zawiadomienia Policji w chwili zdarzenia, ponieważ ofiara może je zgłosić po całym zajściu. Złożenie przez ofiarę w sądzie wniosku o wydanie tymczasowego nakazu opuszczenia domu i zakazu przebywania przez sprawcę w określonych miejscach, wiąże się z przedłużeniem obowiązywania policyjnego nakazu o 4 tygodnie, po to aby nie pozostawała bez ochrony przed wydaniem orzeczenia sądu. Nakaz wydany przez sąd zastępuje nakaz Policji. Sąd wydaje nakaz na okres do 6 miesięcy, jednak może być przedłużony, jeśli przed upływem tego czasu złożony zostanie pozew o rozwód lub podział majątku bądź – w przypadku konkubinatu – np. wniosek o eksmisję lub przyznanie lokalu do wyłącznego użytkownika wnioskodawcy²⁴⁸. W takiej sytuacji zakaz obowiązuje do czasu prawomocnego zakończenia stosownego postępowania. Sprawca w obecności Policji ma prawo zabrania z domu swoich osobistych rzeczy. To rozwiązanie wiąże się z uznaniem, że każdy przejaw przemocy w rodzinie jest złamaniem prawa²⁴⁹.

Z wniosku osoby dotkniętej przemocą sąd rejonowy w postępowaniu cywilnym może również wydać sprawcy zakaz przebywania w określonych miejscach i kontaktowania się z ofiarą na okres do roku. Okres jego obowiązywania może zostać przedłużony w razie wszczęcia postępowania rozwodowego, o unieważnienie małżeństwa lub podział majątku. W takiej sytuacji zakaz ulega przedłużeniu i obowiązuje do czasu zakończenia stosownego postępowania sądowego. Nakaz wydany przez sąd cywilny podlega egzekucji przeprowadzanej przez komornika sądowego lub w przypadkach szczególnie niebezpiecznych przez Policję. W razie

²⁴⁷ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 86-87.

²⁴⁸ S. Spurek, *Ustawa o przeciwdziałaniu...*, s. 43-45.

²⁴⁹ M. Płatek, *Prawnoporównawcze aspekty projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, *Studia Iuridica* 2005, nr 44, s. 315.

powtarzania się sytuacji łamania zakazu sąd może zastosować dolegliwszy środek w postaci aresztowania.

Drugim elementem modelu austriackiego jest kompleksowe podejście do kwestii przeciwdziałania przemocy domowej. W pomoc ofiarom przemocy zaangażowanych jest wiele instytucji - Policja, wymiar sprawiedliwości i organizacje pozarządowe na rzecz kobiet, w szczególności organizacje kobiece, a koordynowaniem ich współpracy zajmuje się Rada ds. Zapobiegania Przestępstwom, która działa przy Ministrze Spraw Wewnętrznych. Poza tym wprowadzono rozwiązania prawne w obszarze danych osobowych, polegające na wyposażeniu Policji w uprawnienia do udostępnienia w ciągu 24 godzin od wydania sprawcy nakazu natychmiastowej izolacji z miejsca zamieszkania danych osobowych ofiar, instytucjom, które zostały powołane do świadczenia wsparcia psychologicznego i procesowego oraz pomocy prawnej ofiarom. Z kolei sprawca może uczestniczyć w trwającym kilka miesięcy szkoleniu wpływającym na poprawę zachowania. Ponieważ sesje nie są obligatoryjne, sprawcy przemocy w większości nie korzystają z tej formy terapii, ale kierowani są na mocy postanowienia sądu²⁵⁰. W dodatku na terenie Austrii funkcjonują schroniska dla kobiet, które są prowadzone przez organizacje kobiece i finansowane ze środków publicznych. W schroniskach kobiety i ich małoletnie dzieci otrzymują nie tylko schronienie, ale również kompleksową pomoc prawną i psychologiczną. Podopieczne ośrodka mogą w nim przebywać w zależności od potrzeby, choć pracownicy placówki od początku pobytu opracowują z kobietą plan wyjścia z życiowego kryzysu. Dodatkowo pomoc pracowników polega na poszukiwaniu pracy i mieszkania dla podopiecznych, wsparciu w prowadzonych postępowaniach i rozwiązywaniu problemów wychowawczych.

Większość aktów przemocy dokonywanych przez partnera lub członka rodziny wypełnia znamiona przestępstw austriackiego kodeksu karnego²⁵¹ w szczególności takich jak: uszkodzenie ciała, pozbawienie wolności, groźba, uporczywe prześladowanie, uporczywe stosowanie przemocy, zgwałcenie, wymuszenie, naruszenie nietykalności cielesnej, wtargnięcie na teren będący własnością prywatną, niszczenie cudzej rzeczy. Wszystkie wymienione przestępstwa ścigane są z urzędu, bez względu na stanowisko wyrażone przez osobę pokrzywdzoną. W przypadku przestępstwa uporczywego stosowania przemocy zagrożenie karą pozbawienia wolności wynosi do 3

²⁵⁰ S. Spurek, *Ustawa o przeciwdziałaniu...*, s. 45-46.

²⁵¹ *Strafgesetzbuch 1974*, http://www.jusline.at/Strafgesetzbuch_%28StGB%29.html, (dostęp: 03.10.2020 r.).

lat. Ustawa przewiduje wyższą karalność w zależności od przymiotów osoby pokrzywdzonej. Jeśli jest nią osoba małoletnia lub wymagająca szczególnej troski z racji wieku, stanu zdrowia bądź niepełnosprawności, to czyn zagrożony jest karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat. Dodatkowo w przypadku uporczywego stosowania przemocy przez dłużej niż rok lub jeśli konsekwencją jego stosowania jest ciężkie uszkodzenie ciała, zagrożenie karą pozbawienia wolności wynosi od 5 do 15 lat. Natomiast jeśli następstwem czynu jest śmierć pokrzywdzonego, zagrożenie karą pozbawienia wolności wzrasta od 10 do 20 lat.

W procesie karnym dotyczącym przemocy osobie pokrzywdzonej poza ogólnymi uprawnieniami wynikającymi ze statusu strony postępowania przysługują również uprawnienia szczególne takie jak: prawo do sądowego przesłuchania bez obecności oskarżonego, z wykorzystaniem środków przekazu dźwięku i obrazu, prawo do pomocy tłumacza, prawo do żądania orzeczenia środka zapobiegawczego na czas postępowania karnego w postaci obowiązku zamieszkiwania przez podejrzanego w określonym miejscu, zakazu kontaktu z określonymi osobami, spożywania alkoholu i środków odurzających, prawo do niezwłocznej informacji z urzędu o zwolnieniu sprawcy z aresztu, bezpłatne wsparcie psychospołeczne i prawne w toku postępowania²⁵². Z dniem 1 czerwca 2009 roku nastąpiło rozszerzenie uprawnień osób dotkniętych przemocą, które mogą żądać takiego samego zakresu wsparcia w procesie cywilnym, co w procesie karnym pod warunkiem, że postępowanie cywilne ma związek rzeczowy ze sprawą karną (np. sprawy o rozwód, zmierzające do uzyskania nakazu opuszczenia mieszkania, regulujące władzę rodzicielską).

Przedstawione na przykładzie państw europejskich modele przeciwdziałania przemocy w rodzinie ukazują, że współcześnie przeciwstawienie dobra jednostki na rzecz dobra rodziny należy do przeszłości. Szkodliwość skutków przemocy w rodzinie odczuwana jest nie tylko przez rodzinę, której zjawisko dotyczy, ale również przez całe społeczeństwo. Ukształtowane modele przeciwdziałania przemocy w rodzinie różnią się od siebie i nie można stwierdzić o wyższości, czy większej skuteczności obowiązujących rozwiązań. Analiza omówionych rozwiązań nakazuje zająć stanowisko, że niezależnie od przyjętego modelu ma on szanse na realizację celu pod warunkiem, jeśli wprowadzeniu przepisów regulujących to zagadnienie towarzyszy postulat realnego dążenia do zapobiegania i eliminacji zjawiska przemocy w rodzinie.

²⁵² K. Słubik, *Ochrona migrantek przed przemocą...*, s. 20-21.

ROZDZIAŁ III

PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY W RODZINIE

W POLSKIM PRAWIE

3.1. Geneza ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

3.1.1. Podstawowe założenia i cel ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

W 2003 roku w Polsce wzorem uregulowań prawnych państw zachodnich, w szczególności ustawodawstwa austriackiego, rozpoczęły się prace nad ustawą stanowiącą fundament dla systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Natomiast prace nad pierwszą rządową ustawą zapewniającą bezpieczeństwo ofiarom przemocy w rodzinie, rozpoczęła w 2002 roku Pełnomocnik Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn – I. Jaruga-Nowacka, a od 2004 roku kontynuowała jej następczyni M. Środa. Projekt ustawy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy w bliskich związkach²⁵³ koncentrował się na rozwiązaniach zapewniających ochronę ofiar przemocy przed ich sprawcą i wprowadzał tytułem środków zapobiegawczych oraz środków probacyjnych i karnych, zakaz kontaktów oraz zakaz zbliżania się do ofiary lub określonego miejsca na odległość mniejszą niż orzeczona, a także nakaz opuszczenia miejsca zamieszkania zajmowanego wspólnie z osobą pokrzywdzoną, niezależnie od tytułu prawnego oskarżonego do lokalu²⁵⁴.

Jednym z istotnych elementów projektu było wprowadzenie instrumentu, który umożliwiał Policji natychmiastową izolację sprawców przemocy od rodziny w postaci zakazu kontaktów i zbliżania się do osoby pokrzywdzonej lub nakazu opuszczenia miejsca zamieszkania zajmowanego wspólnie z osobą pokrzywdzoną na czas nie dłuższy aniżeli 10 dni. Projekt zawierał również przepis nakładający na osoby pełniące określone funkcje lub wykonujące określony zawód obowiązek zawiadomienia

²⁵³ W toku prac legislacyjnych sformułowanie „przemocy w bliskich związkach” zastąpiono określeniem „przemocy w rodzinie”; *Projekt ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, druk 3639*, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/\(\\$vAllByUnid\)/4FD01E84B6BD20BFC1256F80004FD541/\\$file/3639.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/($vAllByUnid)/4FD01E84B6BD20BFC1256F80004FD541/$file/3639.pdf), (dostęp: 13.10.2020 r.).

²⁵⁴ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 56.

o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy, zagrożony karą grzywny. Ustawa zawierała także zakaz stosowania przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej oraz wyrządzania krzywdy osobom małoletnim przez rodziców i opiekunów prawnych.

Projekt ustawy w ramach uzgodnień międzyresortowych i konsultacji społecznych spotkał się z dużą aprobatą organizacji pozarządowych, takich jak: Centrum Praw Kobiet, Liga Kobiet Polskich, Fundacja „Dzieci Niczyje”, Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”, Amnesty International. Natomiast w uwagach zgłaszanych przez członków Rady Ministrów i organy rządowe dostrzegalny był silny opór i brak akceptacji dla projektowanych instytucji prawnych. Duże kontrowersje wzbudził nakaz opuszczenia lokalu. Centrum Studiów Strategicznych i Rządowe Centrum Legislacji podnieśli zarzut naruszenia konstytucyjnych praw i wolności w zakresie pozbawienia prawa własności mieszkania, argumentując, że ograniczenia w korzystaniu z prawa własności mogą być ustanowione tylko w ustawie i nie mogą naruszać istoty praw²⁵⁵.

W kontrargumentacji projektodawcy podnieśli, że nakaz opuszczenia lokalu nie pozbawiłby sprawcy prawa do własności, a jedynie wprowadziłby czasowe ograniczenie przebywania w danym miejscu. Sprawca przemocy jako właściciel nieruchomości nadal miałby uprawnienia wynikające z prawa własności, w szczególności prawo do rozporządzania rzeczą. Przedstawione argumenty mówiące o tym, że czasowe usunięcie sprawcy przemocy z mieszkania stanowi naruszenie prawa własności i jest wystarczającym powodem dla którego nie może być uchwalone, prowadzą do wniosku, że prawo do ochrony własności sprawcy przemocy ma prymat nad ochroną bezpieczeństwa, życia i zdrowia ofiary przemocy²⁵⁶.

Kolejną niekonsekwencją jest wprowadzony art. 9 projektu ustawy, który przewiduje, że jeżeli zachodzą przesłanki do zastosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego o popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny, sąd może zamiast tymczasowego aresztowania zastosować dozór Policji pod warunkiem zobowiązania oskarżonego do opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w wyznaczonym przez sąd terminie i pobytu w określonym miejscu. W razie złożenia zobowiązania sprawcy można także

²⁵⁵ Ibidem, s. 58.

²⁵⁶ *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu RP IV kadencji z 16 lutego 2005 r.*, [http://orka.sejm.gov.pl/StenoInter.nsf/0/B307E5E9A5DD50DCC1256FAB00036F2C/\\$file/97-bksiazka.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/StenoInter.nsf/0/B307E5E9A5DD50DCC1256FAB00036F2C/$file/97-bksiazka.pdf), (dostęp: 13.10.2020 r.).

nakazać powstrzymywanie się od kontaktu z pokrzywdzonym w określony sposób²⁵⁷. Tego rodzaju rozwiązanie powoduje, że osoby niezaliczane do sprawców przemocy wobec których występują przesłanki do zastosowania tymczasowego aresztowania zostały potraktowane w mniej korzystny sposób w stosunku do osób stosujących przemoc, co świadczy, że doszło do uprzywilejowania tej grupy sprawców. Wynika z tego wniosek, że prace nad ustawą skupiły się głównie na skutkach przewidzianych dla sprawców przemocy w rodzinie.

Z uwagi na brak aprobaty przepisów dotyczących wprowadzenia mechanizmów izolacji sprawcy przemocy w rodzinie od ofiary okrojony projekt ustawy został przekazany pod obrady Rady Ministrów, po czym przyjęty w dniu 20 grudnia 2004 roku. Projekt ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zawierał preambułę, dziewięć przepisów merytorycznych oraz jeden zmieniający regulację nowelizującą kodeks karny. W dniu 28 grudnia 2004 r. Rada Ministrów skierowała projekt ustawy do Sejmu RP²⁵⁸. Prace nad projektem w Sejmie RP prowadzono do lipca 2005 roku, a następnie po uchwaleniu ustawy przekazano do Senatu RP.

Na etapie prac sejmowych szczególną uwagę posłów zwrócił art. 5, który dotyczył zakazu stosowania form karcenia naruszających godność osób małoletnich. Z jednej strony podkreślano, że dziecko należy wychowywać z poszanowaniem jego godności, z zastosowaniem w systemie wychowawczym nagród i kar, a z drugiej strony wypowiedziano się przeciwko wpływaniu na bezpieczeństwo rodziny poprzez odebranie rodzicom możliwości wpływania na dzieci przy pomocy przysłowiowego klapsa²⁵⁹. Ostatecznie podkomisja nadzwyczajna do rozpatrzenia rządowego projektu u.p.p.r. wykreśliła art. 5, który był najbardziej spornym elementem projektu ustawy i spowodował głosowanie wielu klubów przeciwko ustawie.

W pracach nad rządowym projektem u.p.p.r. wykorzystane zostały opinie przygotowane dla posłów przez Biuro Studiów i Ekspertyz oraz pochodzące od

²⁵⁷ *Projekt ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, druk 3639*, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/\(\\$vAllByUnid\)/4FD01E84B6BD20BFC1256F80004FD541/\\$file/3639.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/($vAllByUnid)/4FD01E84B6BD20BFC1256F80004FD541/$file/3639.pdf), (dostęp: 13.10.2020 r.).

²⁵⁸ *Projekt ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie skierowany w dniu 28 grudnia 2004 r. przez Prezesa Rady Ministrów do Marszałka Sejmu RP, druk 3639*, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/\(\\$vAllByUnid\)/4FD01E84B6BD20BFC1256F80004FD541/\\$file/3639.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/($vAllByUnid)/4FD01E84B6BD20BFC1256F80004FD541/$file/3639.pdf), (dostęp: 13.10.2020 r.).

²⁵⁹ *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu RP IV kadencji z 16 lutego 2005 r.*, [http://orka.sejm.gov.pl/StenoInter.nsf/0/B307E5E9A5DD50DCC1256FAB00036F2C/\\$file/97-bksiazka.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/StenoInter.nsf/0/B307E5E9A5DD50DCC1256FAB00036F2C/$file/97-bksiazka.pdf), (dostęp: 13.10.2020 r.).

zewnątrznego eksperta na zlecenie biura. Biuro Studiów i Ekspertyz w swojej opinii odniosło się do przepisu o zakazie karcenia dzieci uznając regulację za kontrowersyjną, ale uzasadnioną, która mogłaby przyczynić się do promocji metod wychowawczych nieopartych na stosowaniu przemocy²⁶⁰. Opinia zawierała krytyczne uwagi w zakresie licznych uchybień legislacyjnych, wadliwych definicji ustawowych, a także rozwiązań legislacyjnych prowadzących do dezintegracji kodeksowych zasad postępowania karnego, co do stosowania środków zapobiegawczych. W kolejnej opinii zaproponowano, aby artykuł ustanawiający nową zasadę stosowania przez sąd tymczasowego aresztowania wobec sprawców określonych przestępstw został wprowadzony do kodeksu postępowania karnego²⁶¹.

W opinii zleconej przez Biuro Studiów i Ekspertyz pozytywnie oceniono zakaz karcenia dzieci, uznając, że nie sposób nadal traktować karcenia nieletnich jako okoliczności wyłączającej bezprawność czynów zabronionych, a w praktyce trudno wytyczyć granicę pomiędzy dozwolonym karceniem małoletnich, a takim, które jest niedozwolone i powinno być karane, jak każde inne przestępstwo naruszenia nietykalności cielesnej, przestępstwo przeciwko czci lub zdrowiu człowieka. Postulowano o uzupełnienie k.p.k. o inne nakazy powstrzymywania się od określonego zachowania, jak zakaz przebywania we wspólnie zajmowanym lokalu i zakaz kontaktów z pokrzywdzonym do zakończenia postępowania karnego lub określenie, że jednym z wymagań zawartych w postanowieniu sądu lub prokuratora o oddaniu oskarżonego pod dozór Policji jest

²⁶⁰ *Uwagi do projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – druk 3639 z dnia 26 stycznia 2005r. opracowane przez Jolanę Szymańczak, Biuro Studiów i Ekspertyz, [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj7c_RjbLsAhVHDOwKHQ54CnQQFjAAegQIBhAC&url=http%3A%2F%2Forka.sejm.gov.pl%2Ffrexdomk4.nsf%2F\(%24All\)%2F70DEDC8B4F276BE2C1256F96003B3079%2F%24File%2FI267-05.rtf%3FOpenElement&usg=AOvVaw2eF4iUPqZxP2XNvLxDoxTm](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj7c_RjbLsAhVHDOwKHQ54CnQQFjAAegQIBhAC&url=http%3A%2F%2Forka.sejm.gov.pl%2Ffrexdomk4.nsf%2F(%24All)%2F70DEDC8B4F276BE2C1256F96003B3079%2F%24File%2FI267-05.rtf%3FOpenElement&usg=AOvVaw2eF4iUPqZxP2XNvLxDoxTm), (dostęp: 13.10.2020 r.).*

²⁶¹ *Opinia prawna na temat zgodności z Konstytucją RP przepisów zawartych w sprawozdaniu podkomisji o rządowym projekcie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (druk nr 3639) z dnia 27 czerwca 2005 r. sporządzona przez Wojciecha Odrowąza-Sypniewskiego, eksperta ds. legislacji Biura Studiów i Ekspertyz, [https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjm3vP6lrLsAhUQN0w,KHW4bA48QFjAAegQIARAC&url=http%3A%2F%2Forka.sejm.gov.pl%2Ffrexdomk4.nsf%2F\(%24All\)%2F29F82D6CB76BC044C12570260042BB31%2F%24File%2FI1580.rtf%3FOpenElement&usg=AOvVaw1I91gkxCmJ9dU7rNmuf0x](https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjm3vP6lrLsAhUQN0w,KHW4bA48QFjAAegQIARAC&url=http%3A%2F%2Forka.sejm.gov.pl%2Ffrexdomk4.nsf%2F(%24All)%2F29F82D6CB76BC044C12570260042BB31%2F%24File%2FI1580.rtf%3FOpenElement&usg=AOvVaw1I91gkxCmJ9dU7rNmuf0x), (dostęp: 13.10.2020 r.).*

opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym do czasu ukończenia postępowania sądowego oraz zakaz kontaktowania w tym okresie²⁶².

Posłowie nie wzięli jednak pod uwagę propozycji rozwiązań zawartych w opiniach zleconych, w szczególności w zakresie mechanizmów odizolowania sprawcy od ofiary na etapie postępowania przygotowawczego. Powstałą lukę próbował wypełnić Senat RP poprzez propozycje wprowadzenia do ustawy możliwości orzekania przez sąd w trakcie postępowania przygotowawczego nakazu opuszczenia mieszkania oraz zakazu kontaktów sprawcy z ofiarą²⁶³. Sejm RP głosował przeciwko poprawce Senatowi RP, co spowodowało, że przepisy uchwalonej ustawy obejmowały jedynie zdawkowe elementy instrumentów prawnych nakazu opuszczenia lokalu mieszkalnego i zakazu kontaktowania się przez sprawcę, nie obejmując postępowania przygotowawczego. Ostatecznie ustawa *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*²⁶⁴ została uchwalona w dniu 29 lipca 2005 r. i obejmowała kilkanaście przepisów merytorycznych oraz dwa przepisy zmieniające, odnoszące się do k.k. i ustawy o pomocy społecznej (dalej jako u.p.s.)²⁶⁵.

Ustawa pomimo swych niedoskonałości dotyczących głównie wąskiego zakresu regulacji i niskiej ochrony bezpieczeństwa ofiar przemocy, przez sam fakt powstania dawała szansę przerwania wielowiekowej zmywy milczenia wokół problemu przemocy w rodzinie oraz ukazania opinii społecznej, jak wielką wagę władza publiczna przywiązuje do eliminacji zjawiska przemocy w rodzinie, przyczyniając się do podniesienia świadomości społecznej na temat jej przyczyn i skutków oraz potrzeby ich usuwania i niwelowania²⁶⁶. Wprowadzenie tego aktu normatywnego było początkiem ewolucji przepisów z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

²⁶² *Opinia na temat projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, druk 3639 z dnia 7 kwietnia 2005 r., sporządzona przez prof. dr hab. Eleonorę Zielińską, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego na zlecenie Komisji Polityki Społecznej i Rodziny za pośrednictwem Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, [http://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C12570A00047DA1EC12570DE00480C33/\\$file/I667_05A.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C12570A00047DA1EC12570DE00480C33/$file/I667_05A.pdf), (dostęp: 13.10.2020 r.).

²⁶³ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 111.

²⁶⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Dz. U. z 2005 r. nr 180 poz. 1493, weszła w życie 21 listopada 2005 r., z wyłączeniem art. 6 ust. 4 i 5, który wszedł w życie w dniu 1 stycznia 2006 r.

²⁶⁵ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej*, Dz. U. z 2020 r. poz. 1876 z późn. zm.

²⁶⁶ *Opinia na temat projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, druk 3639 z dnia 7 kwietnia 2005 r., sporządzona przez prof. Eleonorę Zielińską..., s. 1, 2-4.

Ustawa określiła zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie a także zasady postępowania wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie i wobec osób ją stosujących. Cel ustawy ukazała już jej preambuła określając, że polega on na podejmowaniu działań zmierzających do przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a także na inicjowaniu oraz wspieraniu działań podnoszących świadomość społeczną w zakresie przyczyn oraz skutków przemocy w rodzinie. Należy przyjąć, że w przypadku przepisów u.p.p.r. ich interpretowanie powinno być dokonywane w ramach generalnych celów jej uchwalenia zawartych w preambule.

3.1.2. Definiowanie pojęć

U.p.p.r. w art. 2 zawiera definicję dwóch pojęć. Dokonano w nim wyjaśnienia określeń takich jak członek rodziny i przemoc w rodzinie. „Członek rodziny” oraz „przemoc w rodzinie” w ujęciu definicyjnym została omówiona w rozdziale I rozprawy. W tym miejscu zwróciłam uwagę na problemy i krytykę szerokiego rozumienia terminu członek rodziny w odniesieniu do definicji osoby najbliższej zawartej w kodeksie karnym. W przypadku definicji członka rodziny wskazano, że jest nim osoba najbliższa w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., a także inna osoba wspólnie zamieszkująca lub gospodarująca. Intencją ustawodawcy było objęcie definicją członka rodziny osób, które dla przykładu nie są ze sobą spokrewnione ani spowinowaczone, nie pozostają we wspólnym pożyciu, ale wspólnie zamieszkują, co może dotyczyć w szczególności rozwiedzionych małżonków, którzy nadal wspólnie zamieszkują, lecz nie prowadzą wspólnego gospodarstwa, czy też dorosłych dzieci konkubiny/konkubenta, które mieszkają razem z nimi, lecz prowadzą odrębne w stosunku do nich gospodarstwo domowe²⁶⁷. Powstał zatem szeroki krąg osób określanych mianem członków rodziny, co spotkało się z krytyką w literaturze przedmiotu. Taka konstrukcja definicji spowodowała, że za członków rodziny w rozumieniu ustawy uważana jest grupa studentów, która wspólnie zamieszkuje w wynajętym mieszkaniu²⁶⁸. J. Kosonoga postuluje, aby definicję terminu członek rodziny ograniczyć do osoby najbliższej

²⁶⁷ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 119.

²⁶⁸ K. Dudka, *Środki zapobiegawcze stosowane wobec sprawców przemocy w rodzinie*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 2006, nr 2, s. 44.

w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. i ewentualnie poszerzyć ją o relacją zachodzącą pomiędzy konkubentem a dziećmi konkubenta²⁶⁹.

Sposób definiowania pojęcia członek rodziny to wynik przekonania o konieczności odwoływania się w tym zakresie do pojęcia osoby najbliższej funkcjonującej w prawie karnym. Podobnie sytuacja wygląda przy konstrukcji definicji przemocy w rodzinie, gdzie starano się rozszerzyć definicję o przypadki, które są pomijane przez prawo. W następstwie stworzono definicję niespójną, po części odnoszącą się do prawa karnego, a dodatkowo rozszerzającą obowiązywanie ustawy o okoliczności wykraczające swoim zakresem poza definicję osoby najbliższej z k.k.²⁷⁰. Dlatego należy każdorazowo dokonać wykładni definicji członka rodziny z punktu widzenia celu dla którego uchwalono u.p.p.r. Zdaniem R. A. Stefańskiego dzięki temu, że definicja ustawowa członka rodziny obejmuje na tyle szeroki krąg osób, może być realizowany cel ustawy²⁷¹. Z całą pewnością celem ustawodawcy było zapewnienie ochrony osobom, które z uwagi na zaistniałe okoliczności są od siebie zależni. Jak wskazuje G. Wrona, spełnienie warunku wspólnego zamieszkania czy gospodarowania nie można interpretować bez intencji ustawodawcy, jakie miał uchwalając u.p.p.r. Jeśli wykładnia językowa mogłaby doprowadzić do wniosku, że wystarczy wspólnie mieszkać, czy gospodarować aby zostać uznanym za członka rodziny, to wykładnia celowościowa lub systemowa prowadzi do wniosku, że członkami rodziny będą również osoby, które utraciły status osoby najbliższej, ale wspólnie zamieszkują lub gospodarują²⁷².

Definicję członka rodziny zawartą w ustawie należy ocenić krytycznie także pod innym względem. Przedmiotem art. 2 pkt. 1 u.p.p.r. jest definicja członka rodziny, jednak ustawa posługuje się nią jedynie w kilku przypadkach. W tekście ustawy częściej używany jest termin „osoba dotknięta przemocą w rodzinie, a także „ofiara przemocy w rodzinie”. W takim razie wydaje się, że używane określenia „osoba dotknięta przemocą w rodzinie” i „ofiara przemocy w rodzinie” są tożsame. Powstaje

²⁶⁹ J. Kosonoga, *Dozór Policji jako środek zapobiegawczy w polskim procesie karnym*, Warszawa 2008, s. 341.

²⁷⁰ G. Wrona, *Konflikt a przemoc. Zastosowanie art. 207 § 1 k.k. w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Rzeszów 2017, s. 75.

²⁷¹ R. A. Stefański, *Warunkowy dozór Policji – nowy środek zapobiegawczy*, Państwo i Prawo 2006, z. 6, s. 31.

²⁷² G. Wrona, *Konflikt a przemoc...*, s. 76.

wątpliwość, czy określenie tej definicji było potrzebne oraz czy zdefiniowanie innych pojęć ustawowych nie byłoby zasadne. W ustawie nie została zamieszczona również definicja „osoby stosującej przemoc w rodzinie”. Mają na uwadze, że ustawa zakłada daleko idącą ingerencję w prawa i wolności osób należących do zbioru desygnatów tego pojęcia, nie jest jasne w oparciu o jaki kryterium i w ramach jakiej procedury organ stosujący ustawę uznawać będzie konkretne jednostki za „osoby stosujące przemoc”²⁷³.

3.1.3. Płaszczyzny nowelizacyjne ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

U.p.p.r. spotkała się z krytyką zawartych w niej rozwiązań, co spowodowało, że prace nad nowelizacją rozpoczęły się stosunkowo szybko. Ustawa zawierała szereg przepisów pozostających na dużym poziomie ogólności, powielających wcześniej znane regulacje innych ustaw lub odsyłające do innych aktów prawnych, co dotyczyło w szczególności określenia zadań jednostek samorządu terytorialnego i organów administracji rządowej. Poza tym uregulowania, których celem było zapewnienie szerokiej i niezwłocznej ochrony ofiar przemocy w rodzinie, zostały wprowadzone w mocno okrojonej postaci.

W pierwszej kolejności u.p.p.r. była nowelizowana ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. *o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw*²⁷⁴. Na podstawie art. 9 został uchylony art. 14 u.p.p.r., jednakże instytucja tzw. warunkowego dozoru Policji została inkorporowana do art. 275 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks postępowania karnego*²⁷⁵ (dalej jako k.p.k.). Zgodnie z nim w przypadku przestępstw popełnionych z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej dla oskarżonego albo innej osoby zamieszkującej wspólnie ze sprawcą, zamiast tymczasowego aresztowania można zastosować dozór, pod warunkiem że oskarżony w wyznaczonym terminie opuści lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym oraz określi miejsce swojego pobytu. Nowelizacja weszła w życie

²⁷³ *Opinia prawna na temat zgodności z Konstytucją RP przepisów zawartych w sprawozdaniu podkomisji o rządowym projekcie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (druk nr 3639) z dnia 27 czerwca 2005 r. sporządzona przez Wojciecha Odrowąża-Sypniewskiego..., s. 3.*

²⁷⁴ Dz. U. z 2009 r. nr 206 poz. 1589, z 2010 r. nr 98 poz. 625.

²⁷⁵ Dz. U. z 2021 r. poz. 534 z późn. zm.

dwa miesiące przed terminem rozpoczęcia obowiązywania tzw. „dużej” nowelizacji u.p.p.r. z 2010 roku.

Następnie na podstawie art. 16 ustawy z dnia 22 stycznia 2010 r. *o zmianie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz niektórych innych ustaw*²⁷⁶ zmieniono brzmienie art. 9 ust. 2 u.p.p.r. w celu ujednoczenia zasad i trybu zlecania zadań przewidzianych w ustawie podmiotom pozarządowym odesłano do ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. *o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*²⁷⁷.

Zważywszy na brak (w szczególności) regulacji umożliwiających niezwłoczną ochronę ofiarom przemocy w rodzinie i izolację sprawcy od ofiary trwały prace nad nowelizacją aktualnie obowiązującej ustawy. Pod obrady Sejmu przekazano *rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*²⁷⁸ oraz *poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*²⁷⁹.

W rządowym dokumencie projektowano rozszerzenie form udzielanej pomocy ofiarom przemocy w rodzinie o możliwość bezpłatnego badania lekarskiego dla ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała oraz wydanie zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie. W projekcie ustawy znajdował się przepis dotyczący możliwości odebrania przez pracownika socjalnego dziecka z domu, w którym w wyniku przemocy zagrożone jest jego życie lub zdrowie, zwłaszcza gdy opiekun dziecka znajduje się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego. Ponadto w k.r.o. projektowano zmianę dotyczącą wprowadzenia zakazu stosowania kar cielesnych poprzez dodanie art. 96a²⁸⁰.

W poselskim projekcie ustawy za konieczne uznano także włączenie do treści ustawy przepisu wprost zakazującego karania dzieci w sposób naruszający ich prawa i godność,

²⁷⁶ Dz. U. z 2010 r. nr 28 poz. 146.

²⁷⁷ Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 z późn. zm.

²⁷⁸ *Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 1698, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/WWW-wszystkie/1698?OpenDocument>, (dostęp: 30.10.2020 r.).

²⁷⁹ *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz zmianie niektórych innych ustaw*, druk nr 1789, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/F34D407A88C25D1AC125757D00394F22/\\$file/1789.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/F34D407A88C25D1AC125757D00394F22/$file/1789.pdf), (dostęp: 30.10.2020 r.).

²⁸⁰ *Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 1698 wraz z uzasadnieniem, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/WWW-wszystkie/1698?OpenDocument>, (dostęp: 30.10.2020 r.).

ponieważ dotychczasowe rozwiązania prawne nie stanowiły wystarczającej ochrony dla dzieci. Ponadto za szczególnie istotne uznano stworzenie możliwości skutecznej interwencji Policji w przypadku przemocy w rodzinie. W tym celu zaproponowano wprowadzenie do kodeksu postępowania karnego zobowiązania Policji do zatrzymywania osób podejrzanych o stosowanie przemocy w rodzinie, jeśli zachodzi obawa, że mogą one użyć ponownie przemocy – zmiana w artykule 244 § 1 k.p.k. Dodatkowo Policja miała być wyposażona w dotąd niestosowane uprawnienie w postaci zakazu kontaktowania się z ofiarami przemocy i nakazu opuszczenia przez sprawcę przemocy wspólnie zajmowanego mieszkania, na czas nie dłuższy niż 10 dni²⁸¹. W efekcie prac sejmowych nad powyższymi projektami rozpatrywanymi łącznie, omawiane regulacje w pełnym zakresie nie znalazły się w przyjętym dokumencie, a zmiany w zakresie nakazu opuszczenia lokalu i zakazu kontaktów i zbliżania się zależne były od wszczęcia postępowania przygotowawczego, a następnie wyrokowania i wykonania wyroku²⁸².

Przyjęta przez Sejm RP nowelizacja ustawy *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*²⁸³ weszła w życie w dniu 1 sierpnia 2010 roku i dokonała wzmocnienia pozycji osób doświadczających przemocy w rodzinie w zakresie izolacji sprawcy i uzupełniła zdawkowe elementy instytucji prawnych nakazu opuszczenia lokalu i zakazu kontaktowania się przez sprawcę przemocy w rodzinie z ofiarą wprowadzonych w 2005 roku. Na wstępie uwagę zwraca istotnie zmieniona preambuła, która w obecnym brzmieniu stanowi: „*uznając, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich praw i wolności, a także w celu zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie*”²⁸⁴. W obecnym brzmieniu preambuły zaakcentowano fakt, że przemoc nie stanowi kwestii obyczajowej,

²⁸¹ Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz zmianie niektórych innych ustaw, druk nr 1789 wraz z uzasadnieniem, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/F34D407A88C25D1AC125757D00394F22/\\$file/1789.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/F34D407A88C25D1AC125757D00394F22/$file/1789.pdf), (dostęp: 30.10.2020 r.).

²⁸² S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 209.

²⁸³ Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2010 r. nr 125 poz. 842.

²⁸⁴ Zmieniona preambuła zgodna z brzmieniem ustawy z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2010 r. nr 125 poz. 842.

ale problem naruszenia podstawowych praw i wolności człowieka, przy czym państwo pełni rolę gwaranta zapewniającego bezpieczeństwo obywateli poprzez stworzenie warunków do przeciwdziałania przemocy w rodzinie²⁸⁵. Należy zgodzić się ze stanowiskiem prezentowanym przez E. Zielińską, że uwzględnienie prawnoczwolniczej perspektywy w traktowaniu zjawiska przemocy w rodzinie i odniesienie do obowiązków władz publicznych związanych z ochroną wolności i praw osób pokrzywdzonych przemocą jest zgodne z postrzeganiem problemu w prawie międzynarodowym²⁸⁶.

Nowelizacja ustawy spowodowała szereg zmian w kwestii form pomocy udzielanej ofiarom przemocy w rodzinie, obowiązków i zadań organów jednostek samorządu terytorialnego i administracji rządowej, problematyki Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. W ustawie określono nowe metody działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Przede wszystkim dodano przepisy odnoszące się do działalności nowych podmiotów tj. zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych oraz procedury „Niebieskie Karty”, akcentując znaczenie interdyscyplinarności działań i współpracy podmiotów z różnych dziedzin w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Nowelizacja dodała unormowania dotyczące zobowiązania do opuszczenia mieszkania członka rodziny, który swoim zachowaniem czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie w trybie przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – *Kodeks postępowania cywilnego*²⁸⁷ (dalej jako k.p.c.) w postępowaniu nieprocesowym, a także przepisy określające uprawnienia pracownika socjalnego do odebrania dziecka z rodziny w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie oraz zakazu stosowania kar cielesnych. Należy wspomnieć o nowelizacji u.p.p.r. dokonanej na podstawie treści art. 221 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku *o wspieraniu rodziny i systemie pieczy*

²⁸⁵ *Uzasadnienie do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz zmianie niektórych innych ustaw*, druk nr 1789, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/F34D407A88C25D1AC125757D00394F22/\\$file/1789.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/F34D407A88C25D1AC125757D00394F22/$file/1789.pdf), (dostęp: 30.10.2020 r.).

²⁸⁶ *Opinia prawna dotycząca Sprawozdania Komisji Polityki Społecznej i Rodziny (druk 2776) o rządowym projekcie zmiany ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk 1698) oraz o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz o zmianie niektórych innych ustaw (druk nr 1789) z dnia 15 marca 2010 roku*, sporządzona przez prof. dr hab. Eleonorę Zielińską na zlecenie Biura Analiz Sejmowych, <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=1698>, (dostęp: 30.10.2020 r.).

²⁸⁷ Dz. U z 2021 r. poz. 1805 z późn. zm.

*zastępczej*²⁸⁸ (dalej jako u.w.r.s.p.z.). Zmiana dotyczyła art. 12a u.p.p.r. przewidującego instytucję odebrania dziecka z rodziny przez pracownika socjalnego w celu dostosowania tej ustawy w zakresie terminologii do u.w.r.s.p.z.

W związku z wejściem w życie (dnia 4 maja 2019 roku) ustawy z dnia 21 lutego 2019 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku z zapewnieniem stosowania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych)*²⁸⁹²⁹⁰ (dalej jako RODO) w art. 9c u.p.p.r. dokonano zmiany treści ust. 1 oraz dodano ust. 4-7. Zmiany te zostały podyktowane koniecznością dostosowania prawa krajowego do rozporządzenia unijnego w zakresie ochrony i przetwarzania danych osobowych. Rozporządzenie miało na celu doprowadzić do całkowitej harmonizacji prawa w UE oraz swobodnego przepływu danych osobowych. W ust. 5 ustawodawca określił, że osoby co do których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie oraz osoby stosujące przemoc w rodzinie mają dostęp do dokumentacji, z wyłączeniem dostępu do dokumentacji zawierającej dane osób dotkniętych przemocą w rodzinie oraz osób zgłaszających podejrzenie stosowania przemocy w rodzinie, których udostępnienie mogłoby spowodować zagrożenie życia, zdrowia lub bezpieczeństwa osób dotkniętych przemocą w rodzinie lub osób zgłaszających podejrzenie stosowania przemocy w rodzinie, w szczególności z wyłączeniem dostępu do: formularzy „Niebieska Karta”, które zawierają dane osobowe osób dotkniętych przemocą, protokołów z posiedzeń zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych, notatek i dokumentów wytworzonych przy realizacji zadań, chyba że dotyczą wyłącznie działań podejmowanych wobec osób, co do których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie oraz osób stosujących przemoc w rodzinie, innych dokumentów zgromadzonych przy realizacji zadań zespołu interdyscyplinarnego, których udostępnienie mogłoby spowodować zagrożenie życia, zdrowia lub bezpieczeństwa osób dotkniętych przemocą w rodzinie lub osób zgłaszających podejrzenie stosowania przemocy w rodzinie.

²⁸⁸ Dz. U. z 2011 r. nr 149 poz. 887.

²⁸⁹ Dz. U. z 2019 r. poz. 730.

²⁹⁰ Dz. Urz. UE L 119 z 04.05.2016, str. 1 oraz Dz. Urz. UE L 127 z 23.05.2018, str. 2.

W związku z wejściem w życie z dniem 1 stycznia 2020 roku ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. *o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych*²⁹¹, która tworzy konkretne, a zarazem elastyczne ramy prawne, umożliwiające powstawanie centrów usług społecznych, za pomocą których gminy będą mogły w sposób skoordynowany i efektywny udzielać usług społecznych odpowiadających na potrzeby mieszkańców w art. 68 ustawy dokonano zmiany art. 9a ust. 9 u.p.p.r. Z uwagi na dostosowanie u.p.p.r., w głównej mierze w zakresie terminologii do ustawy o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych art. 9a ust. 9 otrzymał brzmienie, iż obsługę organizacyjno-techniczną zespołu interdyscyplinarnego zapewnia ośrodek pomocy społecznej, a w przypadku przekształcenia ośrodka pomocy społecznej w centrum usług społecznych – centrum usług społecznych.

Nowym instrumentem mającym zapewnić możliwość szybkiego odizolowania osoby dotkniętej przemocą od osoby stosującej przemoc, w sytuacjach gdy stwarza ona zagrożenie dla życia lub zdrowia domowników wynikającym z ustawy z dnia 30 kwietnia 2020 r. *o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*²⁹² jest nadanie Policji, a także Żandarmerii Wojskowej uprawnienia do wydania nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia, które poddane jest kontroli sądu. Ustawa wprowadza również zmianę przesłanek materialnoprawnych do wydawania orzeczeń w trybie art. 11a u.p.p.r. Przepis przewiduje, że jeżeli członek rodziny wspólnie zajmujący mieszkanie, swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, osoba dotknięta tą przemocą może żądać, aby sąd, właściwy według przepisów postępowania cywilnego wydał postanowienie o zobowiązaniu osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazaniu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia.

Powyższe nowelizacje wprowadzające wielopłaszczyznowe zmiany do u.p.p.r. świadczą o ewolucji przepisów i dostosowywaniu ich do potrzeb funkcjonowania społeczeństwa, zwłaszcza ofiar przemocy w zakresie przeciwdziałania temu zjawisku. Pomimo to inną kwestią jest, czy przedmiotowe zmiany w aktach prawnych pociągają

²⁹¹ Dz. U. z 2019 r. poz. 1818.

²⁹² Dz. U. z 2020 r. poz. 956.

za sobą ewolucję w rzeczywistym podejściu do kwestii przemocy w rodzinie oraz czy są one stosowane w praktyce. Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu, rozbieżność pomiędzy stanowionym prawem oraz faktyczną wyuczoną niemocą organów ścigania jest groźna, ponieważ burzy zaufanie do organów ścigania i nakazuje wątpić w sprawność funkcjonowania państwa prawa²⁹³. W kolejnych punktach rozdziału dokonuję szczegółowego omówienia zmian przepisów wprowadzonych w wyniku nowelizacji.

3.1.4. Zadania i obowiązki wynikające z treści ustawy

Katalog zadań jednostek samorządu terytorialnego określony został w art. 6 u.p.p.r. i nie ma on charakteru zamkniętego, choć trzeba zaznaczyć, że wszystkie realizowane są obligatoryjnie. Zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie wykonywane są przez jednostki samorządu terytorialnego jako zadania własne, jednakże jeśli chodzi o powiat, to wprowadzono dodatkową kategorię zadań i obejmuje ona również te z zakresu administracji rządowej.

Jednostki samorządu terytorialnego przygotowują i wykonują programy dotyczące przeciwdziałania przemocy w rodzinie w oparciu o przepisy ustawy z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej*²⁹⁴ oraz ustawy z dnia 26 października 1982 r. *o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*²⁹⁵ (dalej jako u.w.t.p.a). W myśl u.p.s. przemoc w rodzinie to jedna z przesłanek dla której osobom i rodzinom udziela się pomocy społecznej, w szczególności matkom z małoletnimi dziećmi oraz kobietom w ciąży dotkniętym przemocą, które w ramach interwencji kryzysowej mogą znaleźć wsparcie i schronienie w specjalistycznych ośrodkach. Praktyka świadczenia podstawowych usług przez te ośrodki oraz tryb w jakim kierowane i przyjmowane są w nich kobiety, uwzględnia możliwość izolacji osób, które ubiegają się o pomoc od sprawcy przemocy. Na mocy u.w.t.p.a zadania w zakresie przeciwdziałania alkoholizmowi wykonywane są przez odpowiednie kształtowanie polityki społecznej w ramach przeciwdziałania przemocy w rodzinie (art. 2 ust. 1 pkt. 7). Do zadań własnych gminy należy udzielanie rodzinom z problemami alkoholowymi, pomocy

²⁹³ M. Płatek, *Przemoc w rodzinie, Materiały edukacyjne przygotowane w ramach programu Socrates Grundtvig Action 1*, s. 5, http://www.psep.pl/grundtvig/5/przemoc_w_rodzinie.pdf, (dostęp: 30.10.2020 r.).

²⁹⁴ Dz. U. z 2020 r. poz. 1876 z późn. zm.

²⁹⁵ Dz. U. z 2021 r. poz. 1119.

psychospołecznej i prawnej, a w szczególności ochrony przed przemocą w rodzinie w ramach prowadzonych działań związanych z profilaktyką i rozwiązywaniem problemów alkoholowych oraz integracji społecznej osób uzależnionych od alkoholu²⁹⁶. W odesłaniu do przepisów powyższych ustaw wskazać należy na wyrażone w piśmiennictwie obawy co do utrwalania nieprawdziwych stereotypów, że przemoc w rodzinie nierozdzielnie związana jest z nadużywaniem alkoholu, a pomoc społeczna obejmuje z założenia gorzej sytuowane grupy społeczne i sprowadza się do świadczeń pieniężnych, dla osób z ubóstwa i tzw. marginesu społecznego²⁹⁷. Zjawisko przemocy w rodzinie może występować i często wiąże się z innymi zjawiskami patologicznymi, takimi jak bezrobocie, bezdomność, narkomania, a przy tym stanowi samoistny, oddzielny rodzaj patologii, który wymaga prowadzenia odrębnych i ukierunkowanych działań zmierzających do jego przeciwdziałania

Zasadniczą rolę w realizacji zadań dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie pełni gmina, której obowiązkiem jest w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a w jego ramach opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie (art. 6 ust. 2 pkt.1 u.p.p.r.). Istotnymi zadaniami gminy są też działania, których celem jest wsparcie osób dotkniętych przemocą w rodzinie, zwłaszcza przez zapewnienie miejsc w ośrodkach wsparcia oraz prowadzenie poradnictwa i podejmowanie działań interwencyjnych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie (art. 6 ust. 2 pkt. 2 i 3 u.p.p.r.). Ustawodawca zobowiązał jednostki samorządu terytorialnego do współpracy z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi (art. 9 ust. 1 u.p.p.r.), jednak tylko gminie przekazał uprawnienie do tworzenia zespołów interdyscyplinarnych (art. 6 ust. 2 pkt. 4 u.p.p.r.).

Zadania powiatu w kwestii przeciwdziałania przemocy w rodzinie są tożsame z charakterem zadań dokonywanych w polityce społecznej i należą do wyspecjalizowanych, których wykonanie wymaga fachowej wiedzy, a okoliczności udzielania pomocy nie są na tyle powszechne, jak przy świadczeniach gminnych. Do zadań własnych powiatu należy opracowanie i realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar, jak również innych

²⁹⁶ K. Wlazlak, *Programy jednostek samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Samorząd Terytorialny 2011, nr 9, s. 41.

²⁹⁷ M. Płatek, *Prawnoporównawcze aspekty...*, s. 307.

programów służących działaniom profilaktycznym mającym na celu udzielanie specjalistycznej pomocy (art. 6 ust. 3 pkt. 1 i 2 u.p.p.r.). Tym samym ustawodawca położył nacisk na rozwój profilaktyki, jako skutecznej formy pomocy w sytuacjach, gdy w rodzinie nie występuje jeszcze zjawisko przemocy, ale może być tym zjawiskiem zagrożona²⁹⁸. Z kolei do zadań z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat należy w szczególności zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w specjalistycznych ośrodkach wsparcia i ośrodkach interwencji kryzysowej oraz opracowywanie i realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie (art. 6 ust. 4 pkt. 1 i 2 u.p.p.r.). W u.p.p.r. w art. 6a określono kwalifikacje osób kierujących specjalistycznymi ośrodkami wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, wskazując, że muszą spełniać wymogi w zakresie wykształcenia i doświadczenia zawodowego.

Charakter zadań i kierunki działań samorządu województwa odnoszące się do przeciwdziałania przemocy w rodzinie wpisują się do strategii województwa w ramach polityki społecznej, jako integralnej części strategii rozwoju województwa. Działalność ta stanowi część polityki rozwoju województwa, która na podstawie ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. *o samorządzie województwa*²⁹⁹ dotyczy wspierania i prowadzenia przedsięwzięć mających na celu integrację społeczną i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Województwo dysponuje więc danymi faktycznymi o zjawiskach społecznych mających na celu realizację zadań państwa w sferze polityki społecznej, dlatego też jest najlepiej dysponowane do wykonywania funkcji strategicznych, planistycznych i inspiracyjnych³⁰⁰. Zadania własne samorządu województwa stanowią w szczególności: opracowanie i realizacja wojewódzkiego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz opracowywanie ramowych programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie oraz ramowych programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie (art. 6 ust. 6 pkt. 1 i 3 u.p.p.r.). Do zadań samorządu województwa należy także inspirowanie i promowanie nowych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz organizowanie szkoleń dla osób realizujących zadania z tej dziedziny (art. 6 ust. 6 pkt. 2 i 4 u.p.p.r.).

²⁹⁸ *Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 1698, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/WWW-wszystkie/1698?](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/WWW-wszystkie/1698?OpenDocument) OpenDocument, (dostęp: 30.10.2020 r.).

²⁹⁹ Dz. U. z 2020 r. poz. 1668 z późn. zm.

³⁰⁰ K. Wlazlak, *Programy jednostek samorządu terytorialnego...*, s. 43.

Na podstawie art. 6 u.p.p.r. jednostki samorządu terytorialnego zobowiązane zostały do tworzenia i wykonywania programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz innych programów profilaktycznych, oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie oraz programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Przepis stanowi jedynie wyliczenie programów kształtowanych przez jednostki samorządu terytorialnego, jednak w ustawie brak jest postanowień dotyczących ich charakteru prawnego programów, a także formy, trybu przyjęcia, sposobów realizacji, okresów obowiązywania, organów odpowiedzialnych za ich przygotowanie i wykonanie. Jak słusznie podkreśla I. Sierpowska u.p.p.r. stanowi uzupełnienie regulacji prawnej w tym zakresie, a zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie powinny być realizowane na zasadach określonych w u.p.s. lub u.w.t.p.a. Celem badania programów z u.p.p.r. konieczne jest zatem odwołanie się do planów kształtowanych przez jednostki samorządu terytorialnego w dziedzinie pomocy społecznej, w tym związanych z przeciwdziałaniem alkoholizmowi³⁰¹.

U.p.p.r. określiła też zadania organów administracji rządowej – wojewody i ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego. Otwarty katalog zadań wojewody w kwestii przeciwdziałania przemocy w rodzinie wskazuje w pierwszej kolejności na zadanie polegające na opracowywaniu materiałów instruktażowych, zaleceń, procedur postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych związanych z przemocą w rodzinie dla osób je realizujących oraz zadanie dotyczące monitorowania zjawiska przemocy w rodzinie (art. 7 ust. 1 pkt. 1 i 2 u.p.p.r.). Istotnym zadaniem wojewody jest też powoływanie i odwoływanie Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz monitorowanie realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przy pomocy tego koordynatora (art. 7 ust. 1 pkt. 3 i 4 u.p.p.r.). Katalog zadań wojewody na podstawie nowelizacji u.p.p.r. z 2010 roku został rozszerzony o zadania kontrolne oraz nadzorcze. Obecnie do obowiązków wojewody należy nadzór nad realizacją zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie wykonywanych przez samorząd gminny, powiatowy i województwa oraz kontrola realizacji zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie wykonywanych przez podmioty niepubliczne na podstawie umów z organami administracji rządowej i samorządowej

³⁰¹ I. Sierpowska, *Prawo pomocy społecznej*, Warszawa 2011, s. 216. Por. też wywody autorki [w:] I. Sierpowska, *Pomoc społeczna. Komentarz*, Wolters Kluwer, wyd. 4 z 2017 r. oraz wyd. 5 z 2020 r.

(art. 7 ust. 1 pkt. 5 i 6 u.p.p.r.). Do nadzoru i kontroli stosuje się zasady przewidziane w przepisach art. 126-133 u.p.s., natomiast organizacja i tryb przeprowadzania nadzoru i kontroli, kwalifikacje inspektorów upoważnionych do wykonywania czynności nadzorczych i kontrolnych oraz wzór legitymacji uprawniającej do wykonywania czynności nadzorczych i kontrolnych, a także kwalifikacje Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie określone zostały w Rozporządzeniu Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z dnia 9 grudnia 2020 r. w sprawie nadzoru i kontroli w pomocy społecznej (art. 7 ust. 2 i 3 u.p.p.r.)³⁰².

Z kolei zadania ministra właściwego ds. zabezpieczenia społecznego (obecnie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej), to w szczególności zlecenie i finansowanie badań, ekspertyz i analiz dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie, organizowanie akcji promujących podnoszenie świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie, powoływanie i odwoływanie Krajowego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w randze sekretarza lub podsekretarza stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, a także monitorowanie realizacji Krajowego Programu Zapobiegania i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (art. 8 pkt. 1, 2, 3, 4 u.p.p.r.). Zatem zadania te można uznać za istotne dla badania i monitorowania skali występowania zjawiska przemocy w rodzinie i podnoszenia świadomości społecznej. Zgodnie z § 8 pkt. 15 Zarządzenia nr 36 Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z dnia 22 grudnia 2020 r. w sprawie zakresów czynności członków kierownictwa Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej³⁰³, funkcję Krajowego Koordynatora Realizacji Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie pełni Sekretarz Stanu – Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania A. Schmidt. Ministrowi właściwemu do spraw zabezpieczenia społecznego zostały również przekazane do realizacji zadania dotyczące opracowania oraz wydawania co najmniej raz na dwa lata wytycznych do prowadzenia szkoleń, a także dotyczące opracowywania i finansowania programów osłonowych z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie i finansowego wspierania programów realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe działające na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, kościoły i związki

³⁰² Dz. U. z 2020 r. poz. 2285.

³⁰³ Treść zarządzenia na stronie internetowej Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej, <https://www.gov.pl/web/rodzina/bip-zakres-czynnosci-czlonkow-kierownictwa-mrips>, (dostęp: 30.01.2021 r.).

wyznaniowe, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie (art. 8 pkt. 5, 6, 7 u.p.p.r.). Jak wyjaśniali projektodawcy przepisów przekazanie do realizacji powyższych zadań, stworzy warunki prawne dla wspierania administracji samorządowej i organizacji pozarządowych w ich działaniach w obszarze przemocy w rodzinie³⁰⁴.

Należy wspomnieć, że u.p.p.r. nałożyła określone obowiązki na Prokuratora Generalnego. Do jego zadań należy bowiem opracowywanie i wydawanie co najmniej raz na dwa lata wytycznych odnośnie zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie (art. 8a u.p.p.r.). Wydawanie wytycznych nie należy do nowych zadań Prokuratora Generalnego. Na mocy art. 13 § 1 ustawy z dnia 28 stycznia 2016 r. – *Prawo o prokuraturze*³⁰⁵, Prokurator Generalny kieruje działalnością prokuratury, wydając w szczególności wytyczne. Artykuł 60 § 1 Prawa o prokuraturze stanowi ponadto, że wytyczne Prokuratora Generalnego, które są wydane na wniosek Prokuratora Krajowego, a dotyczą metodyki prowadzenia postępowania przygotowawczego są wiążące dla wszystkich organów uprawnionych do prowadzenia postępowania przygotowawczego. Artykuł 13 § 1 w zw. z art. 60 § 1 wskazanej ustawy przekazuje Prokuratorowi Generalnemu uprawnienie do wydawania wytycznych, nie wskazując ich zakresu przedmiotowego, natomiast art. 8a u. u.p.p.r. nakłada na Prokuratora Generalnego obowiązek wydawania takich wytycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, wskazując jednocześnie częstotliwość realizacji tego obowiązku³⁰⁶. Ostatnie wytyczne, które mogą mieć zastosowanie w szczególności do postępowań o czyn z art. 207 k.k., zostały wydane w 2016 roku³⁰⁷.

³⁰⁴ *Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 1698, sejm VI kadencji, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/WWW-wszystkie/1698?OpenDocument>, (dostęp: 15.11.2020 r.).

³⁰⁵ Dz. U. z 2021 r. poz. 66 z późn. zm.

³⁰⁶ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 218.

³⁰⁷ Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 22.02.2016 r. *dotyczące zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/Wytyczne-Prokuratora-Generalnego-z-dnia-22.02.2016.pdf>, (dostęp: 15.11.2020 r.).

3.1.5. Idea interdyscyplinarności działania organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie – zespoły interdyscyplinarne i grupy robocze

W celu efektywnego zapobiegania zjawisku przemocy w rodzinie niezbędne jest podejmowanie wielu działań w stosunku do sprawców i ofiar przemocy, dokonywanych w ramach współdziałania organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji, a ich zakres określa u.p.p.r. Osobom dotkniętym przemocą w rodzinie udziela się bezpłatnej pomocy w formie poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego oraz rodzinnego, interwencji kryzysowej i wsparcia, ochrony przed dalszym krzywdzeniem poprzez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnego mieszkania oraz zakazania kontaktowania się i zbliżania do osoby pokrzywdzonej, zapewnienie osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia, jak również pomocy w uzyskaniu mieszkania przy braku tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą lokalu oraz badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie i wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie (art. 3 ust. 1 u.p.p.r.). Odnośnie osób stosujących przemoc w rodzinie działania mogą polegać na stosowaniu środków, których celem jest zapobieganie kontaktowaniu się z osobami pokrzywdzonymi oraz na oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych (art. 4 u.p.p.r.).

Przedstawiony katalog działań podejmowanych wobec ofiar i sprawców przemocy w rodzinie wymaga zaangażowania wielu podmiotów prezentujących różne specjalizacje do których zaliczane są: Policja, jednostki organizacyjne pomocy społecznej, gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, przedstawiciele oświaty i ochrony zdrowia oraz organizacje pozarządowe. Każdy z tych podmiotów ma uprawnienia do podjęcia innych czynności w celu zapobiegania i zwalczania przemocy w rodzinie oraz podjęcia działań zmierzających do zapewnienia ofiarom bezpieczeństwa, wsparcia i ochrony przed dalszym krzywdzeniem. Ofiary przemocy w rodzinie wymagają kompleksowej opieki i pomocy z zakresu wielu dziedzin. Dlatego też działania podmiotów powinny być skoordynowane, efektywne i skuteczne. Tylko prawidłowo zorganizowana współpraca wymienionych podmiotów w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie daje możliwość skutecznej walki z tym zjawiskiem.

Jedną z metod działania organów ścigania, pomocy społecznej i innych instytucji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest funkcjonowanie zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych. Przepisy art. 9a - 9c u.p.p.r. wprowadzają obowiązek utworzenia w każdej gminie zespołu interdyscyplinarnego powoływanego przez wójta, burmistrza albo prezydenta miasta, jako podstawy do wspólnych działań przedstawicieli służb zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie³⁰⁸. Przepisy określają zasady powoływania, odwoływania i działania zespołów interdyscyplinarnych, jak również ich skład i zadania. Do katalogu podmiotów, których przedstawiciele wchodzi obowiązkowo w skład zespołu interdyscyplinarnego w art. 9a ust. 3 i 4 u.p.p.r. ustawodawca zaliczył jednostki organizacyjne pomocy społecznej, gminną komisję rozwiązywania problemów alkoholowych, Policję, oświatę, ochronę zdrowia, organizacje pozarządowe, kuratorów sądowych. W zespole interdyscyplinarnym zasiadają też przedstawiciele Żandarmerii Wojskowej, jeżeli podmiot ten złoży wniosek do wójta, burmistrza albo prezydenta miasta w związku z zamieszkiwaniem na obszarze gminy żołnierza pełniącego czynną służbę wojskową (art. 9a ust. 3a u.p.p.r.). Ponadto skład zespołu mogą stanowić przedstawiciele innych podmiotów niż wskazane, które działają na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a także prokuratorzy (art. 9a ust. 5 u.p.p.r.). Ustawa określa, że powyższy krąg osób może zostać fakultatywnie powołany do zespołu. W ramach uszczegółowienia przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej to przedstawiciele jednostek wskazanych w u.p.s., w gminie – ośrodka pomocy społecznej lub centrum pomocy społecznej (art. 110 ust. 1 u.p.s.), w powiecie – powiatowego centrum pomocy rodzinie (art. 112 ust. 1 u.p.s.), w województwie – regionalnego ośrodka polityki społecznej (art. 113 ust. 1 u.p.s.); przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych to przedstawiciel ciała określonego w u.w.t.p.a., przedstawiciele Policji i Żandarmerii Wojskowej – reprezentanci formacji określonych kolejno w ustawie z dnia 6 kwietnia 1990 r. *o Policji*³⁰⁹ i ustawie z dnia 24 sierpnia 2001 r. *o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych*³¹⁰, a przedstawiciele organizacji

³⁰⁸ *Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 1698, sejm VI kadencji, s. 3, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/WWW-wszystkie/1698?OpenDocument>, (dostęp: 15.11.2020 r.).

³⁰⁹ Dz. U. z 2021 r. poz. 1882.

³¹⁰ Dz. U. z 2021 r. poz. 1214.

pozarządowych, to osoby reprezentujące podmioty zdefiniowane w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie³¹¹. Uczestnictwo kuratorów sądowych oraz prokuratorów w zespołach interdyscyplinarnych wynika z tego, że są oni przedstawicielem określonego podmiotu albo pełnią określoną funkcję na podstawie ustaw szczególnych. Warto podkreślić, że warunkiem uczestnictwa w pracach zespołu interdyscyplinarnego jest fakt bycia przedstawicielem określonego podmiotu albo pełnienia określonej funkcji, a na reprezentację podmiotu składa się zarówno wyznaczenie określonej osoby do prac w zespole przez kierującego jednostką, czy też organ organizacji, jak również zgoda osoby wyznaczonej³¹². Wątpliwości interpretacyjne budzą odnoszące się do składu zespołu pojęcia „przedstawiciele oświaty” oraz „przedstawiciele ochrony zdrowia”. Nie wiadomo, czy przedstawicielem oświaty ma być przedstawiciel jednej z jednostek wskazanych w art. 2 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – *Prawo oświatowe*³¹³ (np. przedszkoli, szkół podstawowych, ponadpodstawowych, placówek oświatowo-wychowawczych, placówek kształcenia ustawicznego i zawodowego, placówek artystycznych, poradni psychologiczno-pedagogicznych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych), czy powinni to być nauczyciele, wychowawcy lub pedagog, którzy jak się wydaje, byłiby najbardziej właściwymi osobami do powołania w skład zespołu³¹⁴. Podobna sytuacja dotyczy sformułowania „przedstawiciel ochrony zdrowia”, które jest pojęciem nieostrym, choć mając na względzie cel i zadania utworzenia zespołu interdyscyplinarnego, w jego składzie powinien zasiadać lekarz lub pielęgniarka. Zatem trudno zgodzić się z interpretacją MRiPS, zgodnie z którą przedstawicielem ochrony zdrowia będzie lekarz, pielęgniarka lub pielęgniarka środowiskowa, którzy dysponują wiedzą i doświadczeniem z zakresu tematyki związanej z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie oraz są gotowi do współpracy z innymi grupami zawodowymi działającymi na danym terenie i zajmującymi się zawodowo tą tematyką³¹⁵. W u.p.p.r. brak jest podstawy prawnej do wykładni zaprezentowanej przez MRiPS, a także zobowiązania organu powołującego do wyboru reprezentantów wymienionych grup zawodowych.

³¹¹ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 138.

³¹² Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 12 października 2011 r., IV SA/Wr 380/11, LEX nr 1102525.

³¹³ Dz. U. z 2021 r. poz. 1082.

³¹⁴ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 139.

³¹⁵ *Informator dla profesjonalistów. Wybrane interpretacje przepisów prawa z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2015, s. 15.

Zespół interdyscyplinarny powołuje wójt, burmistrz albo prezydenta miasta, a podstawą działalności są porozumienia zawarte między wójtem, burmistrzem albo prezydentem miasta a podmiotami, których przedstawiciele wchodzi w skład zespołu (art. 9a ust. 2 i 8 u.p.p.r.). Zespół nie jest organem wewnętrznym rady gminy ani też organem pomocniczym wójta (burmistrza, prezydenta miasta), czy gminnej jednostki organizacyjnej, ale podmiotem odrębnym od organów gminy, realizującym ustawowo określone zadania gminy związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie³¹⁶. Tryb i sposób powoływania i odwoływania członków zespołu interdyscyplinarnego oraz szczegółowe warunki funkcjonowania rada gminy określa w drodze uchwały (art. 9a ust. 15 u.p.p.r.). Uchwała rady gminy w sprawie określenia trybu oraz sposobu powoływania i odwoływania członków zespołu interdyscyplinarnego oraz szczegółowych warunków jego funkcjonowania stanowi akt prawa miejscowego³¹⁷. Powyższa uchwała jest podejmowana na podstawie upoważnienia ustawowego zawartego w art. 9a ust. 15 u.p.p.r., a przez jej przyjęcie rada gminy wypełnia przyznane kompetencje w zakresie ustanowienia szczegółowych regulacji zagadnień warunkujących działalność organu. Akt ten jest skierowany do podmiotów usytuowanych na zewnątrz administracji, a postanowienia aktu odnoszą się zarówno do praw i obowiązków członków zespołu interdyscyplinarnego, jak i podmiotów, które delegują swoich przedstawicieli do tej instytucji³¹⁸. Uchwała rady gminy kształtuje ponadto sytuację prawną ofiar przemocy zamieszkujących na terenie gminy oraz jej sprawców. Przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego jest wybierany na pierwszym posiedzeniu zespołu spośród jego członków, zaś jego posiedzenia odbywają się w zależności od potrzeb, jednak nie rzadziej niż raz na 3 miesiące (art. 9a ust. 6 i 7 u.p.p.r.). Obsługę organizacyjno-techniczną zespołu zapewnia ośrodek pomocy społecznej, a w przypadku przekształcenia ośrodka w centrum usług społecznych – centrum usług społecznych (art. 9a ust. 9 u.p.p.r.).

Zważywszy na fakt, że organ, który powołuje zespół interdyscyplinarny, podpisuje porozumienia z określonymi podmiotami przedstawicieli wchodzących

³¹⁶ A. Ważny, [w:] A. Kiełtyka, A. Ważny, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2015, s. 110.

³¹⁷ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11 stycznia 2012 r., II OSK 1922/11, *Nowe Zeszyty Samorządowe* 2012, nr 1, poz. 107.

³¹⁸ K. Właziłak, *Problemy funkcjonowania zespołów interdyscyplinarnych ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, *Samorząd Terytorialny* 2012, nr 4, s. 63.

w jego skład oraz to, że członkowie wykonują zadania w ramach obowiązków służbowych lub zawodowych, nie otrzymują oni odrębnego wynagrodzenia z tytułu udziału w pracach zespołu. Członkowie nie otrzymują również zwrotu od gminy kosztów podróży w przypadku, gdy w celu uczestnictwa w pracach zespołu dojeżdżają do siedziby gminy z innej miejscowości³¹⁹.

Zespół interdyscyplinarny realizuje działania określone w gminnym programie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie, a także integruje i koordynuje działania podmiotów wchodzących w jego skład oraz specjalistów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie (art. 9b ust. 1 i 2 u.p.p.r.). Artykuł 9b ust. 2 u.p.p.r. przewiduje, że zadania zespołu polegają w szczególności na: diagnozowaniu problemu przemocy w rodzinie, podejmowaniu działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mającym na celu przeciwdziałaniu temu zjawisku, inicjowaniu interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie, rozpowszechnianiu informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym oraz inicjowaniu działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie.

Zespół interdyscyplinarny ma możliwość tworzenia grup roboczych w celu rozwiązywania problemów związanych z wystąpieniem przemocy w rodzinie w indywidualnych przypadkach (art. 9a ust. 10 u.p.p.r.). Artykuł 9a ust. 11, 11a i 12 u.p.p.r. określa, że w skład grup roboczych obligatoryjnie wchodzi przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty, ochrony zdrowia, natomiast fakultatywnie mogą wchodzić przedstawiciele Żandarmerii Wojskowej, kuratorzy sądowi oraz przedstawiciele innych podmiotów, specjaliści w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Członkowie grup roboczych, podobnie jak w przypadku członków zespołów interdyscyplinarnych wykonują zadania w ramach obowiązków służbowych lub zawodowych (art. 9a ust. 13 u.p.p.r.).

W odróżnieniu od zespołów interdyscyplinarnych działania grup roboczych skierowane są na indywidualne przypadki przemocy w rodzinie, a prace w ich ramach prowadzone są w zależności od potrzeb zgłaszanych przez zespół lub wynikających z problemów występujących w indywidualnych przypadkach (art. 9a ust. 14 u.p.p.r.). Poza wskazaną różnicą w ustawie rola zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych

³¹⁹ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 140-141.

nie jest wyraźna i jasno wyodrębniona. Artykuł 9b ust. 3 u.p.p.r. określa, że zadania grup roboczych to zwłaszcza: opracowanie oraz realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie, monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy, a także dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań.

Instrumentem służącym zapewnieniu koordynacji oraz realizacji innych działań dokonywanych przez zespół interdyscyplinarny i grupy robocze jest uprawnienie do przetwarzania danych osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie i osób nią dotkniętych, a także osób, co do których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie oraz osób ją stosujących (art. 9c ust. 1 pkt. 1 i 3 u.p.p.r.). Przetwarzanie dotyczy danych tych osób, które podejrzewa się lub dysponuje się wiedzą, że są dotknięte przemocą, lub przemoc stosują, bez potwierdzenia tego faktu w postaci prowadzonego lub zakończonego postępowania karnego³²⁰. Ponadto ustawodawca zezwolił na przetwarzanie danych innych osób pozostających we wspólnym gospodarstwie z osobą, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, lub z osobą, która ją stosuje, a także osób zgłaszających podejrzenie stosowania przemocy w rodzinie oraz świadków przemocy (art. 9c ust. 1 pkt. 2 i 4 u.p.p.r.). Dane dotyczące osób podejrzanych lub dotkniętych przemocą w rodzinie i osób podejrzanych lub stosujących przemoc w rodzinie, które mogą być przetwarzane przez zespół interdyscyplinarny to personalia, informacje o stanie zdrowia, nałogach, skazaniach, orzeczeniach o ukaraniu i innych orzeczeniach wydanych w postępowaniu sądowym lub administracyjnym, sytuacji zawodowej i źródłach utrzymania są przetwarzane bez ich zgody i wiedzy. Brak co do wiedzy i zgody osób, których przetwarzane dane dotyczą, wynika ze specyfiki spraw i zadań realizowanych przez zespół interdyscyplinarny. Przetwarzanie danych jest zgodne z art. 6 ust. 1 pkt. c i e Rozporządzenia RODO, wskazane jako wyjątek od zasady, dopuszczalne jedynie w określonych przypadkach. Z tego powodu nie ma potrzeby powtarzania regulacji w przepisach u.p.p.r., a poza tym ich powielanie byłoby naruszeniem zasad techniki prawodawczej.

Ustawodawca ustanawiając gwarancje ochrony przedmiotowych danych, określił procedury pozyskiwania i przetwarzania danych wskazując, że członkowie

³²⁰ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 227.

zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych obowiązani są do zachowania poufności wszelkich informacji oraz danych, które uzyskali przy realizacji zadań, również po ustaniu członkostwa w tych organach (art. 9c ust. 2 u.p.p.r.). Ponadto członkowie organów przed przystąpieniem do wykonywania czynności składają organowi powołującemu zespół oświadczenie, w którym zobowiązują się zachować poufność informacji i danych, które uzyskali przy realizacji zadań związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie pod rygorem odpowiedzialności karnej za udostępnienie danych osobowych lub umożliwienie do nich dostępu osobom nieuprawnionym (art. 9c ust. 3 u.p.p.r.). Administratorem danych przetwarzanych przy realizacji zadań związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie jest ośrodek pomocy społecznej zapewniający obsługę organizacyjno-techniczną zespołu interdyscyplinarnego (art. 9c ust. 6 u.p.p.r.).

W trakcie prac sejmowych nad nowelizacją u.p.p.r. tematyka przetwarzania danych osobowych wzbudziła wątpliwości odnośnie do konstytucyjności w aspekcie prawa do prywatności. Podkreślano, że w ramach zachowania dobra rozumianego jako ochrona wolności, praw oraz zdrowia osób dotkniętych przemocą uzasadnione jest ograniczenie korzystania z prawa do prywatności, prawa do ochrony życia rodzinnego i prawa do ochrony informacji, a także może być usprawiedliwiona w określonym zakresie wymiana i gromadzenie informacji o ofiarach przemocy i jej sprawcach przez zespół interdyscyplinarny³²¹. Jednocześnie wyrażano wątpliwości co do spełnienia warunków dopuszczalnej ingerencji w prawa obywateli, zwłaszcza wymogu proporcjonalności oraz warunku ustawowego określenia zasad udostępniania i gromadzenia informacji o obywatelach³²². Przeciwnie podkreślano, że wymiana i gromadzenie informacji o ofiarach i sprawcach przemocy jest uzasadnione i konieczne w celu efektywnego wykonywania zadań nałożonych na zespół interdyscyplinarny³²³.

³²¹ J. Lipski, *Opinia prawna na temat zakresu uprawnień zespołów interdyscyplinarnych, o których mowa w projekcie ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw oraz zgodności projektowanych przepisów z Konstytucją*, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych, Tom 7, Nr 2(26) 2010, s. 131.

³²² Ibidem, s. 131-132.

³²³ *Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 1698 z dnia 9 kwietnia 2009 r., sporządzona przez Jolantę Szymańczak, specjalistę ds. społecznych, Biuro Analiz Sejmowych, [http://orka.sejm.gov.pl/RexDomk6.nsf/0/83CD2B4469CE6C33C125756D0047FC3B/\\$file/i447_09.rt](http://orka.sejm.gov.pl/RexDomk6.nsf/0/83CD2B4469CE6C33C125756D0047FC3B/$file/i447_09.rt) f, (dostęp: 15.11.2020 r.).*

3.1.6. Procedura „Niebieskie Karty”

Podstawowa forma działań interdyscyplinarnych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, jak wynika z art. 9d ust. 1 u.p.p.r. polega na podejmowaniu interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą na podstawie procedury „Niebieskie Karty”, która została wprowadzona do u.p.p.r. w 2010 r.³²⁴ Procedura ta obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty oraz ochrony zdrowia w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie (art. 9d ust. 2 u.p.p.r.). Wszczęcie procedury następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta” w sytuacji, gdy dany podmiot w trakcie prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych powziął podejrzenie stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie (art. 9d ust. 4 u.p.p.r.). Przedstawiciele wskazanych podmiotów realizują procedurę w oparciu o zasadę współpracy, a następnie przekazują informacje o podjętych działaniach przewodniczącemu zespołu interdyscyplinarnego (art. 9d ust. 3 u.p.p.r.).

W sposób szczegółowy procedurę „Niebieskie Karty” określa Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”³²⁵ (dalej jako r.s.p.n.k.). Zgodnie z § 2 ust. 1 r.s.p.n.k. wszczęcie procedury następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta-A” przez przedstawiciela jednego z podmiotów jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty oraz ochrony zdrowia w obecności osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie. Wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” nie jest uzależnione od uzyskania zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie.

³²⁴ Procedura „Niebieskie Karty” została wprowadzona w 1998 r. przez Komendanta Głównego Policji w ramach Zarządzenia nr 25/98 Komendanta Głównego Policji z dnia 10 listopada 1998 r. w sprawie sposobu przeprowadzenia interwencji domowej przez policjantów wobec przemocy w rodzinie, Dz. Urz. KGP 1998, nr 7, poz. 37. Pierwotnie nie miała ona charakteru interdyscyplinarnego i dotyczyła wyłącznie czynności podejmowanych przez funkcjonariuszy Policji w związku z występowaniem przemocy w rodzinie.

³²⁵ Dz. U. z 2011 r. nr 209 poz. 1245.

Formularz „Niebieska Karta-A” winien być wypełniony w obecności osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, ale w § 2 ust. 4 r.s.p.n.k. wskazuje się na możliwość wypełnienia formularza bez jej udziału, gdy nawiązanie bezpośredniego kontaktu jest niemożliwe³²⁶. Formularz „Niebieska Karta-A” zawiera podstawowe dane osobopoznawcze osoby, co do której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie oraz osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, jak również informacje o formach stosowanej przemocy. Po wypełnieniu formularza „Niebieska Karta-A” osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, przekazuje się formularz „Niebieska Karta-B” (§ 6 ust. 1 r.s.p.n.k.). W przypadku, gdy osobą co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie jest dziecko, formularz „Niebieska Karta-B” przekazuje się rodzicowi, opiekunowi prawnemu lub faktycznemu albo osobie zgłaszającej podejrzenie stosowania przemocy w rodzinie (§ 6 ust. 3 r.s.p.n.k.). Formularz „Niebieska Karta-B” stanowiący pouczenie, zawiera informacje poświęcone kwestii przemocy w rodzinie – definicji przemocy i jej form, wykazu instytucji i organizacji świadczących pomoc i wsparcie dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie. Wypełniony formularz „Niebieska Karta-A” niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia wszczęcia procedury przekazywany jest do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego, natomiast kopia formularza pozostaje dla podmiotu wszczynającego procedurę (§ 7 ust. 1 i 2 r.s.p.n.k.). Po otrzymaniu formularza, przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego, niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu 3 dni od dnia jego otrzymania, przekazuje go członkom zespołu interdyscyplinarnego albo grupy roboczej (art. 8 ust. 1 r.s.p.n.k.). Zgodnie z § 8 ust. 2 r.s.p.n.k. na posiedzeniu zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej ich członkowie dokonują analizy sytuacji rodziny i wypełniają formularz „Niebieska Karta-C” w obecności zaproszonej osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie. Niestawienie się tej osoby nie wstrzymuje prac zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej (§ 8 ust. 5 r.s.p.n.k.). Celem takiego posiedzenia jest dokonanie analizy sytuacji w rodzinie, a w szczególności osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie. W tym celu członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej przygotowują dla tej osoby indywidualny plan pomocy w zakresie działań podejmowanych przez

³²⁶ A. Ważny, [w:] A. Kiełtyka, A. Ważny, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 126.

przedstawicieli placówki pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty, ochrony zdrowia oraz pozostałych członków. Indywidualny plan pomocy podlega weryfikacji w zakresie działań podjętych przez przedstawicieli zobowiązanych podmiotów, a wnioski końcowe wpisywane są do formularza „Niebieska Karta-C”. W przypadku gdy podczas działań dokonywanych przez przedstawicieli wskazanych podmiotów istnieje podejrzenie, że osoba wobec której istnieje podejrzenie o stosowanie przemocy w rodzinie, po raz kolejny dopuściła się tego zachowania, wypełniany jest formularz „Niebieska Karta-A” w granicach niezbędnych do udokumentowania nowego zdarzenia, a następnie przekazywany do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego (§ 9 ust. 1 r.s.p.n.k.). Natomiast jeżeli takie podejrzenie wystąpi w trakcie działań przeprowadzanych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą, wypełnia się formularz „Niebieska Karta-C” w zakresie niezbędnym do udokumentowania nowego zdarzenia (§ 9 ust. 2 r.s.p.n.k.).

W inny sposób przedstawia się procedura posiedzenia, gdy ofiarą przemocy jest dziecko. Z uwagi na jego dobro nie bierze ono udziału w posiedzeniu, a decyzję w kwestii udzielenia pomocy dziecku dotkniętemu przemocą podejmuje przedstawiciel oświaty i sprowadza się ona do zapewnienia specjalistycznej opieki psychologiczno-pedagogicznej w placówce szkolnej³²⁷. W formularzu powinna się znaleźć wzmianka na temat form i warunków udzielenia pomocy dziecku i jego rodzicom³²⁸.

Następnie na podstawie § 17 ust. 1 r.s.p.n.k. przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego wzywa osobę, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie na spotkanie zespołu lub grupy roboczej w celu weryfikacji zebranych informacji. Na spotkaniu w obecności tej osoby wypełniany jest formularz „Niebieska Karta-D” (§ 6 r.s.p.n.k.), który zawiera informacje dotyczące osoby sprawcy, stosowania określonych form przemocy oraz deklaracje do podjęcia określonych działań. Nie podpisuje on jednak formularza i tym samym nie potwierdza złożenia określonych deklaracji. Jeśli mimo podjęcia wszelkich możliwych działań spotkanie nie odbędzie się z braku woli osoby, podejrzewanej o stosowanie przemocy

³²⁷ E. Kruk, *Przemoc w rodzinie a ofiara i zabezpieczenie jej praw w świetle procedury „Niebieskie Karty” i cywilnego „nakazu opuszczenia lokalu” ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 2016, vol. LXIII, 1, Sectio G, s. 90.

³²⁸ *Ibidem*, s. 90.

w rodzinie, to dalsza procedura toczy się bez uwzględnienia stanowiska tej osoby w sprawie.

W celu uzyskania współpracy ze strony ofiary przemocy w trakcie wszczęcia procedury, podejmowane są działania interwencyjne, które mają na celu zapewnienie jej bezpieczeństwa, co wynika z § 3 r.s.p.n.k. Rozmowa z taką osobą wymaga zapewnienia warunków gwarantujących jej bezpieczeństwo, swobodę wypowiedzi oraz poszanowanie godności (§ 4 r.s.p.n.k.). Podkreśla się, że spotkania osób, co których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie z osobami wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, nie mogą być organizowane w tym samym miejscu i czasie (§ 17 ust. 2 r.s.p.n.k.),

Po wszczęciu procedury „Niebieskie Karty” i przeprowadzeniu dalszych czynności w postaci powołania grupy roboczej i spotkania ze stronami, kolejną fazą procedury jest stopniowa realizacja planu pomocy ułożonego w formularzu Niebieska Karta-C i monitorowanie sytuacji rodziny dotkniętej przemocą. W indywidualnym planie pomocy dla osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie opisane zostają również zadania poszczególnych przedstawicieli podmiotów w ramach procedury „Niebieskie Karty” w zakresie działań przewidzianych w § 11-16 r.s.p.n.k.:

- jednostki organizacyjnej pomocy społecznej – praca socjalna poprzez cykliczne wizyty w środowisku, przekazanie informacji o możliwości skorzystania ze świadczeń pieniężnych pomocy społecznej, pomocy psychologicznej, prawnej, poradnictwa medycznego, zawodowego, rodzinnego, skierowanie do placówki dla ofiar przemocy w rodzinie, powiadomienie sądu rodzinnego i opiekuńczego o sytuacji dzieci,
- gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych – skierowanie do udziału w grupach wsparcia dla osób współzależnych, przekazanie informacji o możliwościach prawnych zobowiązania sprawcy przemocy do podjęcia leczenia odwykowego, skierowanie do udziału w grupach terapeutycznych, samopomocowych,
- Policji – systematyczne wizyty kontrolujące stan bezpieczeństwa rodziny dotkniętej przemocą, pouczenie sprawcy przemocy, że znęcanie fizyczne i psychiczne to przestępstwo, a także przedstawienie aspektów odpowiedzialności karnej, wszczęcie postępowania przygotowawczego,

wystąpienie do prokuratora z wnioskiem o zastosowanie środków zapobiegawczych,

- oświaty – objęcie dzieci i rodziców pomocą psychologiczno-pedagogiczną, pomoc materialna w postaci wypoczynku wakacyjnego, dożywiania, stypendium szkolnego, zasiłku szkolnego, konsultacja w poradni psychologiczno-pedagogicznej, skierowanie do pomocy terapeutycznej,
- ochrony zdrowia – skierowanie osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie do lekarza podstawowej opieki zdrowotnej ze wskazaniem co do dalszych ewentualnych konsultacji medycznych, skierowanie jej na konsultacje psychiatryczne, do lekarza w celu uzyskania zaświadczenia lekarskiego o ustaleniu przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie,
- pozostałych członków zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej³²⁹.

Ostatnim etapem procedury „Niebieskie Karty” jest jej zakończenie. Zakończenie procedury następuje w sytuacji ustania przemocy w rodzinie i uzasadnionego przypuszczenia o zaprzestaniu dalszego jej stosowania oraz po zrealizowaniu indywidualnego planu pomocy lub po rozstrzygnięciu o braku zasadności podejmowania działań (§ 18 ust. 1 r.s.p.n.k.). Przy zakończeniu procedury wymagane jest udokumentowanie tego faktu w formie protokołu podpisanego przez przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego (§ 18 ust. 2 r.s.p.n.k.). W pierwszym przypadku wymaganym do zakończenia procedury, ustalenia dokonane przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą odnośnie aktualnej sytuacji rodziny muszą doprowadzić do wniosku, że zachowania przemocowe ustały, a podjęte działania są szansą na to, że sprawca ponownie nie będzie stosował przemocy. Wniosek może być oparty o podjęte przez sprawcę konkretne działania (udział w terapii, programie korekcyjno-edukacyjnym, ogólna postawa i podjęta współpraca z przedstawicielami podmiotów), ale również o okoliczności stanu faktycznego w danej sprawie (rozwód, zmiana miejsca zamieszkania). Przy braku zasadności podejmowania działań, chodzi o sytuacje w których procedura ze względu na wystąpienie przeszkód formalnych nie powinna się toczyć (konflikt rodzinny, śmierć członka rodziny, zmiana miejsca

³²⁹ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie w praktyce organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji*, Warszawa 2014, s. 119-120.

zamieszkania ofiary lub sprawcy, jeżeli gmina nie dysponuje informacjami na temat nowego miejsca zamieszkania)³³⁰.

Należy dodać, że dokumentacja „Niebieskie Karty” może stanowić materiał dowody w postępowaniu karnym w sprawie przestępstwa znęcania się, przez wzgląd na szczególnie opisujący przebieg zdarzeń. W trakcie przesłuchania pokrzywdzonego należy ustalić, czy wszczęto procedurę „Niebieskie Karty” w oparciu o Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 roku w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”. W przypadku gdy procedura taka była prowadzona, należy uzyskać do akt postępowania przygotowawczego dokumentację tych działań³³¹. Ponadto zgodnie z przepisami postępowania cywilnego dokumentacja z procedury „Niebieskie Karty” może stanowić środek dowodowy w postępowaniu o rozwód, separację, ograniczenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej, a kwestie te reguluje art. 244 k.p.c. zgodnie z którym dokumenty urzędowe, sporządzone w przepisanej formie przez powołane do tego organy władzy publicznej i inne organy państwowe, w zakresie ich działania, stanowią dowód tego, co zostało w nich urzędowo zaświadczone³³². Słusznie zauważa M. Zając, że dokumentacja z interwencji domowych prowadzona w formie wypełnionych formularzy „Niebieska Karta” daje sędziemu prowadzącemu postępowanie możliwość ustalenia stanu faktycznego również na

³³⁰ Według oficjalnego stanowiska Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej w przypadku zmiany miejsca zamieszkania przez osobę dotkniętą przemocą, przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego właściwy dla dotychczasowego miejsca zamieszkania powinien przekazać kopię formularza „Niebieska Karta-A” wraz z niezbędną dokumentacją do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego funkcjonującego na terenie gminy, do której przeprowadziła się osoba dotknięta przemocą w rodzinie. Taka sama procedura przekazywania informacji pomiędzy gminami powinna zostać zachowana w sytuacji zmiany miejsca zamieszkania osoby stosującej przemoc w rodzinie, wobec której zespół interdyscyplinarny lub grupa robocza podejmuje działania w ramach realizacji zadań wynikających z części „Niebieska Karta-D”. *Informator dla profesjonalistów. Wybrane interpretacje przepisów prawa z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie...*, s. 28-29.

³³¹ Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 22.02.2016 r. dotyczące zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, (punkt 9), <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/Wytyczne-Prokuratora-Generalnego-z-dnia-22.02.2016.pdf>, (dostęp: 15.11.2020 r.).

³³² E. Kruk, *Przemoc w rodzinie a ofiara...*, s. 91.

podstawie obserwacji i spostrzeżeń obiektywnych świadków, jakimi są funkcjonariusze Policji, przedstawiciele pomocy społecznej i inne podmioty³³³.

Obecnie obowiązująca metoda działania wielu podmiotów i służb w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, polegająca na podejmowaniu interwencji w środowisku na podstawie procedury „Niebieskie Karty” ma charakter interdyscyplinarny. W pierwszej kolejności rozkłada zadania na poszczególne podmioty mające udzielać pomocy w przypadku zaistnienia przemocy w rodzinie, a poza tym określa sposób ich współpracy. Obecnie obowiązująca procedura reguluje bezpośrednio, jakie czynności należy przedsięwziąć od momentu zgłoszenia stosowania przemocy w rodzinie do czasu jej zakończenia. Koncepcja tworzenia indywidualnych planów pomocy zawierających propozycje działań pomocowych dla osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, a także ich rodzin jest właściwa, ponieważ skoncentrowanie wszelkich działań w taki sposób zapobiega zamieszaniu przy udzielaniu pomocy, a w szczególności ryzyku nieudzielenia jej przez jeden z podmiotów niepowiadomionych o zaistnieniu zdarzenia.

Mimo wskazanych zalet uregulowania dotyczące procedury „Niebieskie Karty” oraz sposobu funkcjonowania zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych budzą wiele zastrzeżeń. Jak wynika z przedstawionych badań zrealizowanych na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej przez Instytut Badawczy MILLWARD BROWN SMG/KRC w 2012 roku w przypadku badanych zespołów interdyscyplinarnych procedurę „Niebieskie Karty” najczęściej wszczynali policjanci – 94% i pracownicy jednostek organizacyjnych pomocy społecznej – 67%, a przedstawiciele innych uprawnionych instytucji zostali wskazywani rzadziej: oświaty – 25%, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych – 13%, ochrony zdrowia – 10%³³⁴. W pewnym zakresie przedstawiony podział wynika z częstotliwości zgłoszeń spotykanych w ramach pracy zawodowej. Niski wskaźnik procedur wszczynanych przez przedstawicieli ochrony zdrowia jest trudny do przyjęcia

³³³ M. Zając, *Procedura Niebieskie Karty. Realizacja zadań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Wrocław 2012, s. 155.

³³⁴ *Diagnoza dotycząca realizacji zadań wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wykonywanych przez zespoły interdyscyplinarne/grupy robocze, a także realizacji procedury „Niebieskie Karty” w oparciu o rozporządzenie w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”*, <https://www.gov.pl/attachment/3c6c93cf-89c5-43d4-ab01-b7894399cdd6>, (dostęp: 20.11.2020 r.).

zważywszy na fakt, że ta grupa w pierwszej kolejności może dostrzec ślady wywołane stosowaniem przemocy u osób zgłaszających się z obrażeniami ciała.

W ocenie NIK interdyscyplinarne działania służące udzielaniu pomocy osobom doświadczającym przemocy domowej przyczyniają się do poprawy sytuacji większości osób dotkniętych przemocą, uczestniczących w procedurze Niebieskie Karty, ale są jeszcze zbyt mało skuteczne w doprowadzaniu do trwałego ustania przemocy³³⁵. NIK wskazuje, że powodem są głównie ograniczone możliwości izolacji sprawców przemocy od ofiar, niewystarczająca pomoc specjalistyczna oraz brak skutecznych metod w zakresie skłaniania sprawców do udziału w procedurze. Funkcjonowanie zespołów interdyscyplinarnych stanowi dobrą podstawę do dalszego rozwoju lokalnych systemów przeciwdziałania przemocy domowej, choć obecnie efekty ich działalności są osiągnięte przede wszystkim dzięki indywidualnemu zaangażowaniu osób biorących udział w ich pracach, pomimo rozszerzeniu zakresu obowiązków służbowych, zdominowaniu przez formalizm i biurokrację, niewystarczającym przykładaniu wagi do problemu przemocy domowej przez władze lokalne, w tym bez zapewnienia dodatkowych środków na realizację zadań związanych z jej przeciwdziałaniem³³⁶.

3.1.7. Gminny, powiatowy i wojewódzki program przeciwdziałania przemocy w rodzinie

W art. 6 u.p.p.r. w ramach zadań własnych zobowiązano jednostki samorządu terytorialnego do sporządzenia i wykonywania programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Jednostki na szczeblu gminy i powiatu zostały zobowiązane do opracowania i realizacji gminnego/powiatowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie, natomiast samorząd województwa do opracowania i realizacji wojewódzkiego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, bez postanowień odnoszących się do ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Wynika to z istniejącego w województwie podziału władz publicznych i zadań, które w gminach i powiatach dotyczą porządku i bezpieczeństwa publicznego wszystkich

³³⁵ *Informacja o wynikach kontroli oceny skuteczności działań w zakresie udzielania pomocy osobom doświadczającym przemocy domowej*, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny Najwyższej Izby Kontroli, Warszawa 2016, s. 10.

³³⁶ *Ibidem*, s. 11-12.

obywateli, a w przypadku województwa realizują je terenowe organy administracji rządowej.

Zadania polegające na przygotowaniu i realizacji programów dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie nie odbiegają od ogólnego charakteru zadań organów gminy, powiatu i samorządu województwa wynikającego z ustaw samorządowych³³⁷. Programy te stanowią element polityki społecznej w zakresie zapobiegania przemocy domowej, jednak powinny być tworzone niezależnie od innych programów w tej dziedzinie, zwłaszcza odrębnie od programów profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych oraz strategii rozwiązywania problemów społecznych³³⁸. Jednostki samorządu terytorialnego zakładają (w praktyce) różne ramy czasowe obowiązywania programów. Większą efektywność programów zapewni względnie krótszy okres obowiązywania (3-5 lat). Treść każdego programu powinna ukazywać specyfikę problemu przemocy na obszarze działania jednostki samorządu terytorialnego, ze szczególnym uwzględnieniem celów, kierunków działań i zadań, metod i środków ich realizacji oraz wskazywać podmioty odpowiedzialne za wykonanie poszczególnych zadań. Wszelkie akty o charakterze programowym czy planistycznym nie są aktami prawa miejscowego, ponieważ jeśli treścią programu są prognozy, analizy, plany i zasady polityki dla organów wykonawczych nie mają one charakteru normatywnego³³⁹. Przygotowane i realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego programy dotyczące przeciwdziałania przemocy w rodzinie nie stanowią zatem aktów prawa miejscowego. Akty planowania różnią się od przepisów normatywnych tym, że w miarę ich wykonywania ulegają dezaktualizacji z uwagi, że moc wiążąca takiego aktu kończy się z chwilą wykonania zadania bądź z upływem okresu, na jaki plan został ustalony³⁴⁰. Wskazana cecha zmienności planów dowodzi, że są to akty kierownictwa wewnętrznego³⁴¹. Ten sam charakter dotyczy również programów jednostek samorządu terytorialnego dotyczących przeciwdziałania

³³⁷ K. Właźlak, *Programy jednostek samorządu terytorialnego...*, s. 40-52.

³³⁸ *Ibidem*, s. 40-52.

³³⁹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 2 lutego 2006 r., II SA/Bk 681/05, LEX nr 194648.

³⁴⁰ Z. Leoński, *Ustrój i zadania samorządu terytorialnego*, [w:] *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania*, red. S. Wykrętowicz, Poznań 2008, s. 151.

³⁴¹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Olsztynie z dnia 19 października 2010 r., II SA/OI 665/10, LEX nr 754026.

przemocy domowej. Adresatami programów są organy wykonawcze tych jednostek - wójtowie, burmistrzowie, prezydenci miast, zarządy powiatów i województw. Programy zawierają określone założenia i sposoby podjęcia działań służących ich realizacji. Występuje ponadto pośrednie oddziaływanie postanowień zawartych w programach przeciwdziałania przemocy w rodzinie na sferę praw i obowiązków mieszkańców, ponieważ zdarza się, że plany jako akty wewnętrzne często wykazują pośredni wpływ na prawa i obowiązki obywateli, a w szczególności chodzi o to, że treść programów może wpłynąć na sytuację prawną zarówno osób dotkniętych przemocą, jak i sprawców, a nawet świadków tej przemocy³⁴².

Programy przeciwdziałania przemocy w rodzinie powinny mieć formę uchwały rady gminy/powiatu/sejmiku województwa, podejmowanej w głosowaniu jawnym zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowego składu organu. Wewnętrzny charakter programów nie wymaga publikowania w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Za realizację programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie odpowiedzialny jest organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego. Jedynie w przypadku wykonania gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie ustawodawca wskazał, że za realizację działań określonych w tym programie odpowiada zespół interdyscyplinarny, skład którego stanowią przedstawiciele różnych podmiotów. W przypadku pozostałych programów nie wskazano podmiotów wykonawczych, a zatem pożądane wydaje się określenie w danym programie podmiotów odpowiedzialnych za realizację działań. W zakresie środków finansowych na realizację zadań wynikających z programów należy podkreślić, że zaliczane są one do zadań własnych jednostek samorządu terytorialnego, które realizowane są samodzielnie poprzez wykorzystanie środków własnych.

3.1.8. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

W celu stworzenia warunków skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie Rada Ministrów przyjmuje Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w zakresie zapewnienia ochrony i udzielania pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie, oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących

³⁴² K. Wlazlak, *Programy jednostek samorządu terytorialnego...*, s. 40-52; I. Skrzydło-Niznik, *Normy ustrojowo organizacyjne samorządu terytorialnego*, [w:] *Problemy prawne w działalności samorządu terytorialnego*, red. S. Dolata, Opole 2002, s. 115.

przemoc w rodzinie, podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie oraz promowania metod wychowawczych bez użycia przemocy, a także upowszechniania informacji o możliwościach i formach udzielania pomocy zarówno osobom dotkniętym przemocą, jaki i stosującym przemoc w rodzinie (art. 10 ust. 1 u.p.p.r.).

Jak wynika z art. 10 ust. 2 i 3 u.p.p.r. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na szczeblu centralnym realizuje Krajowy Koordynator Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w randze sekretarza lub podsekretarza stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, a na szczeblu wojewódzkim jego realizacja należy do Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Rada Ministrów jest zobowiązana do corocznego składania Sejmowi i Senatowi RP sprawozdania z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w terminie do 30 września (art. 11 u.p.p.r.).

W dniu 1 lutego 2021 roku Rada Ministrów podjęła uchwałę nr 16 w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2021, w którym określono podstawowe obszary i kierunki działań, jednocześnie precyzując oddziaływania wobec różnych grup adresatów. Jak wynika z przyjętej uchwały w 2021 roku powielone zostały rozwiązania, które były zawarte w programie obowiązującym w latach 2014-2020. Do obszarów określonych w programie należą:

1. Profilaktyka, diagnoza społeczna i edukacja społeczna:
obszar kierowany do ogółu społeczeństwa, w tym do osób i rodzin zagrożonych przemocą w rodzinie.
2. Ochrona i pomoc osobom dotkniętym przemocą w rodzinie:
obszar kierowany do osób dotkniętych przemocą w rodzinie (w tym do: kobiet, mężczyzn, dzieci, współmałżonków lub partnerów w związkach nieformalnych, osób starszych, osób niepełnosprawnych lub osób niesamodzielnych), jak również do właściwych służb lub podmiotów zajmujących się ochroną i pomocą osobom dotkniętym przemocą.
3. Oddziaływanie na osoby stosujące przemoc w rodzinie:
obszar kierowany do osób stosujących przemoc w rodzinie, jak również do właściwych służb lub podmiotów zajmujących się oddziaływaniem na osoby stosujące przemoc.

4. Podnoszenie kompetencji służb i przedstawicieli podmiotów realizujących działania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie:

obszar kierowany do przedstawicieli instytucji i podmiotów realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie³⁴³.

W wyniku nowelizacji u.p.p.r. w 2010 r. wprowadzono przepisy (art. 10a-10f), na mocy których został utworzony nowy podmiot - Zespół Monitorujący ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, będący organem opiniodawczo-doradczym ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, który powołuje jego członków. Skład Zespołu Monitorującego ma charakter interdyscyplinarny, albowiem tworzą go przedstawiciele różnych instytucji i specjalizacji³⁴⁴. W skład zespołu na trzyletnią kadencję wchodzi Krajowy Koordynator Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie jako przewodniczący oraz przedstawiciele trzech podmiotów: organów administracji rządowej i jednostek im podległych lub przez nie nadzorowanych (7 osób), jednostek samorządu terytorialnego (5 osób), a także organizacji pozarządowych, związków i porozumień organizacji pozarządowych oraz kościołów i związków wyznaniowych (10 osób).

Na podstawie art. 10a ust. 3 u.p.p.r. do głównych zadań zespołu należy inicjowanie i wspieranie działań mających na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, wyrażanie opinii w sprawach dotyczących stosowania ustawy i inicjowanie zmian przepisów oraz wyrażanie opinii w przypadku sporów między organami administracji publicznej a organizacjami pozarządowymi realizującymi zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a także w sprawach zadań publicznych i w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Zadaniem zespołu jest także opracowanie standardów pomocy ofiarom przemocy w rodzinie i pracy z osobami stosującymi przemoc, a także zgodnie z jego nazwą, monitorowanie działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz upowszechnianie wyników z monitorowanych działań.

³⁴³ Uchwała nr 16 Rady Ministrów z dnia 1 lutego 2021 r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2021, M.P. z 2021 r. poz. 35.

³⁴⁴ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie...*, s. 136.

3.1.9. Odebranie w związku z przemocą w rodzinie osoby małoletniej podlegającej władzy rodzicielskiej

Na podstawie nowelizacji u.p.p.r. z 2010 roku w art. 12a nadano pracownikowi socjalnemu prawo do odebrania dziecka z rodziny w razie bezpośredniego zagrożenia zdrowia lub życia dziecka w związku z przemocą w rodzinie i umieszczenia małoletniego w bezpiecznym dla niego środowisku, czyli u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Przepis powinien mieć zastosowanie do sytuacji, kiedy podczas wykonywania czynności służbowych pracownik socjalny natrafi na zdarzenie zagrażające życiu lub zdrowiu dziecka. Szczególnie chodzi o niezdolność opiekunów do sprawowania opieki nad dzieckiem z powodu nietrzeźwości, agresji lub pozostawienia małoletniego bez opieki, co rodzi obawę, że brak interwencji służb doprowadzi do nieodwracalnych dla dziecka skutków, prowadzących do tragedii.

Duże kontrowersje wzbudziły przedłożone propozycje regulacji u.p.p.r. na etapie prac w Sejmie i Senacie. Podkreślano, że przepisy są niezgodne z Konstytucją RP, a przede wszystkim z art. 48, który przewiduje prawo rodziców do wychowania dzieci z własnymi przekonaniami, a pracownicy socjalni, realizujący uprawnienie do odbioru dziecka z rodziny popełniają przestępstwo z art. 211 k.k. przewidujące uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego poniżej lat 15 albo osoby nieporadnej, ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru³⁴⁵.

Podkreślono jednak, że przygotowywane przepisy stanowią realizację gwarantowanej w art. 72 Konstytucji RP ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją, a nieprecyzyjne ujęcie przepisu art. 12a może stanowić niewystarczającą ochronę dla przedstawicieli ustawowych dziecka od arbitralnej ingerencji władzy publicznej. Kolejny z postulatów dotyczył podejmowania przez

³⁴⁵ *Opinia prawna do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 1698) z dnia 8 maja 2009 r., sporządzona przez Pawła Kościelnego, eksperta ds. legislacji, Biuro Analiz Sejmowych, <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiXiu6D6ITtAhUImhQKHWiRA7MQFjABegQIBBAC&url=http%3A%2F%2Forka.sejm.gov.pl%2FReXDmk6.nsf%2F0%2FE3C25578D5E2ED23C12575B000410649%2F%24file%2Fi447-09.rtf&usq=AOvVaw28bMQ5YOVjeqip7Z6nZTP>, (dostęp: 20.11.2020 r.).*

pracowników socjalnych przed odebraniem dziecka próby usunięcia zagrożenia dla jego życia i zdrowia, z wykorzystaniem mniej drastycznych środków³⁴⁶.

Projektodawcy wyjaśniali, że odebranie dziecka z rodziny następować będzie w ostateczności, zaś decyzja nie będzie jednostkowa tylko kolektywna – podejmowana wspólnie z interweniującym policjantem i lekarzem, uczestniczącymi w interwencji, a wprowadzenie regulacji podyktowane jest w szczególności opiniami ze spotkań z Policją dotyczącymi ich bezradności w trakcie interwencji podczas której doprowadzają osobę do izby wytrzeźwień, a dziecko pozostaje bez opieki³⁴⁷. Przepis umożliwia pracownikowi socjalnemu wskazanie miejsca najbardziej przyjaznego dla dziecka, dlatego w pierwszej kolejności powinien on rozważyć umieszczenie małoletniego u osoby najbliższej.

Na podstawie art. 12a ust. 1 u.p.p.r. bez wcześniejszego orzeczenia sądowego pracownik socjalny w trakcie wykonywanych czynności służbowych wraz z funkcjonariuszem Policji, a także z lekarzem lub ratownikiem medycznym lub pielęgniarką może podjąć decyzję o odebraniu dziecka z rodziny w przypadku bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie i umieścić je u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., w rodzinie zastępczej lub w całodobowej placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Z uwagi na to, że naczelnym dobrem podlegającym ochronie jest życie lub zdrowie dziecka, przesłanka bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia w związku z przemocą w rodzinie określona została stosunkowo szeroko, co pozwala pracownikowi socjalnemu na ochronę dziecka poprzez odebranie go z rodziny w każdej sytuacji, jeśli uzna, że jego dobra i interes są zagrożone.

W odniesieniu do zagrożenia życia lub zdrowia dziecka, musi być ono bezpośrednio spowodowane przemocą w rodzinie, czyli zachowaniem objętym definicją z art. 2 pkt. 2 u.p.p.r. W każdym ujawnionym przypadku indywidualnej ocenie podlegać będzie

³⁴⁶ *Opinia prawna dotycząca Sprawozdania Komisji Polityki Społecznej i Rodziny (druk 2776) o rządowym projekcie zmiany ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk 1698) oraz o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz o zmianie niektórych innych ustaw (druk nr 1789) z dnia 15 marca 2010 roku, sporządzona przez prof. dr hab. Eleonorę Zielińską na zlecenie Biura Analiz Sejmowych, <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=1698>, (dostęp: 20.11.2020 r.).*

³⁴⁷ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 206.

zrealizowanie przesłanki „bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka”, przy czym jej oceny nie dokonuje samodzielnie pracownik socjalny, albowiem w oparciu o art. 12a ust. 3 u.p.p.r. decyzja o odbiorze dziecka podejmowana jest kolegialnie wspólnie z funkcjonariuszem Policji, lekarzem lub ratownikiem medycznym lub pielęgniarką i każda z osób prezentuje stanowisko zgodnie z wiedzą i wykonywanym zwodem³⁴⁸.

Zgodnie z art. 12a ust. 3 u.p.p.r. w procedurze odbioru dziecka przez pracownika socjalnego stosuje się odpowiednio przepisy art. 598¹⁰, 598¹¹ § 3 i art. 598¹² § 1 zdanie pierwsze k.p.c., które dotyczą czynności kuratora sądowego w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką. Przepisy mają zastosowanie przy żądaniu udzielenia pomocy przez Policję w czynnościach przymusowego odebrania dziecka oraz żądaniu usunięcia osób utrudniających wykonanie orzeczenia. Kurator sądowy jest zobowiązany do zachowania szczególnej ostrożności i uczynienia wszystkiego, aby dobro danej osoby nie zostało naruszone, a zwłaszcza aby nie doznała krzywdy fizycznej lub moralnej. Odpowiednie stosowanie tych regulacji oznacza, że Policja ma takie obowiązki w zakresie pomocy pracownikowi socjalnemu przy odebraniu dziecka z rodziny, jak przy odebraniu osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką przez kuratora sądowego, a pracownik socjalny, realizując określone czynności przy odebraniu dziecka z rodziny, powinien postępować ze szczególną ostrożnością oraz mieć na względzie dobro dziecka³⁴⁹.

Na mocy delegacji ustawowej wynikającej z art. 12a ust. 6 u.p.p.r. procedura postępowania Policji przy czynnościach odebrania dziecka z rodziny oraz sposób jej dokumentowania zostały uregulowane w Rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 2011 roku w *sprawie procedury postępowania przy wykonywaniu czynności odebrania dziecka z rodziny w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie*³⁵⁰.

Podczas procedury odebrania dziecka na wniosek pracownika socjalnego, organ Policji właściwy ze względu na miejsce wykonywania czynności zapewnia udział

³⁴⁸ Por. bliżej na ten temat A. Kurniewicz, *Odebranie osoby małoletniej podlegającej władzy rodzicielskiej w związku z przemocą w rodzinie*, Biuletyn Kryminologiczny 2019, nr 26, s. 64 i n.

³⁴⁹ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 211.

³⁵⁰ Dz. U. z 2011 r. nr 81 poz. 448.

funkcjonariusza Policji. Procedura postępowania funkcjonariusza Policji przed przystąpieniem do wykonywania czynności odebrania dziecka z rodziny przez pracownika socjalnego została określona w § 3 wymienionego rozporządzenia i obejmuje żądanie okazania legitymacji pracownika socjalnego, ustalenie tożsamości odbieranego dziecka, jego rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych, a w razie potrzeby lekarza, ratownika medycznego, pielęgniarki i innych obecnych w miejscu wykonywania czynności uczestników postępowania, a także zapoznanie się ze wszystkimi informacjami dotyczącymi dziecka, będącymi w zakresie zainteresowania pracownika socjalnego, który nimi dysponuje.

Natomiast procedurę postępowania funkcjonariusza Policji przy wykonywaniu przez pracownika socjalnego czynności odebrania dziecka z rodziny określa § 4 rozporządzenia i obejmuje ona zapewnienie bezpieczeństwa osobistego dziecku, pracownikowi socjalnemu i innym uczestnikom postępowania, a w razie potrzeby udzielenie pierwszej pomocy i wezwanie pogotowia ratunkowego. Ponadto funkcjonariusz znajdujący się na miejscu wykonywania czynności, opierając się o informacje i okoliczności faktyczne, przedstawia swoje stanowisko co do zasadności odebrania dziecka, a także wręcza rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym dziecka pisemne pouczenie o prawie złożenia do właściwego miejscowo sądu opiekuńczego zażalenia na jego odebranie, jeżeli pouczenia nie wręczył pracownik socjalny. Co ważne rozporządzenie w § 5 wskazuje, że funkcjonariusz Policji, na wniosek pracownika socjalnego, udziela również niezbędnej pomocy przy umieszczeniu dziecka u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w całodobowej placówce opiekuńczo-wychowawczej. Z przeprowadzonych czynności funkcjonariusz Policji sporządza dokumentację służbową w formie notatki urzędowej, której kopia przekazywana jest do sądu opiekuńczego oraz właściwej jednostki organizacyjnej pomocy społecznej (§ 6 rozporządzenia).

W odniesieniu do umieszczenia dziecka u określonych podmiotów wskazuje się na inną niezamieszkującą wspólnie osobę najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., rodzinę zastępczą lub placówkę opiekuńczo-wychowawczą. Wszystkie wskazane w przepisie miejsca należy traktować równorzędnie i to do decyzji pracownika socjalnego należy jego wybór. W przypadku umieszczenia dziecka u osoby najbliższej należy pamiętać, że nie będzie nią każda, a tylko niezamieszkująca wspólnie z dzieckiem. Wydaje się, że przyjęta regulacja jest właściwa, ponieważ jej celem jest zapewnienie bezpieczeństwa dziecku w wyniku zabrania małoletniego z miejsca zagrażającego jego zdrowiu lub

życiu. Z tego wynika, że pojęcie „inna osoba najbliższa” wskazuje na osoby, które nie składają się na rodzinę, z której pracownik socjalny odbiera dziecko³⁵¹.

Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej odbywa się w trybie art. 58 i art. 103 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku *o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*³⁵², a do umieszczenia dziecka u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej (art. 12a ust. 2 i 5 u.p.p.r.). Z art. 12a ust. 4 u.p.p.r. wynika obowiązek pracownika socjalnego do niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego, nie później jednak niż w ciągu 24 godzin o odebraniu dziecka z rodziny i umieszczeniu go u niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Innym obowiązkiem pracownika socjalnego określonym w art. 12c u.p.p.r. jest wręczenie pisemnego pouczenia rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym dziecka o prawie do złożenia zażalenia na odebranie dziecka ze wskazaniem sądu opiekuńczego właściwego miejscowo do jego rozpatrzenia. Przewidziana regulacja zapewnia możliwość niezwłocznej sądowej kontroli decyzji pracownika socjalnego. W zażaleniu można domagać się zbadania zasadności i legalności oraz prawidłowości dokonanej czynności odebrania dziecka (art. 12b ust. 1 zdanie drugie u.p.p.r.). Jak wynika z art. 12b ust. 2 u.p.p.r. rodzice, opiekunowie prawni lub faktyczni mogą wnieść zażalenie za pośrednictwem pracownika socjalnego lub funkcjonariusza Policji, co wiąże się z niezwłocznym przekazaniem do sądu opiekuńczego. Sąd opiekuńczy rozpatruje zażalenie niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu 24 godzin, a w razie uznania bezzasadności lub nielegalności odebrania sąd zarządza natychmiastowe przekazanie dziecka rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym, od których dziecko zostało odebrane, natomiast w przypadku stwierdzenia bezzasadności, nielegalności lub nieprawidłowości odebrania sąd zawiadamia o tym przełożonych osób, które dokonały odebrania (art. 12b ust. 3 i 4 u.p.p.r.).

Zawarte w u.p.p.r. regulacje umożliwiają powrót dziecka do rodziny, w razie, gdyby jego odebranie było niezasadne lub nielegalne, a przełożeni osób dokonujących odebrania są informowani o bezzasadności, nielegalności lub nieprawidłowości odebrania i mogą podjąć wobec tych osób konkretne działania oraz wyciągnąć

³⁵¹ J. Słyk, *Odebranie dzieci rodzicom na podstawie art. 12a ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2015, s. 18.

³⁵² Dz. U. z 2020 r. poz. 821 z późn. zm.

konsekwencje służbowe, w szczególności dotyczące ciężkiego naruszenia podstawowych obowiązków pracowniczych³⁵³.

W ustawie nie rozstrzygnięto istotnych dla rozpoznania zażalenia problemów dotyczących trybu rozpoznania środka, terminu do wniesienia zażalenia, początku biegu terminu, składu sądu opiekuńczego do rozpoznania zażalenia oraz opłat od wniesionego środka zaskarżenia. Skoro u.p.p.r. nie przewiduje szczególnej regulacji trybu postępowania toczącego się na skutek zażalenia wniesionego na podstawie art. 12b ustawy, przy czym jednocześnie kieruje takie postępowanie do sądu opiekuńczego stosującego przepisy o postępowaniu opiekuńczym (art. 568 i n. k.p.c.), do postępowania takiego będą miały zastosowanie przepisy k.p.c.³⁵⁴.

Zażalenie należy do szczególnych środków nadzoru sprawowanych przez sąd w trybie postępowania jurysdykcyjnego nad czynnościami związanymi z odebraniem dziecka, nie odnosi się do orzeczeń, a do czynności faktycznych, nie jest środkiem o charakterze dewolutywnym, a prowadzi do wszczęcia postępowania przed sądem rozpoznającym zażalenia, jako sądem pierwszej instancji³⁵⁵.

Na podstawie obowiązujących regulacji z art. 579¹ § 1 i 2 k.p.c. po powzięciu wiadomości o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej bez orzeczenia sądu opiekuńczego, sąd ten niezwłocznie wszczyna postępowanie opiekuńcze. W przypadku gdy umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej nastąpiło w trybie art. 12a u.p.p.r. sąd niezwłocznie, po wysłuchaniu pracownika socjalnego, który odebrał dziecko z rodziny, nie później jednak niż w ciągu 24 godzin, wydaje orzeczenie o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej albo orzeczenie o powrocie dziecka do rodziny. W sytuacji umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej w trybie art. 12 a u.p.p.r. sąd w wydanym orzeczeniu o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej, potwierdza zasadność działania pracownika socjalnego lub orzeka o powrocie dziecka do rodziny. Na sąd został również nałożony obowiązek niezwłocznego podjęcia decyzji poprzez wyznaczenie maksymalnego czasu na wydanie orzeczenia (do 24 godzin).

³⁵³ A. Prusinowska-Marek, [w:] *Meritum. Prawo rodzinne*, red. G. Jędrejek, Warszawa 2015, s. 759.

³⁵⁴ D. Korszeń, E. Korszeń, *Tryb rozpoznawania przez sąd zażalenia wnoszonego na podstawie art. 12b ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, *Przegląd Sądowy* 2011, nr 7-8, s. 56.

³⁵⁵ *Ibidem*, s. 60.

3.2. Przepięstwo zęciana się w odniesieniu do przemocy w rodzinie (art. 207 § 1 k.k.)

W polskim systemie prawa karnego przepięstwo zęciana się wprowadzono po raz pierwszy w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – *Kodeks karny*³⁵⁶ w art. 246 rozdziału XXXV („*Przepięstwa przeciwko życiu i zdrowiu*”), który przewidywał odpowiedzialność za zęciana się fizyczne lub moralne nad pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy osobą nieletnią poniżej lat 17 lub bezradną. Komisja Kodyfikacyjna uznała, że nie ma potrzeby sformułowania definicji „zęciana się”, wskazując w uzasadnieniu projektu kodeksu, że działanie przepięstne określono nie podając bliższej definicji, czy kazuistycznych przykładów w tym przekonaniu, że samo pojęcie zęciana się jest dostatecznie wyraźne i obszerne, ażeby objąć trudne do wyliczenia kazuistycznego wypadki złego traktowania³⁵⁷.

Następnie po II wojnie światowej przepisy odnoszące się do zęciana się wprowadzono także w ustawach w sprawie zwalczania zjawiska alkoholizmu. Ustawą z dnia 27 kwietnia 1956 r. *o zwalczaniu alkoholizmu*³⁵⁸ w art. 10 do polskiego porządku prawnego włączono drugi typ przepięstwa zęciana się, wskazując, że odpowiedzialności karnej podlega ten, kto w stanie nietrzeźwości zęca się fizycznie i moralnie nad członkiem swojej rodziny lub osobą pozostającą w stosunku zależności od sprawcy. Przyjęte rozwiązanie legislacyjne rozszerzyło krąg osób i obejmowało ochroną przed zęcianiem fizycznym i moralnym nie tylko osoby małoletnie, a również osoby najbliższe i pozostające w stosunku zależności od sprawcy. W znamionach przepięstwa znalazł się warunek konieczny do przypisania sprawcy odpowiedzialności za jego popelnienie, polegający na działaniu w stanie nietrzeźwości. Takie rozwiązanie legislacyjne wskazywało, że ochrona przed zęcianiem została zagwarantowana tym kategoriom pokrzywdzonych wyłącznie przed sprawcami pozostającymi w czasie czynu w stanie nietrzeźwości oraz jeśli zęciana się miało jednocześnie charakter zęciana się

³⁵⁶ Dz. U. z 1932 r. nr 60 poz. 571.

³⁵⁷ *Projekt kodeksu karnego w redakcji przyjętej w drugim czytaniu w Sekcji Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej, Uzasadnienie części szczególnej*, Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja Prawa Karnego, tom V, zeszyt 4, Warszawa 1930 r., s. 190-191.

³⁵⁸ Dz. U. z 1956 r. nr 12 poz. 62.

fizycznego i moralnego, o czym przesądzało użycie przez ustawodawcę spójnika „i” przy określaniu rodzajów znęcania się³⁵⁹.

W dniu 10 grudnia 1959 r. uchwalono nową ustawę *o zwalczaniu alkoholizmu*³⁶⁰ na gruncie której stosowanie do art. 23 ustawy, kto pod wpływem alkoholu znęca się fizycznie lub moralnie nad członkiem swojej rodziny albo osobą pozostającą w stosunku zależności od sprawcy, podlega karze więzienia do lat 5. Rozszerzono zatem zakres funkcjonowania przepisu, zmieniając określenie „stan nietrzeźwości”, który uprzednio nie był zdefiniowany na „pozostawanie pod wpływem alkoholu” oraz zrezygnowano z konieczności łącznego występowania znęcania się fizycznego i moralnego, poprzez zastąpienie spójnika „i” słowem „lub”³⁶¹.

Wobec wejścia w życie nowej ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – *Kodeks karny*³⁶² przestępstwo znęcania się uregulowano w art. 184 k.k. w rozdziale XXV „*Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży*”. Przez cały okres obowiązywania przepis art. 184 § 1 k.k. z 1969 r. miał niezmienną treść i przewidywał karę pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat dla sprawcy, który znęca się fizycznie lub moralnie nad członkiem swojej rodziny lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą bezradną. Poprzez przyjęte rozwiązania odstąpiono od uzależniania karalności od działania w stanie nietrzeźwości, czy pod wpływem alkoholu. Pierwotnie przepis miał tylko jedną odmianę typu kwalifikowanego przez następstwo w postaci targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie, następnie uzupełniony ustawą z 12 lipca 1995 r.³⁶³ o drugą podstawę surowszej oceny sprawcy ze względu na działanie sprawcy ze szczególnym okrucieństwem³⁶⁴.

W ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny* przestępstwo znęcania się zostało umieszczone w art. 207 k.k. w rozdziale XXVI „*Przestępstwa przeciwko*

³⁵⁹ V. Konarska-Wrzosek, *Przestępstwo znęcania się*, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2016, s. 974.

³⁶⁰ Dz. U. z 1959 r. nr 69 poz. 434 ze zm.

³⁶¹ M. Mozgawa, *Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się – art. 207 k.k. (zarys problematyki)*, [w:] *Znęcanie się*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2020, s. 93.

³⁶² Dz. U. z 1969 r. nr 13 poz. 94 ze zm.

³⁶³ Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. *o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym*, Dz. U. z 1995 r. nr 95 poz. 475.

³⁶⁴ V. Konarska-Wrzosek, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 974-975.

rodzynie i opiece”. Przepis art. 207 § 1 k.k. przewiduje odpowiedzialność karną za znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy. W typie podstawowym znęcanie się jest zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Na skutek zmiany dokonanej przez art. 1 pkt. 4 lit. a ustawy z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego³⁶⁵ stworzono nowy typ kwalifikowany w § 1a przewidujący karę pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat wobec sprawcy, który znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny. W § 2 zawarty jest kwalifikowany typ znęcania się (ze względu na szczególne okrucieństwo sprawcy), który został zagrożony karą pozbawienia wolności od roku do 10 lat. W § 3 przewidziano kolejny typ kwalifikowany, gdy następstwem czynu znęcania się fizycznego lub psychicznego jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, zagrożony karą pozbawienia wolności od 2 do 12 lat.

Na potrzeby niniejszej pracy podzielam stanowisko, że ustawowe znamiona przestępstwa znęcania z art. 207 k.k., tradycyjnie utożsamiane jako przemoc w rodzinie, nie pokrywają się z ustawową definicją przemocy w rodzinie przewidzianą w art. 2 u.p.p.r.³⁶⁶

Obecnie, (po 2005 r.) brak jest podstaw do uznania, że zjawisko przemocy w rodzinie podlega kryminalizacji i to co się na nią składa ogranicza się do art. 207 k.k., ponieważ przemoc w rodzinie wykracza swym zasięgiem przedmiotowym poza ustawowe znamiona znęcania się i wypełnia znamiona innych przestępstw, np. naruszenia nietykalności cielesnej, ciężkiego, średniego i lekkiego uszczerbku na zdrowiu, narażenia człowieka na niebezpieczeństwo, bezprawnego pozbawienia wolności, groźby karalnej, uporczywego nękania, zmuszania do określonego zachowania, zgwałcenia, zabójstwa³⁶⁷. Powszechnie jednak uważa się, że przestępstwo

³⁶⁵ Dz. U. z 2017 r. poz. 773.

³⁶⁶ M. Płatek, *Przestępstwo znęcania...*, [w:] *Znęcanie się*, red. M. Mozgawa, s. 422; G. Wrona, *Konflikt a przemoc...*, s. 7, 25-37.

³⁶⁷ *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 za okres od dnia 1 stycznia 2019 r. do dnia 31 grudnia 2019 r.*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, wrzesień 2020, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 30.11.2020 r.).

znęcania się z art. 207 k.k. jest najbardziej adekwatnym przykładem przemocy w rodzinie. Podkreślić należy jeszcze, że nie każde znęcanie, o którym mowa w art. 207 k.k., poprzedzać musi wypełnianie znamion przemocy w rodzinie z art. 2 u.p.p.r, jednak najczęściej uznaniu, że doszło do wyczerpania ustawowych znamion przestępstwa znęcania towarzyszy ciąg zdarzeń, które wyczerpują ustawowe znamiona definicji przemocy w rodzinie ujętej w art. 2 u.p.p.r.³⁶⁸.

3.2.1. Przedmiot ochrony

Przedmiot ochrony lub też inaczej określany w doktrynie jako przedmiot zamachu, bądź ogólnie przedmiot przestępstwa, wskazuje na dobro lub wartość społeczną, podlegającą ochronie prawnej na mocy prawa karnego³⁶⁹. Przemoc w rodzinie zostało umieszczone w rozdziale XXVI „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece”, co wskazuje, że zgodnie z brzmieniem tytułu rozdziału głównym przedmiotem ochrony art. 207 k.k. jest rodzina i jej prawidłowe funkcjonowanie³⁷⁰. Natomiast ubocznym przedmiotem ochrony są życie, zdrowie, wolność, godność, nietykalność cielesna, cześć. Jednocześnie wskazuje się, że zakres dóbr o charakterze osobistym i społecznym chronionych tym przepisem zdecydowanie wykracza poza obszar przestępstw przeciwko rodzinie i opiece³⁷¹. Przyczyną rozbieżności występujących w orzecznictwie i doktrynie przy formułowaniu dóbr chronionych prawem w przypadku przepisu przewidującego odpowiedzialność karną za znęcanie się jest niejednolite podejście do problematyki trwałości i znaczenia rodziny oraz wagi dóbr poszczególnych jej członków, a także określanie przedmiotu ochrony przez tytuły rozdziałów w którym przepis został zamieszczony³⁷².

Prawo karne pełni przede wszystkim funkcję ochronną i prewencyjną, co w rezultacie wskazuje na ochronę dóbr mających istotne znaczenie dla rozwoju jednostki i funkcjonowania społeczeństwa. W przypadku przestępstw przeciwko rodzinie i opiece wypełnianie funkcji ochronnej uzależnione jest od tego, czy wartością

³⁶⁸ M. Płatek, *Przestępstwo znęcania...*, s. 424.

³⁶⁹ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 90-91.

³⁷⁰ Tak m.in. M. Czarkowska, *Przedmiot ochrony przestępstwa znęcania się w kontekście przemocy wobec kobiet w rodzinie*, Prokuratura i Prawo 2011, nr 10, s. 43.

³⁷¹ M. Mozgawa, *Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się...*, s. 99.

³⁷² M. Czarkowska, *Przedmiot ochrony przestępstwa znęcania się...*, s. 45.

naczelną, którą będzie kierował się ustawodawca, będzie to rodzina, czy też jednostka. Dlatego ważne jest ustalenie granic ingerencji, by nie doszło do naruszenia autonomii rodziny, a jednocześnie należy mieć na uwadze jej ochronę. Ingerencja w rodzinę za pomocą środków karnych musi odbywać się ze szczególną ostrożnością. Kryminalizowane powinny być tylko te czyny, które charakteryzuje wysoki stopień społecznej szkodliwości z uwagi na to, że prawo karne powinno być rozwiązaniem *ultima ratio* wobec rodziny³⁷³. Ochrona rodziny przewidziana przepisami prawa karnego powinna należeć do ostateczności, w przypadku kiedy zawiodą inne dostępne instrumenty prawne z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, jednakże w sytuacji zaistnienia czynów przestępnych skierowanych na rodzinę ma wtedy charakter niezbędny. Wyraz poparcia dla trwałości rodziny stanowi pogląd Sądu Najwyższego wskazujący, że rodzina jako podstawowa komórka struktury społecznej spełnia doniosłe funkcje w zakresie biologicznego rozwoju narodu oraz wychowania młodego pokolenia i dlatego powinna być zabezpieczona w systemie ochrony prawnej przed groźnymi czynami godzącymi w jej dobro ze strony członków rodziny i innych osób, przy czym podkreśla jednocześnie, że przepisy karne w tej sytuacji należą do środków ostatecznych³⁷⁴.

Prawnokarna ochrona rodziny zapewniona jest w kilku aspektach, a mianowicie w aspekcie osobowym poprzez utrzymanie więzi rodzinnych, w aspekcie materialnym przez gwarancję odpowiednich warunków bytowych oraz w aspekcie funkcjonalnym w wyniku zapewnienia opieki rodzinie³⁷⁵. Zagadnienie przedmiotu ochrony przestępstwa z art. 207 k.k., który w wytycznych Sądu Najwyższego określany jest jako „złożony przedmiot ochrony”, podzielono na dwa ujęcia, z których pierwsze skoncentrowane jest na rodzinie, czyli głównym przedmiocie ochrony, natomiast drugie poświęcone zostało ubocznemu przedmiotowi ochrony jakim jest opieka. W wytycznych przyjęto istotne założenie, z którego wynika, że w systemie obowiązującego prawa dobro główne i uboczne zajmuje równorzędną pozycję

³⁷³ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 39.

³⁷⁴ Uchwała Pełnego Składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, nr 7-8, poz. 86.

³⁷⁵ A. Komadowska, *Przestępstwa przeciwko rodzinie w kodeksie karnym z 1997 roku – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne w dobie przemian*, red. P. Kasprzyk, P. Wiśniewski, Lublin 2009, s. 268.

w ramach hierarchii dóbr chronionych, a o ich randze nie decyduje fakt, czy jest to dobro główne, czy uboczne, a charakter dobra chronionego³⁷⁶.

Za główny przedmiot ochrony J. Jodłowski i M. Szewczyk słusznie uznają rodzinę, jej prawidłowe funkcjonowanie lub instytucję opieki, a dalszym przedmiotem ochrony w zależności od formy i natężenia znęcania się będzie życie, zdrowie, nietykalność, wolność i godność człowieka³⁷⁷. Podobnie wskazał R.A. Stefański kwalifikując jako główny przedmiot ochrony rodzinę i jej prawidłowe funkcjonowanie, a życie, zdrowie, nietykalność cielesną, wolność i cześć jako dodatkowy przedmiot ochrony. Co więcej twierdzi on, że przestępstwo z art. 207 k.k. godzi w podstawowe zasady współżycia w rodzinie, stanowi rażące naruszenie rodzinnych obowiązków oraz jest czynnikiem wpływającym na rozkład małżeństwa, a w dalszej kolejności na osłabienie jej funkcji wychowawczych³⁷⁸. J. Kosonoga uważa, że głównym przedmiotem ochrony jest rodzina, jej prawidłowe funkcjonowanie, wychowanie młodzieży oraz ochrona osób nieporadnych. Natomiast w zależności od formy i natężenia jakie przybierze znęcanie, przedmiotem ochrony będzie także życie, zdrowie, nietykalność cielesna, wolność i cześć człowieka³⁷⁹. Według V. Konarskiej-Wrzosek bliższym przedmiotem ochrony jest należyte, wolne od znęcania się traktowanie określonych w nim osób, wyróżniających się szczególnie dużym ryzykiem lub podatnością na bycie ofiarą wskazanego typu zachowań. Przez ochronę przed złym traktowaniem, pośrednio chronione jest bezpieczeństwo, nienaruszalność cielesna, godność, zdrowie, życie, z uwagi, że indywidualne dobra podlegają ochronie na podstawie innych przepisów prawa karnego, co więcej niekiedy ich natężenie jest nieznaczne i wówczas nie stanowią one przestępstwa³⁸⁰.

Zgodnie z dominującą wykładnią Sądu Najwyższego przestępstwo znęcania się godzi w podstawowe zasady współżycia w rodzinie, które decydują o jej trwałości, a także stanowi rażące naruszenie obowiązków rodzinnych i istotnie wpływa na rozkład małżeństwa i rozbitcie rodziny, a w konsekwencji na osłabienie jej funkcji wychowawczych i dalszymi następstwami dla rozwoju fizycznego, psychicznego

³⁷⁶ Wytyczne Wymiaru Sprawiedliwości Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1978 r., VII KZP 23/77, OSNKW 1979, nr 1-2, s. 7.

³⁷⁷ J. Jodłowski, M. Szewczyk, [w:] *Kodeks karny...*, red. W Wróbel, A. Zoll, s. 857-858.

³⁷⁸ R. A. Stefański, *Prawo karne materialne. Część szczególna*, Warszawa 2009, s. 76.

³⁷⁹ J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. A. Stefański, Warszawa 2020, s. 1405.

³⁸⁰ V. Konarska-Wrzosek, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 981-982.

i moralnego oraz procesu przystosowania społecznego dzieci i młodzieży³⁸¹. Jak podkreślił Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 2 grudnia 1974 r., I KRN 33/74 znęcanie się godzi w dobro całej rodziny i utrudnia lub wręcz uniemożliwia jej rozwój przez wychowanie dzieci i zapewnienie należytej opieki rodzicom³⁸². Z kolei w postanowieniu z dnia 7 stycznia 2010 r., V KK 172/09 Sąd Najwyższy stwierdził, że „brak harmonii pomiędzy tytułem rozdziału XXVI Kodeksu karnego, a zakresem dóbr chronionych przepisem art. 207 k.k., który zdecydowanie wykracza poza obszar pojęcia przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, w żadnej mierze nie uprawnia do twierdzenia, że przedmiotem ochrony jest tylko rodzina, jej spistość, trwałość oraz prawidłowe funkcjonowanie, a nadto życie, zdrowie, cześć, godność i nietykalność cielesna jej członków”³⁸³. Indywidualne dobra prawne chronione przez art. 207 k.k. wykraczają poza rodzajowy przedmiot ochrony określony w tytule rozdziału XXVI Kodeksu karnego i zawarte są w treści dobra rodzajowego jakim jest rodzina i opieka oraz zakres jego prawno-karnej ochrony³⁸⁴.

Przy dokonywaniu analizy dobra chronionego przestępstwem znęcania się należy zwrócić uwagę na przypadki, w których występuje więcej niż jedna osoba pokrzywdzona. W praktyce orzeczniczej przyjmuje się, że zachowania oskarżonego stanowiące zamach na dobra prawne więcej niż jednej osoby stanowią jedno przestępstwo z art. 207 k.k., ponieważ bezpośrednim przedmiotem ochrony prawnokarnej jest prawidłowość funkcjonowania i dobro rodziny. Zdaniem Sądu Najwyższego wyrażonym w postanowieniu z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09 ujęcie kilku pokrzywdzonych w jednym zarzucie popełnienia przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. nie pozbawia ich indywidualnych praw, przysługujących każdemu z nich do ochrony ich dóbr prawnych³⁸⁵. Choć występują głosy przeciwne. Na przykład w głosie do wskazanego postanowienia Sądu Najwyższego podkreśla się, że wielokrotność powtarzających się czynności sprawcy znęcania się stanowiąć będzie jedno przestępstwo tylko wówczas, gdy wspomniane czynności zostaną skierowane przeciwko dobrom

³⁸¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1971 r., VI KZP 40/71, OSNKW 1972, nr 2, poz. 27.

³⁸² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1974 r., I KRN 33/74, OSNKW 1975, nr 3-4, poz. 38.

³⁸³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2010 r., V KK 172/09, OSNwSK 2010, nr 1, poz. 7.

³⁸⁴ S. Hypś, *Ochrona rodziny...*, s. 71.

³⁸⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., IV K KK 168/09, KZS 2010, nr 5, poz. 16.

osobistym tej samej osoby. *A contrario*, gdy zachowanie przestępne w postaci znęcania zostanie skierowane przeciwko dobrom osobistym różnych osób, to w takim przypadku uzasadnione jest przyjęcie wielości przestępstw, w zależności od liczby osób pokrzywdzonych, przeciwko którym sprawca skierował swoje przestępcze zachowanie³⁸⁶.

Podsumowując racjonalne wydaje się stanowisko wyrażone w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15 który stwierdził, że ze względu na kształt dobra chronionego, jakim jest prawidłowość funkcjonowania, a zatem i dobro rodziny należy przyjąć, iż zachowania naruszające dobra prawne więcej niż jednego członka rodziny stanowią jedno przestępstwo znęcania się z art. 207 § 1 k.k., oczywiście w sytuacji spełnienia innych ogólnie przyjętych kryteriów tożsamości czynu. Ewentualne przypisanie sprawcy znęcania się nad poszczególnymi członkami rodziny popełnienia tylko jednego przestępstwa, czy też rozgraniczenie jego zachowań na tyle przestępstw, ilu jest pokrzywdzonych, zależy będzie zawsze od konkretnych okoliczności faktycznych i ustaleń dokonanych w indywidualnej sprawie³⁸⁷.

3.2.2. Strona przedmiotowa

Na stronę przedmiotową składają się przede wszystkim czynność wykonawcza, inaczej czynność sprawcza, czy sposób zachowania sprawcy i przedmiot czynności wykonawczej. Czynność wykonawcza opisywana jest przy pomocy znamienia czasownikowego, wykonawczego i określa zewnętrzne aspekty zachowania się podmiotu czynu. To zachowanie się sprawcy czynu może przybierać formę działania lub zaniechania. Działanie jest to zachowanie sterowane wolą człowieka i wyrażane poprzez aktywność fizyczną lub werbalną. Zaniechanie natomiast, to zdeterminowane wolą powstrzymanie się przez sprawcę od działania, które było od niego wymagane i obiektywnie możliwe do wykonania w danym miejscu i czasie. Zaniechanie jako forma czynu nie istnieje samodzielnie, lecz zawsze pozostaje w związku z nakazanym sprawcy działaniem, które wbrew nakazowi zaniechał wykonać³⁸⁸. Przedmiot czynności wykonawczej stanowi obiekt materialny, taki jak osoba lub rzecz, na którym jest

³⁸⁶ P. Pawłoka, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09*, Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa 2010, nr 3-4, s. 145.

³⁸⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15, OSNKW 2015, nr 5, poz. 41.

³⁸⁸ A. Marek, V. Konarska-Wrzosek, *Prawo karne*, Warszawa 2019, s. 119.

dokonywane przestępstwo. Pozostałe znamiona strony przedmiotowej przestępstwa charakteryzują skutek czynu oraz powiązanie pomiędzy zachowaniem a skutkiem, czas, miejsce, okoliczności oraz sposób popełnienia czynu, przy czym powyższe elementy mają charakter fakultatywny, co znaczy, że ich występowanie w opisach przestępstw nie jest konieczne³⁸⁹.

Strona przedmiotowa przestępstwa z art. 207 k.k. obejmuje czynność sprawczą polegającą na znęcaniu się sprawcy i przedmiot czynności wykonawczej, którym jest określona kategoria osób - osoba najbliższa, osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności i osoba nieporadna ze względu na wiek, stan psychiczny lub fizyczny.

Znęcanie się może przybrać formę działania, czyli aktywnego zachowaniu sprawcy, jak i zaniechania, które może polegać np. na niedostarczeniu pożywienia dziecku lub osobie chorej, niewpuszczeniu do mieszkania w czasie zimy. Za sprawcę tego przestępstwa w formie zaniechania będzie można uznać tylko tego, na kim ciąży szczególnie obowiązek prawny podjęcia w stosunku do ofiary określonych czynności, pochodzący z prawa cywilnego lub prawa rodzinnego i opiekuńczego³⁹⁰.

W doktrynie i judykaturze zgodnie uznaje się, że przestępstwo z art. 207 § 1 k.k., jak również w odniesieniu do czynów z art. 207 § 1a i 2 k.k. ma charakter formalny (bezsukutowy), które jest dokonane z chwilą znęcania się, bez względu na skutek jaki ono spowodowało³⁹¹. Jedynie typ kwalifikowany stypizowany w § 3 k.k. ma charakter skutkowy (materialny), a skutkiem jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie. Na gruncie treści kodeksu karnego z 1969 r. A. Tobis sformułował pogląd z którego wynika, że jest to przestępstwo skutkowe, ale o konstrukcji skutku dorozumianego, immanentnie tkwiącego w czynności przez sprawcę wykonanej. Z istoty znęcania się sprawca musi komuś wyrządzić krzywdę. Inaczej nie ma

³⁸⁹ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 69-76.

³⁹⁰ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1201.

³⁹¹ S. Hypś, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, t. 1, Komentarz do art. 117-221*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017, s. 836; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1200; V. Konarska-Wrzošek, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 985; J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny...*, red. R. A. Stefański, s. 1406; Ratajczak A., *Przestępstwa przeciwko rodzinie...*, s. 212; Z. Siwik, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016, s. 1284; M. Szwarczyk, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2016, s. 601.

znęcania³⁹². Jedynym znanym mi z analizowanych publikacji zwolennikiem skutkowego charakteru przestępstwa znęcania się na gruncie Kodeksu karnego z 1997 r. jest K. Siwek, który uważa, że skutkiem są dotkliwe cierpienia fizyczne lub psychiczne po stronie pokrzywdzonego. Bez tych cierpień nie ma dokonanego przestępstwa znęcania się, skoro w istotę znamienia znęca się wpisane jest doznanie przez pokrzywdzonego dotkliwych cierpień³⁹³.

Przestępstwo znęcania się stanowi występki ścigany z oskarżenia publicznego. Zgodnie z treścią art. 10 § 1 k.p.k. w przypadku czynów ściganych z urzędu, organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego, a oskarżyciel publiczny do wniesienia i popierania aktu oskarżenia przed sądem.

3.2.2.1. Wykładnia ustawowego znamienia „znęcanie się”

Do ustawowych znamion przestępstwa określonego w art. 207 k.k. należy zachowanie, które polega na znęcaniu się fizycznym lub psychicznym. Pojęcie znęcania się nie zostało zdefiniowane w kodeksie karnym (nie znajdziemy go w art. 115 k.k.), a zakres znaczeniowy pozostawiono doktrynie i orzecznictwu. Zarówno w doktrynie, jak też w orzecznictwie zakres znaczeniowy tego pojęcia jest niejednolicie określany.

Stosowanie do znaczenia słownikowego określenie „znęcać się” oznacza zadawać komuś cierpienia fizyczne lub moralne, pastwić się nad kimś słabszym, bezbronnym, dręczyć kogoś³⁹⁴. Jeszcze na gruncie kodeksu karnego z 1932 r. A. Ratajczak podnosił, że znęcanie się może obejmować różnorodne sposoby zachowania się, polegające nie tylko na działaniu lub zaniechaniu, lecz często na całej złożonej działalności. Znęcanie jest synonimem dotkliwego bicia, okrucieństwa, szyderstwa, urągania, katowania, nękania, złego obchodzenia się, rażącego zaniedbania. Przez znęcanie rozumie się nie tylko zadawanie dotkliwych cierpień fizycznych, ale również moralnych, które skierowane są w równym stopniu przeciwko zdrowiu fizycznemu co psychicznemu

³⁹² A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie. Charakterystyka prawna i skuteczność kary pozbawienia wolności*, Poznań 1980, s. 45.

³⁹³ K. Siwek, *W sprawie skutkowego charakteru przestępstwa znęcania się*, Prokuratura i Prawo 2018, nr 11, s. 80.

³⁹⁴ M. Szymczak, *Słownik języka polskiego, t. 3, R-Z*, Warszawa 1993, s. 1047.

ofiary³⁹⁵. Podobne znaczenie pojęciu znęcania się nadawano po wejściu w życie kodeksu karnego z 1969 r. Jak podkreślał K. Buchała znęcanie się to takie oddziaływanie fizyczne lub psychiczne na inną osobę, które powoduje u niej cierpienie fizyczne lub dotkliwie cierpienia moralne, stany frustracji, trwające przez dłuższy czas, czyli wywołane nie jednym czynem, ale powtarzanym, rozciągniętym w czasie zespołem czynności³⁹⁶. Próby zdefiniowania pojęcia są nadal podejmowane i polegają w szczególności na uzupełnianiu katalogu zachowań wypełniających znamiona fizyczne lub psychiczne.

Znęcanie się fizyczne obejmuje w szczególności takie zachowania jak: bicie, kopanie, duszenie, popychanie, targanie za włosy, wykręcanie rąk, opluwanie, rzucanie o ścianę lub podłogę, wiązanie rąk lub nóg, wystawianie na zimno lub ciepło, zamykanie w ciemnym lub ciasnym pomieszczeniu, zmuszanie do pożycia przy dzieciach, molestowanie seksualne, zmuszanie do wykonywania upokarzających czynności, przypalanie żelazkiem, papierosem, wyrzucanie z domu, zarażanie chorobą weneryczną lub wirusem HIV³⁹⁷.

Znęcanie psychiczne może polegać np. na znieważaniu, groźbach bezprawnych, straszaniu, wyszydzaniu, poniżaniu, sprowadzaniu alkoholików lub prostytutek do mieszkania³⁹⁸, upokarzaniu, używaniu obelg, okazywaniu pogardy, lekceważeniu, nieodzywaniu się, kontrolowaniu, ograniczaniu kontaktów, izolacji, ciągłym niepokojeniu, demoralizacji, wszczynaniu awantur, zmuszaniu do przebywania poza domem, odmawianiu zaspakajania podstawowych potrzeb (jedzenia, picia, fizjologicznych)³⁹⁹. Według S. Hysia znęcanie się fizyczne polega na zadawaniu bólu fizycznego oddziałującego ujemnie na człowieka, które nie musi wiązać się z uszkodzeniem ciała lub naruszeniem nietykalności cielesnej, bowiem o znęcaniu się decydować będzie sposób traktowania ofiary zmierzający do pogorszenia jej stanu zdrowia. Znęcanie się psychiczne natomiast polega na zadawaniu dotkliwych cierpień,

³⁹⁵ A. Ratajczak, *Przestępstwo znęcania się pod wpływem alkoholu nad rodziną i osobami zależnymi, Studium z zakresu kryminologii i prawa karnego*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Prace Wydziału Prawa, Poznań 1964, s. 209-210.

³⁹⁶ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989, s. 650.

³⁹⁷ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, t. 1, Komentarz do art. 117-221*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, Warszawa 2010, s. 1195.

³⁹⁸ *Ibidem*, s. 1196.

³⁹⁹ J. Lachowski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz, wyd. III*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020, komentarz do art. 207 k.k., LEX/el. 2020.

które oddziałują szkodliwie na przeżycia psychiczne człowieka, a intensywność i miara wyrządzonych cierpień psychicznych jest dokonywane na podstawie konkretnego stanu faktycznego i okoliczności współistniejących z tym stanem⁴⁰⁰. Warto podkreślić, że przestępstwo znęcania się co do zasady może obejmować również zachowania legalne, które z powodu nacechowania ich złośliwością sprawcy i chęcią upokorzenia swojej ofiary w celu doprowadzenia do dodatkowych cierpień psychicznych nabierają walorów przestępstwa, np. złośliwe wyłączenie energii elektrycznej⁴⁰¹.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy zakresu znaczeniowego definicji znęcania się katalog zachowań, które wypełniają znamię czasownikowe znęca się jest otwarty, bowiem na podstawie podejmowanych zachowań przez sprawców trudno jest stworzyć zamkniętą listę takich działań i zaniechań. Oznacza to, że zachowania kwalifikowane jako znęcanie się każdorazowo będą podlegały ocenie przez organy wymiaru sprawiedliwości karnej w zależności od występujących okoliczności faktycznych w danej sprawie. Konkretnie okoliczności faktyczne decydują również o tym na którą sferę (fizyczna, psychiczna) oddziaływało zachowanie sprawcy i decydują o ich zaklasyfikowaniu, np. niedostarczanie pożywienia, wyrzucanie z domu. Coraz częściej zachowania przybierają różnorodne formy, dlatego też wprowadzenie zamkniętego katalogu stanowiłoby ograniczenie i brak należytej ochrony prawnokarnej.

Jako punkt wyjścia dla analizy orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie wykładni pojęcia znęcania się, należy przyjąć wytyczne wymiaru sprawiedliwości z uchwały z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75 wydane w zakresie prawnokarnej ochrony rodziny. Według zawartej definicji, przestępstwo znęcania stanowi rażące naruszenie obowiązków rodzinnych i oznacza działanie lub zaniechanie, polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dotkliwych cierpień moralnych, powtarzającym się albo jednorazowym, lecz intensywnym i rozciągniętym w czasie⁴⁰². Co więcej Sąd Najwyższy wskazał, że określenie to oznacza zazwyczaj zachowanie złożone z jednorodnych lub wielorodnych pojedynczych czynności naruszających różne dobra, m.in. nietykalność cielesną, godność osobistą, mienie, które systematycznie się powtarzają. Całość takiego postępowania określonego zbiorowo,

⁴⁰⁰ S. Hypś, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, s. 834.

⁴⁰¹ Ibidem, s.834.

⁴⁰² Uchwała Pełnego Składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, nr 7-8, poz. 86 - teza 2.

którego poszczególne fragmenty mogą wypełniać znamiona różnych występów stanowi odmienny, odrębny typ przestępstwa, który jest zagrożony surowszą karą. Wyjątkowo za znęcanie się można uznać postępowanie wprawdzie ograniczone do jednego zdarzenia, zwarte czasowo i miejscowo, lecz odznaczające się intensywnością w zadawaniu dolegliwości fizycznych lub psychicznych, a zwłaszcza złożone z wielu aktów wykonawczych rozciągniętych w czasie⁴⁰³.

W przywołanej uchwale zwraca uwagę ocenna, niesprecyzowana kwestia intensywności powodowania dolegliwości u pokrzywdzonego, która wielokrotnie powtarzana była w innych orzeczeniach Sądu Najwyższego⁴⁰⁴. W wyroku z dnia 6 sierpnia 1996 r. Sąd Najwyższy wskazał, że nie wyczerpuje znamion czynu zabronionego przestępstwa znęcania się zachowanie sprawcy, które nie powoduje u ofiary poważnego bólu fizycznego lub cierpienia moralnego, stawiając dodatkowo wymóg, tak aby zachowaniu sprawcy towarzyszyła intensywność, dotkliwość i poniżanie w eskalacji ponad miarę oraz cel przewidziany w pojedynczych czynnościach naruszających różne dobra chronione prawem⁴⁰⁵.

Zasadniczo w doktrynie podziela się stanowisko prezentowane w linii orzeczniczej Sądu Najwyższego co do konieczności wystąpienia dodatkowych wymogów charakteryzujących cierpienia fizyczne i psychiczne. Jak słusznie uznał A. Tobis intencją Sądu Najwyższego wprowadzającego pojęcie dotkliwości cierpień moralnych w uchwale z dnia 9 czerwca 1976 r. była eliminacja z prowadzonych postępowań spraw błahych, chociaż jakie to cierpienia, kiedy i w jakich warunkach do nich dochodzi nie odnajdziemy w orzecznictwie. Wobec braku kryteriów takiej oceny decyzja będzie należeć do składu orzekającego w każdej konkretnej sprawie na podstawie występującego stanu faktycznego⁴⁰⁶. Znacznie szerszą definicję przedstawiła V. Konarska-Wrzosek podkreślając, że dla uznania zachowania za znęcanie się konieczne jest aby zachowanie polegało na zadawaniu przez dłuższy czas, bądź wielokrotnie dotkliwych cierpień ciała lub psychice i wykraczało poza ramy racjonalnego postępowania względem ofiary. Ponadto ustawodawca nie dokonuje różnicy w stopniu zadawanych dolegliwości w zależności od znęcania się fizycznego czy psychicznego

⁴⁰³ Ibidem.

⁴⁰⁴ Por. m.in. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2000 r., WA 37/00, LEX nr 332949; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2003 r., IV KKN 312/99, LEX nr 77436.

⁴⁰⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 sierpnia 1996 r., WR 102/96, LEX nr 26355.

⁴⁰⁶ A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie...*, s. 39-40.

oraz warunku intensywności, co powoduje, że są one równorzędnymi podstawami pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej⁴⁰⁷. Nie mogę zgodzić się z przedstawionym poglądem, ponieważ wprowadza on dodatkową przesłankę w zakresie wykroczenia poza ramy racjonalności działania przez sprawcę, o której nie ma mowy w przepisie art. 207 k.k., jak również w dotychczasowym orzecznictwie. Krytycznie do powyższego poglądu odnoszą się A. Wąsek i J. Warylewski słusznie twierdząc, że termin znęcanie się nie wskazuje na przesłanki wspomniane przez autorkę, a zdarzają się przypadki, gdzie występuje pewna racjonalność działania u sprawcy, np. działanie celem wymuszenia określonego zachowania⁴⁰⁸.

Nie ulega wątpliwości, że uznanie określonego zachowania za przestępstwo wyczerpujące znamiona art. 207 k.k. uzależnia się od zaistnienia dodatkowych przesłanek w postaci dotkliwości cierpienia i ich intensywności, co prowadzi w oczywisty sposób do zawężenia zakresu stosowania przepisu z art. 207 k.k. Dlatego też przedmiotowe i podmiotowe znamiona przestępstwa znęcania się powinny być interpretowane na zasadach ogólnych i stosowane w sposób restryktywny, natomiast spełnienie warunku przyjęcia znęcania fizycznego lub psychicznego przedstawione w sposób wyraźny i oczywisty⁴⁰⁹. Do kryteriów weryfikujących dolegliwość oraz stopień natężenia intensywności cierpienia należy ocena obiektywna oraz subiektywne odczucie pokrzywdzonego, które zawarte są w pojęciu znęcania się. Jak wynika z wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25 marca 1998 r., II Aka 40/98, gdy taki stan lub odczucia pokrzywdzonego nie zostaną wyrażone w postępowaniu karnym, a brak jest innej możliwości ustalenia, to nie można przypisać sprawcy znęcania się. Zdarza się, że pewne zachowania sprawcy należą do obyczaju środowiska lub są reakcją na prowokowanie albo środkiem do wymuszenia od ofiary poprawnego zachowania się⁴¹⁰. Pojęcie znęcania się należy interpretować zgodnie z zasadami rozumienia, które są właściwe dla danego społeczeństwa. Brak określenia kryteriów oceny i kwalifikowania powoduje, że musimy posługiwać się społecznym pojmowaniem, odczuciem i oceną⁴¹¹. Według M. Szewczyk o przyjęciu znęcania się rozstrzygają więc

⁴⁰⁷ V. Konarska-Wrzošek, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 984.

⁴⁰⁸ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1198.

⁴⁰⁹ Ibidem, s. 1199.

⁴¹⁰ LEX nr 35158.

⁴¹¹ H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w projekcie kodeksu karnego*, Przegląd Prawa Karnego 1995, nr 12, s. 40.

społecznie akceptowane wartości wyrażające się w normach etycznych i kulturowych. Nie jest wystarczające odczucie samego pokrzywdzonego, a przede wszystkim jego cech osobowościowych, podatności na ból, wrażliwości, stanu psychicznego. Należy również uwzględnić odczucie wzorowego obywatela, czyli człowieka o właściwym stopniu socjalizacji i wrażliwego na krzywdę drugiej osoby⁴¹². Za K. Siwek należy także podkreślić, że sama perspektywa obiektywna, w tym odwołująca się nawet do wzorcowego obywatela nie wystarczy do ustalenia, czy sprawca wypełnił znamiona strony przedmiotowej przestępstwa znęcania się. Na gruncie art. 207 k.k. dotkliwe cierpienia mają być przecież cierpieniami konkretnego pokrzywdzonego, a nie jakiegoś bliżej nieokreślonego abstrakcyjnego wzorcowego obywatela. Podsumowując normatywne znamie „znęca się” nie ma wyłącznie obiektywnej istoty⁴¹³.

Na uwagę zasługuje jeszcze zagadnienie jednorazowości cierpienia. Generalnie przyjmuje się, że zachowanie sprawcy przestępstwa znęcania się zasadniczo ma charakter wielorazowy. „Znęcanie” składa się z zachowań złożonych z jednorodząjowych lub wielorodząjowych pojedynczych czynności, które naruszają różne dobra i systematycznie powtarzają się. Jednak większość autorów podziela stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w przytoczonej wcześniej uchwale z dnia 9 czerwca 1976 r., że znęcaniem się może być również zachowanie jednorazowe, ale intensywne i rozciągnięte w czasie⁴¹⁴. Z uwagi na wieloczynowy charakter przestępstwa znęcania się w doktrynie i judykaturze przyjmuje się, że z reguły nie będą miały do niego zastosowania instytucje czynu ciągłego (art. 12 k.k.) i ciągu przestępstw (art. 91

⁴¹² M. Szewczyk, J. Jodłowski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, s. 860.

⁴¹³ K. Siwek, *W sprawie skutkowego...*, s. 78-79.

⁴¹⁴ Zbliżony pogląd został wyrażony w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 1971 r., I KR 149/71, OSNPG 1971, nr 12, poz. 238 traktujący o tym, że znęcanie się jest działaniem złożonym zazwyczaj z wielu fragmentów wykonawczych działania przestępczego, jednak nie wykluczył przyjęcia działania jednorazowego, jeśli intensywnością swą oraz zadawaniem cierpień realizuje stan faktyczny powszechnie rozumiany jako znęcanie się. Por. A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie...*, s. 44; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie...*, s. 136; A. Grządkowski, *Przestępstwo znęcania się w praktyce wymiaru sprawiedliwości – wybrane zagadnienia*, *Studia Iuridica Lublinensia* 2010, nr 13, s. 180; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1197; L. Gardocki (red.), T. Gardocka, D. Jagiełło, *Kodeks karny. Krótki komentarz dla studiujących*, Warszawa 2020, s. 263.

k.k.)⁴¹⁵. Jedynie wyjątkowo konstrukcje te mogą mieć zastosowanie w sytuacji, gdy zachowania składające się na znęcanie się przerywane były dłuższymi odcinkami czasu⁴¹⁶.

Na przestępstwo z art. 207 k.k. nie ma wpływu stosowanie przez ofiary środków obronnych. Działanie sprawcy pozostaje znęcaniem niezależnie od faktu, czy osoba nad którą sprawca znęca się sprzeciwia się mu i próbuje bronić, czy też nie, a ewentualna obrona podejmowana przez ofiarę nie prowadzi do pozbawienia w zachowaniu sprawcy cech zachowania bezprawnego. Takie postępowanie ofiar należy do usprawiedliwionych, gdyż jego celem jest obrona przed bezprawnym zamachem na dobro prawne⁴¹⁷.

Pojęcie znęcanie się na gruncie art. 207 k.k. zawiera w sobie istnienie przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną, której nie może się ona przeciwstawić lub może to uczynić w niewielkim stopniu⁴¹⁸. Należy sądzić, że choć typowym zazwyczaj występującym elementem towarzyszącym przestępstwu znęcania się jest wystąpienie przewagi po stronie sprawcy w formie psychicznej, fizycznej lub psychofizycznej, jednak nie jest to warunek bezwzględnie konieczny, bez którego nie dojdzie do realizacji ustawowych znamion czynu zabronionego z art. 207 k.k.⁴¹⁹. Znane są w praktyce prowadzonych postępowań przypadki, kiedy to sprawca jest słabszy od ofiary, jednakże poprzez wykorzystanie kontekstu sytuacji zyskuje możliwość znęcania się. Jako przykład można podać osobę w stanie nietrzeźwości, która wszczyna awantury i faktycznie może okazać się, że jest mniej sprawna fizycznie i intelektualnie od ofiary, która nie reaguje na znęcanie się, ponieważ nie chce potęgować agresji sprawcy⁴²⁰. Nie można wykluczyć również takiego stanu faktycznego, kiedy to sprawca znęca się pod nieobecność ofiary, np. złośliwe niszczenie przedmiotów domowych. W takiej sytuacji

⁴¹⁵ S. Hypś, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, s. 836; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1201-1202; J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny...*, red. R. A. Stefański, s. 1407; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 27 marca 2012 r., II Aka 13/12, LEX nr 1210833.

⁴¹⁶ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1202.

⁴¹⁷ J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny...*, red. R. A. Stefański, s. 1408; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2006 r., WA 15/06, OSNwSK 2006, poz. 910.

⁴¹⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90, OSP 1992 nr 4, poz. 78.

⁴¹⁹ J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny...*, red. R. A. Stefański, s. 1409.

⁴²⁰ I. Kozłowska-Miś, M. Mozgawa, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r.*, V KRN 96/90, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 1993, nr 1-2, s. 58.

trudno mówić o zaistnieniu przewagi sprawcy nad ofiarą z uwagi, że w chwili działania ofiara nie była obecna, a o zdarzeniu dowiedziała się później.

W kontekście przedstawionych powyżej przykładów uzasadniony jest pogląd, że występują sytuacje, kiedy element przewagi sprawcy w ogóle nie wystąpi z uwagi na to ofiara pomimo możliwości skutecznego przeciwstawienia się sprawcy, nie czyni tego z pewnych subiektywnych przyczyn⁴²¹. Płyne z tego wniosek, że element niemożności przeciwstawienia się sprawcy albo uczynienia tego w nieznacznym stopniu nie jest *conditio sine qua non* dla bytu przestępstwa z art. 207 k.k., a co więcej można domniemywać, że brak tego elementu w znacznej części przypadków jest regułą, a nie wyjątkiem⁴²².

3.2.2.2. Przedmiot czynności wykonawczej

Na gruncie art. 207 § 1 k.k. przedmiot czynności wykonawczej stanowi ściśle określona kategoria osób, takich jak osoba najbliższa oraz osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy. W typie kwalifikowanym art. 207 § 1a k.k. jest to kategoria osób nieporadnych ze względu na swój wiek, stan psychiczny lub fizyczny. W wyniku nowelizacji dokonanej ustawą z 23 marca 2017 r. *o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego*⁴²³ ze znamion art. 207 k.k. zostało usunięte pojęcie małoletniego, a zatem osoby, która nie ukończyła 18 lat. Nie oznacza to jednak, że osoby małoletnie utraciły ochronę prawnokarną przed czynami w postaci znęcania się, ponieważ małoletni mieści się w zakresie pojęciowym osoby najbliższej albo osoby pozostającej w stałym lub przemijającym stosunku zależności, jak również w kategorii osoby nieporadnej ze względu na wiek.

Kategoria osób najbliższych została omówiona w rozdziale I w ramach elementów ustawowej definicji przemocy w rodzinie. Pojęcie stosunku zależności występowało w Kodeksie karnym z 1932 r. w art. 246 opisującym przestępstwo znęcania się, a następnie w art. 184 Kodeksu karnego z 1969 r. Komisja Kodyfikacyjna z 1932 r. wskazywała, że osoba wobec której pokrzywdzony pozostaje w stosunku zależności wykazuje faktyczną i formalną przewagę w celu pokrzywdzenia. Ten

⁴²¹ Cyt. za: M. Mozgawa, *Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się...*, s. 117.

⁴²² I. Kozłowska-Miś, M. Mozgawa, *Glosa...*, s. 59.

⁴²³ Dz. U. z 2017 r. poz. 773.

stosunek zależności może być stały lub przemijający, a istotne jest, aby działanie przestępne podjęte było z nadużyciem tego stosunku⁴²⁴. Współcześnie w literaturze przedmiotu powołuje się na definicję zawartą w wytycznych Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, gdzie stwierdzono, że stosunek zależności zachodzi, gdy pokrzywdzony nie jest zdolny z własnej woli przeciwstawić się znęcaniu i znosi je z obawy przed pogorszeniem swoich dotychczasowych warunków życiowych (np. utrata środków utrzymania, pracy, mieszkania, zerwanie współżycia ze sprawcą), przy czym stosunek tego rodzaju może istnieć z mocy prawa (np. w razie ustanowienia opieki lub umieszczenia w rodzinie zastępczej) lub na podstawie umowy (np. pomiędzy pracodawcą a pracownikiem, najemcą lokalu a wynajmującym), jak również może wynikać z sytuacji faktycznej, stwarzającej dla sprawcy sposobność znęcania się przy wykorzystaniu nad ofiarą przewagi, jaką mu daje łącząca ich więź materialna, osobista lub uczuciowa⁴²⁵. A. Ratajczak stwierdził, że stosunek zależności może pochodzić *ex lege, ex contractu i ex variis causarum figuris* oraz może mieć swoje źródło w prawie publicznym, prawie rodzinnym, umowie, stosunku faktycznym, który powstał z woli osoby zależnej, bądź bez jej woli (dziecko zależne od opiekuna)⁴²⁶.

Stosunek zależności może być trwały lub przemijający. Czas trwania zależności nie może być zbyt krótki, jednakże trudno jest określić skonkretyzowaną miarę czasu, bowiem zależy ona od określonej faktycznej sytuacji. Ważne jest jednak, aby taki stosunek istniał w chwili działania przestępnego⁴²⁷. Pozostawanie w stałym stosunku zależności od sprawcy może polegać na wspólnym mieszkaniu, korzystaniu ze środków utrzymania dostarczanych przez sprawcę, pozostawanie pod prawną lub faktyczną

⁴²⁴ Projekt kodeksu karnego w redakcji przyjętej w drugim czytaniu w Sekcji Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej. *Uzasadnienie części szczególnej*, Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja Prawa Karnego, tom V, zeszyt 4, Warszawa 1930 r., s. 190.

⁴²⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, nr 7-8, poz. 86 - teza 3; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie...*, s. 130-131; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1203; S. Hypś, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, s. 836; J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny...*, red. R. A. Stefański, s. 1410; M. Szewczyk, J. Jodłowski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II...*, red. W. Wróbel, A. Zoll, s. 865; M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2019, s. 697.

⁴²⁶ A. Ratajczak, *Przestępstwo znęcania się pod wpływem...*, s. 198-199.

⁴²⁷ A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie...*, s. 52.

opieką⁴²⁸. Przemijający stosunek zależności może istnieć np. podczas obozu sportowego⁴²⁹.

Osobą pokrzywdzoną przestępstwem znęcania się może być też osoba nieporadna ze względu na jej wiek, stan fizyczny lub psychiczny. Pojęcie osoby nieporadnej ze względu na stan fizyczny lub psychiczny wprowadzono do przepisu określającego przestępstwo znęcania się w 1997 r., a zastąpiło ono znajdujący się w kodeksie karnym z 1969 r. termin „osoba bezradna”. Wymienione pojęcia uznać należy za synonimiczne. Zastąpienie nazwy „bezradna” określeniem „nieporadna” nie dezaktualizuje dotychczasowej wykładni⁴³⁰. Zachowuje zatem aktualność pogląd Sądu Najwyższego, zgodnie z którym bezradne są osoby, które z powodu swoich właściwości fizycznych: podeszłego wieku, kalectwa, obłożnej choroby, lub właściwości psychicznych (np. upośledzenie umysłowe) nie mają możliwości samodzielnie ani decydować o swoim losie, ani zmienić swojego położenia⁴³¹. Za osobę nieporadną można uznać też osobę, co do której zachodzą podstawy do ubezwłasnowolnienia całkowitego, która nie jest w stanie pokierować swoim postępowaniem wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii (art. 13 k.c.)⁴³². Przyjmuje się, że taka osoba znajduje się na poziomie rozwoju umysłowego dziecka w wieku poniżej 13 lat⁴³³. Do grona osób nieporadnych można zaliczyć również osoby wobec których zachodzą podstawy do ubezwłasnowolnienia częściowego. Są to osoby pełnoletnie, którym z powodu choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, potrzebna jest pomoc do prowadzenia ich spraw, lecz stan ten nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego (art. 16 k.c.)⁴³⁴. Z kolei uznaje się, że takie osoby znajdują się na poziomie rozwoju umysłowego dziecka w wieku powyżej 13 lat⁴³⁵.

⁴²⁸ L. Gardocki (red.), T. Gardocka, D. Jagiełło, *Kodeks karny...*, s. 263.

⁴²⁹ Ibidem, s. 263.

⁴³⁰ O. Górniok, [w:] *Kodeks Karny. Komentarz do art. 117-363, t. 2*, red. O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S. M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, Gdańsk 2005, s. 223.

⁴³¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNK 1976, Nr 7-8, poz. 86.

⁴³² M. Pokrzywa, *Wybrane aspekty prowadzenia postępowań przygotowawczych w sprawach o uprowadzenie małoletniego określonych art. 211 k.k.*, Warszawa 2009, s. 9.

⁴³³ J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się. Studium prawno karne i kryminologiczne*, Szczytno 2003, s. 58.

⁴³⁴ M. Pokrzywa, *Wybrane aspekty prowadzenia...*, s. 9.

⁴³⁵ R. A. Stefański, *Przestępstwo porzucenia (art. 187 k.k.)*, Prokuratura i Prawo 1997, nr 5, s. 43.

W wyniku nowelizacji dokonanej ustawą z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego w art. 207 § 1 k.k. wprowadzono typ podstawowy kryminalizujący dopuszczenie się czynu polegającego na znęcaniu się fizycznym lub psychicznym nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy. W § 1a wprowadzono typ kwalifikowany znęcania się fizycznego lub psychicznego nad osobą nieporadną ze względu na wiek, stan psychiczny lub fizyczny, usuwając w ten sposób z typu podstawowego pojęcie małoletniego. Analiza dokonanych zmian powoduje zajęcie stanowiska, że osoby w podeszłym wieku oraz osoby małoletnie stanowią przedmiot wzmożonej ochrony karnoprawnej z art. 207 § 1a k.k., jednak wydaje się, że nie każda osoba małoletnia i w podeszłym wieku jest nieporadna. Ocena stopnia nieporadności może być zróżnicowana w zależności od właściwości i stopnia rozwoju danej osoby będącej pokrzywdzonym⁴³⁶. Podnosi się w doktrynie, że nieporadność to okoliczność faktyczna, która wymaga każdorazowo indywidualnego stwierdzenia i może ona mieć charakter stały lub przemijający⁴³⁷. W niektórych sytuacjach można zakładać, że chociaż osoba, która co do zasady funkcjonuje społecznie poprawnie, nie będzie w stanie ze względu na swoje właściwości poradzić sobie ze wszystkimi działaniami i wydarzeniami⁴³⁸.

Ustawodawca nie wymaga, aby nieporadność była przemijająca lub trwała, tak jak to czyni w przypadku stosunku zależności. Może ona zatem być chwilowa. W rachubę wchodzić mogą takie sytuacje, jak np. matka karmiąca dziecko, kobieta rodząca, epileptyk w czasie ataku choroby⁴³⁹. Nie wymaga również występowania między sprawcą a ofiarą (osobą nieporadną) stosunku zależności bądź stosunku bliskości wynikającego z art. 115 § 11 k.k. Źródłem nieporadności może być sam pokrzywdzony w tym sensie, że za nieporadnego należy uznać także np. osobę odurzoną alkoholem lub środkami narkotycznymi⁴⁴⁰.

⁴³⁶ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Mozgawa, s. 598.

⁴³⁷ S. Hypś, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, s. 1107.

⁴³⁸ Ibidem, s. 1107.

⁴³⁹ J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny...*, red. R. A. Stefański, s. 1410.

⁴⁴⁰ Tak: Wyrok Sądu Rejonowego w Puławach z dnia 5 listopada 2019 r., II K 626/18, LEX nr 2747653.

3.2.3. Podmiot

W typie podstawowym przestępstwo stypizowane w art. 207 § 1 k.k., gdzie pokrzywdzonym jest osoba najbliższa albo osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy w całości ma charakter indywidualny. W typie kwalifikowanym z art. 207 § 1a k.k., gdy pokrzywdzony zalicza się do kategorii osób nieporadnych ze względu na ich wiek, stan psychiczny lub fizyczny, znęcanie się jest przestępstwem powszechnym, które popełnić może każdy o czym świadczy zwrot „kto” użyty w treści przepisu.

3.2.4. Strona podmiotowa – postacie zamiaru

W zakresie strony podmiotowej przestępstwo znęcania ma wyłącznie charakter umyślny⁴⁴¹, jednak istnieje spór co do tego, czy można je popełnić tylko w zamiarze bezpośrednim, czy również ewentualnym. Za przyjęciem stanowiska, że do zaistnienia znęcania się niezbędny jest zamiar bezpośredni przedstawiciele doktryny wskazują, że nie można znęcać się z zamiarem ewentualnym, gdyż znęcanie się to zadawanie innemu cierpienia i odczuwanie z tego określonej satysfakcji⁴⁴². Podobne stanowisko prezentował W. Świda, który twierdził, że znęcanie się jest to przestępstwo umyślne, które może być popełnione tylko w zamiarze bezpośrednim, bowiem znęcanie się wyraża się w chęci zadawania cierpienia pokrzywdzonemu, nie zaś w godzeniu się na taki charakter swego zachowania się.⁴⁴³ O. Górniok twierdzi, że o ograniczeniu strony podmiotowej umyślności w postaci zamiaru bezpośredniego przesądza znamię czasownikowe znęca się. Zawiera się w nim bowiem chęć zadawania cierpienia ofierze i dla jego realizacji samo godzenie się sprawcy na taki jego efekt nie wystarczy⁴⁴⁴. Natomiast A. Tobis uważa, że przyjęcie za uzasadniony zamiaru ewentualnego zbyt rozszerza zakres odpowiedzialności za przestępstwo znęcania się. Stwierdza, że to przestępstwo wyraźnie podąża w kierunku zamiaru bezpośredniego, o czym świadczą powtarzalność

⁴⁴¹ A. Marek, V. Konarska-Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 568.

⁴⁴² J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1979, s. 410.

⁴⁴³ W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1989, s. 464.

⁴⁴⁴ O. Górniok, [w:] *Kodeks Karny. Komentarz...*, red. O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S. M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, s. 222.

działań sprawcy, utrzymujący się dłużej stan podmiotowy sprawcy skierowany na wyrządzenie dolegliwości ofierze i ujemne nastawienie do niej⁴⁴⁵.

Niektórzy autorzy zasadnie opowiadają się za przyjęciem jako jednego ze znamion przestępstwa znęcania się umyślności także w postaci zamiaru ewentualnego⁴⁴⁶ i dzielają argumentację prezentowaną przez Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75 w której stwierdził, że cechą podmiotową znęcania się jest umyślność, która w zasadzie występuje w postaci zamiaru bezpośredniego, wyrażającego się w chęci wyrządzenia krzywdy fizycznej lub moralnej, dokuczenia, poniżenia, obojętnie z jakich pobudek. Nie można jednak wyłączyć popełnienia niekiedy przestępstwa określonego w art. 184 k.k. z 1969 r. (obecny 207 k.k.) z zamiarem ewentualnym. W takim wypadku niezbędne jest ustalenie na podstawie konkretnych okoliczności, że sprawca, dążąc bezpośrednio do innego celu, jednocześnie godził się na wyrządzenie pokrzywdzonemu dotkliwych przykrości oraz cierpień np. przy nadmiernym, szkodliwym dla zdrowia fizycznego i psychicznego, karceniu dzieci w celach wychowawczych⁴⁴⁷.

Przychylając się do możliwości wystąpienia znamion ustawowych przestępstwa znęcania się w obu postaciach zamiaru należy opowiedzieć się za twierdzeniem prezentowanym przez A. Wąska i J. Warylewskiego uznającym, że pojęcie znęcania się jest tak dalece zabarwione pod względem podmiotowym, aby uważać, iż wykluczony jest zamiar ewentualny jest po prostu nadinterpretacją⁴⁴⁸. Słuszny jest również pogląd A. Ratajczaka, który wskazał, że pojęcie znęcania się nie podkreśla w żaden sposób znamiennego celu, do którego sprawca powinien zmierzać, ani żadnych szczególnych pobudek bądź motywów, którymi powinien się on kierować. Z etymologicznego punktu

⁴⁴⁵ A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie...*, s. 53-54.

⁴⁴⁶ A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie...*, s. 141; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1206; M. Szewczyk, J. Jodłowski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II...*, red. W. Wróbel, A. Zoll, s. 875; M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Mozgawa, s. 694; V. Konarska-Wrzosek, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 986; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 284; A. Marek, V. Konarska-Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 568.

⁴⁴⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNK 1976, nr 7-8, poz. 86, pkt. 2. Podobny pogląd w zakresie niezasadnego ograniczania strony podmiotowej przestępstwa znęcania się jedynie do zamiaru bezpośredniego został wyrażony w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, LEX nr 1663408 oraz w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 2017 r., III KK 157/17, LEX nr 2329441.

⁴⁴⁸ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1206.

widzenia o znęcaniu można mówić nie tylko wtedy, gdy sprawca znęca się ze złościwości czy sadyzmu albo gdy jego wyłącznym celem jest pokrzywdzenie osoby zależnej, ale także wtedy, gdy sprawca bijąc na przykład swoją ofiarę, kieruje się zwykłym gniewem, podnieceniem, poczuciem własnej siły, strachem przed atakiem ofiary, źle pojętymi względami wychowawczymi, bądź gdy jego zachowanie stanowi reakcję na niewłaściwe postępowanie pokrzywdzonego⁴⁴⁹. Ponadto występujące w orzecznictwie nieuznawanie zamiaru ewentualnego w zakresie znamion czynu zabronionego znęcania się jest nieuzasadnione, ponieważ zarówno treść przepisu art. 207 k.k., jak i dotychczasowe orzecznictwo Sądu Najwyższego nie dało argumentu do stosowania zawężającej wykładni pojęcia znęcania się.

3.2.5. Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się w typie kwalifikowanym (art. 207 § 1a, 2 i 3 k.k.)

W ramach typizacji przestępstw można wyróżnić podział na typ podstawowy oraz typ uprzywilejowany lub kwalifikowany. Typ podstawowy określa zasadniczą postać przestępstwa, natomiast typ kwalifikowany charakteryzuje się występowaniem szczególnych okoliczności czynu, sposobem działania sprawcy lub następstwa czynu, które odznaczają się wyższym ładunkiem stopnia społecznej szkodliwości i wyższą sankcją karną. Przestępstwo z art. 207 k.k. charakteryzuje się występowaniem trzech typów kwalifikowanych. Pierwszy z typów kwalifikowanych został wprowadzony w art. 207 § 1a k.k. ustawą z dnia 23 marca 2017 r. *o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego* i odnosi się do znęcania się fizycznego lub psychicznego nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny. W § 2 zawarty jest kwalifikowany typ znęcania się z uwagi na szczególne okrucieństwo sprawcy. W § 3 przewidziano kolejny typ kwalifikowany, gdy następstwem czynu znęcania się fizycznego lub psychicznego określonego w § 1, 1a lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie. Typ kwalifikowany przestępstwa z art. 207 § 1a k.k. odnoszący się do znęcania fizycznego lub psychicznego nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny ma charakter powszechny, formalny

⁴⁴⁹ A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie...*, s. 141; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, LEX nr 1663408.

i może być popełnione w wyniku działania lub zaniechania. W zakresie strony podmiotowej może być ono popełnione umyślnie w zamiarze bezpośrednim jak i ewentualnym⁴⁵⁰. Pojęcie osoby nieporadnej ze względu na jej wiek, stan fizyczny lub psychiczny zostało omówione w toku rozważań na temat przedmiotu czynności wykonawczej. Za popełnienie przestępstwa z § 1a k.k. sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

Podwyższoną karalność znęcania się fizycznego i psychicznego w art. 207 § 2 k.k. (na karę pozbawienia wolności od roku do lat 10), uzasadnia okoliczność popełnienia czynu zabronionego ze szczególnym okrucieństwem. Przestępstwo ma charakter powszechny, formalny i może być popełnione zarówno przez działanie, jak i zaniechanie. Większość przedstawicieli doktryny dopuszcza możliwość popełnienia tego przestępstwa w zamiarze bezpośrednim i ewentualnym, jednak zdarzają się poglądy opowiadające za tym, że typ kwalifikowany przestępstwa znęcania się ze szczególnym okrucieństwem można popełnić jedynie w postaci zamiaru bezpośredniego⁴⁵¹. Ten typ kwalifikowany wymaga od sprawcy umyślności, jednak o ile znęcanie się jest zachowaniem intencjonalnym (zamiar bezpośredni), to o tyle jego warunki podmiotowe wypełnia również sytuacja, kiedy sprawca godzi się z możliwością, że jego zachowanie może wypełnić znamię szczególnego okrucieństwa (zamiar ewentualny)⁴⁵². Typ kwalifikowany z art. 207 § 2 k.k. wykorzystuje znamię szczególnego okrucieństwa, co wiąże się z faktem, że wysoce ocenne znamię znęca się zostało uzupełnione dodatkowo jeszcze bardziej ocennym znamieniem szczególnego okrucieństwa, co powoduje nadwyręzenie zasady *nullum crimen sine lege certa* i może sprzyjać rozbieżnościom praktyki stosowania przepisu⁴⁵³. Ustawodawca stosuje znamię szczególnego okrucieństwa nie tylko do przestępstwa z art. 207 § 2 k.k., ale również do innych przestępstw, np. do zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem w art. 148 § 2 pkt. 1 k.k., zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem w art. 197 § 4 k.k., znęcania się

⁴⁵⁰ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Mozgawa, s. 598.

⁴⁵¹ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Mozgawa, s. 695; J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny...*, red. R. A. Stefański, s. 1410.

⁴⁵² A. Marek, V. Konarska-Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 569; Z. Siwik, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Filar, s. 1288; V. Konarska-Wrzosek, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 990; M. Szewczyk, J. Jodłowski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II...*, red. W. Wróbel, A. Zoll, s. 876; J. Lachowski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2018, s. 997.

⁴⁵³ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1206.

ze szczególnym okrucieństwem nad pozbawionym wolności w art. 247 § 2 k.k.. Ponadto w art. 189 § 3 k.k. mowa jest o pozbawieniu wolności ze szczególnym udręczeniem, a w art. 252 § 2 k.k. mowa jest o szczególnym udręczeniu wobec zakładnika. Szczególne okrucieństwo należy do znamion, które są przez ustawodawcę konsekwentnie włączane w zakres kwalifikowanych typów przestępstw⁴⁵⁴. Odnosząc się do wykładni językowej, a dokładnie dyrektywy tożsamości znaczeniowej należy w analogiczny sposób interpretować zwroty o jednakowym brzmieniu występujące w tym samym akcie prawnym⁴⁵⁵. Słusznie wskazuje się jednak w doktrynie, że z uwagi na różnice w charakterze i przedmiotach ochrony tych czynów, ich znamiona kwalifikujące nabierają specyficznego znaczenia, a to powinno skłaniać do zachowania ostrożności przy przenoszeniu na grunt art. 207 § 2 k.k. wyników wykładni dokonanej przy analizie wymienionych przestępstw w zakresie terminu szczególne okrucieństwo oraz szczególne udręczenie⁴⁵⁶.

Brak występowania definicji legalnej szczególnego okrucieństwa powoduje, że do określenia znaczenia tego terminu należy odwoływać się do tez prezentowanych w doktrynie i w orzecznictwie. Szczególne okrucieństwo polega na wyjątkowym sposobie działania – drastycznym, bezlitosnym, sprawiającym pokrzywdzonemu szczególnie dotkliwy ból fizyczny lub powodującym wyjątkowo silne cierpienia moralne⁴⁵⁷. Jak wskazuje A. Marek, do istoty szczególnego okrucieństwa należy zadawanie pokrzywdzonemu dużych cierpień (dotkliwe bicie, torturowanie) przekraczających swoją intensywnością określone w typie podstawowym pojęcie znęcania się. W ocenie trzeba uwzględnić podatność na wiktyimizację i możliwości obrony ze strony pokrzywdzonego. Dlatego też dotkliwe znęcanie się nad małym dzieckiem, osobą kaleką, starszą lub bezradną oraz nad kobietą w ciąży z reguły należy traktować jako znęcanie się wypełniające znamiona szczególnego okrucieństwa⁴⁵⁸.

⁴⁵⁴ A. M. Kania, *Znamie „szczególne okrucieństwa” w orzecznictwie sądowym*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, Tom XXV, Wrocław 2009, nr 25, s. 33-34.

⁴⁵⁵ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2019, s. 247.

⁴⁵⁶ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1207; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 kwietnia 2001 r., II AKa 59/01, LEX nr 51177.

⁴⁵⁷ R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005, s. 327.

⁴⁵⁸ A. Marek, V. Konarska-Wrzošek, *Prawo karne...*, s. 569, odmienny pogląd odnośnie faktu, że ofiarą znęcania było małe bezbronne dziecko, nie jest wystarczający do uznania, iż przestępstwo połączone było ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa wyraził Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z dnia 23 grudnia 2009 r., II AKa 369/09, LEX nr 574480.

Zdaniem V. Konarskiej-Wrzosek ze szczególnym okrucieństwem będziemy mieli do czynienia wtedy, gdy sprawca działa w sposób wyjątkowo brutalny, perfidny, wymyślny, bezwzględny, który przysparza ofierze cierpień przekraczających zwykłą miarę związaną z zadawaniem dolegliwości ciała lub psychice ofiary, mają na uwadze jej kondycję fizyczną, psychiczną oraz wiek. Przy ocenie zachowań sprawcy uwzględniane są osobnicze cechy ofiary, jak np. kalectwo, brzemienność, wiek, gdyż mogą sprawić, że identyczne zachowania wobec jednych ofiar będą oceniane jako szczególnie okrutne, a wobec innych takimi nie będą, np. bicie po ciele kobiety ciężarnej i osoby niebędącej w ciąży⁴⁵⁹.

Podsumowując szczególne okrucieństwo polega na stosowaniu wyjątkowo drastycznych i dotkliwych metod działania przez sprawcę, które powodują bardzo silne cierpienia fizyczne albo psychiczne u osoby pokrzywdzonej. Szczególne okrucieństwo jako cecha zachowania podejmowanego przez sprawcę wiąże się nie tyle ze skutkami czynu, co przede wszystkim z rodzajem i sposobem działania i powinno być analizowane w odniesieniu do konkretnej osoby, w kontekście jej stanu psychicznego i fizycznego⁴⁶⁰. Przy ocenie szczególnego natężenia dolegliwości zadawanych pokrzywdzonemu powinno brać się pod uwagę kryteria obiektywne, przyjmowane wtedy, gdy sprawca realizuje takie zachowania, które nie wzbudzają typowo nagannej oceny, jaka towarzyszyłaby zwykłej postaci znęcania się, ale wzbudzałoby szczególnie negatywną ocenę związaną z niezwykłą drastycznością i brutalnością zachowania sprawcy⁴⁶¹. Nie można całkowicie pominąć subiektywnego odbioru przedmiotowego czynu zabronionego przez osobę pokrzywdzoną. Ocena taka jest uzależniona od jego właściwości osobistych i wrażliwości oraz skutków znęcania się dla jego psychiki, przy czym niemal identyczne zachowanie wobec jednej osoby może nosić cechy szczególnego okrucieństwa, a wobec innej już nie będzie⁴⁶².

Inną kwalifikowaną postać przestępstwa znęcania się nad osobą najbliższą, pozostającą w stosunku zależności lub nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny stanowi targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie. Przestępstwo z art. 207 § 3 k.k. ma charakter powszechny i skutkowy, a jego skutkiem jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, przy czym zamach samobójczy

⁴⁵⁹ V. Konarska-Wrzosek, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 990.

⁴⁶⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 1970 r., IV KR 199/70, OSNKW 1971, nr 5, poz. 70.

⁴⁶¹ S. Hypś, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, s. 1106.

⁴⁶² Z. Siwik, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Filar, s. 1287.

może być zarówno usiłowany, jak i zakończony zgonem. Wyróżnia się ubocznym przedmiotem ochrony w postaci życia człowieka. Dla bytu przestępstwa z art. 207 § 3 k.k. bez znaczenia jest wynik zamachu samobójczego, natomiast rezultat targnięcia się na własne życie ma oczywiste znaczenie dla wymiaru kary sprawcy⁴⁶³. Jest to przestępstwo popełnione z tzw. winy kombinowanej przy określeniu istnienia związku przyczynowego między poszczególnymi elementami znęcania się a targnięciem się przez pokrzywdzonego na własne życie. Warunkiem odpowiedzialności sprawcy od strony przedmiotowej jest ustalenie związku przyczynowego między znęcaniem się a zamachem samobójczym ofiary, a od strony podmiotowej, objęcie tego kwalifikującego następstwa nieumyślnością, co oznacza, że sprawca umyślnie znęca się nad pokrzywdzonym, a następstwo w postaci targnięcia się na własne życie przewiduje albo powinien przewidywać⁴⁶⁴. Związku przyczynowego pomiędzy poszczególnymi fragmentami znęcania się a targnięciem się pokrzywdzonego na własne życie nie wyklucza fakt, że na decyzję samobójczą pokrzywdzonego oddziałują równolegle, oprócz znęcania się jeszcze inne okoliczności, np. pogłębiający się systematycznie stan zależności pokrzywdzonego od sprawcy lub pogarszający się stan nieporadności pokrzywdzonego⁴⁶⁵. W celu stwierdzenia znęcania się jako przyczyny takiego następstwa czynu z art. 207 § 3 k.k., wystarczy ustalenie, że bez tych aktów znęcania się pokrzywdzony nie zdecydowałby się na zamach samobójczy⁴⁶⁶. W nauce prawa karnego słusznie wskazuje się, że dla kwalifikacji art. 207 § 3 k.k. wystarczy wykazanie, że to znęcanie właśnie odegrało decydującą rolę w odbiorze swojej sytuacji życiowej jako beznadziejnej, z którą pokrzywdzony nie mógł sobie poradzić⁴⁶⁷. Jak wskazuje V. Konarska-Wrzosek na ogół bardzo rzadko zdarza się, że na samobójstwo wpływ ma wyłącznie jedna niekorzystna sytuacja życiowa. Zasadniczo jest to cały splot niekorzystnych doświadczeń życiowych, a jeśli do tego dochodzą akty znęcania się, które ostatecznie odgrywają decydującą rolę i wpływają na decyzję o samobójstwie to spełniony jest warunek następstwa czynu. Tylko w taki sposób należy interpretować związek przyczynowo-skutkowy, gdyż dalej idące wymagania w kierunku wyłączności znęcania się jako przyczyny są zupełnie niezyciowe, a przy tym nie wynikają

⁴⁶³ V. Konarska-Wrzosek, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 991.

⁴⁶⁴ M. Mozgawa, *Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się...*, s. 144.

⁴⁶⁵ Z. Siwik, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Filar, s. 1289.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, s. 1289.

⁴⁶⁷ V. Konarska-Wrzosek, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 991.

z ustawowego brzemienia przepisu⁴⁶⁸. Na kwestię oceny, czy znęcanie się mogło mieć wpływ na decyzję pokrzywdzonego o targnięciu się na własne życie zwraca uwagę R. Krajewski. Jego zdaniem w przypadku doprowadzenia pokrzywdzonego do targnięcia się na własne życie dla oceny, czy znęcanie to mogło mieć wpływ na taką decyzję, znaczenie powinny mieć takie elementy, jak intensywność tego znęcania, czas jego trwania, poszczególne czyny na niego się składające, ale także zależność pokrzywdzonego od sprawcy, szerszy kontekst relacji rodzinnych lub innych, w których pokrzywdzony pozostawał, osobowość pokrzywdzonego, jego wiek i inne cechy indywidualne⁴⁶⁹.

W odniesieniu do wyżej wskazanych okoliczności przestępstwo z art. 207 § 3 k.k. należy do kategorii przestępstw tzw. umyślno-nieumyślnych, które mogą być popełnione *culpa dolo exorta*, co oznacza, że sprawca znęca się nad pokrzywdzonym umyślnie, a następstwo jego zachowania polegające na targnięciu się przez pokrzywdzonego na własne życie przewiduje albo powinien przewidywać⁴⁷⁰. Jak podkreśla R. Krajewski: „Owe przewidywanie lub jego powinność muszą być oceniane według miary przeciętnego człowieka, który ma obowiązek przewidywać następstwa swoich zachowań, nawet jeśli nie potrafił lub nie chciał tego zrobić konkretny sprawca znęcania się. Przeciwna interpretacja byłaby wbrew istocie konstrukcji winy nieumyślnej, jak też stanowiłaby przejaw nieuprawnionej wykładni zwięzającej skutkującej brakiem odpowiedzialności sprawców znęcania się, którzy doprowadzają pokrzywdzonych do zachowań autodestrukcyjnych”⁴⁷¹. Oceniając kwestię możliwości oraz powinności przewidywania przez sprawcę następstw swego czynu, należy mieć na uwadze, że decydować o tej ocenie będą takie okoliczności, jak właściwości osobiste sprawcy, środowisko w jakim dokonał przestępstwa, częstotliwość i intensywność znęcania się nad ofiarą, jej reakcję na to znęcanie, a także stan psychiczny w jakim się wtedy znajdowała⁴⁷².

⁴⁶⁸ Ibidem, s. 991.

⁴⁶⁹ R. Krajewski, *Targnięcie się na życie...*, s. 11.

⁴⁷⁰ Tak m.in. Z. Siwik, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Filar, s. 1288; M. Mozgawa, *Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się...*, s. 144; D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się*, Państwo i Prawo 2008, nr 3, s. 71.

⁴⁷¹ R. Krajewski, *Targnięcie się na życie...*, s. 12.

⁴⁷² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 2004 r., V KK 13/04, LEX nr 109518.

W praktyce analizowane przestępstwo może również wystąpić, gdy sprawca działa umyślnie-umyślnie, a więc umyślnie znęca się nad ofiarą, chcąc lub godząc się aby dokonała zamachu samobójczego. Takie stanowisko wyrażał A. Wąsek, który podnosił, że czyn zabroniony polegający na znęcaniu się z następstwem targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie może być popełniony zarówno z winy kombinowanej, jak też w całości z winy umyślnej. Ponadto autor twierdził, że gdyby sprawca znęcania się doprowadził do samobójstwa małoletniego lub osobę niepoczytalną albo o poczytalności ograniczonej, to jego zachowanie powinno być kwalifikowane jako zabójstwo⁴⁷³. Z tym ostatnim twierdzeniem - kwalifikowania takich czynów jako zabójstw nie zgadza się R. Krajewski, który uważa, że zachowanie się sprawcy nie wypełniłoby niezbędnego dla zaistnienia zabójstwa znamienia „zabicia człowieka”, które polega na działaniu lub zaniechaniu, ale wprost ze strony sprawcy⁴⁷⁴. Wydaje się, iż nie ma przeszkód w zakresie kwalifikowania czynów jako zabójstw w przypadku gdy sprawca znęcania się umyślnie doprowadził inną osobę do targnięcia się na własne życie⁴⁷⁵. W takiej sytuacji sprawca odpowiadał będzie za umyślne zabójstwo z art. 148 § 1 lub 2 pkt. 3 k.k., w przypadku gdy po stronie sprawcy wystąpiła motywacja zasługująca na szczególne potępienie. W zależności od usiłowania, czy też dokonania samobójstwa przez pokrzywdzonego zależeć będzie kwalifikacja prawna zachowania sprawcy i odpowiednio: za usiłowanie – art. 13 § 1 w zw. z art. 148 (§ 1 lub 2 pkt. 3) w zb. z art. 207 (§ 1, 1a lub 2) w zw. z art. 11 § 2 k.k. lub za dokonanie - art. 148 (§ 1 lub 2 pkt. 3) w zb. z art. 207 (§ 1, 1a lub 2) w zw. z art. 11 § 2 k.k.⁴⁷⁶.

3.2.6. Wzajemne znęcanie się a odpowiedzialność karna sprawców

W orzecznictwie i doktrynie prawa karnego wyróżnić można dwa podejścia do zjawiska wzajemnego znęcania się. Według jednego nie jest możliwe jednoczesne wyczerpanie znamion przestępstwa znęcania się przez każdą ze stron konfliktu w tym

⁴⁷³ A. Wąsek, *Prawnokarna problematyka samobójstwa*, Warszawa 1982, s. 84-85, podobnie D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się*, *Państwo i Prawo* 2008, nr 3, s. 70-71.

⁴⁷⁴ R. Krajewski, *Targnięcie się na życie...*, s. 13.

⁴⁷⁵ Zdaniem A. Wąska „Jeżeli czyn zabroniony popełniony został w całości umyślnie, to fakt ten powinien znaleźć odbicie w sądowym wymiarze kary”, jednak przy kwalifikacji z art. 184 § 2 k.k. z 1969 r. (obecnie art. 207 § 3 k.k.), A. Wąsek, *Prawnokarna problematyka...*, s. 84-85.

⁴⁷⁶ M. Mozgawa, *Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się...*, s. 146.

samym czasie, a jedynie może dochodzić do wzajemnych bezprawnych zachowań wyczerpujących znamiona innych przestępstw. Zwolennicy drugiego podejścia twierdzą, że istnieje możliwość wyczerpania znamion czynu zabronionego z art. 207 k.k. przez obie strony. Od przyjętej koncepcji uzależniona jest odpowiedzialność sprawcy, jak również pokrzywdzonego w danej sprawie.

Zgodnie z pierwszą koncepcją wyłączenie odpowiedzialności karnej sprawcy z art. 207 k.k. wynika z przyjęcia zasady, że aktów przemocy dopuszczają się w tym samym czasie sprawca i pokrzywdzony, przy czym w tym konflikcie nie występuje przewaga sprawcy nad pokrzywdzonym, co jak zaznacza Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90⁴⁷⁷ jest jednym ze znamion tego czynu zabronionego. W takiej sytuacji przyjmuje się, że doszło do popełnienia czynów wyczerpujących znamiona innych przestępstw (znieważenie, naruszenie nietykalności cielesnej) i wyłącza się możliwość wyczerpania znamion przestępstwa znęcania się sprawcy i pokrzywdzonego w tym samym czasie⁴⁷⁸. W przypadku osób orzekających, którzy przyjmują, że do znamion znęcania się należy istnienie przewagi ze strony sprawcy nad osobą pokrzywdzoną, której nie może się ona przeciwstawić lub może to uczynić w niewielkim stopniu, najczęściej dochodzi do uznania, iż pomiędzy skonfliktowanymi stronami doszło do wzajemnych nagannych, bezprawnych zachowań. Takie założenie prowadzi do uznania, że sprawca swoim zachowaniem nie wyczerpał znamion przestępstwa znęcania się i wyłącza odpowiedzialność karną sprawcy za znęcanie się, co przekłada się na wydawanie postanowień umarzających postępowanie karne lub wyroków uniewinniających z uwagi na zaistnienie ujemnej przesłanki procesowej wyczerpującej dyspozycję zawartą w art. 17 § 1 pkt. 2 k.p.k.⁴⁷⁹.

Jako przykład zachowań, które wykluczają zaistnienie przestępstwa z art. 207 k.k., a wypełniają cechy wzajemnego złego traktowania dwóch stron konfliktu można wskazać stanowisko J. Baffi, który stwierdził, że nie wyczerpują znęcania się kłótnie

⁴⁷⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90, OSP 1992, nr 4, poz. 78.

⁴⁷⁸ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 74, m. in. Z. Siwik, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Filar, s. 1283; M. Szewczyk, J. Jodłowski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II...*, red. W. Wróbel, A. Zoll, s. 891; M. Szwarczyk, [w:] *Kodeks karny...*, red. T. Bojarski, s. 600; V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Przestępstwo znęcania się...*, s. 983.

⁴⁷⁹ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 73.

rodzinne, w których trakcie następuje wzajemne obrzucanie się obelgami czy nawet wzajemne podobne do siebie poturbowanie⁴⁸⁰.

Wyrażone stanowisko budzi jednak kilka zastrzeżeń i wątpliwości. Po pierwsze, przyjęcie, że do zaistnienia przestępstwa znęcania się konieczne jest istnienie przewagi sprawcy oraz niemożność przeciwstawienia się przez pokrzywdzonego lub uczynienia tego w nieznacznym stopniu jest nieuzasadnione. Ustawodawca nie ustanowił znamienia przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną, którego wystąpienie jest konieczne dla bytu przestępstwa z art. 207 k.k.. Ponadto uznawanie, jakoby wzajemne znęcanie się małżonków mogło wyczerpywać tylko znamiona przestępstwa znieważania, czy naruszenia nietykalności cielesnej z powodu występowania czynnika wzajemności jest niezrozumiałe. Dla zaistnienia tych przestępstw nie jest decydujące występowanie czynnika wzajemności, a wypełnianie znamion danego przestępstwa. Brak jest uzasadnienia dla uznania, że zamiar sprawcy powstrzymuje zamiar pokrzywdzonego i przeciwnie. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 23 września 1992 r., III KRN 122/92⁴⁸¹ wskazał, że działanie z zamiarem znęcania się może występować zarówno po jednej, jak i po obu stronach konfliktu, jeżeli wzajemne zachowania na skutek rozkładu pożycia małżeńskiego polegają na wzajemnym naruszaniu nietykalności i wzajemnym znieważaniu oraz na podejmowaniu czynności, które można określić mianem złośliwego dokuczania, to brak jest podstaw do przypisania tylko jednej stronie zamiaru znęcania się. Niezrozumiały jest zatem pogląd w kwestii niemożności wzajemnego znęcania się przez małżonków⁴⁸². W praktyce często zdarzają się przypadki wzajemnego znęcania się przez małżonków, zwłaszcza w sytuacji zaawansowanego rozkładu pożycia małżeńskiego lub kiedy małżonkowie są po rozwodzie, ale ze względów lokalowych nadal zamieszkują w tym samym mieszkaniu. Należy więc sądzić, że wzajemne znęcanie się nad sobą małżonków jest pojęciowo i praktycznie możliwe⁴⁸³. Jeśliby można mieć wątpliwości odnośnie tego, czy jest możliwe wzajemne znęcanie się w ramach jednego zdarzenia, to bez większego

⁴⁸⁰ J. Bafia, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1989, s. 343.

⁴⁸¹ LEX nr 22076.

⁴⁸² A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, s. 1211; M. Mozgawa, *Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się...*, s. 118; S. Hypś, [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, s. 1105; J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny...*, red. R. A. Stefański, s. 1411.

⁴⁸³ I. Kozłowska-Miś, M. Mozgawa, *Glosa...*, s. 59.

problemu można wyobrazić sobie sytuację, gdy wzajemne znęcanie się zachodzi na przestrzeni czasu i występuje w formie zachowań naprzemiennych jednego małżonka, a potem drugiego poprzez naruszenia nietykalności cielesnej, groźby, zniewagi, niszczenia mienia⁴⁸⁴. Wobec powyższego zdaje się uzasadniać uznanie przekonania, że zarówno w ujęciu *in abstracto*, jak i *in concreto* możliwe jest przyjęcie konstrukcji wzajemnego znęcania się nad sobą małżonków w tym samym czasie, a dokładniej na przestrzeni pewnego okresu czasu⁴⁸⁵.

W tym miejscu celowe wydaje się zasygnalizowanie zagadnienia zabójstwa popełnionego przez kobietę w warunkach przemocy domowej, w sytuacji, kiedy kobieta pozbawia życia swojego partnera (małżonka lub konkubenta). Jest to najczęściej występujący rodzaj zabójstw popełnianych przez kobiety, które jak wynika z zaprezentowanych w poprzednich rozdziałach danych statystycznych, są w przeważającej większości ofiarami przemocy w rodzinie. W ogóle kobiety pozbawiają życia rzadko, a kiedy już to czynią, ich ofiarą jest zazwyczaj partner. Z reguły zabójstwo poprzedzone jest występowaniem zjawiska znęcania się partnera nad sprawczynią. Na pytanie, dlaczego niektóre bite kobiety pozbawiają życia swoich dręczycieli, a inne nie, nie można znaleźć jednoznacznej odpowiedzi. Wpływ ma na to wiele zmiennych osobowych i sytuacyjnych, które na siebie wzajemnie oddziałują. Sam czyn ma z reguły charakter sytuacyjny, kiedy podjęty zostaje w ramach obrony koniecznej lub na skutek prowokacji ofiary⁴⁸⁶. Rzadko zdarza się, że jest wynikiem starannego planowania i występuje w trakcie ataku na kobietę lub w okresie fazy ostrzegawczej, kiedy wiadomo, że w najbliższym czasie atak nastąpi lub w czasie próby ucieczki od sprawcy przemocy. Natomiast zabójstwo popełnione przez mężczyznę polega najczęściej na utracie kontroli nad nasileniem przemocy podczas znęcania się nad partnerką⁴⁸⁷. Z badań przeprowadzonych w Polsce wynika, że zabójstwa z powodu nieporozumień rodzinnych stanowią najliczniejszą grupę, a małżonkowie stanowią około 15% ofiar, zaś z badań przeprowadzonych w 1995 r.

⁴⁸⁴ M. Mozgawa, *Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się...*, s. 118

⁴⁸⁵ I. Kozłowska-Miś, M. Mozgawa, *Glosa...*, s. 60.

⁴⁸⁶ M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawno karne i wiktymologiczne*, podsumowanie do rozdziału III, LEX/el. 2017.

⁴⁸⁷ C. P. Ewing, *Battered Women Who Kill: Psychological Self-Defense as Legal Justification*, New York USA 1987, s. 31-33; M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawno karne i wiktymologiczne*, pkt. 4.2. *Pozbawienie życia tyrana domowego- specyfika czynu*, LEX/el. 2017.

w okręgach trzech Sądów Wojewódzkich na Śląsku wynika, że 1/5 przypadków wszystkich zabójstw stanowiły zabójstwa popełnione w wyniku poczucia zagrożenia lub naruszenia poczucia wartości osobistej, około 13% stanowiły zabójstwa popełnione na tle doraźnego konfliktu, a cechą charakterystyczną zabójstw popełnionych na tle konfliktów rodzinnych jest ich związek z nadużywaniem alkoholu⁴⁸⁸. W Polsce nie prowadzono badań poświęconych wyłącznie kwestii bitych kobiet – zabójczyń⁴⁸⁹. Według badań amerykańskich z wszystkich zabójstw popełnionych w rodzinie aż 60% stanowi zabójstwo małżonka⁴⁹⁰. Duży odsetek stanowią kobiety, które dokonały zabójstwa swojego partnera, ale to one nadal w 70% przypadków są śmiertelnymi ofiarami mężczyzn⁴⁹¹.

Jedną ze współcześnie rozwijających się teorii kryminologicznych, uznawaną za wiodącą teorię wyjaśniającą przyczyny przestępczości jest ogólna teoria napięcia (*General Strain Theory*) amerykańskiego socjologa Roberta Agnew. Wychodząc od głównego twierdzenia ogólnej teorii napięcia, zgodnie z którym napięcia doświadczane przez jednostkę mogą powodować naruszenia prawa, można założyć, że różnice indywidualne związane z płcią będą wpływać na nasilenie i formy zaangażowania w zachowania naruszające normy społeczne, włączając w to normy szeroko

⁴⁸⁸ S. Słabicka, *Zabójstwa na tle konfliktów rodzinnych*, Prokuratura i Prawo 2001, nr 6, s. 46.

⁴⁸⁹ Na pewne charakterystyczne dla tej grupy sprawczyń cechy wskazał Z. Majchrzyk. W grupie 42 zabójczyń 72% było ofiarami lub świadkami przemocy w rodzinie. Zob. Z. Majchrzyk, *Motywacje zabójczyń. Alkohol i przemoc w rodzinie*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1995, s. 121-135; M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawno karne i wiktymologiczne*, pkt. 2. *Charakterystyka kobiet, które pozbawiły życia dręczącego ich partnera*, LEX/el. 2017.

⁴⁹⁰ A. L. Kellerman, J. A. Mercy, *Men, women and murder: Gender-specific differences in rates of fatal violence and victimization*, Journal of Trauma 1992, No 33, s. 1- 5.

⁴⁹¹ A. Browne, K. R. Williams, D. G. Dutton, *Homicide between intimate partners: A 20- year review*, [w]: *Homicide. A sourcebook of social research*. red. M. D. Smith, M. A. Zahn, Sage Publications, Thousand Oaks, CA, USA 1999, s. 150; Z 2-4 mln bitych corocznie kobiet, jedynie około 750 zabija swoich partnerów, A. R. Roberts, *Battered Women Who Kill. A Comparative Study of Incarcerated Participants with a Community Sample of Battered Women*, Journal of Family Violence 1996, Vol. 11, No 3, s. 292, M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawno karne i wiktymologiczne*, Rozdział III „Zabójstwo w rodzinie”, LEX/el. 2017.

rozumianego prawa karnego⁴⁹². R. Agnew poszukiwał również odpowiedzi na pytanie dlaczego niektóre kobiety angażują się w przestępstwa. W odwołaniu do odmiennych napięć doświadczanych przez kobiety i mężczyzn, wskazał na te, które sprzyjają naruszaniu prawa przez kobiety. Należą do nich głównie nadużycia o charakterze seksualnym, przemoc (seksualna, fizyczna, emocjonalna) ze strony partnera (*intimate partner violence*) oraz doświadczenia dyskryminacji ze względu na płeć w różnych sferach życia – od sfery osobistej, rodzinnej aż po dyskryminację na rynku pracy⁴⁹³.

⁴⁹² E. Habzda-Siwek, *Ogólna teoria napięcia Roberta Agnew: o możliwościach wyjaśniania zróżnicowania zachowań przestępczych kobiet i mężczyzn*, [w:] *Przestępczość kobiet*, red. J. Brzezińska, Warszawa 2017, s. 182.

⁴⁹³ R. Agnew, *Pressured into crime: An overview of general strain theory*, Roxbury Publishing Company, Los Angeles, CA, USA 2006, s. 138; E. Habzda-Siwek, *Ogólna teoria napięcia Roberta Agnew...*, [w:] *Przestępczość kobiet*, red. J. Brzezińska, s. 198.

ROZDZIAŁ IV

INSTRUMENTY PRAWNE W ZAKRESIE ODIZOLOWANIA SPRAWCÓW PRZEMOCY W RODZINIE

4.1. Formy działania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości podejmowane w celu przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Jeden z najważniejszych prawnych aspektów przeciwdziałania przemocy w rodzinie w zakresie zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa ofiarom stanowi odizolowanie od nich sprawcy. Do czasu ustanowienia w Polsce „prawa antyprzemocowego” i wynikających z niego instrumentów ochrony prawnej sądzono, że państwo powinno zapewnić schronienie ofiarom. Obecnie coraz częściej uważa się, że to osoba stosująca przemoc powinna opuścić wspólnie zamieszkiwany dom, natomiast organy państwa winny dysponować narzędziami służącymi do odizolowania sprawcy. Obecny katalog karnoprosesowych instrumentów przeciwdziałania przemocy, a także cywilny nakaz opuszczenia lokalu mogą z powodzeniem służyć szybkiemu i skutecznemu oddzieleniu sprawcy przemocy w rodzinie od osoby dotkniętej skutkami jego działań. W praktyce zazwyczaj zdarza się tak, że mimo czynności wykonywanych przez organy państwa w toku postępowania karnego lub procedury „Niebieskie Karty” ofiary nadal zajmują wspólny lokal ze sprawcą, co uniemożliwia wyjście z cyklu przemocowego, powoduje uzależnienie od sprawcy, a nawet stanowi zagrożenie zdrowia i życia ofiary wynikające z narażenia się na dalszą przemoc lub co więcej eskalacji (np. groźby pozbawienia życia i zdrowia, uszkodzenia ciała, usiłowania zabójstwa). W następstwie dochodzi do sytuacji w której ofiara jest zmuszona do poszukiwania schronienia oraz opuszczenia lokalu zamieszkiwanego z agresorem.

W polskim prawie karnym zostały przewidziane instrumenty o charakterze izolacyjnym i nieizolacyjnym, które pozwalają w określonym stopniu na zapewnienie ochrony ofierze przemocy w rodzinie. Niektóre z nich umożliwiają *sensu stricto* odizolowanie sprawcy od ofiary, a niektóre pozwalają na monitorowanie i kontrolowanie postępowania sprawcy⁴⁹⁴.

Z kolei, gdy dojdzie do popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy, priorytetową kwestią w ramach postępowania przygotowawczego powinno być zagwarantowanie ofiarom bezpieczeństwa, ochrony życia i zdrowia, zapobieganie przed

⁴⁹⁴ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 144.

dalszym krzywdzeniem oraz udaremnienie oddziaływania sprawcy mające wpływ na przebieg postępowania przy użyciu środków zapobiegawczych, które zabezpieczą prawidłowy tok postępowania, jak też udaremnią popełnienie kolejnego ciężkiego przestępstwa. Poza możliwością zastosowania środka zapobiegawczego w postaci nakazu opuszczenia lokalu w ramach postępowania przygotowawczego nowelizacja u.p.p.r. z 2010 roku w art. 11a wprowadziła nakaz opuszczenia lokalu jako instytucję cywilnoprawną wobec członka rodziny wspólnie zajmującego mieszkanie, który swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym dalsze wspólne zamieszkiwanie.

Po zakończeniu postępowania jurysdykcyjnego i udowodnieniu sprawcy popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy istotną kwestią pozostaje zapewnienie bezpieczeństwa pokrzywdzonym przez ograniczenie kontaktów i wspólnego zamieszkiwania. Skutecznym sposobem wydaje się być orzeczenie kary pozbawienia wolności. Poza karą pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia wykonywania kary w kodeksie karnym przewidziane są również inne instrumenty pozwalające na odseparowanie sprawcy przemocy w rodzinie. Zaliczają się do nich środki karne, ale również obowiązki orzekane ze względu na poddanie sprawcy próbie, a zatem w związku z orzeczeniem warunkowego umorzenia postępowania karnego, jak również warunkowego zawieszenia orzeczonej kary lub odbywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego.

W dalszych częściach dysertacji wskażę i omówię te środki, które najczęściej stosowane są wobec sprawców przemocy w rodzinie i służą korekcie zachowania pod względem postawy pożądaną dla zachowania porządku prawnego.

4.2. Odizolowanie sprawcy przemocy w rodzinie na etapie postępowania przygotowawczego

Na pierwszym sformalizowanym etapie postępowania karnego, czyli w postępowaniu przygotowawczym o przestępstwa z użyciem przemocy w większości spraw znamioną rolę będzie odgrywać faktyczne oddzielenie sprawcy od pokrzywdzonego. Dlatego w ramach prowadzonych czynności istotne znaczenie będzie miało zastosowanie środków zapobiegawczych, których celem jest zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania (funkcja procesowa), a także udaremnienie popełnienia kolejnego ciężkiego przestępstwa (funkcja prewencyjna). Przede wszystkim

mają one przeciwdziałać takim zachowaniom oskarżonego, które utrudnią prawidłowy przebieg procesu karnego, a także zapobiegać kontynuacji działalności przestępczej⁴⁹⁵. Ponadto z uwagi na specyfikę tego rodzaju przestępstw, które zazwyczaj są popełniane w stosunku do osoby związanej emocjonalnie ze sprawcą, najczęściej razem z nim zamieszkującej, należy zapobiec wszelkim próbom oddziaływania sprawcy na ofiarę, które mogą wpływać na przebieg postępowania. Dlatego też niektóre środki zapobiegawcze stosuje się w sytuacji zachodzącej obawy, że sprawca ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby wspólnie zamieszkującej, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził. Możliwość zastosowania środków zapobiegawczych nie występuje na etapie postępowania sprawdzającego z art. 307 k.p.k., w którym nie dokonuje się czynności procesowych, z wyjątkiem przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie lub wniosku o ściganie oraz przesłuchania w charakterze świadka osoby zawiadamiającej, które ma na celu uzupełnienie informacji zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie.

Środki zapobiegawcze można podzielić rodzajowo na środki izolacyjne, polegające na pozbawieniu wolności i środki nieizolacyjne, których istotą jest pozbawienie lub ograniczenie oskarżonego określonych praw, z zastrzeżeniem pozostawienia na wolności. Kodeks postępowania karnego wyróżnia tylko jeden środek izolacyjny, jakim jest tymczasowe aresztowanie.

Na etapie postępowania przygotowawczego do środków zapobiegawczych, które organy ścigania mogą skutecznie wykorzystać w celu zapewnienia bezpieczeństwa ofierze przemocy w rodzinie należą: tymczasowe aresztowanie (art. 258 k.p.k.), dozór Policji wraz z wskazanymi w art. 275 § 2 k.p.k. ograniczeniami swobody podejrzanego, warunkowy dozór Policji (art. 275 § 3 k.p.k.), jak również wymieniony w art. 275a § 1 k.p.k. nakaz okresowego opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego przez podejrzanego wspólnie z osobą pokrzywdzoną. Czynnością poprzedzającą wydanie postanowienia w przedmiocie środków zapobiegawczych będzie zazwyczaj zatrzymanie sprawcy przestępstwa na podstawie art. 244 § 1, 1a i 1b k.p.k. Ponadto wobec sprawcy stosującego przemoc w rodzinie w przypadku stworzenia bezpośredniego zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzkiego istnieje możliwość jego zatrzymania na podstawie art. 15a ustawy o Policji.

⁴⁹⁵ R. A. Stefański, *Stosowanie środków zapobiegawczych*, Procedury, LEX/el. 2015. <https://sip.lex.pl/procedury/stosowanie-srodkow-zapobiegawczych-1610613785>, (dostęp: Open LEX dnia 07.10.2021 r.).

Artykuł 249 § 2 k.p.k. stanowi, że w postępowaniu przygotowawczym można stosować środki zapobiegawcze tylko względem osoby, wobec której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów, a w postępowaniu sądowym wobec oskarżonego. Nie można więc zastosować środków zapobiegawczych wobec osoby, którą przesłuchano i nie wydano takiego postanowienia, za wyjątkiem osoby którą powiadomiono o treści zarzutu wpisanego do protokołu w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego. Jeżeli taki środek jest stosowany w dochodzeniu, to nie jest możliwe odstąpienie od sporządzenia postanowienia o przedstawieniu zarzutów⁴⁹⁶. Przed zastosowaniem środka zapobiegawczego prokurator lub sąd są zobowiązani do przesłuchania podejrzanego lub oskarżonego, chyba że taka możliwość nie istnieje z powodu jego ukrywania się lub nieobecności w kraju, a wydane zostało postanowienie o tymczasowym aresztowaniu podejrzanego na podstawie listu gończego. O terminie przesłuchania prokurator zawiadamiany jest przez sąd, a ustanowionego już obrońcę dopuszcza się do czynności w przypadku jego stawiennictwa. Nie ma obowiązku zawiadamiania obrońcy o terminie czynności. Przesłuchanie sąd przeprowadza na posiedzeniu, na którym wydaje następnie postanowienie o zastosowaniu środka lub odmowie jego zastosowania⁴⁹⁷.

Uprawnienie do stosowania środków zapobiegawczych w postępowaniu przygotowawczym przysługuje prokuratorowi, z wyjątkiem tymczasowego aresztowania, które może stosować wyłącznie sąd na wniosek prokuratora. Zastosowany przez sąd środek zapobiegawczy może być w postępowaniu przygotowawczym uchylony lub zmieniony na łagodniejszy również przez prokuratora. Z reguły tej oraz z zasady uczciwego procesu wynika bardziej szczegółowa dyrektywa – minimalizacji środków zapobiegawczych, zgodnie z którą nie należy stosować środka ostrzejszego, jeżeli wystarcza środek łagodniejszy⁴⁹⁸. Postanowienie w przedmiocie środka zapobiegawczego wydane przez prokuratora lub sąd w postępowaniu przygotowawczym jest wykonalne z chwilą wydania. W postanowieniu tym nie wyznacza się czasu trwania zastosowanego środka, za wyjątkiem, gdy chodzi o tymczasowe aresztowanie. Zgodnie z treścią art. 462 § 1 k.p.k. w zw. z art. 465 § 1 k.p.k. zażalenie nie ma wpływu na wstrzymanie wykonania zaskarżonego

⁴⁹⁶ R. A. Stefański, *Stosowanie...*, procedury.

⁴⁹⁷ T. Gardocka, D. Jagiełło, *Kodeks postępowania karnego. Krótki komentarz dla studiujących*, Warszawa 2018, s. 320.

⁴⁹⁸ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 451.

postanowienia prokuratora. Niezależnie od zażalenia podejrzany lub oskarżony może składać w każdym czasie wnioski o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego. W przedmiocie wymienionego wniosku rozstrzyga najpóźniej w ciągu 3 dni prokurator, a po wniesieniu aktu oskarżenia sąd przed którym toczy się sprawa. W postępowaniu sądowym organem, który stosuje wszystkie środki zapobiegawcze jest sąd i może on utrzymać w mocy ich dotychczasowe obowiązywanie do czasu rozpoczęcia wykonania kary. Należy pamiętać, że tymczasowe aresztowanie stosuje się tylko w przypadku orzeczenia kary pozbawienia wolności przez sąd. Uzasadnienie postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego musi wskazywać przesłankę, na podstawie której środek został zastosowany, spełnienie wymagań formalnych i brak przeszkód zastosowania tego środka⁴⁹⁹. Ważne jest właściwe uzasadnienie postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego ze względów gwarancyjnych przy możliwości wniesienia zażalenia z uwagi, że oskarżony ma prawo wiedzieć, co jest przesłanką, którą może podważyć we wniesionym zażaleniu.

4.2.1. Zatrzymanie

W przypadku zaistnienia przemocy w rodzinie pierwszym możliwym sposobem odizolowania sprawcy przemocy od ofiary jest jego zatrzymanie. Polski system prawny przewiduje kilka rodzajów zatrzymań, jednak ze względu na ochronę bezpieczeństwa ofiary przemocy w rodzinie wyróżnić należy: zatrzymanie procesowe realizowane na podstawie art. 244 § 1 k.p.k., zatrzymanie porządkowe (in. prewencyjne) na podstawie art. 15 ust. 1 pkt. 3 ustawy o Policji oraz zatrzymanie administracyjne (tzw. „do wytrzeźwienia”), stosowane przez funkcjonariuszy Policji na podstawie art. 40 ust. 1 u.w.t.p.a. Ponadto występuje możliwość zatrzymania sprawcy przemocy w rodzinie na podstawie art. 244 § 1a i 1b k.p.k. oraz art. 15a ustawy o Policji.

Zatrzymanie procesowe jest krótkotrwałym pozbawieniem wolności celem zastosowania środka zapobiegawczego *sensu stricto* lub przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej albo oskarżonego do organu procesowego⁵⁰⁰ - jest ono bowiem

⁴⁹⁹ T. Gardocka, D. Jagiełło, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 330.

⁵⁰⁰ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny...*, s. 438.

środkiem zapobiegawczym *sensu largo*. Wprawdzie krótkotrwałym, ale środkiem zapobiegawczym, bo mającym na celu zabezpieczenie osoby podejrzanej do procesu⁵⁰¹. Zgodnie z art. 244 § 1 k.p.k. Policja oraz służby o zbliżonych kompetencjach mają prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo, a zachodzi obawa ucieczki lub ukrycia albo zatarcia śladów przestępstwa bądź też nie można ustalić jej tożsamości albo istnieją przesłanki do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyspieszonym. Osobą podejrzaną w powyższym rozumieniu jest osoba podejrzewana o popełnienie przestępstwa, której jednak nie został jeszcze przedstawiony zarzut popełnienia przestępstwa oraz podejrzany w rozumieniu procesowym w toku prowadzonego przeciwko niemu postępowania przygotowawczego, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że ta osoba popełniła przestępstwo, a dodatkowo zaistniała jedna z pozostałych przesłanek wymienionych w art. 244 § 1 k.p.k.

Przepis § 1 nie wystarczał do zatrzymania osoby, która stosuje przemoc w rodzinie, ponieważ przy przyjęciu istnienia uzasadnionego przypuszczenia, że osoba popełniła przestępstwo, to zazwyczaj nie istniała obawa ucieczki, ukrywania się, czy zatarcia śladów przestępstwa i można było ustalić tożsamość sprawcy. Ustawodawca ze względu na powyższe przeszkody nowelizacją u.p.p.r. z 2010 r. do treści kodeksu postępowania karnego wprowadził dwa kolejne paragrafy w art. 244 § 1a i § 1b k.p.k.

Zgodnie z treścią art. 244 § 1a k.p.k. Policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, a zachodzi obawa, że ponownie popełni ona przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi. Natomiast stosownie do art. 244 § 1b k.p.k. zatrzymanie staje się obligatoryjne w sytuacji, gdy przestępstwo o którym mowa w § 1a, zostało popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu, a zachodzi obawa, że ponownie popełni ona przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby wspólnie zamieszkującej, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego

⁵⁰¹ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny...*, s. 438. Odmiennie: T. Bulenda, Z. Hołda, A. Rzepliński stwierdzając, że zatrzymanie jest środkiem przymusu, ale nie środkiem zapobiegawczym, zob. *Prawa człowieka a zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w polskim prawie i praktyce jego stosowania*, [w:] *Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie a prawa człowieka*, red. Z. Hołda, A. Rzepliński, Lublin 1992, s. 32, podobnie R. A. Stefański, *Środki zapobiegawcze w nowym Kodeksie postępowania karnego*, Warszawa 1998, s. 13.

przestępstwa grozi. Obligatoryjne działanie Policji uzależnione jest od występowania przesłanki w postaci obawy ponownego popełnienia przez podejrzanego przestępstwa przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu. Natomiast zatrzymanie na podstawie art. 244 § 1a k.p.k. jest fakultatywne, co znaczy, że funkcjonariusze Policji w przypadku spełnienia przesłanek ustawowych mogą, ale nie muszą zatrzymać osobę. Do czasu ustanowienia nowych rozwiązań brak było możliwości stosowania przez Policję zatrzymania w charakterze środka przymusu, w przypadku zachodzącej potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa ofiarom przemocy.

Pomimo umiejscowienia tych regulacji w obrębie przepisu regulującego tzw. zatrzymanie procesowe z art. 244 § 1 k.p.k. wskazuje się, że jest to zatrzymanie prewencyjne, albowiem zatrzymanie procesowe, w przeciwieństwie do zatrzymania prewencyjnego jest środkiem przymusu, którego cel stanowi wyeliminowanie możliwości uchylenia się osoby podejrzanego od postępowania albo utrudniania przez nią procesu karnego⁵⁰². Regulację z art. 244 § 1a i 1b k.p.k. można uznać za rozwiązanie nawiązujące do wskazanej w art. 258 § 3 k.p.k. możliwości wyjątkowego stosowania tymczasowego aresztowania, gdy zachodzi obawa ponownego popełnienia przez oskarżonego poważnego przestępstwa, a tym samym zatrzymanie z powodu obawy ponownego użycia przemocy wobec pokrzywdzonych pełni funkcję prewencyjną⁵⁰³. Należy zwrócić uwagę, że jedną z przesłanek zastosowania zatrzymania na podstawie art. 244 § 1a i 1b k.p.k. jest uzasadnione przypuszczenie popełnienia przez osobę podejrzaną przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej. Ustawodawca wskazał zatem na sposób działania sprawcy, co odnosi się do katalogu przestępstw charakterystycznych z użyciem przemocy określonych w art. 207 k.k., 156 k.k., 157 k.k. Ustawodawca odwołuje się do sposobu realizacji określonych przestępstw, a więc do ustaleń faktycznych określających konkretny

⁵⁰² A. Sakowicz, *Opinia prawna na temat sprawozdania podkomisji nadzwyczajnej do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk nr 1698) z dnia 8 lutego 2010 r.*, Zeszyty Prawnicze Bura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu 2010, nr 2(26), s. 121.

⁵⁰³ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 295.

sposób działania sprawcy, eksponuje sposób działania, nie wiążąc go ze znamionami przestępstwa, a ponadto nie odnosi się jedynie do przemocy w rodzinie⁵⁰⁴.

Określono również szeroki krąg osób chronionych przez dodane przepisy wskazując, że sprawca popełni przestępstwo na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, czyli każdej przebywającej w danym lokalu z zamiarem stałego pobytu, to znaczy partnera, konkubenta itd., niezależnie od tego, czy jest to osoba najbliższa. Inną przesłanką zatrzymania z art. 244 § 1a i 1b k.p.k. jest zachodząca obawa, że sprawca ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi. Zatem przepis ma zastosowanie do sytuacji istniejącej obawy powtórzenia się przemocy, w szczególności gdy podejrzany tym grozi. Ustawa nie wymaga aby popełnienie przestępstwa zostało dowiedzione, a wystarcza prawdopodobieństwo. Chodzi o negatywną prognozę dotyczącą zachowania się osoby podejrzanej wyrażającą się w obawie, że znów dopuści się przestępstwa wobec danej osoby i to dodatkowo z użyciem przemocy⁵⁰⁵.

O ile pojęcie broni palnej oraz noża⁵⁰⁶ nie budzi wątpliwości, to inny niebezpieczny przedmiot cechować się powinien właściwościami przedmiotu równie niebezpiecznymi jak bron palna lub nóż⁵⁰⁷.

W art. 15 ust. 1 pkt. 3 ustawy o Policji upoważniono funkcjonariuszy Policji do zatrzymania osób, które stwarzają w oczywisty sposób bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, jak również mienia. Treścią nowelizacji u.p.p.r. z 2010 r. w ustawie o Policji dodano nowy przepis (art. 15a), który dodatkowo przewiduje uprawnienie funkcjonariusza Policji do zatrzymania osoby stosującej przemoc w rodzinie stwarzającej bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego w trybie określonym w art. 15 ustawy o Policji. Dodany przepis art. 15a nie wprowadza zasadniczej zmiany w zakresie działania Policji ze względu na fakt, że art. 15 ust. 1 pkt. 3 omawianej ustawy zawiera wystarczającą podstawę do zatrzymania sprawców przemocy w rodzinie, a przy tym stanowi pełniejszą i bardziej kompleksową regulację

⁵⁰⁴ R. A. Stefański, *Zatrzymanie osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011, s. 144.

⁵⁰⁵ Ibidem, s. 141.

⁵⁰⁶ art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji, Dz. U. z 2020 r. poz. 955.

⁵⁰⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 6 września 2005 r. II Aka 170/05, OSA 2006, nr 1, poz. 4.

prawną. Jak wynika z powyższego ograniczenie możliwości zatrzymania osób stosujących przemoc w rodzinie na podstawie omawianego art. 15a podkreśla potrzebę podejmowania konkretnych działań przez funkcjonariuszy Policji w przypadku zaistnienia przemocy w rodzinie i pozwala na natychmiastowe odsunięcie sprawcy od możliwości dalszego stosowania przemocy wobec członka rodziny. Przy czym przepis wyraźnie wskazuje, że dotyczy osób dopuszczających się zachowań wyczerpujących znamiona definicji przemocy w rodzinie zawartej w art. 2 pkt. 2 u.p.p.r., a nie osoby, która popełniła przestępstwo z użyciem przemocy w rodzinie.

Zgodnie z art. 244 § 2 k.p.k. zatrzymanego należy natychmiast poinformować o przyczynach zatrzymania i o przysługujących mu prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata lub radcy prawnego, do bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim, do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia, do otrzymania odpisu protokołu zatrzymania, dostępu do pomocy medycznej oraz wysłuchać go. Osobie zatrzymanej na podstawie art. 15 ust. 1 pkt. 3 ustawy o Policji przysługują uprawnienia osoby zatrzymanej w trybie przepisów k.p.k. W praktyce postępowania jest tak, że wręcza się zatrzymanemu druk z opisem przysługujących mu praw, który stanowi załącznik do Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2015 roku w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego w postępowaniu karnym⁵⁰⁸.

Czas zatrzymania osoby stanowi jedną z reguł konstytucyjnych i został ściśle określony w art. 41 ust. 3 Konstytucji RP, a uszczegółowiony w art. 248 § 1 i 2 k.p.k., który stanowi, że zatrzymanego należy natychmiast zwolnić, gdy ustanie przyczyna zatrzymania, a także jeżeli w ciągu 48 h od chwili zatrzymania przez uprawniony organ nie zostanie on przekazany do dyspozycji sądu wraz z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania, jak również na polecenie sądu lub prokuratora. Osobę zatrzymaną należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 h od przekazania go do dyspozycji sądu nie doręczono mu postanowienia o zastosowaniu wobec niego tymczasowego aresztowania. O zatrzymaniu zawiadamia się prokuratora prokuratury rejonowej właściwego ze względu na miejsce zatrzymania przez uprawniony organ. Zatrzymanemu przysługuje zażalenie do sądu rejonowego miejscowo właściwego ze względu na miejsce zatrzymania lub prowadzenia postępowania w zakresie zbadania legalności, zasadności oraz prawidłowości jego zatrzymania. Niezależnie od prawa

⁵⁰⁸ Dz. U. z 2015 r. poz. 835.

wniesienia zażalenia do sądu zatrzymany ma również prawo do złożenia zażalenia do prokuratora właściwego miejscowo na sposób przeprowadzenia zatrzymania⁵⁰⁹.

Skutkiem zatrzymania sprawcy przemocy w rodzinie oraz podjęcia działań w celu zabezpieczenia materiału dowodowego może być wykonanie czynności procesowych wobec osoby zatrzymanej, które polegają na ogłoszeniu postanowienia o przedstawieniu zarzutów i przesłuchania w charakterze osoby podejrzanej, a następnie zastosowanie odpowiednich środków zapobiegawczych, zmierzających do odizolowania sprawcy od osoby pokrzywdzonej.

Zatrzymanie administracyjne tzw. „do wytrzeźwienia” stosowane jest na podstawie art. 40 ust. 1 u.w.t.p.a. na czas do 24 godzin wobec osób w stanie nietrzeźwości, które swoim zachowaniem dają powód do zgorszenia w miejscu publicznym lub w zakładzie pracy, znajdują się w okolicznościach zagrażających ich życiu lub zdrowiu albo zagrażają życiu lub zdrowiu innych osób. Wskazane powyżej osoby w stanie nietrzeźwości mogą zostać doprowadzone przez funkcjonariuszy Policji lub strażników straży gminnej do izby wytrzeźwień lub placówki, podmiotu leczniczego albo do miejsca zamieszkania lub pobytu, a w przypadku braku placówki izby wytrzeźwień lub placówki osoby te mogą być doprowadzone do jednostki Policji. Podstawowym celem „zatrzymania do wytrzeźwienia” nie jest doprowadzenie do stanu trzeźwości osoby zatrzymanej, ale przywrócenie zagrożonego lub naruszonego przez tę osobę stanu bezpieczeństwa innych osób oraz zachowania porządku publicznego⁵¹⁰.

Zastosowanie zatrzymania administracyjnego jako środka izolacji sprawcy przemocy w rodzinie od jego ofiary, stanowi jedynie chwilową izolację i jest doraźnym rozwiązaniem problemu przemocy w rodzinie. Należy zaznaczyć, że w sytuacji, gdy osoba nietrzeźwa zatrzymana do wytrzeźwienia po upływie 24 godzin została zwolniona, a zachodzi wobec niej uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa, to nie ma przeszkód aby dokonać jej zatrzymania na podstawie art. 244 k.p.k.⁵¹¹. Podstawą przyjęcia osoby doprowadzanej jest wynik badania na zawartość alkoholu w organizmie, który wskazuje na stan nietrzeźwości tej osoby (art. 40¹ ust. 1 u.w.t.p.a.). Na podstawie art. 40¹ ust. 2 i 3 u.w.t.p.a. badanie przeprowadzane jest za zgodą osoby

⁵⁰⁹ W tym kontekście patrz też: D. Jagiełło, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Art. 41, 45*, Difin 2020.

⁵¹⁰ Ł. Cora, *Zatrzymanie administracyjne na podstawie art. 40 ust. 1 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, Prokuratura i Prawo 2008, nr 5, s. 111.

⁵¹¹ I. Kobus, I. Dziugiel, *Zatrzymanie, ujęcie, doprowadzenie, sprawdzenie osoby*, Szczytno 2006, s. 195.

doprowadzanej, natomiast w przypadku jej braku, osobę doprowadzaną przyjmuje się do izby wytrzeźwień, placówki albo jednostki Policji wyłącznie w przypadku występowania symptomów wskazujących na stan nietrzeźwości, potwierdzonych pisemnie przez lekarza, felczera izby wytrzeźwień lub placówki, a w przypadku osób doprowadzanych do jednostki Policji, przez upoważnionego funkcjonariusza Policji. W art. 46 ust. 3 u.w.t.p.a. określono stan nietrzeźwości, który zachodzi, gdy zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do stężenia we krwi powyżej 0,5 promila alkoholu albo obecności w wydychanym powietrzu powyżej 0,25 mg alkoholu w 1 dm³⁵¹².

Przepisy u.w.t.p.a. w art. 40 ust. 6 przewidują możliwość sądowej kontroli badania zasadności, legalności oraz prawidłowości zatrzymania osoby doprowadzanej do izby wytrzeźwień lub placówki, jednostki Policji, podmiotu leczniczego na podstawie zażalenia do sądu rejonowego właściwego ze względu na miejsce doprowadzenia. Wobec osoby przyjętej albo wobec osoby zatrzymanej w jednostce Policji, która stwarza zagrożenie dla życia lub zdrowia własnego lub innej osoby, bądź niszczy przedmioty znajdujące się w otoczeniu można zastosować przymus bezpośredni. Przymus bezpośredni w izbie wytrzeźwień lub placówce polega na przytrzymaniu, unieruchomieniu, przymusowym podaniu produktu leczniczego lub izolacji, natomiast w jednostce Policji polega na przytrzymaniu, unieruchomieniu lub izolacji (art. 42 ust. 1 i 2 u.w.t.p.a.).

Za pobyt w izbie wytrzeźwień, placówce albo jednostce Policji pobierana jest opłata, której maksymalna wysokość wynosi 326,87 zł⁵¹³. Z uwagi na wysokość opłaty za zatrzymanie osoby „do wytrzeźwienia” ofiary przemocy w rodzinie w sytuacjach ostatecznych korzystają z tej formy chwilowego odizolowania od nich sprawcy. Dodatkową dolegliwością dla domowników osoby zatrzymanej administracyjnie jest fakt ponoszenia przez nich kosztów za pobyt w izbie wytrzeźwień, placówce lub jednostce Policji, z powodu dysponowania wspólnymi środkami finansowymi ze sprawcą przemocy w rodzinie lub ich całkowitego nieposiadania przez sprawcę, co następnie wiąże się z wszczęciem egzekucji administracyjnej z powodu nieuiszczonej

⁵¹² Szerzej patrz: D. Jagiełło, *Zaliczenie okresu „zatrzymania” w izbie wytrzeźwień na poczet kary – uwagi praktyczne*, [w:] *Izby wytrzeźwień a prawa człowieka*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2013, s. 122-131.

⁵¹³ Obwieszczenie Ministra Zdrowia z dnia 29 stycznia 2021 r. w sprawie maksymalnej wysokości opłaty za pobyt w izbie wytrzeźwień, placówce lub jednostce Policji, po waloryzacji, M.P. z 2021 r. poz. 125.

opłaty za pobyt. Jak się wydaje słuszne jest stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, który uznał, że zasadność ponoszenia opłat za pobyt w izbach wytrzeźwień nie budzi wątpliwości, ponieważ przyjęcie innego rozwiązania prowadziłoby do nieuprawnionego przysporzenia majątkowego po stronie osób korzystających z usług izby wytrzeźwień kosztem innych obywateli, którzy zostaliby obciążeni ciężarem finansowym nieodpowiedzialnego spożywania alkoholu przez jednostki⁵¹⁴.

4.2.2. Tymczasowe aresztowanie

Zastosowanie tymczasowego aresztowania, jak i innych środków zapobiegawczych wymaga, aby spełnione zostały przesłanki ogólne stosowania środków zapobiegawczych, a także co najmniej jedna z przesłanek szczególnych określonych w art. 258 § 1-3 k.p.k. Jak wynika z art. 249 § 1 k.p.k. środki zapobiegawcze można stosować w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, w sytuacji gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo, a wyjątkowo w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa. Stosowanie środków zapobiegawczych uzależnione jest od wystąpienia realnego zagrożenia zakłócenia prawidłowego przebiegu procesu na co wskazują okoliczności faktyczne, które ustalone są w toku postępowania karnego. Obawy zakłócenia prawidłowego przebiegu procesu muszą dotyczyć osoby podejrzanego (oskarżonego) w stosunku do którego stosowany jest środek.

W potrzebie zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania chodzi o stworzenie takich warunków dla procesu karnego, by był on prowadzony bez przeszkód i osiągnięto cele postępowania karnego, a odnosi się nie wyłącznie do postępowania przygotowawczego, ale również do postępowania sądowego. Celem zapewnienia prawidłowego toku postępowania karnego jest też dokonanie prawidłowych ustaleń faktycznych, na podstawie których podejmowane są rozstrzygnięcia w sprawie⁵¹⁵.

Zastosowanie środka zapobiegawczego może być dokonane tylko w sytuacji, gdy zebrane w ramach postępowania dowody uzasadniają na duże prawdopodobieństwo

⁵¹⁴ Uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 kwietnia 2012 r., K 12/11, OTK ZU nr 4/A/2012, poz. 37.

⁵¹⁵ R. A. Stefański, *Stosowanie..., procedury*.

popelnienia zarzucanego oskarzonemu przestępstwa⁵¹⁶. Niezbędne jest aby istniało duże prawdopodobieństwo wyczerpania wszystkich znamion przestępstwa przez oskarżonego w chwili dokonywania oceny, przy czym zasadnie zwraca się uwagę, że przy ustalaniu dużego prawdopodobieństwa popelnienia przestępstwa w rozumieniu art. 249 § 1 k.p.k., prowadzący postępowanie musi dysponować takimi dowodami, które stwarzają stan uprawdopodobnienia zbliżony do pewności⁵¹⁷. Ocena dowodów jest tymczasowa i może ulec zmianie w toku dalszego postępowania, ponieważ dokonuje się oceny dowodów w takim zakresie, jaki jest niezbędny do ustalenia, czy w chwili dokonywania oceny istnieją podstawy do stwierdzenia przesłanek ogólnych stosowania środków zapobiegawczych⁵¹⁸. Ogólna przesłanka w postaci zapobiegnięcia popelnieniu przez oskarżonego nowego ciężkiego przestępstwa przekazuje organom procesowym możliwość dysponowania środkami ochrony i reagowania w takich sytuacjach, w których pobudki, zachowanie się, cechy osobowościowe domniemanego sprawcy czynu w dużym stopniu uzasadniają obawę popelnienia nowego ciężkiego przestępstwa⁵¹⁹.

Zastosowanie środka zapobiegawczego jest dopuszczalne w sytuacji realnego zaistnienia wspólnie z przesłanką ogólną co najmniej jednej z wymienionych w art. 258 § 1-3 k.p.k. przesłanek szczególnych. Przesłankami tymi są:

- uzasadniona obawa ucieczki lub ukrywania się oskarżonego, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu;
- uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne tzw. obawa matactwa. Chodzi o sytuacje nakłaniania do złożenia celowo nieprawdziwych zeznań przez świadka lub wyjaśnień przez podejrzanego albo oskarżonego w formie zwykłej perswazji, pod wpływem groźby bezprawnej lub

⁵¹⁶ J. Izydorzycy, *Prawdopodobieństwo popelnienia przestępstwa oraz jego stopnie w polskim procesie karnym na podstawie k.p.k. z 1997 r.*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzycy, Warszawa 2011, s. 175-182.

⁵¹⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 1 czerwca 2009 r., II Aka 98/09, Prokuratura i Prawo 2010 – dodatek „Orzecznictwo”, Nr 9, poz. 26.

⁵¹⁸ R. A. Stefański, [w:] *Kodeks postępowania karnego, t. II, Komentarz do art. 167-296*, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2019, s. 901-902.

⁵¹⁹ R. A. Stefański, *Stosowanie..., procedury*.

przemocy, w wyniku zachowania pośredniego polegającego na nakłanianiu przez inną osobę lub zachowania dorozumianego. Innym bezprawnym utrudnieniem postępowania karnego są działania uniemożliwiające zbieranie lub utrwalanie dowodów poprzez oddziaływanie na źródła dowodowe osobowe lub rzeczowe, jak nośniki informacji, aby nie mogły przekazać zawartych w nich informacji lub aby zrobić to w sposób zafałszowany⁵²⁰.

Wskazane podstawy szczególne dotyczące obawy ucieczki lub ukrycia się i obawy mactwa mają charakter procesowy i służą *de facto* zabezpieczeniu prawidłowego toku postępowania, natomiast dwie kolejne podstawy – wysokiego zagrożenia karą i obawa popełnienia przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu zmierzają do realizacji represyjnych pozaprocesowych funkcji środków zapobiegawczych.

Następna przesłanka stosowania środków zapobiegawczych dotyczy wysokiego zagrożenia karą, gdyż zgodnie z art. 258 § 2 k.p.k. jeżeli oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata, potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona grożącą oskarżonemu surową karą. Powyższa przesłanka wyłącza możliwość zastosowania tymczasowego aresztowania w przypadku sprawy przestępstwa znęcania z art. 207 § 1 k.k., które jest zagrożone karą pozbawienia wolności od trzech miesięcy do lat pięciu, umożliwiając to dopiero w przypadku znęcania się nad osobą nieporadną ze względu na wiek, stan psychiczny lub fizyczny z art. 207 § 1a k.k., połączonego ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa z art. 207 § 2 k.k., bądź w przypadku targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie będącego następstwem znęcania się określonego w art. 207 § 3 k.k.⁵²¹. Jak trafnie wskazał Sąd Najwyższy groźba surowej kary rodzi domniemanie, że osoby podejrzewane o popełnienie przestępstwa lub oskarżone o to, mogą podejmować próby bezprawnych działań destabilizujących prawidłowy tok postępowania, a z uwagi na fakt, że wskazana okoliczność zagrożenia wysoką karą ma charakter domniemania prawnego, nie jest konieczne dowodowe wykazywanie, czy oskarżony podejmował już w przeszłości

⁵²⁰ R. A. Stefański, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, s. 902-903.

⁵²¹ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 153.

konkretne działania w tym kierunku⁵²². Podstawy do zastosowania tymczasowego aresztowania określone w art. 258 § 2 k.p.k., przy spełnieniu przesłanek ogólnych i braku przesłanek negatywnych stosowania środków zapobiegawczych, stanowią samodzielne przesłanki szczególne stosowania tego środka zapobiegawczego⁵²³. Jednak słusznie zaznacza się, że zachodzi silny związek między tą podstawą a co najmniej jedną z wymienionych w art. 258 § 1 k.p.k. z uwagi, że nie wystarczy powołanie się tylko na grożący surowy wymiar kary, ponieważ musi on uprawdopodobniać niebezpieczeństwo ucieczki lub matactwa w połączeniu z innymi okolicznościami, w wyniku których łącznie z grożącą konkretnie karą powstaje realna obawa ucieczki lub matactwa⁵²⁴.

Ostatnia podstawa przewidziana w k.p.k. stanowi przesłankę umożliwiającą zastosowanie tzw. „aresztu prewencyjnego”. Na podstawie art. 258 § 3 k.p.k. środek zapobiegawczy można wyjątkowo zastosować także wtedy, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, zwłaszcza, gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził. Z przepisu wynika istnienie wyjątkowej przesłanki o charakterze ochronnym, której zastosowanie może mieć miejsce tylko odnośnie do osób podejrzanych o popełnienie określonych w nim przestępstw⁵²⁵. Wskazane odstępstwo od procesowej istoty środków zapobiegawczych uzasadnia się tym, że organy ścigania nie powinny być bezczynne i bezsilne w sytuacji obawy popełnienia przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, albowiem skutki kolejnego przestępstwa mogą być dla pokrzywdzonych nieodwracalne⁵²⁶. Wobec faktu, że nie została określona wprost wysokość zagrożenia karą zarzucanego przestępstwa nie należy ograniczać do możliwości stosowania tej podstawy w przypadku sprawcy przestępstwa z art. 207 § 1 k.k.

⁵²² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2014 r., II KK 83/14, Prokuratura i Prawo 2015 – dodatek „Orzecznictwo”, Nr 3, poz. 12.

⁵²³ Uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 stycznia 2012 r., I KZP 18/11, OSNKW 2012, Nr 1, poz. 1.

⁵²⁴ J. Skorupka, *Środki przymusu, objaśnienia do art. 243-296*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2015, s. 603; T. Gardocka, D. Jagiełło, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 329.

⁵²⁵ T. Gardocka, D. Jagiełło, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 329.

⁵²⁶ J. Kosonoga, *Podstawy stosowania środków zapobiegawczych*, Prokuratura i Prawo 2003, nr 10, s. 47.

W kwestii przemocy w rodzinie występuje znaczne ryzyko, że zachowania sprawcy powtórzą się, szczególnie, jeśli nie zostaną zastosowane środki, pozwalające na skuteczne odizolowanie sprawcy od ofiary. Trudno uwierzyć, że sprawca, który przez wiele lat stosował przemoc nieoczekiwanie zmieni swoje postępowanie i dlatego w tego rodzaju sprawach uwzględniając specyfikę przemocy domowej, najczęściej występuje uzasadniona obawa, że sprawca popełni przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu⁵²⁷. Decydując o zastosowaniu określonego środka zapobiegawczego, uwzględnia się rodzaj i charakter obaw wskazanych w przesłankach szczególnych, przyjętych za podstawę stosowania danego środka oraz nasilenie ich zagrożenia dla prawidłowego przebiegu postępowania w określonym stadium (art. 258 § 4 k.p.k.). W trakcie przejścia procesu karnego przez poszczególne fazy i stadia, a więc podczas stopniowego zabezpieczania materiału dowodowego w sprawie, trzeba mieć na uwadze nasilenie zagrożenia przedmiotowej obawy dla prawidłowego przebiegu postępowania⁵²⁸, a w sytuacji przestępstwa znęcania się, nasilenie dla zagrożenia osoby pokrzywdzonej, której zeznania i dokumentacja medyczna stanowią zazwyczaj istotny materiał dowodowy i decydują o dalszym przebiegu procesu karnego.

W odniesieniu do tymczasowego aresztowania poziom wymagań w zakresie podstawy ogólnej jest wyższy z uwagi na to, że podstawę orzeczenia o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania mogą stanowić jedynie ustalenia poczynione na podstawie dowodów jawnych dla oskarżonego i jego obrońcy oraz dowodów z zeznań świadków, których nie udostępnia się oskarżonemu i jego obrońcy, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia lub wolności świadka lub osoby dla niego najbliższej. Sąd, uprzedzając o tym prokuratora, uwzględnia z urzędu okoliczności, których prokurator nie ujawnił, po ich ujawnieniu na posiedzeniu, jeżeli są one korzystne dla oskarżonego (art. 249a § 1 i 2 k.p.k.).

Jednocześnie przepisy polskiej procedury karnej wskazują na przesłanki negatywne względne, przy których zastosowanie tymczasowego aresztowania uzależnione jest od oceny organu procesowego, a dotyczą sytuacji w której tymczasowego aresztowania nie stosuje się, jeżeli wystarczający jest inny środek zapobiegawczy (art. 257 § 1 k.p.k.) oraz zwłaszcza gdy pozbawienie oskarżonego

⁵²⁷ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 152.

⁵²⁸ *Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw przedłożonego do Marszałka Sejmu RP w dniu 8 listopada 2012 r.*, druk nr 870, s. 54, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=870>, (dostęp: 30.12.2020 r.).

wolności spowodowałyby dla jego życia lub zdrowia poważne niebezpieczeństwo lub pociągałoby wyjątkowo ciężkie skutki dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny (art. 259 § 1 k.p.k.) Ponadto w art. 259 § 2 i 3 k.p.k. sformułowano kolejne wyraźne zakazy stosowania tymczasowego aresztowania polegające na przewidywaniu, że za zarzucane przestępstwo nie zostanie wymierzona kara bezwzględnego pozbawienia wolności oraz w przypadku zagrożenia zarzucanego przestępstwa karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku. Zakazy nie są bezwzględne z powodu istnienia przyzwolenia na ich pominięcie w kolejnym paragrafie w przypadku, gdy oskarżony ukrywa się, uporczywie nie stawia się na wezwania lub w inny sposób utrudnia postępowanie albo nie można ustalić jego tożsamości. Ograniczenie w zakresie przewidywania, że za zarzucane przestępstwo nie zostanie wymierzona kara bezwzględnego pozbawienia wolności nie ma również zastosowania, gdy zachodzi wysokie prawdopodobieństwo orzeczenia środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu sprawcy w zakładzie zamkniętym (art. 259 § 4 k.p.k.).

W wyniku własnych spostrzeżeń praktycznych dokonanych w toku prowadzonych postępowań przygotowawczych o czyny z art. 207 k.k. formułuję wnioski, że ofiary przemocy mimo doznanych krzywd i cierpienia w dalszym ciągu pozostają emocjonalnie związane ze sprawcą, a więzi uczuciowe nie ulegają osłabieniu. W tego typu sprawach bardzo często osoby pokrzywdzone cechuje występujące poczucie winy w związku z zaistniałą sytuacją, jak również przekonanie, że w wyniku złożonego zawiadomienia o przestępstwie i złożenia obciążających zeznań osoba pokrzywdzona przyczyniła się w ten sposób do pozbawienia wolności bliskiej jej osoby. Ponadto zdarza się bardzo często, że sprawcami przemocy domowej są osoby, które jako jedyne w danej rodzinie osiągają stałe dochody, a w związku z tym faktem, ich aresztowanie może pociągać za sobą szczególnie ciężkie skutki dla rodziny, co także może powodować podejmowanie przez pokrzywdzonych wysiłków w celu uwolnienia sprawcy od odpowiedzialności karnej⁵²⁹.

Kwestia „ciężkich skutków” tymczasowego aresztowania dla najbliższej rodziny oskarżonego jako negatywna przesłanka jego stosowania w przypadku przestępstw przemocy w rodzinie wydaje się kontrowersyjna. Korzystając z dorobku orzecznictwa wskazać należy, że kluczowe są takie konsekwencje, które polegają na zagrożeniu bytu

⁵²⁹ A. Grochoła, D. Kozłowska, *Aspekty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, *Kwartalnik Policyjny* 2017, nr 1, s. 83.

osób najbliższych oskarżonemu⁵³⁰. Natomiast nie będą brane pod uwagę sytuacje, w których oskarżony nie wykazywał zainteresowania losem swoich dzieci, nie pracował, bądź osoba bliska dla oskarżonego, znajdująca się w trudnej sytuacji życiowej ma wsparcie osoby od której może oczekiwać pomocy⁵³¹. Przyjmując zatem, że osoby pokrzywdzone rzeczywiście nie mają innego źródła utrzymania i sprawca pozostając na wolności będzie łożył na utrzymanie rodziny, wydaje się konieczne rozważenie możliwości niestosowania tymczasowego aresztowania, jednak w sytuacji występowania przesłanek szczególnych pozostawiając sprawcę na wolności, niezbędne jest zastosowanie nieizolacyjnych środków zapobiegawczych, które zagwarantują bezpieczeństwo pokrzywdzonym.

Nadmienić należy, że możliwa jest również sytuacja wystąpienia z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania, gdy wobec sprawcy stosowano wolnościowe środki zapobiegawcze, które jednak nie doprowadziły do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania i zapewnienia bezpieczeństwa ofierze przemocy. Chodzi o takie intencjonalne zachowania, kiedy sprawca pomimo nakazu opuszczenia lokalu i zakazu kontaktów z pokrzywdzonym nachodził go w mieszkaniu, usiłował wdrzeć się do lokalu, zaczepiał osobę dotkniętą przemocą w miejscach publicznych, dopuścił się kolejnych zachowań wyczerpujących znamiona przemocy, groził popełnieniem kolejnych przestępstw bezpośrednio bądź za pomocą środków komunikowania się na odległość albo w inny sposób niepokoił ofiarę⁵³².

W postanowieniu o zastosowaniu tymczasowego aresztowania należy wskazać osobę wraz z zarzucanym jej czynem i kwalifikacją prawną oraz podstawę szczególną i ogólną, a ponadto należy określić czas trwania środka i oznaczyć termin końcowy (art. 251 § 1 i 2 k.p.k.). W art. 263 k.p.k. szczegółowo określono czas trwania oraz okresy przedłużenia tymczasowego aresztowania. W § 1 wskazano, że w postępowaniu przygotowawczym sąd rejonowy, w którego okręgu prowadzi się postępowanie, stosując tymczasowe aresztowanie, oznacza jego termin na okres nie dłuższy niż 3 miesiące. Jeżeli ze względu na szczególne okoliczności sprawy nie można było

⁵³⁰ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 9 marca 1994 r., II AKz 80/94, KZS 1994, nr 3, poz. 22.

⁵³¹ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 września 1993 r., II AKz 251/93, KZS 1993, nr 9, poz. 13; Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 28 grudnia 1994 r., II AKz 465/94, KZS 1995, nr 1, poz. 34,

⁵³² A. Grochoła, D. Kozłowska, *Aspekty przeciwdziałania przemocy...*, s. 83.

ukończyć postępowania przygotowawczego w terminie do 3 miesięcy, na wniosek prokuratora, sąd I instancji właściwy do rozpoznania sprawy (rejonowy lub okręgowy), może przedłużyć tymczasowe aresztowanie na okres, który łącznie nie może przekroczyć 12 miesięcy (art. 263 § 2 k.p.k.). W momencie otrzymania aktu oskarżenia obowiązkiem sądu jest rozważenie potrzeby dalszego stosowania tymczasowego aresztowania a oprócz tego sąd ma uprawnienie do wydawania postanowień o jego przedłużeniu na czas nieprzekraczający 2 lat (art. 263 § 3 k.p.k.)⁵³³. Po upływie 2 lat stosowania tymczasowego aresztowania, jeżeli nie zapadł wyrok I instancji, jak również w sytuacji, gdy w ciągu 12 miesięcy od aresztowania nie został złożony akt oskarżenia do sądu, uprawnienie do przedłużenia tymczasowego aresztowania, które wynika z art. 263 § 4 k.p.k., ma sąd apelacyjny. Uprawnienie powraca do sądu właściwego w momencie, gdy wpłynie akt oskarżenia lub zapadnie wyrok I instancji. Postanowienie co do dalszego stosowania tymczasowego aresztowania powinien wydać sąd właściwy⁵³⁴. Kodeks postępowania karnego nie określa maksymalnego czasu trwania tymczasowego aresztowania⁵³⁵. W postępowaniu sądowym po wydaniu pierwszego wyroku przez sąd I instancji każdorazowe przedłużenie może bowiem następować na okres nie dłuższy niż 6 miesięcy (art. 263 § 7 k.p.k.)⁵³⁶. Zarówno na postanowienie o stosowaniu, jak i przedłużeniu środka zapobiegawczego, co do zasady przysługuje zażalenie na zasadach ogólnych określonych w art. 252 k.p.k.

Powyższa analiza pozwala stwierdzić, że tymczasowe aresztowanie jest środkiem zapobiegawczym najdotkliwiej ingerującym w sferze wolności osobistych obywatela i dlatego powinno się go wykorzystywać jako środek ostateczny. W swoich skutkach prowadzi do pozbawienia wolności oskarżonego, odizolowania go od społeczeństwa i osadzenia w areszcie śledczym, w którym poddany jest szczególnym

⁵³³ W związku z rozszerzaniem przez ustawodawcę okoliczności umożliwiających przedłużanie tymczasowego aresztowania kres tej tendencji położył Trybunał Konstytucyjny na podstawie wyroku z dnia 10 czerwca 2008 r., SK 17/07, Dz. U. z 2008 r. nr 107, poz. 686.

⁵³⁴ T. Gardocka, D. Jagiełło, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 337.

⁵³⁵ Ibidem, s. 336.

⁵³⁶ W zakresie w jakim w przepisie nie zostały określone jednoznacznie przesłanki przedłużenia tymczasowego aresztowania po wydaniu przez sąd I instancji pierwszego wyroku w sprawie, art. 263 § 7 k.p.k. wyrokiem TK został uznany za niezgodny z Konstytucją RP, wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 listopada 2012 r., SK 3/12, OTK-A 2012, nr 10, poz. 123, Dz. U. z 2012 r., poz. 1327.

rygorom⁵³⁷. Zgodnie z wyrażoną w art. 257 § 1 k.p.k. zasadą minimalizacji środków zapobiegawczych, tymczasowe aresztowanie należy traktować jako *ultima ratio*, gdy jest to absolutnie niezbędne z uwagi na to, że inny środek nie jest wystarczający⁵³⁸.

4.2.3. Dozór Policji

Istnieje tendencja (zarówno w prawie polskim, jak i aktach prawa międzynarodowego) do promowania stosowania środków zapobiegawczych o charakterze nieizolacyjnym. Ważne jest skoncentrowanie uwagi podmiotów kształtujących i stosujących prawo na innych sposobach odizolowania sprawcy od ofiary. Możliwość taką daje stosowany na podstawie art. 275 § 1 k.p.k. środek zapobiegawczy w postaci dozoru policyjnego. Oddany pod dozór Policji zgodnie z § 2 nie zostaje pozbawiony wolności, a jego obowiązkiem jest stosowanie się do wymagań zawartych w postanowieniu sądu lub prokuratora. Obowiązki te mogą polegać na: zakazie opuszczenia określonego miejsca pobytu, zgłaszaniu się do organu dozoru w określonych odstępach czasu, zawiadomianiu go o zamierzonym wyjeździe i o terminie powrotu, zakazie kontaktowania się z pokrzywdzonym albo innymi osobami, zakazie zbliżania się do określonych osób na wskazaną odległość, zakazie przebywania w określonych miejscach, a także na innych ograniczeniach swobody oskarżonego, które są niezbędne do wykonywania dozoru. Brak jest ograniczeń ustawowych w zakresie ilości nałożonych na oskarżonego obowiązków. Zatem dopuszczalne jest łączenie dozoru z innymi środkami zapobiegawczymi, za wyjątkiem tymczasowego aresztowania. Zachowanie osoby oddanej pod dozór Policji jest monitorowane z uwagi na to, że jak wynika z art. 275 § 4 k.p.k. dozorowany ma obowiązek stawiennictwa we wskazanej jednostce Policji w określonych odstępach czasu wraz z dokumentem potwierdzającym tożsamość oraz musi wykonywać polecenia mające na celu udokumentowanie przebiegu dozoru i udzielania informacji koniecznych do ustalenia, czy stosuje się on do wymagań nałożonych w postanowieniu sądu lub prokuratora. W celu uzyskania takich informacji można wzywać oskarżonego do stawiennictwa w wyznaczonym terminie. Natomiast w przypadku niestosowania się przez oddanego pod dozór do wymagań określonych w postanowieniu, organ dozoru w postaci wskazanej w postanowieniu jednostki Policji niezwłocznie

⁵³⁷ Por. D. Jagiełło, *Komentarz do...*, s. 67.

⁵³⁸ J. Kosonoga, *Dozór Policji...*, s. 236.

zawiadania o tym fakcie sąd lub prokuratora, który wydał postanowienie w celu rozważenia możliwości nałożenia innego środka zapobiegawczego lub wnioskania o jego zmianę (art. 275 § 5 k.p.k.).

Można dostrzec, że obowiązki te są istotne z punktu widzenia potrzeby kontroli oskarżonego, jak również na odcinku przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Przepis art. 275 § 2 k.p.k. pozwala na elastyczne kształtowanie obowiązków nakładanych na sprawcę w ramach wykonania środka zapobiegawczego, w zależności od charakteru popełnionego przestępstwa oraz sytuacji osobistej i rodzinnej, zarówno sprawcy, jak i pokrzywdzonych⁵³⁹. Przy czym obowiązki zmierzające do odizolowania sprawcy zapewniają bezpieczeństwo osobom pokrzywdzonym, ale również zapewniają prawidłowy przebieg postępowania karnego m.in. przez uniemożliwienie oddziaływania na zeznania złożone przez osobę pokrzywdzoną. W ramach oddania osoby pod dozór Policji przede wszystkim można orzec zakaz zbliżania się na określoną odległość i kontaktowania z osobą pokrzywdzoną, jak również z pozostałymi osobami wspólnie z nią zamieszkującymi. Ograniczenie osób objętych zakazem zbliżania się, czy kontaktu wyłącznie do osoby pokrzywdzonej z wyłączeniem np. dzieci powodowałyby faktyczną niemożność wykonania tego środka⁵⁴⁰. Sprawca pod pozorem utrzymywania kontaktów z dziećmi mógłby pozostawać w pobliżu osoby pokrzywdzonej i oddziaływać na nią. W razie zastosowania zakazu zbliżania się lub kontaktowania z pokrzywdzonym i innymi osobami i ich kontynuacji do czasu uprawomocnienia się wyroku, zakaz mógłby przekształcić się w obowiązek wynikający ze środka karnego określonego w art. 39 pkt. 2b k.k., bądź probacyjnego z art. 72 § 1 pkt. 7a k.k. i obowiązywać przez wskazany w wyroku czas w okresie próby lub w zakresie środka karnego.

Wydaje się, że nałożenie nakazu uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych w ramach obowiązku przy dozorze Policji polegającego na innych ograniczeniach swobody oskarżonego mający na celu zmianę zachowania sprawcy wskazuje również na walor prewencyjny, który może mieć w przyszłości wpływ na końcowy wymiar kary. W myśl art. 53 § 2 k.k. sąd wymierzając karę, uwzględnia w szczególności zachowanie się sprawcy po popełnieniu czynu, zwłaszcza starania o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a zatem

⁵³⁹ A. Grochoła, D. Kozłowska, *Aspekty przeciwdziałania przemocy...*, s. 83.

⁵⁴⁰ Ibidem, s. 83.

aktywne uczestnictwo w programie, zwłaszcza w sytuacji, gdy sprawca nie kwestionował swojej winy i przyznawał się do popełnienia czynu, powinno być brane pod uwagę przy wymierzaniu kary⁵⁴¹. W doktrynie wskazuje się, że zastosowane ograniczenia swobody podejrzanego muszą pozwalać na odpowiednie oddziaływanie na osobę, w tym mieć istotny wpływ wychowawczy i dyscyplinujący⁵⁴², co stanowi główny cel stosowania programów korekcyjno-edukacyjnych wobec sprawcy przestępstwa.

4.2.4. Warunkowy dozór Policji

Kształt regulacji odnoszących się do dozoru Policji wynika z nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. *o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw*⁵⁴³. Na podstawie ustawy instytucja tzw. warunkowego dozoru funkcjonująca w oparciu o uchylony art. 14 u.p.p.r. została inkorporowana do k.p.k.

Zgodnie z art. 275 § 3 k.p.k. jeżeli zachodzą przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej na szkodę osoby najbliższej albo innej osoby zamieszkującej wspólnie ze sprawcą, można zamiast tymczasowego aresztowania zastosować dozór, jednak pod warunkiem, że oskarżony w wyznaczonym terminie opuści lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym oraz określi miejsce swojego pobytu. Podstawowym warunkiem rozważenia zastosowania warunkowego dozoru Policji wobec oskarżonego jest zaistnienie przesłanek do stosowania tymczasowego aresztowania. Zatem dopiero po stwierdzeniu istnienia przesłanek ogólnych stosowania środków zapobiegawczych z art. 249 § 1 k.p.k. przy jednoczesnym spełnieniu przesłanek szczególnych wskazanych w art. 258 § 1-3 k.p.k. oraz braku przesłanek negatywnych stosowania tymczasowego aresztowania z art. 257 § 1 k.p.k. i art. 259 k.p.k. można rozważyć zastosowanie wobec sprawcy warunkowego dozoru Policji. W konsekwencji w przypadku, w którym powinien zostać zastosowany najbardziej

⁵⁴¹ Tak m.in. [w:] *Informator dla sędziów, prokuratorów i kuratorów sądowych dotyczący przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Kraków 2015, s. 77.

⁵⁴² J. Kosonoga, *Dozór Policji...*, s. 303.

⁵⁴³ Dz. U. z 2009 r. nr 206 poz. 1589, z 2010 r. nr 98 poz. 625.

dolegliwy środek w postaci tymczasowego aresztowania, występuje możliwość zastosowania warunkowego dozoru Policji. Warunkowy dozór Policji bywa określany jako „szantaż procesowy”, który jest stosowany wobec sprawców przemocy w rodzinie w przypadku istnienia przesłanek do zastosowania tymczasowego aresztowania⁵⁴⁴. Wskazany przepis umożliwia odseparowanie sprawcy przemocy w rodzinie od ofiary bez potrzeby stosowania środka izolacyjnego w postaci tymczasowego aresztowania.

Drugim kryterium zastosowania warunkowego dozoru jest kategoria przestępstwa. Warunkowy dozór Policji ma zastosowanie w przypadku podejrzenia popełnienia przez sprawcę przestępstw z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej na szkodę osoby najbliższej albo innej osoby wspólnie zamieszkującej wspólnie ze sprawcą, co umożliwia zastosowanie rozwiązania istotnego problemu z punktu widzenia przebiegu procesu polegającego na wymuszonym okolicznościami wspólnym zamieszkiwaniu ze sprawcą przemocy oraz zapewnienia bezpieczeństwa osobie pokrzywdzonej⁵⁴⁵. Wspólne zamieszkiwanie jest niekorzystne i niebezpieczne dla ofiary przemocy, chociażby ze względu na możliwość oddziaływania celem skłonienia do zmiany zeznań i osiągnięcia w ten sposób korzyści przez sprawcę, jak też możliwości kontynuacji przemocy fizycznej i psychicznej lub nawet jej eskalacji z uwagi na wszczęcie postępowania przygotowawczego.

Definicja przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, osoby najbliższej i wspólnie zamieszkującej zostały omówione wyżej. Warto przypomnieć, że zwrot „działanie z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej” wskazuje na sposób działania sprawcy, co oznacza, że o charakterze określonego czynu decyduje element wykonawczy, tak więc przebieg działania, bynajmniej nie skutek osiągnięty przestępnym działaniem⁵⁴⁶. Z kolei groźba bezprawna to zgodnie z definicją zawartą w art. 115 § 12 k.k. groźba, o której mowa w art. 190 k.k., czyli groźba popełnienia przestępstwa na szkodę określonej osoby lub szkodę osoby najbliższej, jeżeli wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spełniona, jak również groźba spowodowania postępowania karnego lub innego postępowania, w którym może zostać nałożona administracyjna kara pieniężna, jak również rozgłoszenia wiadomości uwłaczającej czci zagrożonego lub jego osoby najbliższej.

⁵⁴⁴ *Pismo Ministra Sprawiedliwości do Rzecznika Praw Obywatelskich z 13 lutego 2008 r. o nr DL-P-I-4011-67/07.*

⁵⁴⁵ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 165.

⁵⁴⁶ R. A. Stefański, *Warunkowy dozór Policji...*, s. 37.

W postępowaniu przygotowawczym dozór warunkowy stosowany jest przez prokuratora, a przez sąd po wniesieniu aktu oskarżenia. Zdarza się jednak, że sąd stosuje dozór warunkowy w postępowaniu przygotowawczym, a ma to miejsce w sytuacji, gdy nie zostanie przez niego uwzględniony wniosek o tymczasowe aresztowanie w wyniku uznania, że pomimo istnienia przesłanek do zastosowania tymczasowego aresztowania wystarczające będzie orzeczenie dozoru.

Zgodnie z kolejnym kryterium zastosowania tego środka zapobiegawczego w celu skorzystania z instytucji przewidzianej w art. 275 § 3 k.p.k. przez prokuratora lub sąd konieczne jest aby oskarżony opuścił lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym w wyznaczonym terminie oraz określił miejsce aktualnego pobytu. Wskazane warunki, celem swojej skuteczności powinny być spełnione łącznie. To znaczy, że nie jest wystarczające jedynie opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z osobą pokrzywdzoną, ponieważ dla faktycznej kontroli sprawowanej w ramach dozoru Policji niezbędna jest znajomość przez organy procesowe nowego miejsca pobytu oskarżonego⁵⁴⁷. Jak wskazuje J. Kosonoga przewidziany w art. 275 § 3 k.p.k. warunek stosowania dozoru Policji, należałoby uznać za warunek potestatywny, tzn. zależny od woli osoby zainteresowanej, zawieszający, a więc uzależniający powstanie skutków czynności prawnej od zdarzenia przyszłego i niepewnego oraz dodatni, ponieważ objęte warunkiem zdarzenie polega na zmianie istniejącego stanu rzeczy⁵⁴⁸. Przy stosowaniu dozoru warunkowego celowe jest ustalenie przez prokuratora lub sąd stanowiska oskarżonego w tej sprawie, a złożenie przez niego podczas przesłuchania oświadczenia, że nie zamierza opuścić zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym lokalu, powinno powodować brak zasadności zastosowania warunkowego dozoru Policji⁵⁴⁹. Jak zauważył J. Kosonoga w trakcie przesłuchania prokurator lub sąd powinien również ustalić realne możliwości oskarżonego, a nie tylko chęci spełnienia przez niego warunku opuszczenia lokalu. Samo opuszczenie lokalu bez określenia nowego miejsca pobytu jest niewystarczające, a brak wskazania stałego miejsca pobytu stanowi podstawę zastosowania w tym przypadku tymczasowego aresztowania⁵⁵⁰. Zdaniem R.A. Stefańskiego w powyższej sytuacji powinien być wykluczony jakikolwiek automatyzm, ponieważ sytuacja mogła ulec zmianie i brak jest podstaw do

⁵⁴⁷ M. Żbikowska, *Warunkowy dozór Policji*, Prokuratura i Prawo 2011, nr 7-8, s. 19-33.

⁵⁴⁸ J. Kosonoga, *Dozór Policji...*, s. 232.

⁵⁴⁹ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 144.

⁵⁵⁰ J. Kosonoga, *Dozór Policji...*, s. 233.

stosowania tymczasowego aresztowania lub w ogóle jakiegokolwiek środka zapobiegawczego. Sąd każdorazowo powinien rozważyć, czy nadal spełnione są przesłanki do zastosowania tymczasowego aresztowania, a stwierdzenie ich braku mogłoby spowodować zastosowanie innego środka lub w ogóle odstąpienie od jego stosowania⁵⁵¹.

Należy pamiętać, że bardzo ważną kwestię stanowi określenie terminu na opuszczenie przez sprawcę przemocy wspólnie zamieszkiwanego lokalu, z tego powodu, że w czasie od ogłoszenia postanowienia do opuszczenia lokalu w wyniku pozostawania we wspólnym lokalu może on oddziaływać na pokrzywdzonych i nakłaniać ich do zmiany zeznań lub dopuścić się agresywnych zachowań. W takich wypadkach należy stosować nakaz okresowego opuszczenia przez oskarżonego lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, ze skutkiem konieczności jego natychmiastowego wykonania, lepiej chroniący osoby dotknięte przemocą przed dalszym krzywdzeniem⁵⁵².

4.2.5. Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym

W celu wzmocnienia realnej ochrony pokrzywdzonych przestępstwami zaliczanych do przemocy w rodzinie na podstawie nowelizacji u.p.p.r. z 2010 r. nakaz opuszczenia lokalu został wprowadzony w art. 275a § 1 k.p.k. do katalogu środków zapobiegawczych. Tytułem przedstawionego środka zapobiegawczego można nakazać oskarżonemu o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej okresowe opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził. Warunkiem orzeczenia nakazu opuszczenia lokalu będzie również spełnienie przesłanek ogólnych stosowania środków zapobiegawczych określonych w art. 249 § 1 k.p.k. W przeciwieństwie do warunkowego dozoru Policji przepis regulujący nakaz opuszczenia lokalu, nie wymaga dodatkowo spełnienia przesłanek koniecznych do zastosowania wobec oskarżonego tymczasowego aresztowania, a tym samym daje możliwość jego szerszego zastosowania. Ustawową

⁵⁵¹ R. A. Stefański, *Warunkowy dozór Policji...*, s. 41.

⁵⁵² A. Grochoła, D. Kozłowska, *Aspekty przeciwdziałania przemocy...*, s. 84.

przesłankę zajmowania lokalu wspólnie z pokrzywdzonym, należy odczytywać w ten sposób, że osoba pokrzywdzona powinna traktować ten lokal jako miejsce swojego pobytu, a w sytuacji przebywania przez pokrzywdzonego w innym miejscu, takim jak ośrodek pomocy, schronisko, mieszkanie rodziny, w wyniku ucieczki z domu z obawy przed kolejnymi atakami przemocy, nie można jego traktować jako brak zajmowania lokalu w znaczeniu spełnienia ustawowej przesłanki⁵⁵³. Do dokonania oceny, czy przedmiotowy lokal można traktować jako mieszkalny, nie należy brać pod uwagę przeznaczenia lokalu, ale jego faktyczne wykorzystanie⁵⁵⁴.

Zaletą powyższego instrumentu jest szybkość stosowania i jego natychmiastowa wykonalność, co znajduje wyraz w art. 275a § 3 k.p.k. przewidującym, że Policja niezwłocznie, nie później niż przed upływem 24 godzin od chwili zatrzymania, występuje do prokuratora z wnioskiem o zastosowanie tego środka, przy czym wniosek winien być rozpoznany do 48 godzin od chwili zatrzymania oskarżonego. Ograniczenie czasowe dla złożenia wniosku przez Policję i rozpoznania przez prokuratora jest bardzo ważne dla zachowania bezpieczeństwa pokrzywdzonego i gwarantuje, że wniosek zostanie skierowany i rozpatrzony podczas zatrzymania podejrzanego, który nie zagrozi w tym czasie pokrzywdzonemu, co podkreśla prewencyjny cel tego środka.

W postępowaniu przygotowawczym uprawnienie do stosowania tego środka nabywa prokurator na wniosek Policji lub z urzędu (art. 275a § 2 k.p.k.). W sytuacji, kiedy przesłanki jego stosowania uzasadniają przedłużenie na okres powyżej 3 miesięcy, to uprawnienie przechodzi na sąd właściwy do rozpoznania sprawy w I instancji (art. 275a § 4 k.p.k.). W postępowaniu sądowym decyzję podejmuje sąd właściwy do rozpoznania sprawy.

Należy wskazać na występowanie istotnych różnic pomiędzy nakazem opuszczenia lokalu a warunkowym dozorem Policji. Dla środka określonego w art. 275a § 1 k.p.k. zostały przewidziane określone terminy stosowania, a mianowicie możliwość jego nałożenia na okres nie dłuższy niż 3 miesiące. W ramach warunkowego dozoru Policji opuszczenie lokalu może trwać przez cały okres stosowania środka, czyli do czasu rozpoczęcia wykonywania kary. W przypadku występowania przesłanek do dalszego stosowania nakazu opuszczenia lokalu, istnieje możliwość jego przedłużenia na kolejne okresy (nie dłuższe niż 3 miesiące) na wniosek prokuratora, przez sąd

⁵⁵³ *Informator dla sędziów, prokuratorów...*, s. 79.

⁵⁵⁴ R. A. Stefański, *Środek karny nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym*, Prokuratura i Prawo 2011, nr 2, s. 17.

I instancji właściwy do rozpoznania sprawy. Zatem sąd ma możliwość jego przedłużenia na taką liczbę okresów (każdy z nich nie dłuższy niż na 3 miesiące), jaka w jego ocenie jest wymagana dla ochrony pokrzywdzonego i obowiązywania środka, dopóki nie ustaną przesłanki stosowania. Ponadto wydając postanowienie, na wniosek oskarżonego, można wskazać mu miejsce pobytu w placówkach zapewniających miejsca noclegowe, przy czym ustawodawca przewidział, że nie mogą to być placówki pobytu ofiar przemocy w rodzinie (art. 275a § 5 k.p.k.). Na podstawie art. 48a u.p.s., wojewoda prowadzi rejestr placówek udzielających miejsc schronienia i noclegowni, który ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym oraz publikowany na stronie internetowej urzędu. Istotnym mankamentem opisywanego środka zapobiegawczego jest fakt, że Policja jest uprawniona do złożenia wniosku o zastosowanie nakazu, ale nie może już samodzielnie podjąć decyzji w tym zakresie⁵⁵⁵.

W razie zastosowania nakazu opuszczenia lokalu, bez znaczenia pozostaje kwestia zameldowania sprawcy w lokalu, z którego jest usuwany. Zameldowanie jest czynnością materialno-techniczną, która została określona w art. 28 ust. 4 ustawy z dnia 24 września 2010 r. *o ewidencji ludności*⁵⁵⁶ i potwierdza wyłącznie pobyt danej osoby w lokalu, w którym się zameldowała. Fakt zameldowania w żaden sposób nie kreuje tytułu prawnego do władania nieruchomością, tym bardziej nie będzie ograniczać możliwości usunięcia sprawcy przemocy z miejsca pobytu⁵⁵⁷.

Wydanie nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym bynajmniej nie jest uzależnione od prawa do własności lokalu. Jak słusznie wskazuje M. Budyn-Kulik powyższy środek może mieć zastosowanie w sytuacji, gdy sprawca przemocy jest współwłaścicielem lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym,

⁵⁵⁵ W tej kwestii w 2010 roku w rekomendacjach do sprawozdania Polski z realizacji postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych Komitet Praw Człowieka ONZ wyraził zaniepokojenie z powodu niedysponowania przez funkcjonariuszy Policji uprawnieniem do wydania natychmiastowego (na miejscu zdarzenia) nakazu opuszczenia lokalu przez sprawcę przestępstwa zajmowanego z ofiarą i jednocześnie zarekomendował wprowadzenie poprawek do ustawodawstwa polskiego w celu zmiany tego stanu; *Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant, Concluding observations of the Human Rights Committee, Poland 27 October 2010, CCPR/C/POL/CO/6*, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/co/CCPR-C-POL-CO-6.doc>, (dostęp: 06.01.2021 r.).

⁵⁵⁶ Ustawa z dnia 24 września 2010 r. *o ewidencji ludności*, Dz. U. z 2021 r. poz. 510 z późn. zm.

⁵⁵⁷ A. Grochoła, D. Kozłowska, *Aspekty przeciwdziałania przemocy...*, s. 84.

lecz także nie ma powodów, aby do sprawcy będącego wyłącznym właścicielem lokalu nie stosować omawianego środka, jeżeli zostały spełnione pozostałe przesłanki jego zastosowania⁵⁵⁸. W takich sytuacjach zastosowanie nakazu nie ogranicza prawa własności przez czasowe uniemożliwienie korzystania z lokalu i w wyniku jego nałożenia nie dochodzi do ingerencji w sferę wykonywania konstytucyjnie chronionego prawa własności oraz do ograniczenia prawa do prywatności⁵⁵⁹. Prawo własności nie ma charakteru absolutnego, a zastosowanie nakazu opuszczenia lokalu pozostawia właścicielowi podstawowy atrybut prawa własności – uprawnienie do rozporządzania rzeczą⁵⁶⁰.

W związku z powyższym nie istnieje potrzeba rozważenia niezbędności i proporcjonalności ingerencji w prawa osoby zobowiązanej do opuszczenia lokalu, stosownie do art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, zgodnie z którym ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób.

W przepisach nie określono wprost sankcji za niepodporządkowanie się nakazowi lub złamanie nakazu opuszczenia lokalu, jednak jak wynika z zasad stosowania środków zapobiegawczych, w przypadku, gdy oskarżony nie zastosował się do nakazu opuszczenia lokalu, należy sądzić, że środek nie jest wystarczający i powinien być podjęty surowszy. Wydaje się, że w celu zagwarantowania bezpieczeństwa osobie pokrzywdzonej Policja powinna uczestniczyć w czynnościach faktycznych związanych z opuszczeniem lokalu przez sprawcę, który ma możliwość zabrania rzeczy osobistych na czas pobytu poza domem, ponieważ podczas tych czynności może dochodzić do sporów w zakresie własności rzeczy oraz występowania zachowań agresywnych sprawcy⁵⁶¹. Z przeprowadzonych czynności przez funkcjonariuszy Policji powinna być sporządzona notatka urzędowa.

⁵⁵⁸ M. Budyn-Kulik, *Przemoc w rodzinie – analiza wiktymologiczna oraz prawnokarne środki przeciwdziałania*, Warszawa 2009, s. 42.

⁵⁵⁹ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 145.

⁵⁶⁰ J. Kosonoga, *Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego i zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym jako środek zapobiegawczy*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011, s. 245.

⁵⁶¹ *Informator dla sędziów, prokuratorów...*, s. 82.

4.2.6. Europejski nakaz ochrony

W dniu 13 grudnia 2011 r. została uchwalona Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE w sprawie europejskiego nakazu ochrony⁵⁶², która wypełniła lukę w prawie unijnym regulującym sytuację ofiar przestępstw z uwagi na brak rozwiązań, które zapewniałyby dalszą ochronę osobom uzyskującym ją w danym państwie członkowskim i przenoszącym się do innego państwa unijnego. W art. 1 Dyrektywy 2011/99/UE wskazano na jej cel polegający na określeniu zasad pozwalających organowi sądowemu lub równoważnemu w państwie członkowskim wydać europejski nakaz ochrony, w którym przyjęto środek służący ochronie przed czynem zabronionym innej osoby mogącym zagrozić jej życiu, nietykalności fizycznej lub psychicznej, godności, wolności osobistej lub nietykalności seksualnej. Dzięki europejskiemu nakazowi ochrony właściwy organ w innym państwie członkowskim może nadal chronić daną osobę na terytorium tego innego państwa członkowskiego w przypadku wystąpienia działań wyczerpujących lub przypuszczalnie wyczerpujących znamiona przestępstwa, w świetle prawa krajowego państwa wydającego. W dyrektywie podkreślono, że europejski nakaz ochrony dotyczy wszystkich ofiar, z uwzględnieniem specyfiki każdego rodzaju przestępstwa, co podkreślono w pkt. 9 preambuły.

Zgodnie z art. 5 Dyrektywy 2011/99/UE europejski nakaz ochrony podlega wydaniu pod warunkiem orzeczenia w państwie wydającym środka ochrony, który nakłada na sprawcę przynajmniej jeden z poniższych zakazów lub ograniczeń:

- zakaz przebywania w określonych miejscach, miejscowościach lub na określonych obszarach, gdzie mieszka lub które odwiedza osoba podlegająca ochronie,
- zakaz lub ograniczenie wszelkich form kontaktu z osobą podlegającą ochronie, w tym kontaktów telefonicznych, elektronicznych, korespondencyjnych, faksowych i innych,
- zakaz lub ograniczenie możliwości zbliżania się do osoby podlegającej ochronie na odległość mniejszą niż to określono.

Kolejnym warunkiem wydania nakazu wynikającym z art. 6 ust. 1 Dyrektywy 2011/99/UE jest fakt, że osoba podlegająca ochronie zamierza zamieszkać lub zamieszkuje obecnie na terenie innego państwa członkowskiego, innego niż państwo,

⁵⁶² Dz. Urz. UE L 338/2 z 21 grudnia 2011 r.

które wydało środek ochrony. Organ sądowy albo jemu równoważny organ w państwie wydającym może wydać europejski nakaz ochrony tylko na żądanie osoby podlegającej ochronie, po sprawdzeniu spełnienia kryteriów wymaganych do jego wydania (art. 6 ust. 2 Dyrektywy 2011/99/UE). O wydanie europejskiego nakazu ochrony osoba podlegająca ochronie może wystąpić do właściwego organu państwa wydającego lub do właściwego organu państwa wykonującego, przy czym jeżeli złoży taki wniosek w państwie wykonującym, właściwy organ tego państwa niezwłocznie przekazuje go właściwemu organowi państwa wydającego (art. 6 ust. 3 Dyrektywy 2011/99/UE). Jak wynika z art. 9 ust. 1 Dyrektywy 2011/99/UE, po otrzymaniu nakazu, przekazanego dowolną metodą, która pozwala organowi państwa wykonującego na ustalenie jego autentyczności, organ ten uznaje europejski nakaz ochrony bez zbędnej zwłoki i wydaje decyzję o przyjęciu środka, który jest dopuszczalny w świetle jego prawa krajowego, w celu zapewnienia bezpieczeństwa osobie podlegającej ochronie, chyba że zdecyduje się powołać na jedną z podstaw odmowy uznania. Państwo wykonujące może zastosować, na podstawie przepisów prawa krajowego, środki karne, administracyjne lub cywilne. Z art. 11 ust. 2 Dyrektywy 2011/99/UE wynika, że państwo wykonujące ma również kompetencje w przypadku naruszenia przynajmniej jednego ze środków przyjętych w związku z uznaniem nakazu do:

- nałożenia sankcji karnych i podjęcia innych środków w następstwie naruszenia, jeżeli zgodnie z prawem krajowym jest przestępstwem,
- wydania innej decyzji niemającej charakteru karnego,
- zastosowania niezwłocznych i tymczasowych środków uniemożliwiających dalsze naruszenia, w odpowiednich przypadkach, do czasu podjęcia decyzji przez państwo wydające⁵⁶³.

Z art. 13 ust. 1 Dyrektywy 2011/99/UE wynika, że wyłączne kompetencje do przedłużenia, zweryfikowania, zmiany, uchylecia lub cofnięcia obowiązywania środka ochrony oraz europejskiego nakazu ochrony ma państwo wydające. Właściwy organ państwa wydającego niezwłocznie informuje o wszystkich wprowadzonych modyfikacjach właściwy organ państwa wykonującego (art. 13 ust. 5 Dyrektywy 2011/99/UE), który w przypadku uchylecia lub wycofania europejskiego nakazu ochrony przez państwo wydające zaprzestaje wykonywania środków przyjętych

⁵⁶³ E. Bieńkowska, *Ochrona ofiar przestępstw w sytuacjach tran granicznych – regulacje polskie na tle wymogów prawa unijnego*, Prokuratura i Prawo 2016, nr 5, s. 9.

w następstwie uznania nakazu (art. 13 ust. 6 Dyrektywy 2011/99/UE), natomiast w razie jego zmiany dokonuje zmiany środka przyjętego na podstawie nakazu, bądź odmawia wykonania zmienionego zakazu lub ograniczenia, jeśli nie są one zgodne z art. 5 dyrektywy albo nakaz jest niekompletny lub nie został w terminie uzupełniony (art. 13 ust. 6 Dyrektywy 2011/99/UE)⁵⁶⁴.

W wyniku transpozycji Dyrektywy 2011/99/UE na podstawie ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. *o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka*⁵⁶⁵ do k.p.k. zostały dodane dwa rozdziały: 66j – Wystąpienie do państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie europejskiego nakazu ochrony i 66k – Wystąpienie państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie europejskiego nakazu ochrony.

Z brzmienia przepisów znajdujących się w rozdziałach 66j i 66k k.p.k. wynika, że w przypadku procedury wydania europejskiego nakazu ochrony aktywny udział ma sędzia, natomiast w sytuacji wykonywania przez Polskę nakazu orzeczonego za granicą, wykonanie podlega niezwłocznie prokuratorowi właściwemu miejscowo ze względu na miejsce pobytu osoby podlegającej ochronie. Z analizy przepisu art. 611 w k.p.k. wynika, że w przypadku wydania nakazu w Polsce do wykonania innemu państwu członkowskiemu może mieć to miejsce na różnych etapach postępowania i dlatego przybiera on charakter środka zapobiegawczego, środka karnego, bądź zobowiązania probacyjnego. Zasadniczo w takiej sytuacji właściwy do wydania nakazu będzie sąd, natomiast kompetencje prokuratora dotyczą stosowania w toku postępowania przygotowawczego środków zapobiegawczych⁵⁶⁶. Postanowienie sądu lub prokuratora w przedmiocie europejskiego nakazu ochrony jest niezaskarżalne, a zatem nie przysługuje na nie zażalenie (art. 611wc k.p.k.). Europejski nakaz ochrony udzielany jest na formularzu, którego wzór znajduje się w wykonawczym do k.p.k. Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 stycznia 2015 r. *w sprawie określenia wzoru europejskiego nakazu ochrony*⁵⁶⁷. Artykuł 611we § 2 k.p.k. stanowi, że sytuacji, kiedy rodzaj lub sposób wykonania obowiązków na podstawie nakazu do wykonania są nieznane ustawie polskiej, prokurator określa obowiązek według prawa polskiego, z uwzględnieniem różnic na korzyść osoby, przeciwko której jest lub było prowadzone postępowanie karne. Na postanowienie prokuratora w przedmiocie

⁵⁶⁴ Ibidem, s. 10.

⁵⁶⁵ Dz. U. z 2015 r. poz. 21.

⁵⁶⁶ J. Barcik, *Europejski nakaz ochrony z perspektywy adwokata*, *Paestra* 2016, nr 5, s. 7.

⁵⁶⁷ Dz. U. z 2015 r. poz. 123.

wykonania europejskiego nakazu ochrony przysługuje zażalenie do sądu rejonowego, w którego okręgu wydano to postanowienie (art. 611wf § 1 k.p.k.).

4.3. Odizolowanie sprawcy przemocy w rodzinie na etapie postępowania jurysdykcyjnego

W kodeksie karnym przewidziano kilka środków oddziaływania wobec sprawców przemocy w rodzinie, które mają na celu uniemożliwienie zbliżania, kontaktu i wspólnego zamieszkiwania z osobą pokrzywdzoną, jak również zmierzają do zmiany zachowań i postaw sprawcy. Do tych instrumentów należą środki karne, ale też obowiązki orzekane w związku z zastosowaniem środków probacyjnych.

Katalog środków karnych, które można zastosować wobec sprawców przestępstw został określony przez ustawodawcę w art. 39 k.k. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że za wszelkie typy przestępstwa znęcania się z art. 207 k.k., obok orzeczenia kary, sąd powinien również rozważyć celowość zastosowania środków karnych⁵⁶⁸. Wobec jednego sprawcy, sąd może orzec równocześnie kilka środków karnych, zwłaszcza, jeśli uzupełniają się przedmiotowo, jednak należy pamiętać, że można je orzec w razie skazania, toteż nie będą miały one zastosowania w razie warunkowego umorzenia postępowania karnego. Na poczet orzeczonych środków karnych, o których mowa w art. 39 pkt. 2-3 k.k., zalicza się okres rzeczywistego stosowania odpowiadających im rodzajowo środków zapobiegawczych wymienionych w art. 275 k.p.k. (art. 63 § 3 k.k.) Zgodnie z art. 84 § 1 k.k. sąd może skrócić czas trwania środka karnego przy spełnieniu szczególnych przesłanek, do których zalicza się przestrzeganie przez skazanego porządku prawnego oraz wykonywanie środka karnego przez nie mniej niż połowę okresu na który był orzeczony, jednak przynajmniej przez rok. Z punktu widzenia skazanego, skrócenie okresu obowiązywania środka karnego może stanowić dodatkową motywację do przestrzegania porządku prawnego i stanowić narzędzie jego resocjalizacji⁵⁶⁹.

Niestosowanie się do środków karnych orzeczonych przez sąd może skutkować odpowiedzialnością karną za przestępstwo z art. 244 k.k. ścigane z urzędu, zagrożone

⁵⁶⁸ Z. Siwik, [w:] *Kodeks karny. Komentarz...*, red. M. Filar, s. 1289.

⁵⁶⁹ M. Melezini, *Środki karne – Zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej*, [w:] *Kary i inne środki reakcji prawno karnej. System Prawa Karnego, Tom 6*, red. M. Melezini, Warszawa 2016, s. 573.

karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Zatarcie skazania nie może nastąpić przed wykonaniem, darowaniem lub przedawnieniem wykonania środka karnego.

Nadmienić należy, że kwestia granic swobodnego uznania sądu przy wymierzaniu kar i środków karnych wiąże się ściśle z przyjętym w polskim systemie prawa karnego modelem sankcji względnie oznaczonych, polegających na ramowym wyznaczaniu konsekwencji prawnych za popełnienie przestępstwa. W tym modelu konkretyzacja kar i środków karnych następuje w jednostkowym akcie wymiaru kary, dokonywanym przez sąd, ale w ramach wyznaczonych przez ustawę karną⁵⁷⁰. Zasada swobodnego uznania sądu przy wymiarze środków karnych oznacza, że sąd ma możliwość wyboru rodzaju środka karnego i czasu jego trwania, a także możliwość decydowania o tym, czy w konkretnej sprawie zastosować środek karny, czy zrezygnować z jego orzeczenia, czy poprzestać na orzeczeniu jednego środka karnego, czy też ewentualnie skumulować kilka środków karnych⁵⁷¹. Należy pamiętać, że decyzja o wymiarze środka karnego musi zawsze mieścić się w granicach określonych przez ustawę i uwzględniać ograniczenia wynikające z regulacji określających warunki stosowania poszczególnych środków karnych oraz rozpiętość ich rozmiaru, a także zasady oraz dyrektywy sądowego wymiaru kary i środków karnych⁵⁷².

Środki probacyjne są obowiązkami, których możliwość nałożenia na skazanego przez sąd występuje w okresie próby z uwagi na orzeczenie warunkowego umorzenia postępowania karnego, warunkowego zawieszenia wykonywania kary oraz warunkowego przedterminowego zwolnienia. Nowelizacja k.k. z 2015 roku⁵⁷³ miała na celu ograniczanie liczby osób pozbawionych wolności, przy jednoczesnym zachowaniu poziomu represji wynikającej z popełniania przestępstw, a jednocześnie poprawę w oddziaływaniach resocjalizacyjnych wobec osób osadzonych w zakładach karnych. Dotychczasowy wysoki współczynnik prizonizacji w Polsce nie usprawiedliwia stan

⁵⁷⁰ M. Melezini, *Granice swobodnego uznania sądu przy wymiarze środków karnych*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz*, red. M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz, Wrocław 2015, s. 268.

⁵⁷¹ W. Cieślak, *Prawo karne. Zarys instytucji i naczelné zasady*, Warszawa 2010, s. 229-230.

⁵⁷² M. Melezini, *Granice swobodnego uznania sądu...*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego...*, red. M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz, s. 271.

⁵⁷³ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 roku o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2015 r. poz. 396.

przestępczości, a w dużym stopniu jest wynikiem nietrafnie stosowanego warunkowego zawieszenia wykonywania kary pozbawienia wolności⁵⁷⁴.

Podobnie, jak przy zastosowaniu środków karnych, sąd ma możliwość nałożenia jednocześnie kilku obowiązków probacyjnych na jednego sprawcę przestępstwa, zwłaszcza jeśli uzupełniają się przedmiotowo oraz są uzasadnione celem ich stosowania. Nałożenie obowiązków probacyjnych nie wymaga uzyskania uprzedniej zgody skazanego, poza poddaniem się terapii uzależnień i innej terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji. Obowiązkiem sądu jest określenie czasu i sposobu jego wykonania. W przeciwieństwie do środków karnych, nie zalicza się na poczet danego środka probacyjnego okresu stosowania odpowiadającego rodzajowo środka zapobiegawczego.

Na podstawie art. 66 § 1 k.k. sąd może warunkowo umorzyć postępowanie karne po zaistnieniu przesłanek, które wskazują, że wina i społeczna szkodliwość nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, postawa sprawcy niekaranego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa. Warunkowego umorzenia nie stosuje się do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności (art. 66 § 2 k.k.), co przesądza, że może ono dotyczyć czynu z art. 207 § 1 k.k., ale powyższa instytucja nie będzie miała zastosowania wobec sprawcy przestępstwa z art. 207 § 1a, 2 i 3 k.k. Okres próby wynosi od 1 roku do 3 lat, w którym sąd może oddać sprawcę pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym (art. 67 § 1 i 2 k.k.). Z art. 67 § 3 k.k. wynika, że umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd obligatoryjnie nakłada na sprawcę obowiązek naprawienia szkody w całości lub części, a w miarę możliwości również obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, albo zamiast tych obowiązków orzeka nawiązkę. Ponadto sąd może nałożyć na sprawcę obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt. 1-3, 5-6b, 7a lub 7b, a ponadto orzec świadczenie pieniężne.

Z uwagi, że warunkowe umorzenie postępowania karnego jest środkiem reakcji na przestępstwo łączącym się z określonymi dolegliwościami zadawanymi sprawcy czynu

⁵⁷⁴ A. Zoll, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, s. 429.

zabronionego, nie może ono być stosowane wtedy, gdy są wątpliwości co do faktu popełnienia danego czynu przez sprawcę, albowiem brak wątpliwości co do okoliczności popełnienia przestępstwa na ogół ma miejsce w razie niebudzącego wątpliwości przyznania się sprawcy do popełnienia przestępstwa i wyjawienia istotnych okoliczności jego popełnienia lub w sytuacji dodatkowego potwierdzenia innymi dowodami⁵⁷⁵. Nie znaczy to jednak, że warunkiem koniecznym do przypisania sprawcy przestępstwa i winy jest przyznanie się przez niego do popełnienia czynu. Nie stanowi zatem przesłanki zastosowania warunkowego umorzenia postępowania przyznanie się sprawcy do winy. Nie można bowiem odbierać sprawcy prawa do milczenia, do odmowy udzielania odpowiedzi na niewygodne dla niego pytania oraz wymagać dostarczania dowodów przeciwko sobie i uzależniać od tego stosowania środka probacyjnego, jakim jest warunkowe umorzenie postępowania karnego⁵⁷⁶.

Warunkowe umorzenie postępowania stanowi korzystne rozwiązanie w przypadku sprawcy znęcania się, który poprzez jego zastosowanie nie nabywa piętna skazania. Zastosowanie warunkowego umorzenia skłania sprawcę do zachowania zgodnego z prawem oraz realizacji obowiązków probacyjnych o charakterze dyscyplinującym, a w stosunku do ofiar znęcania się o charakterze chroniącym przed ponownym pokrzywdzeniem⁵⁷⁷.

Innym środkiem probacyjnym, który sąd może zastosować wobec sprawcy znęcania się jest warunkowe zawieszenie wykonywania orzeczonej kary pozbawienia wolności. W wyniku nowelizacji k.k. z 2015 roku dokonano zmniejszenia wymiaru warunkowo zawieszanej kary w ramach pozbawienia wolności, z nieprzekraczającej 2 lat do 1 roku, co wynika z treści art. 69 § 1 k.k. Ponadto sprawca w czasie popełnienia przestępstwa nie może być skazany na karę pozbawienia wolności i jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec niego celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa. Wprowadzenie powyższej przesłanki niekaralności sprawcy w czasie popełnienia przestępstwa, ma na celu wyeliminowanie takich sytuacji,

⁵⁷⁵ V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Kodeks karny. Komentarz, wyd. III*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, komentarz do art. 66 k.k., LEX/el. 2020.

⁵⁷⁶ B. Kunicka-Michalska, [w:] *Kary i inne środki reakcji prawno karnej. System Prawa Karnego. Tom 6*, red. M. Melezini, Warszawa 2016, s. 1059-1060; V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Kodeks karny...*, red. V. Konarska-Wrzosek, komentarz do art. 66 k.k., LEX/el. 2020; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2003 r., V KK 301/03, OSNKW 2004, nr 1, poz. 9; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2011 r., III KK 159/11, OSNKW 2012, nr 2, poz. 14.

⁵⁷⁷ V. Konarska-Wrzosek, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 995.

gdzie wobec jednego skazanego instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary stosowana jest kilkakrotnie, co prowadzi do sytuacji w której nie spełnia ona swojego przeznaczenia⁵⁷⁸. Okres próby wynosi od roku do 3 lat i biegnie od uprawomocnienia się wyroku, przy czym, w przypadku sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, okres próby wynosi od 2 do 5 lat (art. 70 § 1 i 2 k.k.). Sąd obligatoryjnie zobowiązany jest nałożyć przynajmniej jeden obowiązek, chyba że obok warunkowo zawieszanej kary pozbawienia wolności orzeka środek karny, wówczas może nie nakładać obowiązków⁵⁷⁹.

Ostatnim z omawianych środków probacyjnych jest warunkowe przedterminowe zwolnienie (art. 77 § 1 k.k.), które może być zastosowane wobec skazanego na karę pozbawienia wolności, gdy jego postawa, właściwości i warunki osobiste, okoliczności popełnienia przestępstwa oraz zachowanie po jego popełnieniu i w czasie odbywania kary uzasadniają przekonanie, że skazany po zwolnieniu będzie stosował się do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego i przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa.

Przez wzgląd na ochronę i dobro osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie, którzy w okresie próby pozostają we wspólnym lokalu ze sprawcą wydaje się, że szczególnie ważne jest oddanie sprawcy pod dozór kuratora. Na podstawie art. 73 § 2 k.k. w okresie próby, zawieszając wykonanie kary, sąd jest zobowiązany oddać pod dozór sprawcę, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej. Kontrolowanie w okresie próby wykonania przez skazanego lub sprawcę nałożonych na niego obowiązków należy do obowiązków kuratora sądowego, co wynika z art. 173 § 2 pkt. 2 kodeksu karnego wykonawczego⁵⁸⁰ (dalej jako k.k.w.).

Do środków najczęściej stosowanych wobec sprawców przemocy w rodzinie, których celem jest zapewnienie bezpieczeństwa osoby pokrzywdzonej oraz korekta

⁵⁷⁸ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 roku o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393), s. 15, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>, (dostęp: 10.01.2021 r.). Przykładem kilkakrotnego skazywania przez polskie sądy na karę warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, które nie zostały wykonane jest twórca Amber Gold Marcin P., który w „szczytowym momencie” miał orzeczonych na raz 17 kar z warunkowym zawieszeniem ich wykonania, m.in. Roman Daszczyński, *Marcin Plichta, szef Amber Gold, ma sześć wyroków w zawieszeniu*, https://wyborcza.pl/1,76842,12285623,Marcin_Plichta__szef_Amber_Gold__ma_szesc_wyrokow.html, (dostęp: 10.01.2021 r.).

⁵⁷⁹ L. Gardocki (red.), T. Gardocka, D. Jagiełło, *Kodeks karny...*, s. 118.

⁵⁸⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*, Dz. U. z 2021 r. poz. 53 z późn. zm.

zachowania sprawcy pod względem postawy pożądanej dla porządku prawnego można zaliczyć:

- zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach (art. 39 pkt. 2b k.k.) i obowiązek powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach (art. 72 § 1 pkt. 7 k.k.),
- zakaz kontaktowania się z określonymi osobami (art. 39 pkt. 2b k.k.) oraz obowiązek skazanego powstrzymywania się od kontaktowania z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób (art. 72 § 1 pkt. 7a k.k.),
- zakaz zbliżania się do określonych osób (art. 39 pkt. 2b k.k.) oraz obowiązek powstrzymywania się od zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób (art. 72 § 1 pkt. 7a k.k.),
- nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt. 2e k.k.) i obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 72 § 1 pkt. 7b k.k.),
- zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt. 2b k.k.),
- obowiązek powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających (art. 72 § 1 pkt. 5 k.k.),
- obowiązek poddania się terapii uzależnień, psychoterapii lub psychoedukacji oraz obowiązek uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych (art. 72 § 1 pkt. 6-6b k.k.).

4.3.1. Zakaz i obowiązek skazanego powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach

Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach jako środek karny został włączony do art. 39 pkt. 2b k.k. ustawą z 27 lipca 2005 r. *o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy Kodeks karny wykonawczy*⁵⁸¹ i pierwotnie nosił nazwę „obowiązek powstrzymywania się”. Zastąpienie nazwy środka karnego z obowiązku na zakaz wzmocniło jego istotę i ujednoliciło tym samym treść w odniesieniu do innych zakazów. W obecnym kształcie kodeksu karnego obowiązek powstrzymywania się od przebywania

⁵⁸¹ Dz. U. z 2005 r. nr 163 poz. 1363.

w określonych środowiskach lub miejscach został przewidziany w art. 72 § 1 pkt. 7 k.k. jako zobowiązanie możliwe do orzeczenia w przypadku zawieszenia wykonania kary. Wyżej wymienioną ustawą z 2005 roku do kodeksu karnego dodano również art. 41a § 1 k.k., którego obecne brzmienie przewiduje, że zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, jak i inne postacie środka karnego z art. 39 pkt. 2bc k.k., tj. zakaz kontaktowania się z określonymi osobami, zakaz zbliżania się do określonych osób lub zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, jak również nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym z art. 39 pkt. 2e k.k. stosowane są fakultatywnie, w razie skazania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego lub inne przestępstwo przeciwko wolności oraz w razie skazania za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym przemocy przeciwko osobie najbliższej. Dodatkowo, jako kontrolę skazanego przewidziano możliwość orzeczenia obok wymienionych wcześniej środków karnych, obowiązek zgłaszania się do Policji lub innego wyznaczonego organu w określonych odstępach czasu, a zakaz zbliżania się do określonych osób, również kontrolowany w systemie dozoru elektronicznego.

Warto wspomnieć, że zdaniem przedstawicieli doktryny w art. 39 pkt. 2b k.k. mamy do czynienia z jednym, a nie czterema odrębnymi środkami karnymi. Jak wskazał R.A. Stefański, gdyby ustawodawca uważał, że chodzi o cztery samodzielne środki, to określiliby odrębnie w kolejnych punktach art. 39 k.k. Za takim poglądem przemawia tożsamość trybów i przesłanek jego orzekania. W związku z powyższym można przyjąć, że jest to jeden środek karny, lecz występujący w czterech postaciach: zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zakazu zbliżania się do określonych osób oraz zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu⁵⁸². Wymienione w art. 41a § 1

⁵⁸² R. A. Stefański, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu*, Przegląd Sądowy 2006, nr 6, s. 65; A. Sakowicz, [w:] *Kary i inne środki reakcji prawno karnej. System Prawa Karnego. Tom 6*, red. M. Melezini, Warszawa 2016, s. 628-629; S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, *Zakaz przebywania w określonych środowiskach i miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu – z perspektywy nowelizacji prawa karnego*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Sienkiewicz*, red. M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz, Wrocław 2015, s. 307.

k.k. mogą być stosowane pojedynczo lub kumulatywnie, zależnie od potrzeb skutecznego oddziaływania ustalonych przez sąd.⁵⁸³

Ograniczenie wolności osobistej nadaje zakazom wymiar represyjny, choć niewątpliwie na pierwszy plan wysuwa się ich prewencyjny charakter polegający na zminimalizowaniu możliwości ponownego kontaktu sprawcy z pokrzywdzonym, jak i kontaktów z ewentualnymi przyszłymi ofiarami⁵⁸⁴. Funkcja ochronna polega na przeciwdziałaniu ponownemu popełnieniu przez oskarżonego przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego lub innego przestępstwa przeciwko wolności, bądź z użyciem przemocy. Ponadto ustawodawca podkreślił doniosłość wymienionych środków karnych w zakresie ochrony i bezpieczeństwa osób najbliższych przed stosowaniem przemocy. Przepis art. 41 a § 1 k.k. nie uszczegółowił, na czym dokładnie ma polegać każda z postaci środka karnego, a zatem to sąd biorąc pod uwagę cel, jaki zamierza osiągnąć w wyniku ich zastosowania, musi każdorazowo określić zakres poszczególnych jego postaci⁵⁸⁵.

Uwzględniając zakładany cel środka karnego, którym jest zapobieganie popełnieniu przez skazanego kolejnego przestępstwa, przyjmuje się, że zostanie on osiągnięty poprzez zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, w których przebywa osoba pokrzywdzona. Określenie środowiska umożliwia szerszy zasięg oddziaływania środka i wskazuje na wyodrębnioną część przestrzeni, na której coś się znajduje⁵⁸⁶, natomiast wskazanie jedynie miejsca, w którym sprawca nie może przebywać, znacznie zawęży swobodę funkcjonowania w społeczeństwie osoby pokrzywdzonej. Chodzi jednak o to, aby sąd formułując środek wskazał szczegółowo miejsca w jakich skazany nie powinien przebywać, np. poprzez wskazanie adresu, nazwy zakładu pracy, nazwy i adresu szkoły, adresu zamieszkania, nazwy i adresu w którym regularnie spędza czas wolny. Przy czym w doktrynie podkreśla się, że nie należy interpretować zbyt szeroko określonego miejsca przez wskazanie województwa, miasta, wsi⁵⁸⁷. Ustawodawca nie określił, czy chodzi tu o bezwarunkowy

⁵⁸³ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 139.

⁵⁸⁴ S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, *Zakaz przebywania w określonych środowiskach i miejscach...*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego...*, red. M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz, s. 308.

⁵⁸⁵ R. A. Stefański, *Środek karny...*, s. 66.

⁵⁸⁶ D. Szeleszczuk, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grzeškowiak, K. Wiak, Warszawa 2018, s. 393.

⁵⁸⁷ *Ibidem*, s. 393-394.

i bezwyjątkowy zakaz zbliżania się skazanego np. do terenu szkoły, czy też zakaz ten dotyczy przebywania w określonych miejscach w obecności pewnych osób⁵⁸⁸. Orzeczenie zakazu przebywania w określonym miejscu w stosunku do sprawcy przemocy w rodzinie staje się bezprzedmiotowy w przypadku, gdy dla ofiary bezpieczniejszym rozwiązaniem będzie utajnienie miejsca pobytu. Dodatkowo orzeczenie zakazu zbliżania się lub kontaktowania znacznie ograniczy sprawcy możliwość przebywania w miejscach działalności pokrzywdzonego, ponieważ samo pojawienie się w takich miejscach, z intencją, aby wiedza o tym do osoby pokrzywdzonej dotarła, jest rodzajem dalszej przemocy psychicznej⁵⁸⁹.

Przyjmuje się, że pojęciem przestępstwo z użyciem przemocy określa się nie tylko kategorie rodzajowe przestępstw, do których znamion należy użycie przemocy, ale również każde przestępstwo, którego dopuszczono się używając przemocy, co wskazuje na sposób działania sprawcy, a więc o charakterze danego czynu decyduje jego strona wykonawcza, czyli przebieg działania, a nie skutek osiągnięty przestępnym działaniem⁵⁹⁰.

W orzecznictwie nie budzi w zasadzie wątpliwości, że środki karne, o których mowa w art. 39 pkt. 2b k.k. i 39 pkt. 2e k.k., można orzec w wypadku skazania za przestępstwo znęcania się z art. 207 k.k.⁵⁹¹. A. Marek wnioskuje o możliwości orzekania

⁵⁸⁸ M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2020, komentarz do art. 41a § 1 k.k., LEX/el. 2020.

⁵⁸⁹ *Informator dla sędziów, prokuratorów...*, s. 109.

⁵⁹⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 października 2002 r., I KZP 33/02, OSNKW 2002, nr 11-12, poz. 93; M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Mozgawa, komentarz do art. 41a § 1 k.k., LEX/el. 2020; R. A. Stefański, [w:] *Kodeks karny...*, red. R. A. Stefański, Warszawa 2020, s. 390. Odrębnie: A. Marek, który stwierdził, że ustawodawca, stanowiąc „przestępstwo z użyciem przemocy” jako przesłankę orzeczenia środka opisanego w art. 41a § 1 k.k., „wskazał (...) na kategorie rodzajowe przestępstw, do których należy użycie przemocy, nie zaś na sposób działania, który mógłby dotyczyć jakiegokolwiek przestępstwa”. A. Marek, *Kodeks karny...*, s. 139. Ten środek może być orzeczony tylko w przypadku skazania za przestępstwo, do którego znamion należy użycie przemocy, tj. m.in. za przestępstwa z art. 191, 197, 203, 232, 242 § 4, 250, 280-282, 289 § 3 k.k., M. Szewczyk, W. Górowski, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1-52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 799; A. Pilch, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, s. 327-329; S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, *Zakaz przebywania w określonych środowiskach i miejscach...*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego...*, red. M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz, s. 308.

⁵⁹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2012 r., V KK 306/12, LEX nr 1231655.

tych środków karnych wywodzi ze sformułowania „w tym zwłaszcza przemocy wobec osoby najbliższej”⁵⁹². Z tą tezą nie mogę się jednak zgodzić. Uzasadnieniem jest wskazanie, że znamię czasownikowe „znęca się” zakłada samo w sobie użycie przemocy (fizycznej lub psychicznej) a zatem spełnia przesłankę przestępstwa z użyciem przemocy⁵⁹³.

Z treści art. 41a § 1 k.k. wynika, że wobec sprawcy przestępstwa można orzec zakazy, bez względu na to, czy postępowanie zostało warunkowo umorzone lub też orzeczono karę inną niż kara pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia wykonania w razie skazania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności popełnione na szkodę małoletniego lub inne przestępstwo przeciwko wolności albo za przestępstwo z użyciem przemocy. Tryb obligatoryjny uzależniony jest od rodzaju orzeczonej kary i charakteru przestępstwa, a mianowicie chodzi o sytuacje orzeczenia kary pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności popełnione na szkodę małoletniego (art. 41a § 2 k.k.).

Środek karny w postaci zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach orzekany jest w latach od 1 roku do lat 15 (art. 43 § 1 k.k.) lub dożywotnio (art. 41a § 3 k.k.). Dożywotnie orzeczenie zakazu jest w pełni fakultatywne w przypadku sprawcy, który był już skazany na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonywania za popełnienie przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego i ponownie za popełnienie wymienionego wyżej przestępstwa został skazany na taką samą karę. Okres na który orzeczono zakaz rozpoczyna bieg od momentu uprawomocnienia się orzeczenia, co wynika z art. 43 § 2 k.k. Okres na który zakaz orzeczono, nie biegnie w czasie odbywania kary pozbawienia wolności, chociażby orzeczonej za inne przestępstwo (art. 43 § 2a k.k.).

Należy pamiętać, że nadzór nad wykonywaniem zarówno zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, jak i innymi postaciami środka karnego z art. 39 pkt. 2b k.k., tj. zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu powierza się zawodowemu kuratorowi sądowemu (art. 181a § 2 k.k.w.).

⁵⁹² A. Marek, *Kodeks karny...*, s. 139-140.

⁵⁹³ M. Szewczyk, W. Górski, [w:] *Kodeks karny...*, red. W. Wróbel, A. Zoll, s. 799.

Obowiązek powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach określony w art. 72 § 1 pkt. 7 k.k. jest tożsamy do treści środka karnego z art. 39 pkt. 2b k.k., dlatego też poczynione uwagi nawiązujące do jego istoty odnoszą się również do rozważanego środka karnego. Oprócz odróżnienia tych środków w warstwie językowej należy podkreślić wymiar praktyczny – jeżeli obowiązki te są orzekane tytułem środka probacyjnego wyłączona zostaje możliwość ich orzekania jako środków karnych⁵⁹⁴. Obowiązek ten można łączyć z innymi jeszcze formami powstrzymywania sprawcy od zbliżania lub kontaktowania się z osobą pokrzywdzoną, co w ostatnich latach, przy wprowadzaniu kolejnych instrumentów ochrony przybrało charakter izolujący sprawcę od ofiary przestępstwa. Z moich obserwacji wynika, że najczęściej sądy orzekają obowiązek w okresie próby, ale możliwe jest dowolne określenie czasu trwania, pod warunkiem, że będzie obowiązywał w czasie okresu próby.

4.3.2. Zakaz kontaktowania się z określonymi osobami i obowiązek powstrzymywania się od kontaktowania z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób

Zakaz kontaktowania się z określonymi osobami w ramach środków karnych został wprowadzony w art. 39 pkt. 2b k.k. ustawą z dnia 27 lipca 2005 r. *o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy Kodeks karny wykonawczy*⁵⁹⁵. Przywołana ustawa wprowadziła również obowiązek powstrzymywania się od kontaktowania się z określonymi osobami w art. 72 § 1 pkt. 7a k.k., który został zmieniony na mocy art. 15 pkt. 3 u.p.p.r. poprzez określenie, że obowiązek dotyczy pokrzywdzonego lub innych osób w określony sposób. Zarówno wskazany środek karny, jak również obowiązek probacyjny, chociaż inaczej sformułowane, wskazują na ten sam wymóg w zachowaniu się sprawcy. Obowiązek określony w art. 72 § 1 pkt. 7a k.k., w odróżnieniu do odpowiadającego mu środka karnego z art. 39 pkt. 2b k.k. podkreśla charakter ochronny wobec osoby pokrzywdzonej poprzez konieczność wskazania przez sąd zakazanego sposobu kontaktowania się skazanego w okresie próby.

⁵⁹⁴ M. Melezini, *Środki karne jako instrument polityki kryminalnej*, Białystok 2013, s. 145-146.

⁵⁹⁵ Dz. U. z 2005 r. nr 163 poz. 1363.

Zakaz kontaktowania się z określonymi osobami stanowi drugą z czterech postaci składających się na treść środka karnego z art. 39 pkt. 2b k.k. i może być określony przez sąd z zastosowaniem formuły generalnej np. „w jakikolwiek sposób” lub przez selektywne wymienienie zakazanych sposobów kontaktowania się, np. osobiście, telefonicznie, listownie, za pośrednictwem wiadomości tekstowych, poczty elektronicznej, komunikatorów internetowych, portali społecznościowych⁵⁹⁶. Pomimo, że ustawodawca nie wskazał do jakiego rodzaju kontaktów oraz płaszczyzn życiowych należy odnieść omawiany zakaz, to w celu zapewnienia najlepszej ochrony osobom pokrzywdzonym limitacja kontaktu powinna obejmować każdą sferę życia oraz każdy rodzaj kontaktu stron orzeczonego zakazu⁵⁹⁷. „Kontaktowanie się” na gruncie tego środka karnego i probacyjnego będzie postępowaniem celowym i świadomym. Z tej racji, przypadkowe spotkania skazanego z ofiarą, nie będą skutkowały naruszeniem orzeczonego zakazu, z uwagi na brak aspektu zaplanowanego działania⁵⁹⁸. Orzekając środek sąd powinien wskazać osobę lub osoby indywidualnie⁵⁹⁹, ponieważ można go orzec zarówno z osobą obcą, jak też z osobą najbliższą dla sprawcy. Dlatego zakaz ten powinien być orzekany z dużą ostrożnością, z uwzględnieniem faktycznych możliwości sprawcy w zakresie chociażby zmiany miejsca zamieszkania z powodu uniknięcia styczności z określonymi osobami⁶⁰⁰. Może być on połączony z obowiązkiem zgłaszania się do Policji lub innego wyznaczonego organu w określonych odstępach czasu.

Zgodnie z celem ustanowionego uregulowania, kontakt z osobami określonymi w orzeczeniu nie może inicjować skazany, jednak nie naruszy on zakazu, jeżeli kontakt wynika z prowokowania przez samego pokrzywdzonego. Do orzekania środka zastosowanie mają przepisy art. 41a § 1 i 2 k.k., które określają, że zakaz kontaktowania się z określonymi osobami sąd stosuje fakultatywnie, z wyjątkiem sytuacji, gdy sprawca zostaje skazany na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia

⁵⁹⁶ *Informator dla sędziów, prokuratorów...*, s. 111.

⁵⁹⁷ A. Ziółkowska, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. III, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020, komentarz do art. 41a § 1 k.k., LEX/el. 2020.

⁵⁹⁸ N. Kłaczyńska, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012, s. 322.

⁵⁹⁹ W orzecznictwie dominuje pogląd, zgodnie z którym użycie w treści normy prawnej liczby mnogiej nie oznacza, że ustawodawca używa jej w znaczeniu zwrotu „co najmniej dwa”. Tak: uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2001 r., I KZP 26/01, OSNKW 2002, nr 1-2, poz. 4.

⁶⁰⁰ A. Sakowicz, [w:] *Kary i inne środki reakcji prawno karnej...*, red. M. Melezini, s. 629.

jej wykonywania za popełnienie przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego. Wówczas sąd orzeka go obligatoryjnie. Środek karny w postaci zakazu kontaktowania się orzeka się w latach w wymiarze od roku do lat 15 (art. 43 § 1 k.k.), jednakże w sytuacji ponownego skazania sprawcy w warunkach zastosowania uprzedniego obowiązku, sąd może orzec go dożywotnio na podstawie art. 41a § 3 k.k.

4.3.3. Zakaz zbliżania się do określonych osób i obowiązek powstrzymywania się od zbliżania się do pokrzywdzonego

Nowelizacja u.p.p.r. z 2010 r. dokonała uzupełnienia treści kodeksu karnego w przedmiocie środków karnych w art. 39 pkt. 2b i art. 41a k.k. o zakaz zbliżania się do określonych osób oraz w zakresie środków probacyjnych w art. 72 § 1 pkt. 7a k.k. o obowiązek powstrzymywania się od zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób.

„Zbliżanie się” należy interpretować jako zmianę położenia w stosunku do jakiegoś terenu czy przestrzeni. Na potrzeby omawianego środka należy przyjąć, iż dotyczy ono jedynie zakazu przemieszczania się względem podmiotów określonych w wyroku, a chcąc ograniczyć możliwość przebywania podmiotów w określonych miejscach, można to zrobić za pomocą zakazu przebywania w określonych miejscach⁶⁰¹. Środek ten charakteryzują dwa czynniki w postaci aktywności oskarżonego, a więc zależny od niego oraz jego odległość od osoby, do której nie ma prawa się zbliżać. Nie dojdzie więc do naruszenia tego środka, gdy zbyt bliska odległość między oskarżonym a daną osobą będzie konsekwencją przemieszczania się tej osoby⁶⁰².

Orzeczenie zakazu wiąże się z koniecznością wskazania w wyroku podmiotów, które podlegają ochronie, a także określenia odległości (najczęściej w metrach) od osób chronionych, którą skazany obowiązany jest zachować (art. 41a § 4 k.k.). Ustawodawca nie określa jednak, ani minimalnej, ani też maksymalnej odległości. Zakaz zbliżania się do określonych osób obejmuje osobiste kontaktowanie się, które przecież jest

⁶⁰¹ A. Ziółkowska, [w:] *Kodeks karny...*, red. V. Konarska-Wrzosek, komentarz do art. 41a § 1 k.k., LEX/el. 2020.

⁶⁰² R. A. Stefański, *Środki probacyjne mające na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie*, Probacja 2011, nr 1, s. 14.

niemożliwe bez zbliżenia się, natomiast jego orzeczenie nie musi wiązać się z całkowitym brakiem kontaktu sprawcy z daną osobą, ponieważ poza zakresem pozostaje kontaktowanie się pośrednie (za pośrednictwem poczty e-mail, telefonu, portali społecznościowych)⁶⁰³. W ramach orzeczenia jedynie zakazu kontaktowania się, mogłoby dochodzić do sytuacji zbliżania się przez skazanego do osoby pokrzywdzonej bez nawiązywania z nią żadnego kontaktu, co w przypadku sprawców przemocy w rodzinie mogłoby negatywnie wpływać na stan psychiczny oraz emocjonalny pokrzywdzonego. Warto rozważyć nałożenie na sprawcę przemocy w rodzinie obok zakazu zbliżania się w ramach systemu ochrony ofiar przemocy zakazu kontaktowania się, a także zakazu przebywania w określonych miejscach. Ponadto sensowne wydaje się nałożenie zakazu zbliżania się przez sprawcę przemocy w rodzinie, gdy osoba pokrzywdzona nie zamieszkuje obecnie wspólnie w jednym lokalu. W przeciwnym razie orzeczenie nie byłoby wykonalne. W takiej sytuacji zastosowanie zakazu zbliżania się można by rozważyć w połączeniu z nakazem opuszczenia lokalu mieszkalnego.

Środek karny w postaci zakazu zbliżania się do określonych osób zgodnie z intencją ustawodawcy ma dotyczyć pokrzywdzonego, ale nie wynika to z treści przepisu, zatem sąd może orzec zakaz zbliżania się sprawcy do innej osoby niż pokrzywdzony⁶⁰⁴. Obowiązek powstrzymywania się od zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób określonych w art. 72 § pkt. 7a k.k. wprost wskazuje pokrzywdzonego jako osobę podlegającą ochronie, ale wymienia również, że dotyczy innych osób, co umożliwia nieograniczone stosowanie w celu ochrony innych osób, np. osób najbliższych dla oskarżonego niebędących pokrzywdzonymi przestępstwem, świadków przesłuchiwanym w toku postępowania.

W wyniku nowelizacji k.k. z 2015 r. wprowadzono możliwość sprawowania dodatkowej kontroli wykonywania zakazu zbliżania się w ramach systemu dozoru elektronicznego. W art. 43 § 1a k.k. ograniczono czas trwania takiego dozoru (od 3 do 12 miesięcy). Kontrola zakazu zbliżania się w ramach dozoru elektronicznego jest rozwiązaniem systemowym na rzecz zwiększenia efektywności nieizolacyjnych kar i środków karnych. Należy je uznać za słuszne w obliczu nagminnych przypadków niezastosowania się do wyroku skazującego, w którym orzeczono zakaz, chociażby, że

⁶⁰³ Ibidem, s. 15.

⁶⁰⁴ M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Mozgawa, komentarz do art. 41a § 1 k.k., LEX/el. 2020

dotychczas brakowało możliwości sprawowania realnej kontroli nad jego realizacją⁶⁰⁵. Jak wynika z przeprowadzonych badań przez W. Zalewskiego osoby pokrzywdzone w wyniku przemocy odczuwają spokój w związku z przekonaniem, że sprawca podlega kontroli przez system monitoringu elektronicznego i będą informowani o zbliżaniu się sprawcy do sfery bezpieczeństwa, tzn. do miejsca zamieszkania i pracy⁶⁰⁶.

Należy uzupełniająco dodać, że w art. 183a § 1 k.k.w. przewidziano sytuację w której, jeżeli nie orzeczono o tym w wyroku, sąd obligatoryjnie określa odstępy czasu, w jakich skazany ma zgłaszać się na Policję lub do innego wyznaczonego organu, wskazuje minimalną odległość od osób chronionych zakazem zbliżania się do nich oraz określa termin wykonania nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym.

Z uwagi na to, że obowiązek w postaci powstrzymywania się od zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób odpowiada rodzajowo omawianemu powyżej środkowi karnemu, wszelkie uwagi odnoszą się odpowiednio do przedmiotowego obowiązku probacyjnego. Należy zauważyć, że w przeciwieństwie do środka karnego z art. 39 pkt. 7b k.k., w przypadku obowiązku powstrzymywania się od zbliżania się brak jest wyraźnej postawy do określenia przez sąd odległości od osób chronionych, którą skazany obowiązany jest zachować. Należy sądzić, że w tym przypadku wystąpiła luka prawna i zasadne jest stosowanie *per analogiam* do tego obowiązku, mającego charakter środka probacyjnego regulacji z art. 41 a § 4 k.k. odnoszącej się do określenia przez sąd odległości od osób chronionych, którą skazany jest obowiązany zachować w przypadku zastosowania środka karnego⁶⁰⁷.

4.3.4. Zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu

Środek karny w postaci zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu jest kolejną postacią analizowanego środka karnego z art. 39 pkt. 2b k.k. Z uwagi na niejednoznaczną treść ujęcia zakazu przez ustawodawcę, wydaje się, że dotyczy on opuszczania określonego i aktualnego, a nie stałego miejsca pobytu

⁶⁰⁵ S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, *Zakaz przebywania w określonych środowiskach i miejscach...*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego...*, red. M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz, s. 309.

⁶⁰⁶ W. Zalewski, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz do art. 32-116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2015, s. 73.

⁶⁰⁷ R. A. Stefański, *Środki probacyjne...*, s. 14.

należącego do sprawcy. Nie jest zatem możliwe wykorzystanie dorobku doktryny wypracowanego na gruncie art. 34 § 2 pkt. 1 k.k., który dotyczy ograniczenia swobody osobistej skazanego poprzez nałożenie na niego rygoru niemożności zmiany miejsca stałego pobytu bez zgody sądu przy karze ograniczenia wolności, z uwagi, że omawiany środek karny ma szerszy zakres⁶⁰⁸. Celem tego zakazu nie jest tylko ogólna kontrola zachowania skazanego, lecz także ochrona osoby najbliższej sprawcy w przypadku przestępstwa przemocy w rodzinie, aby nie została ona narażona na przypadkowy kontakt ze skazanym⁶⁰⁹. Przy określeniu miejsca pobytu, które nie ma definicji legalnej nie można ograniczać się do mieszkania lub domu, mimo że nie jest to sprzeczne z wykładnią pojęcia „miejsce pobytu”. Jednak przyjęcie, że zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu obejmuje mieszkanie, czy dom, przybrałby postać aresztu domowego, o co domniemywam, że nie chodziło ustawodawcy⁶¹⁰. Miejscem pobytu nie może być też cała miejscowość lub kilka miejscowości, ponieważ kontrola skazanego byłaby w takiej sytuacji ograniczona. Należy przyjąć, że chodzi tu o zakaz opuszczania bieżącego miejsca pobytu skazanego, przy czym może być to część administracyjnie wyodrębnionej miejscowości, w której skupia się jego życie. Przy określaniu zakresu terytorialnego zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, należy uwzględnić możliwość prowadzenia w istocie normalnego trybu życia przez skazanego, pozwalającego na dotarcie do miejsca pracy, sklepu, wyjścia do urzędu, przychodni lekarskiej itd. Ograniczenie aktywności człowieka może nastąpić do pewnego obszaru, a nie do wszelkich miejsc, które są niezbędne do normalnego funkcjonowania⁶¹¹.

Zakaz nie ma charakteru bezwzględny, ponieważ w uzasadnionych przypadkach, skazany może zmienić miejsce pobytu, oczywiście za zgodą sądu. Właściwym do wyrażenia zgody na podstawie art. 181a § 3 k.k.w. jest sąd rejonowy, w którego okręgu ustalono miejsce pobytu. Ustawodawca nie wskazuje przesłanek, co

⁶⁰⁸ A. Sakowicz, [w:] *Kary i inne środki reakcji prawno karnej...*, red. M. Melezini, s. 630-631; M. Melezini, A. Sakowicz, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.)*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2008, z. 2, s. 209.

⁶⁰⁹ M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Mozgawa, komentarz do art. 41a § 1 k.k., LEX/el. 2020.

⁶¹⁰ R. A. Stefański, *Środek karny w postaci obowiązku...*, s. 74-75.

⁶¹¹ A. Sakowicz, [w:] *Kary i inne środki reakcji prawno karnej...*, red. M. Melezini, s. 631.

wiąże się z tym, że sąd powinien wydać zgodę lub odmówić jej udzielenia, uwzględniając zarówno uzasadnione życiowe potrzeby skazanego, jak i interes pokrzywdzonego⁶¹².

Warto pamiętać, szczególnie przy orzekaniu środka karnego w postaci zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, że celem środków karnych nie jest odizolowanie skazanego od uczestnictwa w życiu społecznym, lecz zminimalizowanie zagrożenia dla pokrzywdzonego lub potencjalnych ofiar przez odizolowanie sprawcy, czy też ograniczenie ryzyka popełnienia podobnego przestępstwa w przyszłości⁶¹³. Należy pamiętać, że omawiany zakaz nie należy do środków o charakterze izolacyjnym.

4.3.5. Nakaz okresowego opuszczenia lokalu oraz obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym

Obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym został dodany do kodeksu karnego normą art. 72 § 1 pkt. 7b w 2005 roku na mocy u.p.p.r. Następnie na mocy nowelizacji u.p.p.r. z 2010 r. nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym został wprowadzony do katalogu środków karnych w art. 39 pkt. 2e k.k. Dodanie zwrotu „okresowego” w treści środka karnego w wyniku nowelizacji k.k. w 2015 r. wskazuje, że jego istota polega na opuszczeniu przez sprawcę lokalu i pozostawania przez pewien czas poza nim⁶¹⁴.

Celem zastosowania omawianego środka jest zapobieganie tym sytuacjom, w których to osoby pokrzywdzone, w szczególności ofiary przemocy zmuszone zostają do opuszczenia mieszkania i poszukiwania schronienia w ośrodkach lub wśród członków rodziny, a sprawca w lokalu pozostaje. Nowelizacja k.k. z 2015 r. w art. 41a § 3a k.k. wprowadziła normę, że w razie orzeczenia nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym za przestępstwo określone w rozdziałach XXV i XXVI, sąd orzeka na ten sam okres zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego. Dodana norma wzmacnia ochronę osób pokrzywdzonych m.in. przestępstwem znęcania się. W szczególności regulacja przeciwdziała sytuacjom,

⁶¹² M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Mozgawa, komentarz do art. 41a § 1 k.k., LEX/el. 2020.

⁶¹³ A. Marek, *Kodeks karny...*, s. 111.

⁶¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2012 r., V KK 306/12, LEX nr 1231655.

w których sprawca wyprowadza się z domu wspólnie zamieszkiwanego z pokrzywdzonym, pomimo tego zbliża się do niego, przez co może wzbudzać poczucie zagrożenia. Dlatego praktyczne zastosowanie środka karnego powinno zapewniać osobie pokrzywdzonej poczucie bezpieczeństwa w zajmowanym lokalu, jak również ze strony sprawcy, który mógłby się zbliżyć do swojej ofiary. Przy obowiązku sądu do jednoczesnego orzekania nakazu opuszczenia lokalu i zakazu zbliżania się powstaje wątpliwość, czy sąd może wówczas orzec zakaz zbliżania się wyłącznie do lat 10, czyli na maksymalny okres nakazu opuszczenia lokalu, czy może dodatkowo orzec zakaz zbliżania się w pełnym wymiarze na 15 lat⁶¹⁵. W tej sytuacji należałoby uznać, że wskazany w przepisie okres jest minimalny dla orzekania przez sąd zakazu zbliżania się i może on wydłużyć czas jego trwania⁶¹⁶.

Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, znajduje się w katalogu środków karnych z art. 41a § 1 k.k., które sąd może orzekać w razie skazania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności popełnione na szkodę małoletniego lub inne przestępstwo przeciwko wolności, za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym zwłaszcza wobec osób najbliższych.

Podkreślić należy, że orzekanie tego środka jest całkowicie niezależne od kwestii własnościowych lokalu. Może być stosowany niezależnie od tego, kto jest właścicielem lokalu, a także w sytuacji, gdy skazany jest wyłącznym właścicielem lokalu lub stanowi on współwłasność ustawową małżonków. Prawo własności nie pozostaje naruszone, a jedynie czasowo ograniczone w zakresie prawa do korzystania z lokalu⁶¹⁷. Brak jest również jakiegokolwiek podstawy prawnej do przydzielenia lokalu lub pomieszczenia zastępczego skazanemu. Powinien on wyprowadzić się w czasie wskazanym w wyroku lub w dalszym ciągu pozostawać poza lokalem, jeśli wcześniej zastosowano wobec niego tożsamy środek zapobiegawczy. Definicje lokalu mieszkalnego, przestępstwa z użyciem przemocy i osoby najbliższej zostały omówione uprzednio i odnoszą się również do przedmiotowego środka karnego i probacyjnego.

Orzekając nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, sąd określa termin jego wykonania (art. 41a § 5 k.k.) i czas jego

⁶¹⁵ M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Mozgawa, komentarz do art. 41a § 1 k.k., LEX/el. 2020.

⁶¹⁶ Ibidem.

⁶¹⁷ *Informator dla sędziów, prokuratorów...*, s. 123.

stosowania (w wymiarze od roku do lat 10 – art. 43 § 1 k.k.). Analogicznie do środka karnego z art. 39 pkt. 2b k.k., sąd będzie zobowiązany orzec obligatoryjnie nakaz opuszczenia lokalu, w razie skazania na karę pozbawienia wolności bez jej warunkowego zawieszenia za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności popełnione na szkodę małoletniego. Inaczej jednak, niż przy uprzednio omawianych zakazach, nakazu opuszczenia lokalu nie można orzec dożywotnio (art. 41a § 3 k.k.). Zgodnie z treścią art. 181a § 2 k.k.w. nadzór nad wykonywaniem nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym powierza się zawodowemu kuratorowi sądowemu.

Wszelkie uwagi dotyczące istoty, jak i przesłanek zastosowania środka karnego w postaci nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym będą zbieżne w przypadku obowiązku opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym z art. 72 § 1 pkt. 7b k.k. Pewną odmiennością od środka karnego z art. 39 pkt. 2e k.k. jest nałożenie na sąd obowiązku dodatkowego określenia sposobu kontaktowania się skazanego za przestępstwo z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej z pokrzywdzonym, co wynika z art. 72 § 1b k.k. Niewątpliwie ma to znaczenie na odcinku ułożenia relacji między stronami w czasie istnienia obowiązku w zakresie chociażby wspólnego zarządzania nieruchomością, opłat, wizyt w celu kontaktów z dziećmi, itp.

Z uwagi na to, że w stosunku do sprawców przemocy w rodzinie niezwykle rzadko orzeka się bezwzględną karę pozbawienia wolności, stosowanie tego środka jest jednym z najkorzystniejszych sposobów zapewnienia pokrzywdzonym bezpieczeństwa, a ponadto umożliwienia funkcjonowania w codziennym życiu bez konieczności kontaktu ze sprawcą przemocy⁶¹⁸.

4.3.6. Obowiązek powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających

Ze względu na silny związek zjawiska przemocy w rodzinie i problemu nadużywania alkoholu lub innych środków o właściwościach odurzających, zasadne wydaje się nałożenie przez sąd obowiązku powstrzymywania się od nadużywania

⁶¹⁸ R. A. Stefański, *Środek karny nakazu...*, s. 6.

alkoholu lub używania innych środków odurzających określonego w art. 72 § 1 pkt. 5 k.k.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że obowiązek powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, sądy powinny nakładać na sprawców przestępstw popełnionych w związku z nadużywaniem alkoholu lub innych środków odurzających, jak również wobec skazanego, który nadużywa alkoholu lub środków odurzających, co znaczy, że spożywa je w ilościach, które prowadzą do stanów lub zachowań społecznie nieakceptowanych pod względem obyczajowym lub prawnym albo gdy środki te stwarzają realną groźbę uzależnienia i degradacji psychospołecznej sędzonego sprawcy⁶¹⁹. Przepisy kodeksu karnego nie uzależniają *expressis verbis* orzeczenia obowiązku powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających od jakiegokolwiek związku nadużywania tych środków z przestępstwem, stanowiącym jego podstawę⁶²⁰. Wskazuje się na zapobiegawczy charakter tego obowiązku, który powinien być stosowany w szczególności wobec sprawców przejawiających skłonności do nadużywania alkoholu lub środków odurzających lub w celu uniemożliwienia popełnienia kolejnego przestępstwa.

Obowiązek z art. 72 § 1 pkt. 5 k.k. jest trudno egzekwowlany z uwagi na jego nieprecyzyjne określenie i brak reguł semantycznych pozwalających na ustalenie kryteriów „nadużywania”. W tej sytuacji słuszne wydaje się określenie, że obowiązek powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających polega na zakazie spożywania alkoholu lub innych środków odurzających w nadmiernych ilościach⁶²¹. Należy dodać, że znamię to podlega swobodnej ocenie sądu, który na podstawie zgromadzonego materiału w sprawie ustala, czy doszło do

⁶¹⁹ V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Kodeks karny. Komentarz, wyd. III*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, komentarz do art. 72 k.k., LEX/el. 2020; M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2020, komentarz do art. 72 k.k., LEX/el. 2020.

⁶²⁰ R. A. Stefański, *Środki probacyjne...*, s. 7.

⁶²¹ *Ibidem*, s. 7.

naruszenia tego obowiązku. Co więcej sąd nie może zakazać skazanemu całkowitego spożywania alkoholu⁶²².

Od 1 stycznia 2012 roku obowiązuje przepis art. 173a k.k.w., który umożliwia sądowym kuratorom zawodowym kontrolę przestrzegania nałożonego obowiązku poprzez zobowiązanie skazanego lub sprawcy oddanego pod dozór do poddania się badaniom na obecność w organizmie alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych, przy użyciu metod niewymagających badania laboratoryjnego, a także badania takie przeprowadzić.

Uzupełniająco należy dodać, że nałożenie na oskarżonego omawianego obowiązku wymaga obligatoryjnego uprzedniego wysłuchania oskarżonego, albowiem w przeciwnym razie brak takiego wysłuchania w sposób rażący narusza przepis art. 74 § 1 k.k.⁶²³.

4.3.7. Obowiązek poddania się terapii uzależnień i leczenie odwykowe sprawców przemocy w rodzinie

Nowelizacja k.k. z 2015 r. zmieniła treść art. 72 § 1 pkt. 6 k.k., który zawierał obowiązek poddania się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu. W obecnym stanie prawnym w pkt. 6 mowa jest wyłącznie o obowiązku poddania się terapii uzależnień. Zarówno ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. *o przeciwdziałaniu narkomanii*⁶²⁴ (dalej jako u.p.o.n.) oraz ustawa z dnia 26 października 1982 r. *o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*⁶²⁵, jak również ustawa z dnia 8 czerwca 2001 r. *o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów*⁶²⁶ nie definiują pojęcia terapia uzależnień. Terapia uzależnień to specjalistyczne leczenie odwykowe od alkoholu lub środków odurzających, które można orzec wyłącznie w przypadku sprawcy przestępstwa dotkniętego nałogiem w chwili popełnienia przestępstwa i w trakcie wydawania wyroku lub dopiero przy

⁶²² J. Szumski, *Prawnokarne sposoby reakcji wobec osób uzależnionych od alkoholu i narkotyków na tle projektów legislacyjnych*, [w:] *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane Pani Profesor Oktawii Górniok*, Katowice 1996, s. 203.

⁶²³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2011 r., IV KK 143/11, LEX nr 848154.

⁶²⁴ Dz. U. z 2020 r. poz. 2050.

⁶²⁵ Dz. U. z 2021 r. poz. 1119.

⁶²⁶ Dz. U. z 2019 r. poz. 1026.

wyrokowaniu. W przypadku orzekania tego obowiązku, decydująca jest bowiem potrzeba leczenia uzależnienia od alkoholu lub środków odurzających w celu przeciwdziałania powrotowi sprawcy na drogę przestępstwa⁶²⁷. Leczenie odwykowe jest leczeniem od uzależnienia, które jest nabytą silną potrzebą zażywania jakiejś substancji, najczęściej alkoholu bądź narkotyku albo też wykonywania czynności, która ma na celu reedukację oraz resocjalizację jednostki uzależnionej, w konsekwencji zaś ma doprowadzić do zaprzestania albo zmniejszenia częstotliwości przyjmowania substancji psychoaktywnych oraz powrotu do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie tych jednostek⁶²⁸.

Zasadnicza metoda leczenia uzależnienia stosowana w zakładach lecznictwa odwykowego polega na psychoterapii uzależnienia, natomiast wspomagająco stosuje się postępowanie medyczne w celu farmakologicznego wsparcia psychoterapii oraz leczenia alkoholowych zespołów abstynencyjnych. Z treści art. 74 § 1 k.k. wynika, że uzyskanie zgody skazanego na ustanowienie obowiązku stanowi warunek orzeczenia przez sąd zobowiązania do poddania się terapii uzależnień. Z uwagi że, osiągnięcie zadowalających rezultatów w leczeniu odwykowym jest uzależnione przede wszystkim od psychicznego nastawienia skazanego do procesu leczenia oraz chęci zmiany w dotychczasowym postępowaniu, to negatywny stosunek skutkuje najczęściej brakiem postępów⁶²⁹. Ponadto obecny stan prawny kładzie nacisk na włączenie skazanego w proces jego resocjalizacji, a w związku z tym ma on zatem prawo do współuczestniczenia w określeniu czasu i sposobu jego wykonania, co wynika ze szczególnego charakteru obowiązku poddania się leczeniu⁶³⁰.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na odmienność przesłanek do nałożenia obowiązku poddania się terapii uzależnień wobec osób uzależnionych od alkoholu i osób uzależnionych od środków odurzających. Przesłanki dotyczące nakładania obowiązku poddania się terapii uzależnień przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności na podstawie art. 72 k.k. odnoszą się wyłącznie do

⁶²⁷ V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Kodeks karny...*, red. V. Konarska-Wrzosek, komentarz do art. 72 k.k., LEX/el. 2020.

⁶²⁸ R. A. Stefański, *Środki probacyjne...*, s. 8-9.

⁶²⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 2011 r., IV KK 161/11, LEX nr 848160.

⁶³⁰ Ibidem.

sprawców uzależnionych od alkoholu⁶³¹. Wobec sprawców uzależnionych od środków odurzających zastosowanie mają reguły przewidziane w art. 71 ust. 1 u.o.p.n. według których obowiązek poddania się leczeniu lub rehabilitacji w podmiocie leczniczym ma charakter obligatoryjny i nie wymaga zgody skazanego, w razie skazania osoby uzależnionej za przestępstwo pozostające w związku z używaniem środka odurzającego, substancji psychotropowej lub nowej substancji psychoaktywnej na karę pozbawienia wolności, której wykonanie warunkowo zawieszono. Ponadto przepis wskazuje również na obligatoryjny charakter wobec oddania skazanego w okresie próby pod dozór kuratora. Natomiast obowiązek poddania się terapii uzależnień z art. 72 § 1 pkt. 6 k.k. jako warunek zastosowania środka w związku z poddaniem sprawcy próbie przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności wyróżnia charakter fakultatywny i na jego nałożenie wymagana jest zgoda skazanego. Przepis art. 71 ust. 1 u.o.p.n. stanowi *lex specialis* w stosunku do przepisu art. 72 § 1 pkt. 6 k.k., przy czym konstrukcja przepisów dokonana w powyższy sposób, nie znajduje racjonalnego uzasadnienia i rodzi postulat usunięcia swoistego dualizmu oraz przyjęcia jednolitej regulacji dotyczącej orzekania terapii uzależnień przez wyeliminowanie wskazanych różnic⁶³².

Mając na uwadze, że warunkowe zawieszenie wykonywania orzeczonej kary pozbawienia wolności jest środkiem wolnościowym, należy stwierdzić, że zobowiązanie skazanego do poddania się terapii uzależnień może dotyczyć leczenia w warunkach ambulatoryjnych, a nie w zamkniętym zakładzie, gdyż wtedy obowiązek przekształciłby się w środek zabezpieczający⁶³³. Zgodnie z art. 21 ust. 1 u.w.t.p.a. leczenie osób uzależnionych mogą prowadzić tylko zakłady lecznicze podmiotów leczniczych wykonujących działalność leczniczą w rodzaju świadczenia stacjonarne i całodobowe oraz ambulatoryjne.

Alkoholizm stanowi poważny problem społeczny w Polsce i uznawany jest za wysoce szkodliwe zjawisko patologiczne oraz źródło strat społecznych i ekonomicznych. Z tego względu organizacje i instytucje krajowe podejmują działania

⁶³¹ A. Muszyńska, *O zmianach w zakresie leczniczych środków zabezpieczających na tle nowelizacji kodeksu karnego z 2015 roku*, [w:] *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego. Tom XLIII. Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz, Wrocław 2017, s. 448.

⁶³² *Ibidem*, s. 448.

⁶³³ A. Marek, *Kodeks karny...*, s. 191.

w celu rozwiązania problemu alkoholowego sięgając do metod profilaktycznych i leczniczych osób uzależnionych, w tym przymusowego leczenia odwykowego. Leczenie od uzależnienia odgrywa ważną rolę w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, gdy sprawca jest uzależniony od alkoholu i pod jego wpływem stosuje przemoc wobec bliskich, co znajduje uzasadnienie w zaprezentowanej w rozdziale I skali zjawiska liczby sprawców przemocy w rodzinie będących pod wpływem alkoholu.

Do instrumentów polityki państwa stosowanych w tym obszarze należy uregulowana w u.w.t.p.a. procedura sądowego zobowiązania osoby uzależnionej od alkoholu do poddania się leczeniu odwykowemu. Co do zasady poddanie się leczeniu odwykowemu jest dobrowolne, a wyjątki od tej zasady określa ustawa (art. 21 ust. 2 u.w.t.p.a.). Artykuł 24 u.w.t.p.a. przewiduje możliwość sądowego zobowiązania do poddania się leczeniu w stacjonarnym lub niestacjonarnym zakładzie leczenia odwykowego osoby, która w związku z nadużywaniem alkoholu powoduje rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchyla się od obowiązku zaspakajania potrzeb rodziny albo systematycznie zakłóca spokój lub porządek publiczny. Osoba ta zgodnie z art. 24 u.w.t.p.a. kierowana jest na badanie przez biegłego w celu wydania opinii w przedmiocie uzależnienia od alkoholu oraz wskazania rodzaju zakładu leczniczego.

W doktrynie i orzecznictwie określa się, że występują dwie przesłanki, które muszą być spełnione w celu skierowania osoby uzależnionej od alkoholu na badanie, a następnie ewentualnego poddania jej przymusowemu leczeniu odwykowemu⁶³⁴. Są to:

- przesłanka o charakterze medycznym – obejmuje stan uzależnienia od alkoholu,
- przesłanka społeczna – zdefiniowana jako jeden ze wskazanych w art. 24 u.w.t.p.a. nagannych sposobów zachowań, które muszą pozostawać w związku z nadużywaniem alkoholu i nie mogą odnosić się do interesu osoby uzależnionej, lecz do mniejszej (np. rodzina) lub większej (np. sąsiedzi) społeczności⁶³⁵.

Obie przesłanki (medyczna i społeczna), wymagane do zastosowania przez sąd przymusowego leczenia odwykowego, muszą występować łącznie w chwili orzekania co do istoty sprawy⁶³⁶.

⁶³⁴ M. Koszowski, [w:] *Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Komentarz*, I. Niżnik-Dobosz, M. Koszowski, Warszawa 2020, komentarz do art. 24, LEX/el. 2020.

⁶³⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2012 r., III CSK 17/12, LEX nr 1293962.

⁶³⁶ *Ibidem*.

Sądowe zobowiązanie do poddania się leczeniu odwykowemu jest konstrukcją prawną opartą na zasadzie ograniczenia dobrowolności leczenia, co oznacza, że orzeczenie sądu w tym przedmiocie nie zastępuje zgody osoby skierowanej na leczenie. Przez cały okres obowiązywania sądowego postanowienia o zobowiązaniu do leczenia odwykowego, sąd może stosować przewidziany przez prawo przymus doprowadzenia do zakładu leczenia, ale jeśli osoba uzależniona po doprowadzeniu do placówki nie wyrazi zgody na leczenie, to orzeczenie sądu nie zostanie wykonane. Wskazuje się, że obowiązek poddania się leczeniu nie ma charakteru przymusu prawnego a ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi nie przewiduje żadnych możliwości prawnych zatrzymania pacjenta w placówce wbrew jego woli, a tym bardziej zmuszenia go do aktywnego uczestnictwa w programie psychoterapii uzależnienia, którego efektywność zależy od motywacji i zaangażowania oraz osobistych decyzji pacjentów⁶³⁷. Jednym z głównych argumentów przemawiających za dobrowolnością leczenia odwykowego jest niezbywalne prawo każdego człowieka do wolności osobistej oraz ochrony godności gwarantowane i chronione przez art. 30 i 31 Konstytucji RP oraz art. 5 EKPC, które mają również osoby uzależnione od alkoholu⁶³⁸.

Wydanie postanowienia o poddaniu osoby leczeniu odwykowemu poprzedzone jest postępowaniem rozpoznawczym, które ma na celu ustalenie, czy w stosunku do osoby, której postępowanie dotyczy istnieją ustawowe przesłanki do poddania jej obowiązkowi leczenia, a w wypadku istnienia takich podstaw, czy leczenie to powinno mieć miejsce w stacjonarnym lub niestacjonarnym zakładzie lecznictwa odwykowego⁶³⁹. Postępowania dotyczące sądowego zobowiązania do leczenia odwykowego stanowią kategorię spraw z zakresu prawa osobowego, a ich rozpoznanie następuje w trybie nieprocesowym. W art. 26 ust. 3 u.w.t.p.a. wskazano, że z wnioskiem do sądu o zobowiązanie do leczenia odwykowego mogą wystąpić prokurator oraz gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych.

⁶³⁷ *Sprawozdanie z wykonania ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi w okresie od dnia 1 stycznia 2015 roku do dnia 31 grudnia 2015 r.*, Ministerstwo Zdrowia, Warszawa 2017, http://www.parpabip.pl/pliki/strona/Sprawozdanie%202015_RM-24-4-17.pdf, s. 24, (dostęp: 02.02.2021 r.); M. Horna-Cieślak, *Orzekanie oraz wykonywanie obowiązku leczenia odwykowego z ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2017, s. 3.

⁶³⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2007 r., V CSK 241/07, LEX nr 361289.

⁶³⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 1984 r., III CZP 17/84, LEX nr 3000.

Wymienione podmioty przed złożeniem wniosku, zobowiązane są do przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego co do zasadności jego podejmowania⁶⁴⁰. Osoby prywatne, np. członkowie rodziny osoby uzależnionej mogą zwracać się wyłącznie w tej sprawie do wskazanych podmiotów publicznych, które mając na uwadze określone ustawowo cele są w stanie obiektywnie ocenić istniejącą sytuację i dopiero wtedy zdecydować o konieczności lub braku konieczności uruchomienia postępowania sądowego⁶⁴¹. Natomiast inne podmioty, w szczególności członkowie rodziny osoby uzależnionej od alkoholu, zazwyczaj pozbawione są tego obiektywizmu i ich działanie mogłoby przyczyniać się do pogłębienia konfliktu albo powstania konfliktów⁶⁴². Konsekwencją braku możliwości bezpośredniego złożenia tego wniosku do sądu przez osoby najbliższe dla osoby uzależnionej jest wydłużenie czasu oczekiwania na ostateczne rozstrzygnięcie, w sprawach zaś, w których sprawca pod wpływem alkoholu stosuje przemoc, rodzi to zagrożenie dla bezpieczeństwa członków rodziny. Poza tym w przypadku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny prokuratorowi lub gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych trudno ten fakt utrzymać w tajemnicy i dlatego niezależnie, czy osoba najbliższa o wszczęcie postępowania zwróci się do jednego z powyższych podmiotów, czy do sądu, to konsekwencje dla relacji rodzinnych będą podobne⁶⁴³. Prokurator oraz gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych zobowiązani są dołączyć do wniosku wszelką dokumentację zebraną w sprawie i opinię biegłych, co wynika z art. 26 ust. 3 u.w.t.p.a. W przypadku braku opinii biegli zamieszczają wzmiankę o wystąpieniu okoliczności uniemożliwiających jej wydanie⁶⁴⁴, co może stanowić wyjątkowo podstawę dla sądu do zarządzenia poddania badaniu osoby przez biegłych na podstawie art. 27 ust. 1 u.w.t.p.a. Brak dokumentacji pochodzącej od biegłych stanowi brak formalny wniosku o wszczęcie

⁶⁴⁰ Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z dnia 11 września 2013 r., III CZP 52/13, LEX nr 1371626 wskazał, że decyzja o wystąpieniu do sądu z wnioskiem o zobowiązanie do poddania się leczeniu musi być poprzedzona ustaleniem istnienia przesłanki społecznej w postaci negatywnego postępowania, uzależnieniem od alkoholu stwierdzonym po przeprowadzonym przez biegłego badaniu w opinii w przedmiocie uzależnienia od alkoholu i wskazania rodzaju zakładu leczniczego oraz odmową dobrowolnego poddania się leczeniu.

⁶⁴¹ Uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 lipca 2006 roku, K 43/05, OTK-A 2006, nr 7, poz. 78.

⁶⁴² Ibidem.

⁶⁴³ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 260.

⁶⁴⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 września 2013 r., III CZP 52/13, LEX nr 1371626.

postępowania sądowego i na podstawie art. 130 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. i art. 26 ust. 3 u.w.t.p.a. podlega uzupełnieniu pod rygorem jego zwrotu⁶⁴⁵.

Na podstawie art. 27 ust. 2 u.w.t.p.a. sąd, jeżeli na podstawie opinii biegłego uzna to za niezbędne, może zarządzić oddanie badanej osoby pod obserwację w zakładzie leczniczym na czas nie dłuższy niż 2 tygodnie, w wyjątkowych wypadkach, na wniosek zakładu, może termin ten przedłużyć do 6 tygodni⁶⁴⁶. Przed wydaniem postanowienia zarządzającego poddanie pod obserwację, sąd obowiązany jest wysłuchać osobę, której postępowanie dotyczy (art. 27 ust. 3 u.w.t.p.a.). Orzeczenie w sprawie poddania osoby leczeniu odwykowemu zapada po przeprowadzeniu rozprawy, w ciągu jednego miesiąca od dnia wpływu wniosku do sądu (art. 29 u.w.t.p.a.). Wskazany termin ma wyłącznie charakter instrukcyjny, a jego naruszenie nie wywołuje negatywnych skutków procesowych. Sąd, wydając orzeczenie o obowiązku poddania się leczeniu, zobowiązany jest do określenia, w jakim powinno odbywać się trybie – stacjonarnym lub niestacjonarnym. Wybór formy przez sąd, uwarunkowany jest m.in. stopniem uzależnienia danej osoby od alkoholu, jej motywacją do podjęcia określonego leczenia a także możliwościami osobistymi⁶⁴⁷. Podkreślić należy, że sąd w wydanym postanowieniu nie wyznacza czasu trwania obowiązku poddania się leczeniu odwykowemu. Zgodnie z art. 34 ust. 1 u.w.t.p.a. leczenie trwa tak długo, jak tego wymaga cel leczenia, nie dłużej jednak niż 2 lata od chwili uprawomocnienia się postanowienia. W czasie jego trwania, sąd na wniosek osoby wobec której został orzeczony obowiązek lub kuratora sądowego, po zasięgnięciu opinii kierownika

⁶⁴⁵ M. Horna-Cieślak, *Orzekanie oraz wykonywanie obowiązku leczenia odwykowego z ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2017, s. 15.

⁶⁴⁶ Na marginesie i uzupełniająco należy wskazać, że polskie prawo czas obserwacji określa różnie ustawowo: badanie poczytalności w sprawie karnej – maksimum 8 tygodni (art. 203 § 3 k.p.k.), w przypadku badania przesłanek ubezwłasnowolnienia – maksymalnie 3 miesiące (art. 554 § 1 k.p.c.), a w przypadku obserwacji z ustawy o ochronie zdrowia psychicznego – maksimum 10 dni. Podobną regulację przewiduje ustawa z dnia 26 października 1982 r. *o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, t. jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 2277 ze zm., która w art. 27 przewiduje możliwość umieszczenia w zamkniętym zakładzie leczniczym na okres 2 tygodni, z możliwością przedłużenia do 6 tygodni. Szerzej patrz: T. Gardocka, *Pozbawienie wolności w celu zbadania stanu psychicznego w prawie polskim*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego 2019, Tom LV, s. 11-19.

⁶⁴⁷ M. Horna-Cieślak, *Orzekanie oraz wykonywanie obowiązku leczenia odwykowego...*, s. 18.

podmiotu leczniczego albo na jego wniosek, może zmienić postanowienie w zakresie rodzaju zakładu leczenia odwykowego (art. 34 ust. 2 u.w.t.p.a.). Sąd orzekając o obowiązku poddania się leczeniu, może ustanowić nadzór kuratora sądowego na czas trwania obowiązku (art. 31 ust. 1 u.w.t.p.a.). Od postanowienia w przedmiocie zobowiązania do poddania się leczeniu w zakładzie lecznictwa odwykowego na podstawie art. 518 k.p.c. przysługuje apelacja do sądu odwoławczego, a następnie na podstawie art. 398¹ § 1 k.p.c. - skarga kasacyjna do Sądu Najwyższego.

W ramach postępowania wykonawczego na podstawie art. 31 ust. 3 u.w.t.p.a. sąd zarządzi przymusowe doprowadzenie do zakładu leczniczego przez organ Policji osoby uchylającej się od wykonania obowiązku poddania się leczeniu odwykowemu, która nie stawia się dobrowolnie w oznaczonym w wezwaniu dniu i zakładzie lecznictwa odwykowego albo osoby, która bez zezwolenia kierownika opuściła teren stacjonarnego zakładu lecznictwa odwykowego. Ponadto sąd może zarządzić doprowadzenie przez Policję, w razie nieusprawiedliwionego niestawiennictwa na rozprawę, czy też uchylania się od zarządzanego poddania się badaniu przez biegłego albo obserwacji w zakładzie leczniczym (art. 30 ust. 1 u.w.t.p.a.).

4.3.8. Zobowiązanie do poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji

Zobowiązanie do poddania się terapii, w szczególności psychoterapii i psychoedukacji, to kolejny obowiązek probacyjny sformułowany na nowo treścią art. 72 § 1 pkt. 6a k.k. przez nowelizację k.k. z 2015 r., na który składa się psychoedukacja poznawczo-behawioralna oraz formy psychoterapii i psychoedukacji, mające na celu prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie sprawcy czynu zabronionego, jak i przeciwdziałanie jego powrotowi do przestępstwa.

Wskazuje się, że psychoterapia, to świadome i zamierzone zastosowanie przez terapeutę wywodzących się z uznanych zasad i wiedzy psychologii metod klinicznych i postaw interpersonalnych w celu pomagania ludziom w modyfikacji ich zachowań, procesów poznawczych, emocji i/lub innych cech osobowych w kierunku uznanym

i uzgodnionym za pożądanym przez korzystającego z terapii⁶⁴⁸. Uważa się także, że psychoterapia to rodzaj oddziaływań psychologicznych, które mają na celu leczenie poprzez usuwanie zaburzeń przeżywanych przez jednostkę lub określanych przez jej otoczenie jako choroba; oddziaływań wpływających na stan czynnościowy narządów, przeżywanie i zachowanie poprzez zmianę procesów psychicznych chorego w tych zakresach, w których jest to niezbędne do usunięcia przyczyny i objawów choroby⁶⁴⁹. Psychoterapia może być prowadzona w formie psychoterapii grupowej, indywidualnej, bądź grupowej łącznie z terapią indywidualną.

Psychoedukacja polega na przekazywaniu wiedzy dotyczącej funkcjonowania człowieka w różnych sytuacjach życiowych i warunkach społecznych wraz z trudnościami z tym związanymi. Psychoedukacja daje wiedzę, która odnosi się do indywidualnej historii chorowania i zdrowienia, angażując pacjentów na poziomie poznawczym i emocjonalnym, a oddziaływania psychoedukacyjne polegają na przekazaniu wiedzy o chorobie, ale wykorzystują również strategie terapeutyczne, które zwiększają umiejętność i poprawiają funkcjonowanie osób chorych⁶⁵⁰. Psychoedukacja prowadzona jest najczęściej w formie zajęć grupowych.

Jak już wcześniej przedstawiłam w przypadku zobowiązania do terapii uzależnień, podobnie do sytuacji zastosowania obowiązku poddania się terapii psychologicznej może ona polegać wyłącznie na stosowaniu oddziaływań ambulatoryjnych, a nie na umieszczeniu osoby w placówce stacjonarnej. Artykuł 74 § 1 k.k. stanowi, że zobowiązanie do poddania się terapii, w tym psychoterapii lub psychoedukacji wymaga wysłuchania skazanego oraz uzyskania jego zgody z uwagi na fakt, że jej brak w praktyce uniemożliwi podjęcie współdziałania pomiędzy pacjentem a terapeutą.

⁶⁴⁸ J. O. Prochaska, J. C. Norcross, *Systemy psychoterapeutyczne. Analiza transteoretyczna*, Warszawa 2006, s. 5; P. Hofmański, L. K. Paprzycki, A. Sakowicz, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, red. M. Filar, Warszawa 2016, komentarz do art. 72 k.k., LEX/el. 2016.

⁶⁴⁹ J. W. Aleksandrowicz, *Psychoterapia medyczna. Teoria i praktyka*, Warszawa 1994, s. 15; P. Hofmański, L. K. Paprzycki, A. Sakowicz, [w:] *Kodeks karny...*, red. M. Filar, komentarz do art. 72 k.k., LEX/el. 2016.

⁶⁵⁰ M. Chądzyńska, J. Meder, K. Charzyńska, *Uczestnictwo w psychoedukacji osób chorych na schizofrenię – analiza zajęć z perspektywy pacjentów*, *Psychiatria Polska* 2009, t. XLIII, nr 6, s. 693-694; M. Pyrcak-Górowska, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 789.

Sąd orzekający w sprawie nie ma kompetencji do określenia rodzaju oddziaływań terapeutycznych, którym sprawca powinien być poddany w czasie terapii, a także terminów i częstotliwości stawiennictwa w podmiocie leczniczym. Zbyt szczegółowe doprecyzowanie form terapii w orzeczeniu sądu mogłoby naruszać autonomię osób ją prowadzących w wyborze skutecznych form oraz skutkować tym, że psychiatra, seksuolog, terapeuta nie miałby możliwości szybkiego dostosowywania podejmowanych działań do aktualnych potrzeb i stanu zdrowia sprawcy, ponieważ każda zmiana metody postępowania terapeutycznego wymagałaby zmiany postępowania sądu⁶⁵¹.

Połączenie ze sobą różnych form oddziaływania może wiązać się z większą skutecznością terapii. Wskazuje się, że w przypadku choroby psychicznej leczenie farmakologiczne przynosi tylko poprawę objawową, natomiast zmiana w sferze społecznego funkcjonowania pacjenta jest możliwa wyłącznie przy zastosowaniu psychoterapii i rehabilitacji. W związku z tym, leczenie powinno mieć charakter kompleksowy i wykorzystywać wszelkie możliwe formy oddziaływania zgodnie z aktualnym stanem wiedzy medycznej i psychologicznej, a na terapię należy spojrzeć jako na środek, który umożliwia poddanie sprawcy kompleksowym oddziaływaniom, właściwym do aktualnego stanu zdrowia i bieżąco dostosowanym do jego potrzeb w celu poprawy funkcjonowania osoby w społeczeństwie⁶⁵².

4.3.9. Zobowiązanie do uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych

W celu efektywnego przeciwdziałania przemocy w rodzinie do katalogu środków probacyjnych w art. 72 § 1 pkt. 6. k.k. na podstawie u.p.p.r. został dodany obowiązek poddania się uczestnictwu w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych. Na mocy nowelizacji u.p.p.r. z 2010 r. przeniesiono owy obowiązek do pkt. 6a w art. 72 § 1 k.k., co spowodowało, że na jego nałożenie sąd nie potrzebuje już uzyskanie zgody skazanego, w odróżnieniu od możliwości poddania się terapii uzależnień, bądź innej terapii. Obecnie obowiązek poddania się uczestnictwu w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych w wyniku nowelizacji k.k. z 2015 r. przeniesiono do art. 72 § 1 pkt. 6b

⁶⁵¹ M. Pyrcak-Górowska, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 786-787.

⁶⁵² *Ibidem*, s. 790.

k.k. i w dalszym ciągu nie wymaga wyrażenia zgody skazanego na poddanie się tym oddziaływaniom, ponieważ nie mają one charakteru leczniczego.

Zgodnie z opinią przewodniczącego Polskiego Towarzystwa Psychologicznego J. Mellibrudy celem programów korekcyjno-edukacyjnych jest korekta postaw, sposobu myślenia i sposobu zachowania, a co więcej najczęściej koryguje się zachowanie agresywne. Powszechnie zostało przyjęte określenie „korekcyjno-edukacyjne”, gdyż samo słowo „edukacyjne” w nazwie programów byłoby zbyt wąskie, albowiem nie chodzi jedynie o przekazanie sprawcy wiedzy, ale również o zmianę swoich zachowań. Zmianę zachowań i postaw w języku psychospołecznym nazywa się korekcją postaw i zachowań. Czasem używa się słowa „terapia”, ale wobec tego się protestuje, ponieważ oznaczałoby, że sprawca jest osobą chorą, a nie odpowiedzialną za swoje czyny⁶⁵³. Celem tego obowiązku jest doprowadzenie do zmiany zachowania sprawcy oraz uzmysłowienia mu, jaką rolę ma do spełnienia w rodzinie, a tym samym powstrzymanie sprawców oraz zakończenie przemocy w rodzinie⁶⁵⁴. Działania te mają na celu umożliwienie stosowania środka nawet w sytuacji, gdy sprawca przemocy w rodzinie nie przyznał się do winy i nie zamierza poddać się jakimkolwiek oddziaływaniom. Należy zauważyć, że w obecnym brzmieniu przepisu wystarczy, aby sprawca biernie uczestniczył w takich oddziaływaniach, czyli faktycznie był obecny na spotkaniu grupy terapeutycznej, nawet jeżeli odmawia wykonywania jakichkolwiek zadań stawianych przez terapeutę⁶⁵⁵.

U.p.p.r. w art. 4 ustanawia konieczność stosowania wobec sprawców przemocy w rodzinie oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych. Obowiązek przygotowania i realizacji programów korekcyjno-edukacyjnych w ramach Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie został wprowadzony przez art. 10 ust. 1 pkt. 2 u.p.p.r. Natomiast cele prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie określa § 4 Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób

⁶⁵³ Stenogram z posiedzenia Komisji Polityki Społecznej i Rodziny oraz Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka w dniu 29 czerwca 2005 r. – sprawozdanie podkomisji nadzwyczajnej o rządowym projekcie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (druk nr 3639), archiwum Sejmu RP IV kadencji, <http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/wgsknr/PSR-262>, (dostęp: 02.02.2021 r.).

⁶⁵⁴ R. A. Stefański, *Środki probacyjne mające na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie...*, s. 10.

⁶⁵⁵ G. Łabuda, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012, s. 502-503.

*zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne*⁶⁵⁶. Do celów tych należy:

- powstrzymanie osoby stosującej przemoc w rodzinie przed dalszym stosowaniem przemocy;
- rozwijanie umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie;
- kształtowanie umiejętności w zakresie wychowywania dzieci bez używania przemocy w rodzinie;
- uznanie przez osobę stosującą przemoc w rodzinie swojej odpowiedzialności za stosowanie przemocy;
- zdobycie i poszerzenie wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy w rodzinie;
- zdobycie umiejętności komunikowania się i rozwiązywania konfliktów w rodzinie bez stosowania przemocy;
- uzyskanie informacji o możliwościach podejmowania działań terapeutycznych.

Programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych stosuje się wobec osób dopuszczających się przemocy w rodzinie, które sąd zobowiązał do uczestnictwa, jak i osób, które zgłoszą się samodzielnie. W § 5 cytowanego rozporządzenia przewidziano, że oddziaływania korekcyjno-edukacyjne wobec osób stosujących przemoc w rodzinie kierowane są w szczególności do:

- osób skazanych za czyny związane ze stosowaniem przemocy w rodzinie, odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych albo wobec których sąd warunkowo zawiesił wykonanie kary, zobowiązując je do uczestnictwa we oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych;
- osób stosujących przemoc w rodzinie, które uczestniczą w terapii leczenia uzależnienia od alkoholu lub narkotyków, lub innych środków odurzających, substancji psychotropowych albo środków zastępczych, dla których oddziaływania korekcyjno-edukacyjne mogą stanowić uzupełnienie podstawowej terapii;
- osób, które w wyniku innych okoliczności zgłoszą się do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym.

⁶⁵⁶ Dz. U. z 2011 r. nr 50, poz. 259.

Opracowanie i realizację programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych u.p.p.r. w art. 6 ust. 4 pkt. 2 zalicza do zadań z zakresu administracji rządowej, realizowanych przez powiat, a w kolejnym ustępie wskazuje, że środki na ten cel zapewniane są w budżecie państwa. Powiaty natomiast realizują te zadania samodzielnie poprzez własne jednostki (PCPR, OIK, MOPS, MOPR) lub zlecają je innym podmiotom. Oddziaływania przeprowadzane są w formie sesji grupowych i indywidualnych. W praktyce, programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, sądy orzekają bardzo rzadko, ponieważ wychodzą z założenia, że w powiecie brak jest podmiotów realizujących takie programy, co utrudnia wykonanie obowiązku probacyjnego. Powiaty natomiast nie występują do wojewody o środki z budżetu na ten cel, uznając, że nie mają wystarczającej liczby sprawców kierowanych z sądu do programu, co skutkuje niskim udziałem w programach sprawców kierowanych przez sądy⁶⁵⁷.

4.3.10. Konsekwencje niezastosowania się skazanego do orzeczonych obowiązków i kara pozbawienia wolności jako środek o charakterze izolacyjnym

Mogłoby się wydawać, że kara pozbawienia wolności orzeczona wobec sprawcy znęcania się umożliwi jego resocjalizację, izoluje od osób pokrzywdzonych, zapobiega popełnieniu kolejnego przestępstwa, a także informuje społeczeństwo o tym, że przestępstwo to jest surowo karane. W przeciwnym razie stosowanie kar wolnościowych może prowadzić do braku poczucia sprawiedliwości osób pokrzywdzonych, a w następstwie do ograniczonego zaufania do wymiaru sprawiedliwości. Ponadto istotny problem stanowi nie tylko niestosowanie kary pozbawienia wolności wobec sprawców przemocy w rodzinie, a niechęć organów do ścigania takich przestępstw poprzez odmowę lub umarzenie postępowań. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że istotna jest nie surowość sankcji, lecz skuteczność działania organów ścigania, bowiem to nieuchronność kary jest tym, co najbardziej powstrzymuje sprawcę przed powrotem do przestępstwa⁶⁵⁸.

Argumenty przemawiające za niestosowaniem bezwzględnej kary pozbawienia wolności wobec sprawców znęcania się w postaci pogorszenia sytuacji ekonomicznej

⁶⁵⁷ *Informator dla sędziów, prokuratorów...*, s. 133.

⁶⁵⁸ M. Płatek, *Granice racjonalnej polityki karnej i penitencjarnej*, Państwo i Prawo 2006, nr 9, s. 28.

pokrzywdzonych oraz dążenia do zachowania trwałości rodziny, nie powinny mieć wpływu na podejmowanie decyzji o zastosowaniu kary, ponieważ priorytetem jest zapewnienie ochrony osobom pokrzywdzonym i niepoświęcanie ich życia i zdrowia dla ochrony rodziny. Zgodnie z obowiązującymi przepisami karę pozbawienia wolności należy traktować jako środek ostateczny, który wskazuje na priorytet kary wolnościowej - grzywny albo kary ograniczenia wolności w przypadku przestępstwa, które jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 5 lat (art. 58 § 1 k.k.), aby dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, a po surowszy środek represji karnej sięgać wtedy, gdy za pomocą łagodniejszego nie można osiągnąć zapobiegawczych i wychowawczych celów kary bądź zadośćuczynić potrzebom w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa (art. 53 § 1 k.k.)⁶⁵⁹.

Wydawać by się mogło, że kara pozbawienia wolności stanowi dobry środek izolujący sprawcę przemocy w rodzinie od ofiary, jednakże współcześnie istnieje tendencja do stosowania środków w związku z poddaniem sprawcy próbie, zamiast kary, zwłaszcza pozbawienia wolności⁶⁶⁰. Zakłada się, że probacja w oparciu o społeczeństwo jako środek resocjalizacji pozwoli danej osobie nauczyć się z powodzeniem żyć w społeczeństwie, a nie w sztucznym i oderwanym środowisku, jakim jest zakład karny i w połączeniu z sensownym zaangażowaniem społecznym może zapewnić wymagane oddziaływanie społeczne, ekonomiczne oraz osobowościowe, a co więcej świadomość skazanego, że jego zachowanie ma realny wpływ na przyszłość, rzeczywiście może stanowić o minimalnym ryzyku recydywizmu⁶⁶¹. Przepisy prawa karnego umożliwiają w znacznym stopniu doprowadzenie do właściwego stosowania się przez skazanego do nałożonych obowiązków lub zakazów poprzez odpowiednie ich sankcjonowanie. Z uwagi na fakt, że najczęściej sądy sprawcom znęcania się wymierzają karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonywania na okres próby, skazani przebywają na wolności i zdarza się często, że zamieszkują

⁶⁵⁹ M. Płatek, *Rola prawa karnego wykonawczego w zapobieganiu przestępczości*, Studia Iuridica 2000, t. XXXVIII, s. 112.

⁶⁶⁰ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 45/110 z 14 grudnia 1990 r. – *Wzorcowe reguły minimalne Narodów Zjednoczonych dotyczące środków o charakterze nieizolacyjnym (Zasady Tokijskie)*, <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/wspolpraca-miedzynarodowa/wspolpraca-w-ramach--onz-i-obwe/standardy-organizacji-narodow-zjednoczonych-w-dziedzinie-wymiaru-sprawiedliwosci-w-sprawach-karnych/>, (dostęp: 02.02.2021 r.).

⁶⁶¹ A. Baładynowicz, *Teoretyczne podstawy probacji*, Probacja 2009, nr 1, s. 46-47.

z pokrzywdzonymi⁶⁶². Ważne jest występowanie możliwości modyfikowania zakresu obowiązków wobec skazanego w okresie próby, a co więcej reagowania na przypadki ponownego stosowania przemocy w stosunku do osób najbliższych.

W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na występowanie możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawcy czynu z art. 244 k.k. przewidującego karę pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 za niestosowanie się do orzeczonych przez sąd środków karnych w postaci zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zakazu zbliżania się do określonych osób lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, jak również niewykonanie zarządzenia sądu o ogłoszeniu orzeczenia w sposób w nim przewidziany.

Z punktu widzenia ochrony osoby pokrzywdzonej przestępstwem znęcania się duże znaczenie ma przesłanka obligatoryjna podjęcia warunkowo umorzonego postępowania z uwagi na ponowne popełnienie przez sprawcę przestępstwa umyślnego (np. znęcania się) w okresie próby, za które został prawomocnie skazany (art. 68 § 1 k.k.). Ponadto w art. 68 § 2 k.k. występują jeszcze przesłanki fakultatywne podjęcia postępowania, podlegające ocenie sądu, do których należą: rażące naruszenie porządku prawnego przez sprawcę, w szczególności popełnienie innego przestępstwa niż umyślne, uchylanie się od dozoru, wykonania nałożonego obowiązku lub orzeczonego środka karnego, środka kompensacyjnego lub przepadku albo niewykonanie zawartej z pokrzywdzonym ugody.

Ponadto sąd ma możliwość ustanawiania, rozszerzania lub zmiany obowiązków probacyjnych w okresie próby. Zgodnie z art. 74 § 2 k.k., jeżeli względy wychowawcze za tym przemawiają, sąd, wobec skazanego na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, może w okresie próby ustanawiać,

⁶⁶² W 2020 roku w sądach rejonowych w Polsce nieprawomocnie skazano z art. 207 § 1 k.k. ogółem: 8.683 osób. Z tego wymierzono: 182 – kar mieszanych, 371 – kar grzywien (samoistnych), 1 726 – kar ograniczenia wolności, 6.404 - kar pozbawienia wolności (2.486 – bezwzględnych, 3.918 – z warunkowym zawieszeniem wykonania), *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2014-2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2020 r.*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, wrzesień 2021 r., <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

rozszerzać lub zmieniać obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt. 3-8 k.k. albo od wykonania nałożonych obowiązków zwolnić, z wyjątkiem obowiązku w postaci przeproszenia pokrzywdzonego, jak również oddać skazanego pod dozór albo od dozoru zwolnić. Oznacza to, że sąd zachowuje elastyczność w kształtowaniu obowiązków w okresie próby sprawcy przemocy w rodzinie i może dostosować je do aktualnych potrzeb pokrzywdzonego, jak i możliwości skazanego.

Jak wynika z treści art. 75 § 2 k.k. konsekwencją naruszenia orzeczonego obowiązku probacyjnego lub środka karnego albo rażącego naruszenia porządku prawnego jest występowanie możliwości fakultatywnego zarządzenia przez sąd wykonania zawieszony kary. Zgodnie z art. 75 § 1 i 1a k.k. zarządzenie wykonania warunkowo zawieszony kary pozbawienia wolności jest obligatoryjne, jeżeli skazany w okresie próby popełnił podobne przestępstwo umyślne, za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania oraz w sytuacji, jeżeli skazany za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej zamieszkujących wspólnie ze sprawcą w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, ponownie używając wobec nich przemocy lub groźby bezprawnej. Jak widać podobieństwo przestępstw stanowi jedną z przesłanek obligatoryjnego zarządzenia wykonania uprzednio zawieszony kary pozbawienia wolności, o którym mowa w art. 75 § 1 k.k., a kryterium tożsamości wyróżnionych przez ustawę sposobów działania stanowi również wprost przesłankę takiego zarządzenia w świetle art. 75 § 1a k.k.⁶⁶³. Należy pamiętać, że konieczne jest potwierdzenie prawomocnym wyrokiem popełnienie umyślnego przestępstwa przez skazanego w okresie próby. Poza tym przy zaistnieniu przewidzianych w art. 75a § 1 k.k. przesłanek, sąd może podjąć decyzję, że zamiast zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności dokonuje jej zamiany na karę ograniczenia wolności lub na karę grzywny. Natomiast w przypadku, gdy skazany uchylił się od wykonywania nałożonych obowiązków w ramach orzeczonej kary ograniczenia wolności, nie ma innej możliwości, jak zarządzenie wykonania przez sąd zastępczej kary pozbawienia wolności, co wynika z art. 75a § 5 k.k. Zgodnie z art. 75a § 2 pkt. 1 i 2 k.k. zamiana kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania na karę ograniczenia wolności w formie obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne albo na grzywnę nie będzie miała

⁶⁶³ M. Romańczuk –Grącka, *Pojęcie i funkcje przymusu...*, s. 191.

zastosowania m.in. w przypadku skazanego w okresie próby, który popełnił podobne przestępstwo umyślne, za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania oraz w sytuacji skazanego za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej zamieszkujących wspólnie ze sprawcą, który w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, ponownie używając wobec nich przemocy lub groźby bezprawnej, jak również do skazanego, który nie wykonał obowiązku opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, świadczenia pieniężnego albo naprawienia szkody.

W 2010 roku w k.k.w. (przez dodanie art. 160 § 1a) wprowadzone zostały nowe podstawy odwoływania warunkowego przedterminowego zwolnienia⁶⁶⁴ dotyczące m.in. skazanych za znęcanie się. Zgodnie z obowiązującym brzemieniem art. 160 § 2 k.k.w. sąd penitencjarny odwołuje warunkowe zwolnienie, jeżeli zwolniony, skazany za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej zamieszkujących wspólnie ze sprawcą, w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej zamieszkujących wspólnie ze sprawcą. Powyższe przesłanki są identyczne jak przy obligatoryjnym zarządzeniu wykonania kary pozbawienia wolności z art. 75 § 1a k.k., w stosunku do skazanego za przestępstwo znęcania się i przewidują natychmiastową reakcję sądu, w przypadku ponownego używania przemocy wobec osoby najbliższej w okresie próby. Postanowienie w przedmiocie odwołania warunkowego zwolnienia jest wykonalne z chwilą wydania (art. 9 § 3 k.k.w.) i przysługuje na nie zażalenie (art. 160 § 7 k.k.w.). Zgodnie z art. 160 § 8 k.k.w. w razie odwołania warunkowego zwolnienia okres przebywania osoby na wolności nie zalicza się na poczet kary.

Ze względu na ochronę ofiar przemocy w rodzinie przed dalszym krzywdzeniem istotne znaczenie ma nowa procedura wykonawcza określona w art. 12 d u.p.p.r., inaczej nazywana „szybką ścieżką wykonawczą”. Zgodnie z art. 12 d ust. 1 u.p.p.r. procedura ta podejmowana jest z wniosku kuratora zawodowego o zarządzenie wykonania warunkowo zawieszanej kary pozbawienia wolności (art. 75 § 1a k.k.) lub odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 160 § 2 k.k.w) wobec

⁶⁶⁴ Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2010 r. nr 125 poz. 842.

skazanego za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny, który w okresie próby rażąco naruszył porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny. W przypadku wystąpienia powyższej sytuacji, sąd właściwy do rozpoznania wniosku złożonego przez kuratora zawodowego zarządza zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie skazanego na posiedzenie w przedmiocie rozpoznania wniosku. U.p.p.r. w art. 12 d ust. 3 przewiduje, że wydane przez sąd postanowienie o zarządzeniu wykonania kary albo o odwołaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia podlega wykonaniu z chwilą jego wydania. Wskazana podstawa jest podstawą szczególną, która potwierdza zasadę ogólną wyrażoną w art. 9 § 3 k.k.w., zgodnie z którą postanowienie w postępowaniu wykonawczym staje się wykonalne z chwilą wydania, chyba że ustawa stanowi inaczej lub sąd wydający postanowienie albo sąd powołany do rozpoznania zażalenia wstrzyma jego wykonanie.

4.4. Cywilny nakaz opuszczenia mieszkania

Artykuł 11a u.p.p.r. zakłada szczególne uprawnienie dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie, polegające na żądaniu wykonania w trybie sądowym opuszczenia mieszkania przez członka rodziny, który swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie, czyni szczególnie uciążliwym dalsze zamieszkiwanie. W dniu 30 listopada 2020 roku weszła w życie długo oczekiwana ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy – *Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*⁶⁶⁵, która wprowadziła zmiany w u.p.p.r. i k.p.c. dotyczące postępowania i zakresu uprawnień organów państwowych przy zobowiązaniu sprawcy przemocy do opuszczenia mieszkania. Kluczową zmianą jest nowe brzmienie art. 11a ust. 1 u.p.p.r., który obecnie przewiduje, że jeżeli członek rodziny wspólnie zajmujący mieszkanie swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, osoba dotknięta tą przemocą może żądać, aby sąd w postępowaniu nieprocesowym, zobowiązał go do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazał zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia. Z art. 11a ust. 2 u.p.p.r. wynika, że przepis ten ma także zastosowanie w sytuacji, gdy osoba dotknięta

⁶⁶⁵ Dz. U. z 2020 r. poz. 956.

przemocą w rodzinie opuściła wspólnie zajmowane mieszkanie z powodu stosowania wobec niej przemocy w tym mieszkaniu lub opuszczenia mieszkania dokonał członek rodziny stosujący przemoc oraz w sytuacji, gdy małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu oraz inna osoba stosująca przemoc w rodzinie, okresowo lub nieregularnie przebywa w mieszkaniu wspólnie z osobą dotkniętą przemocą w rodzinie.

Uprawnienie przewidziane w art. 11a u.p.p.r. daje sądom narzędzie umożliwiające odizolowanie osoby stosującej przemoc w rodzinie, w wyniku zobowiązania jej do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazania zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia. W ten sposób umożliwiono i rozszerzono uprawnienie dla ofiar przemocy w rodzinie, również w przypadku przestępstw ściganych na wniosek lub z oskarżenia prywatnego, gdy osoby dotknięte przemocą mogą z różnych względów nie być zainteresowane ewentualnym ściganiem przestępstw⁶⁶⁶ albo postępowanie karne jest w toku lub zakończyło się i bez środka cywilnego zostają pozbawione ochrony, jaką dają środki przewidziane w procedurze karnej.

Zobowiązanie do opuszczenia mieszkania można orzec w stosunku do członka rodziny, a zatem osoby wymienionej w definicji ustawowej z art. 2 pkt. 1 u.p.p.r. Nie będzie to tylko osoba najbliższa w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., do którego przepis odsyła, ale również inna osoba wspólnie zamieszkująca lub gospodarująca, które nie zostały przez ustawodawcę bliżej zdefiniowane. Ponadto żądanie może mieć zastosowanie wobec osoby pozostającej we wspólnym pożyciu oraz innej osoby stosującej przemoc, okresowo lub nieregularnie przebywającej w mieszkaniu wspólnie z osobą dotkniętą przemocą w rodzinie. W związku z tym należy uznać, że chodzi również o osoby, które tymczasowo przebywają, zamieszkują lub prowadzą wspólne gospodarstwo domowe.

Przesłanka stosowania przemocy w rodzinie, która jest konieczna do zobowiązania członka rodziny oraz innych osób wymienionych w ustawie do opuszczenia mieszkania lub zakazania zbliżania się do mieszkania, powinna być badana w oparciu o definicję terminu „przemoc w rodzinie” z art. 2 pkt. 2 u.p.p.r., bez odnoszenia tych zachowań do znamion czynów zabronionych określonych przykładowo w art. 207 lub 217 k.k.⁶⁶⁷.

⁶⁶⁶ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 241.

⁶⁶⁷ *Ibidem*, s. 242.

Z żądaniem zobowiązania wskazanych osób do opuszczenia mieszkania niekoniecznie na urzędowym formularzu⁶⁶⁸ mogą wystąpić tylko osoby dotknięte przemocą w rodzinie, które jak wynika z art. 96 ust. 1 pkt. 15 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. *o kosztach sądowych w sprawach cywilnych*⁶⁶⁹, nie mają obowiązku uiszczenia kosztów sądowych. Uprawnienia tego nie będą miały osoby będące świadkami przemocy lub inne osoby dysponujące wiedzą na temat jej stosowania. Do wydania orzeczenia niezbędne jest uznanie przez sąd, że stosowanie przemocy powoduje szczególnie uciążliwe wspólne zamieszkiwanie.

Postanowienie o zobowiązaniu osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazaniu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia na podstawie art. 560⁴ § 1 k.p.c. i art. 560⁵ k.p.c. wydawane jest przez sąd po przeprowadzeniu rozprawy – w postępowaniu nieprocesowym w terminie jednego miesiąca od dnia wniesienia wniosku. W następstwie nowelizacji k.p.c. dodano dział Ia. „*Sprawy o zobowiązanie osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazanie zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia*” - art. 560² – 560¹² k.p.c. W postanowieniu sąd wskazuje również obszar lub odległość od wspólnie zajmowanego mieszkania, którą osoba stosująca przemoc w rodzinie jest obowiązana zachować (art. 560⁷ § 1 k.p.c.). Stosownie do art. 560⁷ § 2 k.p.c. przedmiotowe postanowienie staje się skuteczne oraz wykonalne z chwilą jego ogłoszenia, a poza tym ma ono charakter czasowy, dlatego że w razie zmieniających się okoliczności może zostać zmienione lub uchylone. Jak wskazuje E. Kruk wydaje się, że z uwagi na specyfikę przemocy pomiędzy członkami rodziny, możliwość zmiany lub uchylecia postanowienia ma racjonalne uzasadnienie. Jeżeli ze strony sprawcy były podejmowane próby przywrócenia stanu poprzedniego lub jeżeli konflikt został rozwiązany w postępowaniu mediacyjnym, a sprawca wyraża wolę przestrzegania norm i podjętych zobowiązań, to trafnie, że poszkodowany jako wnioskodawca ma w dalszym ciągu prawo głosu w sprawach dla niego i jego rodziny

⁶⁶⁸ Wzór i sposób udostępnienia formularza określono w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 listopada 2020 r. w *sprawie określenia wzoru i sposobu udostępniania urzędowego formularza wniosku o zobowiązanie osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazanie zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia*, Dz. U. z 2020 r. poz. 2106.

⁶⁶⁹ Dz. U. z 2020 r. poz. 755 z późn. zm.

istotnych⁶⁷⁰. Orzeczenie obowiązku opuszczenia lokalu wobec osoby stosującej przemoc nie pozbawia jej tytułu prawnego do lokalu, a jedynie częściowo ogranicza prawo do korzystania z niego⁶⁷¹, przy czym nie wpływa na możliwość zbycia lokalu lub obciążenia hipoteką⁶⁷².

Stosownie do art. 560⁹ § 1 k.p.c. sąd z urzędu doręcza odpis postanowienia uczestnikom postępowania, prokuratorowi, Policji lub Żandarmerii Wojskowej. Ponadto o wydaniu przedmiotowego postanowienia sąd zawiadamia właściwy miejscowo zespół interdyscyplinarny, a gdy w lokalu zamieszkują osoby małoletnie – informuje właściwy miejscowo sąd opiekuńczy.

Do wykonania obowiązku opuszczenia mieszkania zastosowanie mają odpowiednio przepisy o egzekucji obowiązku opróżnienia lokalu służącego zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych dłużnika, tj. art. 1046 i następane k.p.c. Warto podkreślić, że sprawcy przemocy nie przysługuje prawo do lokalu socjalnego i w stosunku do tych osób nie mają zastosowania okresy ochronne zakazujące eksmisji w okresie od 1 listopada do 31 marca, co wynika odpowiednio z art. 14 i art. 16 ustawy o ochronie praw lokatorów⁶⁷³.

Od chwili wprowadzania w 2010 roku do polskiego ustawodawstwa instytucji cywilnego nakazu opuszczenia lokalu jej założeniem było zapewnienie szybkiej ochrony ofierze przemocy w rodzinie. Ze spraw rozpatrywanych w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich wynika, że szybkie zakończenie postępowania sądowego w sprawach wydania cywilnego nakazu opuszczenia lokalu w praktyce jest trudne do realizacji. Z uwagi na wpływające skargi w których wskazywano, że ofiary przemocy domowej, pomimo podjętych działań nie są w stanie w krótkim czasie doprowadzić do odseparowania sprawcy przemocy i usunięcia go z mieszkania w kwietniu 2016 roku Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości z prośbą o informacje dotyczące liczby spraw toczących się na podstawie art. 11a u.p.p.r., realizacji miesięcznego terminu rozprawy, jak również wskazania, czy wpływają skargi dotyczące długotrwałości postępowań sądowych w tych sprawach. Ponadto Rzecznik Praw Obywatelskich wnioskował o informację, czy w kontekście czasu trwania

⁶⁷⁰ E. Kruk, *Przemoc w rodzinie a ofiara i zabezpieczenie jej praw...*, s. 94.

⁶⁷¹ A. Kiełtyka, A. Ważny, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 189.

⁶⁷² J. Kosonoga, *Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego...*, [w:] *Funkcje procesu karnego...*, red. T. Grzegorzczak, s. 245.

⁶⁷³ Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 611 z późn. zm.

postępowania przewidywane jest podjęcie działań legislacyjnych zmierzających do usprawnienia przebiegu tych postępowań i tym samym doprowadzenie do bardziej efektywnej realizacji celu wprowadzenia tego uregulowania do obrotu prawnego⁶⁷⁴.

W wyniku kolejnych wystąpień Zespół Ministerstwa Sprawiedliwości ds. monitorowania Regulaminu urzędowania sądów powszechnych zaaprobował rozszerzenie katalogu spraw pilnych o przedmiotowe postępowania i od 1 stycznia 2018 r. w *Regulaminie urzędowania sądów powszechnych*⁶⁷⁵ katalog spraw pilnych poszerzono o sprawy z art. 11a u.p.p.r.⁶⁷⁶. W dalszym ciągu wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministerstwa Sprawiedliwości zmierzają do podjęcia działań celem powierzenia spraw prowadzonych na podstawie art. 11a u.p.p.r. do rozpoznania wydziałom rodzinnym sądów powszechnych, co wpłynęłoby na przyspieszenie przeprowadzenia postępowań w tego rodzaju sprawach.

Obowiązujące rozwiązania w polskim systemie prawa okazały się być niewystarczające i nie powodowały możliwości natychmiastowego zapewnienia bezpieczeństwa osobie dotkniętej przemocą w rodzinie. Brakowało środka, który pozwalałby interweniującemu funkcjonariuszowi Policji, w sytuacjach, w których jest to niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony życia ofiar nakazać

⁶⁷⁴ *Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 29 kwietnia 2016 roku nr IV.7214.62.2014.DZ skierowane do Ministra Sprawiedliwości*, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MS_ws_opuszczenia_mieszkania_przez_sprawce_przemocy_w_rodzinie.pdf, (dostęp: 02.02.2021 r.).

W odpowiedzi na pismo Rzecznika Praw Obywatelskich Ministerstwo Sprawiedliwości poinformowało, że konstrukcja przepisu z którego wyprowadzony jest wniosek o zobowiązanie sprawcy przemocy w rodzinie do opuszczenia lokalu wydaje się właściwa. W reakcji na to wystąpienie, Minister Sprawiedliwości przypomniał prezesom sądów, a za ich pośrednictwem przewodniczącym wydziałów i sędziom, o obowiązku właściwego organizowania i wyznaczania terminów posiedzeń i rozpraw w celu zagwarantowania sprawnego przebiegu postępowania, zob. *Pismo Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2016 roku, nr DSO-I-072-6/16, skierowane do Rzecznika Praw Obywatelskich*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/%2FOdpowied%20BA%20MS%20na%20wyst%20C4%85pienie%20RPO%20w%20sprawie%20nakazu%20opuszczenia%20mieszkania%20dla%20sprawcy%20przemocy%205%20lipca%202016.pdf>, (dostęp: 02.02.2021 r.).

⁶⁷⁵ W obecnie obowiązującym Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – *Regulamin urzędowania sądów powszechnych*, Dz. U. z 2021 r. poz. 2046 sprawy z art. 11a u.p.p.r. również zostały zawarte w katalogu spraw pilnych.

⁶⁷⁶ *Jak przyspieszyć sprawy o nakaz opuszczenia mieszkania przez sprawcę przemocy. RPO pisze do MS*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rzecznik-pyta-resort-sprawiedliwosci-o-przyspieszenie-spraw-nakaz-u-dla-sprawcy-przemocy-by-opuscil-lokal>, (dostęp: 02.02.2021 r.).

natychmiastowe opuszczenie lokalu przez sprawcę przemocy⁶⁷⁷. Ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 roku o zmianie ustawy – *Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*⁶⁷⁸ miała m.in. na celu uzupełnienie systemu prawnego o brakujące rozwiązania prawne. Nowelizacja dokonana w kwietniu 2020 r. objęła również ustawy o Policji oraz ustawy o ŻW i doprowadziła do tego, że Policja (w art. 15aa ustawy o Policji) i Żandarmeria Wojskowa (w art. 18a ustawy o ŻW w sprawach dotyczących żołnierza w czynnej służbie wojskowej) otrzymały uprawnienie do wydania nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia, które mogą być stosowane łącznie, wobec osoby stosującej przemoc w rodzinie, stwarzającej zagrożenie dla życia lub zdrowia osoby dotkniętej tą przemocą.

Stosowanie do art. 15aa ust. 5 ustawy o Policji i art. 18a ust. 5 ustawy o ŻW funkcjonariusz Policji lub Żandarmerii Wojskowej w formularzu nakazu lub zakazu wskazuje obszar lub odległość od wspólnie zajmowanego mieszkania, którą sprawca przemocy będzie zobowiązany zachować. Nakaz lub zakaz ma zastosowanie do każdego lokalu służącego zaspokajaniu bieżących potrzeb mieszkaniowych (art. 15aa ust. 6 ustawy o Policji i art. 18a ust. 6 ustawy o ŻW). Z art. 15ab ust. 1 i 10 ustawy o Policji oraz art. 18b ust. 1 i 10 ustawy o ŻW wynika, że wydanie nakazu lub zakazu może być podjęte podczas interwencji policjantów lub żołnierzy we wspólnie zajmowanym mieszkaniu lub jego bezpośrednim otoczeniu, a także po uzyskaniu informacji o stosowaniu przemocy w rodzinie, w szczególności zgłoszenia przez osobę nią dotkniętą lub kuratora sądowego lub pracownika pomocy społecznej w związku z wykonywaniem ustawowych obowiązków oraz podczas wykonywania czynności przez Policję lub ŻW w przypadku nieobecności we wspólnie zajmowanym mieszkaniu lub jego bezpośrednim otoczeniu osoby stosującej przemoc w rodzinie. Przepisy art. 15ad ust. 1 i 2 ustawy o Policji i art. 18d ust. 1 i 2 ustawy o ŻW dotyczą sposobów i terminu doręczenia nakazu lub zakazu. Doręczenie nakazu lub zakazu osobie stosującej przemoc w rodzinie oraz osobie dotkniętej tą przemocą następuje niezwłocznie. W razie braku możliwości ich doręczenia osobie stosującej przemoc w rodzinie, doręczenie uważa się za dokonane przez umieszczenie na drzwiach

⁶⁷⁷ E. Melaniuk, *Praktyka stosowania instytucji nakazu natychmiastowej izolacji sprawcy przemocy domowej w wybranych krajach*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020, s. 13.

⁶⁷⁸ Dz. U. z 2020 r. poz. 956.

wspólnie zajmowanego mieszkania zawiadomienia o wydaniu, dokonując wzmianki wskazującej przyczynę braku doręczenia. Ponadto doręczenie uważane jest za dokonane, w przypadku gdy osoba stosująca przemoc w rodzinie odmawia przyjęcia dokumentu. W takiej sytuacji dokonuje się adnotacji o odmowie przyjęcia na oryginale nakazu lub zakazu.

Osoba stosująca przemoc w rodzinie, wobec której wydano nakaz lub zakaz ma obowiązek pozostawić klucze do wspólnie zajmowanego mieszkania i pomieszczeń jego bezpośredniego otoczenia (art. 15ae ust. 6 ustawy o Policji i art. 18e ust. 6 ustawy o ŻW), wskazać adres miejsca pobytu, a także, o ile to możliwe, numer telefonu pod którym będzie dostępna oraz poinformować o każdej zmianie adresu lub numeru (art. 15af ust. 1 ustawy o Policji i art. 18f ust. 1 ustawy o ŻW). Artykuł 15ai ust. 1 ustawy o Policji oraz art. 18i ust. 1 ustawy o ŻW przewiduje, że w okresie jego obowiązywania Policja lub Żandarmeria Wojskowa co najmniej trzykrotnie sprawdza, czy nie został naruszony, a pierwsza kontrola powinna mieć miejsce już następnego dnia od wydania. Zgodnie z art. 15aj ust. 1 ustawy o Policji i art. 18i ust. 1 ustawy o ŻW nakaz lub zakaz może zostać uchylony przez sąd rejonowy właściwy ze względu na miejsce położenia wspólnie zajmowanego mieszkania, po rozpoznaniu złożonego zażalenia w terminie 3 dni od jego doręczenia przez osobę, wobec której został wydany. W zażaleniu skarżący może domagać się zbadania prawidłowości prowadzenia czynności, zasadności oraz legalności wydania nakazu lub zakazu. Tymczasowy nakaz izolacji obowiązuje przez 14 dni od jego wystawienia, jednak może zostać przedłużony przez sąd w drodze postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia na podstawie wniosku złożonego przez osobę dotkniętą przemocą, co wynika z art. 15ak ust. 1 ustawy o Policji i art. 18k ust. 1 ustawy o ŻW. Wniosek w przedmiocie udzielenia zabezpieczenia podlega bezzwłocznemu rozpoznaniu, jednak nie później niż w terminie 3 dni od dnia wpływu do sądu (art. 755² § 4 k.p.c.). Zgodnie z art. 15ak ust. 2 ustawy o Policji i art. 18k ust. 2 ustawy o ŻW nakaz lub zakaz traci moc w razie, gdy osoba stosująca przemoc w rodzinie zostanie zatrzymana w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa, a następnie będzie miał wobec niej zastosowanie środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania lub nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym.

Analizowana nowelizacja wprowadziła także nowy typ wykroczenia przez dodanie art. 66b do ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – *Kodeks wykroczeń*.⁶⁷⁹ (dalej jako k.w.). W oparciu o ten przepis osoba niestosująca się do nakazów lub zakazów wydanych przez Policję, Żandarmerię Wojskową lub sąd w sprawach o zobowiązanie do opuszczenia mieszkania i zakazaniu zbliżania się do niego będzie podlegała karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.

⁶⁷⁹ Dz. U. z 2021 r. poz. 281 z późn. zm.

ROZDZIAŁ V
STOSOWANIE INSTRUMENTÓW PRAWNYCH W CELU
ODIZOLOWANIA SPRAWCÓW PRZEMOCY W RODZINIE
W UJĘCIU STATYSTYCZNYM WRAZ Z POSTULATAMI
DE LEGE FERENDA

Analizując dostępne dane dotyczące wykorzystania środków zapobiegawczych, karnych i probacyjnych w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie miałam na celu poznanie praktyki w przedmiocie stosowania dostępnych instrumentów ochrony ofiar przemocy. W dysertacji posłużyłam się danymi statystycznymi zaczerpniętymi z Ministerstwa Sprawiedliwości gromadzonymi na podstawie sprawozdania statystycznego *MS-S6 Sprawozdanie w sprawie osób osądzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej* oraz danymi zawartymi w sprawozdaniach i stanowiącymi załącznik do sprawozdań z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za okres 2010-2020. Wykorzystałam informacje dotyczące m.in.: ogólnej liczby nieprawomocnie osądzonych czynów z art. 207 k.k. oraz struktury wymierzonych za nie kar, które następnie zestawiono z danymi dotyczącymi osób osądzonych i skazanych z art. 207 k.k. kwalifikowanego wyłącznie jako przemoc w rodzinie, ogłaszanych w corocznych sprawozdaniach z Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Dane statystyczne pochodzące z Komendy Głównej Policji mają charakter uzupełniający i dotyczą postępowań wszczętych oraz przestępstw stwierdzonych. Dane pochodzące z Komendy Głównej Policji do 31.12.2012 r. gromadzone były przy wykorzystaniu Policyjnego Systemu Statystyki Przemocności „Temida”, natomiast począwszy od 01.01.2013 r. wszelkie informacje analityczne przetwarzane są w Krajowym Systemie Informacji Policji (KSIP)⁶⁸⁰. W odniesieniu do zaprezentowanych zestawień za początek okresu przyjąłam rok 2010, ze względu na istotny wpływ nowelizacji u.p.p.r. na system przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie. Ponadto okres dekady uznaję za reprezentatywny do

⁶⁸⁰ Z dniem 31.01.2013 r. na podstawie Zarządzenia nr 5 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 stycznia 2013 r., Dz. Urz. KGP z 2013 r. poz. 16 uchylone zostało Zarządzenie nr 350 Komendanta Głównego Policji z dnia 1 lipca 2003 r. w sprawie zbierania, gromadzenia, przetwarzania i opracowywania danych statystycznych o przestępczości oraz zamachach samobójczych i wypadkach tonięcia, Dz. Urz. KGP z 2003 r. nr 14, poz. 74 ze zm.

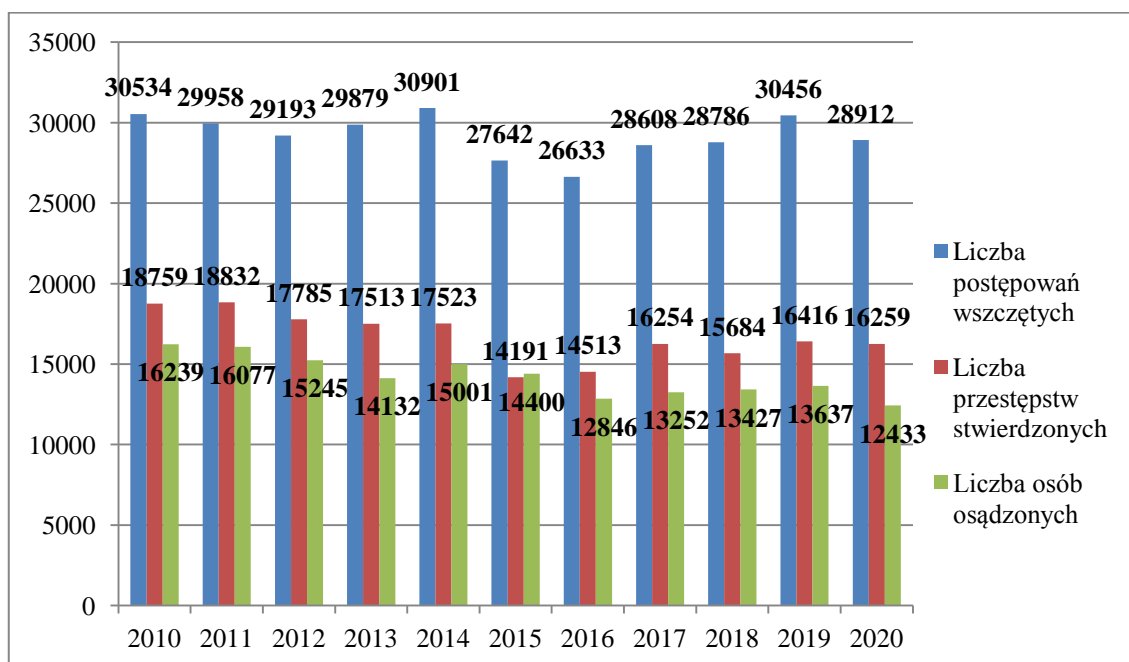
analiz i ocen. Z uwagi na dostępność danych (mam na względzie ich kompletność za cały rok kalendarzowy) koniec okresu analizy zamykam na roku 2020 w przypadku danych sądowych oraz danych policyjnych. Należy pamiętać, że przemoc w rodzinie może wyczerpywać ustawowe znamiona wielu przestępstw. W celu właściwego zaprezentowania danych statystycznych przedstawiających zakres oddziaływania organów na etapie postępowania przygotowawczego i jurysdykcyjnego na zjawisko przemocy w rodzinie, w szczególności oparłam się na danych odnoszących się do przestępstwa znęcania się z art. 207 § 1 k.k. Należy być świadomym, że zakres przedmiotowy przemocy w rodzinie wykracza znacznie poza ramy ustawowych znamion przestępstwa znęcania się, jednak jest to najbardziej dominujący typ w grupie czynów zabronionych w przypadku wystąpienia przemocy w rodzinie⁶⁸¹. Przedmiotem analizy jest kodeksowy typ czynu zabronionego z rozdziału XXVI „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece” określony w art. 207 § 1 - 3 k.k. Szczegółowa analiza została przeze mnie skoncentrowana na czynie zabronionym z art. 207 § 1 k.k. z uwagi na fakt, że na typ podstawowy z art. 207 § 1 k.k. przypada znaczna większość przestępstw. Typy kwalifikowane znęcania się z art. 207 § 1a, 2 i 3 k.k., tj. znęcanie się nad osobą nieporadną, znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem, targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie w następstwie znęcania stanowią marginalną ilość wszystkich przestępstw w tej grupie⁶⁸².

⁶⁸¹ Nowelizacją kodeksu karnego dokonaną ustawą z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 2017 r. poz. 773, ustawodawca wyodrębnił z dotychczasowego zespołu znamion typu podstawowego art. 207 § 1 k.k. zbiór odnoszących się do znęcania się fizycznego lub psychicznego nad osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny oraz wprowadził dodatkową przesłankę ze względu na wiek ofiary konstruując odrębny typ kwalifikowany z art. 207 § 1a k.k. Ponadto poprzez wprowadzenie w § 1a znamienia znęcania się ze względu na wiek ofiary, zrezygnowano ze znamienia małoletniego w typie podstawowym czynu w § 1.

⁶⁸² Dla przykładu z analizy informacji przekazanych przez sądy powszechne w Polsce w 2020 roku, skazanych w związku z przestępstwem z art. 207 § 1 k.k. kwalifikowanego wyłącznie jako przemoc w rodzinie było 8 650 osób a z art. 207 § 1a, 2 i 3 k.k. liczba skazań wynosiła 33. Natomiast ogólna liczba skazań z art. 207 § 1 k.k. wyniosła 10 345, a z art. 207 § 1a, 2 i 3 k.k. - 243, *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2020 r.*, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Warszawa, wrzesień 2021 r., <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Wykres nr 4 poniżej prezentuje dane dotyczące liczby postępowań wszczętych, przestępstw stwierdzonych oraz osób osądzonych z art. 207 § 1 k.k. za okres 2010-2020. Wykres ten wskazuje na zmniejszenie liczby postępowań wszczynanych (inicjowanych), a w następstwie przestępstw stwierdzonych, a co za tym idzie osób osądzonych o przestępstwo znęcania się. Zauważyć należy, że w latach 2015-2016 raportowany był trend spadkowy, a od 2017 roku odnotowano kolejny wzrost prezentowanych wartości w stosunku do lat wcześniejszych. Na podstawie danych zawartych na wykresie można dostrzec, że relacja między liczbą postępowań wszczętych a liczbą osób osądzonych jest znaczna. Z przeprowadzonych szacunków wynika, że jedno wszczęte postępowanie przekłada się na 0,4-0,5 osądzonej osoby z art. 207 § 1 k.k. Duża różnica pomiędzy liczbą postępowań wszczętych, a przestępstw stwierdzonych i osób osądzonych wynika ze znacznej ilości umorzonych postępowań, na które przekłada się często oświadczenie osoby pokrzywdzonej o odmowie składania zeznań lub brak znamion czynu zabronionego na podstawie konfliktu występującego pomiędzy małżonkami znajdującymi się w trakcie postępowania rozwodowego.

Wykres nr 4. Postępowania wszczęte, przestępstwa stwierdzone, osoby osądzone z art. 207 § 1 k.k. (w liczbach bezwzględnych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: dane statystyczne uzyskane indywidualnie z Ministerstwa Sprawiedliwości pochodzące ze sprawozdań, pt.: „Sądy Rejonowe – Polska MS-S6 Sprawozdanie w sprawie osób osądzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za lata 2010-2020” oraz Komendy Głównej Policji,

<https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwno-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Udział przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. w osądzeniach w ramach przestępstw zamieszczonych w rozdziale XXVI kodeksu karnego „*Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*” (art. 206-211 k.k.) jest wysoki. W 2010 roku było to 47,5% wszystkich osądzeń z rozdziału XXVI kodeksu karnego. Na przestrzeni lat 2010-2017 poziom osądzeń przestępstwa znęcania się na tle wszystkich osądzeń z rozdziału XXVI utrzymywał się na poziomie 47,5% - 58,9%. W 2017 roku udział osiągnął prawie 59% we wszystkich osądzeniach z grupy przestępstw przeciwko rodzinie i opiece. W roku 2018 nastąpił gwałtowny spadek udziału liczby osądzeń z art. 207 § 1 k.k. w grupie przestępstw z rozdziału XXVI kodeksu karnego. Następnym znacznego spadku liczby osądzeń z art. 207 § 1 k.k. w 2018 roku jest wprowadzenie do kodeksu karnego w 2017 roku nowego brzmienia art. 209 § 1 k.k. i dodanie art. 209 § 1a k.k.⁶⁸³. Przed nowelizacją główne znamię przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. stanowiła uporczywość uchylania się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego, która implikowała problemy interpretacyjne. Jak zostało wskazane w uzasadnieniu projektu ustawy, wprowadzone zmiany „skutkują nowym brzmieniem przepisu, oderwanym od dotychczasowych znamion w postaci „uporczywości” uchylania się od obowiązku alimentacyjnego i skutku w postaci „narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”. Znamiona te rodzą wiele kontrowersji zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie, nie sprzyjając stabilności judykatów i nie przyczyniając się do pełnej karnoprawnej ochrony osób pokrzywdzonych”⁶⁸⁴. W aktualnym stanie prawnym dla bytu przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. konieczne jest, aby łączna wysokość zaległości powstałych wskutek uchylania się od wykonania obowiązku alimentacyjnego stanowiła równowartość co najmniej trzech świadczeń okresowych, albo jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia innego niż

⁶⁸³ Nowe brzmienie art. 209 k.k. zostało nadane ustawą z dnia 23 marca 2017 roku *o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów*, Dz. U. z 2017 r. poz. 952, które weszło w życie z dniem 31 maja 2017 roku.

⁶⁸⁴ *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów*, sejm VIII kadencji, druk nr 1193, www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1193, (dostęp: 10.10.2021 r.).

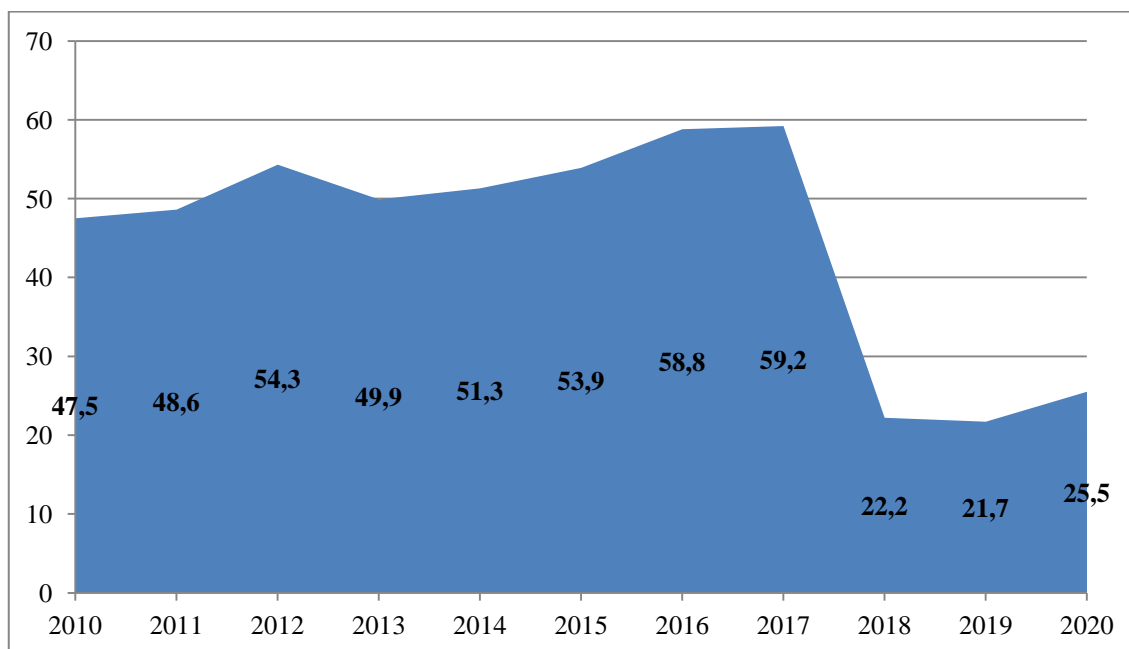
okresowe wynosi co najmniej 3 miesiące⁶⁸⁵. Artykuł 209 § 1a k.k. stanowi z kolei kwalifikowany typ przestępstwa niealimentacji, w którym realizacja znamion uzależniona jest od zaistnienia skutku w postaci narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych spowodowanych uchylaniem się sprawcy od spełnienia świadczeń alimentacyjnych, czyli zaniechaniem działania określonego rodzaju⁶⁸⁶. Wprowadzenie zmian w treści art. 209 k.k. w założeniu miało wzmocnić realizację obowiązku opieki przez zaspokojenie materialne potrzeb osób niezdolnych do ich samodzielnego zaspokojenia. W konsekwencji zmiana przepisów spowodowała znaczne zwiększenie liczby postępowań o uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego⁶⁸⁷. Szczegółowe dane w zakresie udziału ogółu osób osądzonych z art. 207 § 1 k.k. w grupie przestępstw z rozdziału XXVI zostały ujęte na wykresie nr 5.

⁶⁸⁵ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2021, komentarz do art. 209 k.k., LEX/el. 2021.

⁶⁸⁶ I. Olek, *Nowelizacja art. 209 k.k. – aspekty prawne i praktyczne*, *Przegląd Policyjny* 2019, nr 135(3), s. 234.

⁶⁸⁷ Według danych statystycznych Komendy Głównej Policji wynika, że w 2017 roku liczba postępowań wszczętych z art. 209 k.k. wynosiła 45.338, a liczba przestępstw stwierdzonych 16.885. Natomiast w 2018 roku odnotowano prawie trzykrotny wzrost liczby postępowań wszczętych – 122.156 i czterokrotny wzrost liczby przestępstw stwierdzonych – 70.412, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63509,Uchylanie-sie-od-alimentacji-art-209.html>, (dostęp: 10.10.2021 r.). Należy dodać, że zgodnie z założeniami zawartymi w uzasadnieniu rządowego projektu ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – *Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów* wzrost wszczętych postępowań o czyny z art. 209 k.k. miał się kształtować na poziomie 10-20%, co oznacza od 6,3 do 12,7 tysiąca spraw w ciągu roku, *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów*, sejm VIII kadencji, druk nr 1193, www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1193, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Wykres nr 5. Udział ogółu osądzonych z art. 207 § 1 k.k. w liczbie ogólnej osądzonych z rozdziału XXVI k.k. (w procentach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: dane statystyczne uzyskane indywidualnie z Ministerstwa Sprawiedliwości pochodzące ze sprawozdań, pt.: "Sądy Rejonowe - Polska MS-S6 Sprawozdanie w sprawie osób osądzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za lata 2010-2020".

W dalszej części dokonałam analizę orzecznictwa z art. 207 § 1 k.k. na przestrzeni lat 2010-2020 w ujęciu dynamiki skazań na poszczególne rodzaje kar.

Tabela nr 3. Skazania odnotowane w sądach rejonowych w Polsce na podstawie art. 207 § 1 k.k. w latach 2010-2020 z podziałem na rodzaj kary (w liczbach bezwzględnych)

Rok	Skazani z art. 207 § 1 k.k.	Kara grzywny (samoistna)	Kara grzywny obok pozbawienia wolności	Kara ograniczenia wolności	Kara pozbawienia wolności				
					ogółem	bezwzględna	z warunkowym zawieszeniem wykonania		
							ogółem	z dozorem	bez dozoru
2010	13569	193	983	712	12664	1603	11061	7424	3637
2011	13588	167	995	615	12806	1718	11088	7711	3377
2012	12877	165	959	574	12128	1674	10454	7556	2898
2013	11890	165	830	473	11250	1520	9730	7043	2687
2014	12699	152	855	577	11969	1691	10278	7517	2761
2015	11935	219	801	792	10873	1656	9217	6829	2388
2016	10673	347	481	1733	8395	2251	6144	4881	1263
2017	11018	406	388	1925	8467	2799	5668	4791	877
2018	11020	419	430	2029	8342	2805	5537	4741	796

2019	11341	405	348	2245	8443	3110	5333	4613	720
2020	10345	445	377	2086	7591	2914	4677	4088	589

Źródło: opracowanie własne na podstawie: dane statystyczne uzyskane indywidualnie z Ministerstwa Sprawiedliwości pochodzące ze sprawozdań, pt.: "Sądy Rejonowe - Polska MS-S6 *Sprawozdanie w sprawie osób osądzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za lata 2010-2020*".

Analiza powyższych danych wskazuje, że liczba skazań z art. 207 § 1 k.k. od 2010 roku sukcesywnie maleje. Fakt ten nie odbiega od ogólnej tendencji występującej w Polsce co do liczby skazań i rodzaju orzekanych kar. Największy udział wszystkich kar z art. 207 § 1 k.k. stanowi kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Wyroki za znęcanie się z warunkowym zawieszeniem wykonania kary stanowiły do 2015 roku około 80% orzeczeń. W odniesieniu do skazań na karę pozbawienia wolności i karę ograniczenia wolności zauważalny jest pewien trend. Podczas gdy w latach 2010-2015 kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania orzekana była w przedziale od 77% do 81% przypadków, to od 2016 roku zauważa się wyraźny spadek, gdzie liczba orzeczeń spadła do 57% w roku 2016, a w roku 2020 do 45% na rzecz kary ograniczenia wolności, której udział z około 3%-6% w latach 2010-2015 wzrósł do 12% w 2016 roku, a następnie do 20% w 2020 roku. Widoczny jest również wzrost liczby sprawców, oddanych przez sądy pod dozór kuratora sądowego. Należy odnotować, że liczba skazanych z art. 207 § 1 k.k. na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania kary, oddanych pod dozór kuratora wzrosła z 67% w 2010 roku do 87% w 2020 roku. Dokonana analiza wskazuje, że od 2016 roku w ponad $\frac{3}{4}$ wyroków wobec skazanych do odbycia kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem został nałożony również dozór kuratora. W związku z powyższym, można sformułować tezę, że zmiana polityki orzekania to wynik nowelizacji k.k. z 2015 r., na mocy której wprowadzono przepis art. 37a k.k., pozwalający na orzekanie grzywny albo kary ograniczenia wolności w przypadkach, gdy ustawa przewiduje zagrożenie karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 8 lat⁶⁸⁸. Udział kary grzywny samoistnej do 2015 roku był znikomy

⁶⁸⁸ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2015 r. poz. 396. Przed nowelizacją brzmienie tego przepisu pozwalało na orzeczenie kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania tylko wtedy, gdy inna kara lub środek karny nie mogły spełnić celów kary.

i mieścił się w przedziale 1,00%-1,5 %, po czym nastąpił jej niewielki wzrost do 4,3% w 2020 roku. Wskazane powyżej wnioski odnoszące się do orzekania kary pozbawienia wolności za popełnienie przestępstwa znęcania się pozwalają na potwierdzenie stanowiska przedstawionego w uzasadnieniu do nowelizacji k.k. z 2015 roku⁶⁸⁹, w którym powoływano się na argument, że w orzecznictwie sądów karnych dochodzi do nadużywania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania i stanowi ona ponad 60% rozstrzygnięć procesowych. Inny argument to tendencja do kilkukrotnego orzekania tego rodzaju kary wobec tych samych sprawców. Należy zwrócić uwagę, że udział kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania po 2015 roku za przestępstwo znęcania zmniejszył się na rzecz kary bezwzględnego pozbawienia wolności, której udział wzrósł z 12%-15% w przedziale lat 2010-2015, do 27% w 2016 roku i 38% w 2020 roku. Pomimo wzrostu ogólnej liczby w orzekanych karach bezwzględnego pozbawienia wolności o ponad 20%, ogólna liczba ich intensywności uległa zmniejszeniu. W analizowanym okresie należy pozytywnie ocenić zmniejszenie orzekanych kar pozbawienia wolności. Jedną z koncepcji nowelizacji k.k. w 2015 r. dotyczyła zwiększenia częstotliwości w zakresie orzekania kar nieizolacyjnych zamiast krótkoterminowych kar pozbawienia wolności, również tych warunkowo zawieszonych⁶⁹⁰.

W celu właściwego przedstawienia danych statystycznych ukazujących zakres oddziaływania organów w postępowaniu przygotowawczym i jurysdykcyjnym na problematykę przemocy w rodzinie, której definicja wypełnia ustawowe znamiona różnych przestępstw, wymagane jest wskazanie rodzaju czynów zabronionych, składających się na to zjawisko. W sądowych formularzach statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości uwzględniono typy i dane dotyczące przestępstw, które mogą zostać zakwalifikowane jako przemoc w rodzinie, według art. 2 pkt. 2 u.p.p.r.; są to m.in.:

- art. 148 § 1 - 4 k.k. - zabójstwo;
- art. 156 § 1 - 3 k.k. - spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu człowieka;

⁶⁸⁹ *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 2393, s. 2, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>, (dostęp: 31.03.2021r.).

⁶⁹⁰ T. Sroka, *Kara ograniczenia wolności*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, s. 87.

- art. 157 § 1 k.k. - spowodowanie średniego i lekkiego uszczerbku na zdrowiu człowieka;
- art. 189 k.k. - pozbawienie wolności;
- art. 190 k.k. - groźba bezprawna;
- art. 190a § 1 - 3 k.k. - uporczywe nękanie (stalking);
- art. 191 k.k. - przemoc lub groźba bezprawna w celu zmuszenia do określonego zachowania;
- art. 191a k.k. - utrwalanie i rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby;
- art. 197 § 1 - 4 k.k. - zgwałcenie;
- art. 198 k.k. - współzycie płciowe z osobą w stanie ograniczonej poczytalności;
- art. 199 k.k. - wymuszenie współzycia płciowego na osobie podległej, w krytycznym położeniu;
- art. 200 § 1 i 2 k.k. - pedofilia - uprawianie, prezentowanie treści;
- art. 201 k.k. - kazirodztwo;
- art. 202 § 1 - 4b k.k. - prezentowanie treści pornograficznych;
- art. 203 k.k. - doprowadzenie przemocą innej osoby do uprawiania prostytucji;
- art. 207 § 1 - 3 k.k. - znęcanie się nad osobami najbliższymi;
- art. 208 k.k. - rozpijanie małoletnich⁶⁹¹.

Sądowe formularze statystyczne z ogólnej liczby osób skazanych za wymienione powyżej przestępstwa rozróżniają skazanych za czyny uznane za przemoc w rodzinie. Po raz pierwszy statystyka przestępstw, które stanowią przemoc w rodzinie, została wprowadzona w 2011 roku, jednak zgromadzone dane nie obejmowały pełnego okresu sprawozdawczego. Z uwagi na fakt, że wskazane formularze statystyczne wprowadzono do wypełnienia obowiązkowo od 1 stycznia 2012 roku, to wiarygodna informacja na ten temat została przedstawiona w Sprawozdaniu z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za rok 2012. Informacje dotyczące liczby osób osądzonych i skazanych za przestępstwa kwalifikowane jako przemoc w rodzinie za lata 2012-2020 zostały przedstawione w tabeli nr 4.

⁶⁹¹ *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2020 r.*, s. 66, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Warszawa, wrzesień 2021 r., <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Tabela nr 4. Liczba osób osądzonych i skazanych według wybranych rodzajów przestępstw kwalifikowanych jako przemoc w rodzinie w latach 2012-2020 (w liczbach bezwzględnych)

Rodzaje przestępstw	2012		2013		2014	
	Osądzania	Skazania	Osądzania	Skazania	Osądzania	Skazania
Ogółem, w tym:	16085	13572	15200	12788	17030	14309
art. 148 § 1- 4 k.k.	38	32	62	54	66	60
art. 156 § 1 i 3 k.k.	63	58	51	47	66	57
art. 157 § 1 k.k.	298	243	293	223	336	279
art. 189 k.k.	19	15	3	2	7	7
art. 190 k.k.	1074	823	1007	783	1164	899
art. 190a § 1-3 k.k.	67	56	126	105	163	130
art. 191 k.k.	46	36	51	41	51	42
art. 191a k.k.	2	2	2	2	5	5
art. 197 § 1 k.k.	108	103	95	91	126	121
art. 197 § 2 k.k.	15	13	11	10	8	7
art. 197 § 3 k.k.	19	18	23	21	23	22
art. 197 § 4 k.k.	-	-	0	0	1	1
art. 198 k.k.	6	5	2	2	8	6
art. 199 k.k.	3	2	1	1	4	4
art. 200 § 1 k.k.	137	118	102	84	107	92
art. 200 § 2 k.k.	1	1	1	1	0	0
art. 201 k.k.	11	11	3	2	7	6
art. 202 § 1 k.k.	2	2	0	0	1	1
art. 202 § 2 k.k.	6	4	3	2	6	3
art. 202 § 3 k.k.	39	35	0	0	2	2
art. 202 § 4 k.k.	-	-	0	0	1	1
art. 202 § 4a k.k.	3	3	0	0	2	2
art. 202 § 4b k.k.	20	17	0	0	0	0
art. 203 k.k.	1	1	0	0	4	4
art. 207 § 1 k.k.	11937	10079	11400	9627	12520	10595
art. 207 § 1a k.k.	-	-	-	-	-	-
art. 207 § 2 k.k.	23	20	27	25	21	20
art. 207 § 3 k.k.	38	34	44	43	32	32
art. 208 k.k.	2	1	2	2	3	3
inne	2107	1840	1891	1620	2296	1908
Rodzaje przestępstw	2015		2016		2017	
	Osądzania	Skazania	Osądzania	Skazania	Osądzania	Skazania
Ogółem, w tym:	16677	14255	15071	12486	15297	12630
art. 148 § 1- 4 k.k.	77	64	74	68	58	44
art. 156 § 1 i 3 k.k.	59	56	52	50	49	47
art. 157 § 1 k.k.	278	215	256	194	278	211
art. 189 k.k.	14	14	4	4	3	3
art. 190 k.k.	972	762	920	736	923	724
art. 190a § 1-3 k.k.	231	180	214	176	222	182
art. 191 k.k.	61	54	47	38	41	31
art. 191a k.k.	12	11	12	6	6	4
art. 197 § 1 k.k.	127	116	111	103	101	97
art. 197 § 2 k.k.	6	6	19	16	14	12
art. 197 § 3 k.k.	32	29	32	31	35	32
art. 197 § 4 k.k.	0	0	1	1	1	1
art. 198 k.k.	10	7	8	7	9	9
art. 199 k.k.	4	4	0	0	2	1
art. 200 § 1 k.k.	116	96	91	74	90	78
art. 200 § 2 k.k.	0	0	1	1	0	0
art. 201 k.k.	7	6	5	1	4	3
art. 202 § 1 k.k.	2	2	1	1	0	0
art. 202 § 2 k.k.	1	1	3	2	0	0
art. 202 § 3 k.k.	1	1	3	3	0	0
art. 202 § 4 k.k.	0	0	0	0	12	12

art. 202 § 4a k.k.	3	2	3	2	1	1
art. 202 § 4b k.k.	0	0	22	22	35	32
art. 203 k.k.	4	4	1	1	4	3
art. 207 § 1 k.k.	12274	10186	10972	9133	11283	9406
art. 207 § 1a k.k.	-	-	-	-	-	-
art. 207 § 2 k.k.	14	12	16	14	13	12
art. 207 § 3 k.k.	68	65	27	26	29	27
art. 208 k.k.	5	4	3	3	1	1
inne	2299	2358	2174	1773	2083	1657
Rodzaje przestępstw	2018		2019		2020	
	Osądzania	Skazania	Osądzania	Skazania	Osądzania	Skazania
Ogółem, w tym:	15742	13053	16959	14041	13997	11665
art. 148 § 1- 4 k.k.	56	44	54	45	49	40
art. 156 § 1 i 3 k.k.	38	31	38	35	19	18
art. 157 § 1 k.k.	219	167	229	173	160	133
art. 189 k.k.	8	6	3	1	6	6
art. 190 k.k.	718	559	811	644	623	501
art. 190a § 1-3 k.k.	187	156	218	173	207	162
art. 191 k.k.	46	36	49	43	33	27
art. 191a k.k.	5	4	13	11	11	9
art. 197 § 1 k.k.	102	90	100	97	94	92
art. 197 § 2 k.k.	16	15	12	11	9	9
art. 197 § 3 k.k.	24	24	35	31	22	21
art. 197 § 4 k.k.	2	2	0	0	4	4
art. 198 k.k.	8	8	6	6	10	9
art. 199 k.k.	3	2	2	2	3	2
art. 200 § 1 k.k.	61	56	88	78	60	47
art. 200 § 2 k.k.	0	0	2	2	0	0
art. 201 k.k.	4	4	2	2	1	1
art. 202 § 1 k.k.	0	0	0	0	1	1
art. 202 § 2 k.k.	0	0	1	1	0	0
art. 202 § 3 k.k.	1	0	0	0	0	0
art. 202 § 4 k.k.	5	5	1	1	0	0
art. 202 § 4a k.k.	0	0	3	3	0	0
art. 202 § 4b k.k.	22	22	0	0	2	2
art. 203 k.k.	3	3	2	1	6	5
art. 207 § 1 k.k.	11199	9263	11508	9572	10375	8650
art. 207 § 1a k.k.	-	-	0	0	0	0
art. 207 § 2 k.k.	9	6	18	14	10	9
art. 207 § 3 k.k.	28	28	19	17	25	24
art. 208 k.k.	4	4	5	4	2	2
inne	3124	2648	3740	3074	2265	1891

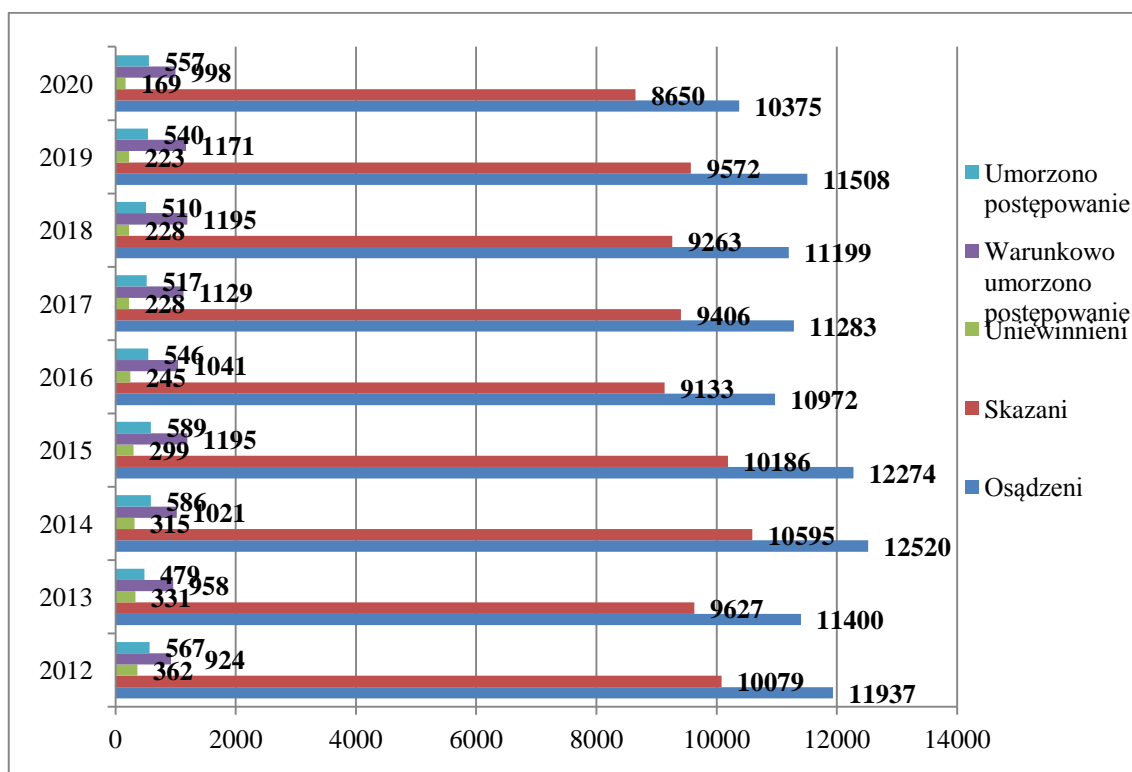
Źródło: opracowanie własne na podstawie: dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości pochodzące ze sprawozdań, pt.: „Sądy Rejonowe - Polska MS-S6 Sprawozdanie w sprawie osób osądzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za lata 2012-2020” i „Sądy Okręgowe - Polska MS-S6 Sprawozdanie w sprawie osób osądzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za lata 2012-2020” zawarte w sprawozdaniach z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2012-2020, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzynie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Z przedstawionych danych wynika, że najpowszechniejszym przestępstwem kwalifikowanym jako przemoc w rodzinie w latach 2012-2020 było przestępstwo znęcania się, którego udział w ogólnej liczbie osądzeń na przestrzeni analizowanego okresu stanowił od 67% do 75%, natomiast skazania stanowiły od 68% do 75% ogółu skazań. Drugą pozycję, co do ilości osądzeń i skazań po art. 207 k.k. stanowiła kategoria „inne”, która w 2019 roku wynosiła 22% wszystkich osądzeń i skazań, a w 2020 roku nastąpił spadek i ich liczba wynosiła ponad 16%. Kolejnym przestępstwem najczęściej kwalifikowanym jako przemoc w rodzinie jest przestępstwo gróźb karalnych z art. 190 k.k., którego udział w ogólnej liczbie osądzeń i skazań wynosi 4%-6%. Pozostałe typy przestępstw zaliczane do tej grupy charakteryzują się subminimalną reprezentatywnością. Analiza danych pokazuje, że zgłoszone organom ścigania sytuacje przemocy w rodzinie są najczęściej rozpatrywane pod względem wypełniania przez sprawcę znamion przestępstwa znęcania się. Przypomnieć wypada, że przepis art. 207 k.k. może odnosić się także do przestępstw, które nie zostaną zakwalifikowane jako przemoc w rodzinie, z uwagi, że czyn ten może obejmować także zachowania polegające na znęcaniu się nad osobami nie będącymi osobami najbliższymi, a pozostającymi w stosunku zależności od sprawy, osobami małoletnimi, bądź też osobami nieporadnymi ze względu na wiek, stan psychiczny lub fizyczny⁶⁹². Dlatego poniżej szczegółowa analiza została skoncentrowana na orzecznictwie sądów w odniesieniu do przestępstwa znęcania się z art. 207 § 1 k.k. kwalifikowanego wyłącznie jako przemoc w rodzinie.

Na wstępie analizie poddać należy ilość osądzeń z art. 207 § 1 k.k. na przestrzeni lat 2012-2020. Wykres nr 6 przedstawia ogólną liczbę nieprawomocnych osądzeń oraz rodzajowy rozkład z art. 207 § 1 k.k. w sądach rejonowych w Polsce w latach 2012-2020.

⁶⁹² *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2020 r.*, s. 70, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Warszawa, wrzesień 2021 r., <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Wykres nr 6. Rodzaje osądzeń z art. 207 § 1 k.k. w sądach rejonowych w Polsce w latach 2012-2020 kwalifikowanych jako przemoc w rodzinie (w liczbach bezwzględnych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości pochodzące ze sprawozdań, pt.: „Sądy Rejonowe - Polska MS-S6 *Sprawozdanie w sprawie osób osądzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za lata 2012-2020*” zawarte w sprawozdaniach z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2012-2020, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Dynamika osądzeń czynów z art. 207 § 1 k.k. kwalifikowanych jako przemoc w rodzinie w okresie od 2012 do 2020 roku utrzymywała się w zasadzie na stałym poziomie. Rozpatrując rodzajowy rozkład osądzeń z art. 207 §1 k.k. w odniesieniu do ogółu osądzeń wskazać należy, że dominujące są skazania, które stanowią od 82% do 84%. Drugi w kolejności wynik stanowią warunkowe umorzenia postępowania, których najwyższa procentowo liczba miała miejsce w latach 2017-2020 (10%), a najniższa w roku 2012 (7%). Udział przypadków uniewinnień i umorzonych postępowań należy ocenić jako znikomy, co w tym zakresie przedstawiają szczegółowe dane, które zostały ujęte na wykresie nr 6.

Tabela nr 5. Skazania w sądach rejonowych w Polsce z art. 207 § 1 k.k. kwalifikowane jako przemoc w rodzinie w latach 2012-2020 z podziałem na wymiar kary (w liczbach bezwzględnych)

Rok	Skazani z art. 207 § 1 k.k.	Kary mieszane	Kara grzywny	Kara ograniczenia wolności	Kara pozbawienia wolności		
					ogółem	bezwzględna	z warunkowym zawieszeniem wykonania
2012	10079	b/d	129	467	9481	1359	8122
2013	9627	b/d	119	388	9120	1252	7868
2014	10647	b/d	120	474	10000	1432	8568
2015	10186	37	187	674	9284	1438	7846
2016	9133	171	283	1505	7170	1927	5243
2017	9406	185	354	1657	7208	2375	4833
2018	9263	186	360	1716	6998	2361	4637
2019	9572	203	351	1911	7102	1929	5173
2020	8650	181	371	1726	6372	2460	3912

Zródło: opracowanie własne na podstawie: dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości pochodzące ze sprawozdań, pt.: „Sądy Rejonowe - Polska MS-S6 *Sprawozdanie w sprawie osób osądzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za lata 2012-2020*” zawarte w sprawozdaniach z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2012-2020, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Podobnie jak w przypadku ogólnej liczby skazań z podziałem na wymiar kary z art. 207 § 1 k.k., także w ramach art. 207 § 1 k.k. kwalifikowanego jako przemoc w rodzinie przeważała kara pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem. Wyroki za znęcanie się z warunkowym zawieszeniem wykonania kary stanowiły do 2015 roku około 80% przypadków. Od 2016 roku zauważa się wyraźny spadek, od 57% w 2016 roku do 45% w 2020 roku. Natomiast w odniesieniu do kary ograniczenia wolności, jej udział wzrósł z 4%-6% w latach 2010-2015 do 16%-20% w latach kolejnych.

Zważywszy na fakt, że wśród skazań za czyn z art. 207 § 1 k.k. w dalszym ciągu przeważa kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, niezmiernie istotnym aspektem w zakresie zapewnienia ochrony oraz bezpieczeństwa osobom pokrzywdzonym przestępstwem znęcania się jest wymierzenie wobec skazanego w okresie próby obowiązków wskazanych w art. 72 k.k.

Funkcjonujące instrumenty prawne mające na celu izolację sprawcy stosującego przemoc w rodzinie od pokrzywdzonego dają możliwość ich zastosowania na każdym etapie toczącego się postępowania przygotowawczego. W odniesieniu do sprawców stosujących przemoc w rodzinie kluczową rolę odgrywają następujące środki zapobiegawcze: tymczasowe aresztowanie (art. 258 k.p.k.), dozór Policji z zobowiązaniem do powstrzymywania się od kontaktowania z osobą pokrzywdzoną (art. 275 § 2 k.p.k.), warunkowy dozór Policji (art. 275 § 3 k.p.k.) oraz nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego (art. 275a k.p.k.).

Przechodząc do analizy wykorzystywania środków zapobiegawczych w przedziale czasowym lat 2010-2013 zostaną one przedstawione w kontekście liczby podejrzanych o przestępstwo z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny. Od 1 stycznia 2014 roku Ministerstwo Sprawiedliwości rozpoczęło gromadzenie danych uzyskanych z Prokuratury Krajowej wyłącznie w odniesieniu do sprawców przemocy w rodzinie. Dane statystyczne od 2014 roku wskazują zatem na zastosowanie poszczególnych środków wyłącznie wobec osób podejrzanych o czyny zakwalifikowane jako przemoc w rodzinie⁶⁹³.

Jak wynika z przedstawionych danych na przestrzeni analizowanego okresu można odnotować wzrost stosowanych środków zapobiegawczych, który utrzymuje się od 2010 roku. Najwyższą tendencję wzrostową odnotowano w zakresie dozoru z zakazem kontaktowania się z pokrzywdzonymi z art. 275 § 2 k.p.k. (siedmiokrotny wzrost) oraz nakazu opuszczenia lokalu mieszkalnego z art. 275a k.p.k. (dwudziestotrzykrotny wzrost). Liczba osób podejrzanych na których nałożono dozór Policji z zakazem kontaktowania się z pokrzywdzonymi lub innymi osobami w 2010 roku wynosiła 891, po czym wzrosła do 6170 w 2020 roku. Z kolei liczba osób podejrzanych, wobec których zastosowano nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 275a § 1 k.p.k.) w 2010 roku wynosiła 209, natomiast w 2020 roku wzrosła do 4912. W porównaniu do lat poprzednich należy również odnotować wzrost zastosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania (art. 258 k.p.k.) i warunkowego dozoru Policji (art. 275 § 3 k.p.k.) co oznacza, że instytucje te są coraz częściej stosowane w praktyce przez prokuratorów i sądy wobec

⁶⁹³ *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2020 r.*, s. 73, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Warszawa, wrzesień 2021 r., <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

sprawców przemocy w rodzinie. Liczba podejrzanych wobec których prokurator skierował wnioski do sądu o zastosowanie tymczasowego aresztowania w 2020 roku wynosiła 3.440 (2019 r. – 3.043, 2018 r. – 2.274, 2017 r. – 2.625, 2016 r. – 1.862, 2015 r. - 1.479, 2014 r. - 2.285, 2013 r. - 1.753, 2012 r.-1.745, 2011 r. - 2.002, 2010 r. - 1.800)⁶⁹⁴. Szczegółowe dane w tym zakresie zostały przedstawione w tabeli nr 6.

Podsumowując dotychczasowe rozważania w zakresie wykorzystania środków zapobiegawczych mając na względzie liczbę oskarżonych o stosowanie przemocy w rodzinie stwierdzić należy, że występujące instrumenty prawnokarne o charakterze izolacyjnym, których celem jest zagwarantowanie bezpieczeństwa osobie pokrzywdzonej nie były w praktyce wykorzystane w sposób optymalny. Należy położyć większy nacisk na stosowanie w szczególności następujących instrumentów: dozoru Policji oraz nakazu opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Spowoduje to efektywniejsze ich wykorzystanie, a tym samym da efekty, które mają one wywierać.

Tabela nr 6. Liczba podejrzanych o przestępstwa z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny i kwalifikowanych jako przemoc w rodzinie wobec których zastosowano środki zapobiegawcze w latach 2010-2020 (w liczbach bezwzględnych)

Rok	Tymczasowe aresztowanie art. 258 k.p.k.		Dozór Policji		Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 275a k.p.k.)
	Liczba wniosków złożonych do sądu	Liczba wniosków uwzględnionych przez sąd	Z zakazem kontaktowania się z pokrzywdzonymi lub innymi osobami (art. 275§2 k.p.k.)	W miejsce niezastosowanego tymczasowego aresztowania pod warunkiem opuszczenia lokalu przez sprawcę w wyznaczonym terminie i określenia przez niego miejsca swojego pobytu (art. 275§3 k.p.k.)	
2010	1800	1699	891	337	209
2011	2002	1895	1280	505	849
2012	1745	1679	1412	627	1241
2013	1753	1635	1593	588	1477
2014	2285	2174	2633	695	2341
2015	1479	1398	2844	761	2400
2016	1862	1759	3427	760	2965
2017	2625	2503	4448	897	3668
2018	2274	2146	4403	790	3776
2019	3043	2897	5587	1100	4497

⁶⁹⁴ Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2020 r., s. 61, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Warszawa, wrzesień 2021 r., <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

2020	3440	3230	6170	1040	4912
------	------	------	------	------	------

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Prokuratury Krajowej (Generalnej) zawartych w sprawozdaniach z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2010-2020, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

W zakresie wykorzystania środków karnych i probacyjnych w przedziale czasowym lat 2010-2013, zostaną one przedstawione w odniesieniu do ogólnej liczby orzeczonych w tym przedziale środków. Następnie w okresie od 2014 do 2020 roku dane statystyczne wskazują na zastosowanie środków karnych i probacyjnych wyłącznie wobec osób skazanych za czyny kwalifikowane jako przemoc w rodzinie z uwagi, że od 1 stycznia 2014 roku Ministerstwo Sprawiedliwości rozpoczęło gromadzenie ww. danych w odniesieniu wyłącznie do sprawców przestępstw kwalifikowanych jako przemoc w rodzinie w ramach sprawozdań z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie⁶⁹⁵.

Charakterystyczną cechą dla skazań za przestępstwo znęcania się w ostatnich kilku latach jest to, że ponad 70% orzeczonych kar stanowi kara pozbawienia wolności, natomiast w przeważającej części (około 70% przypadków) jej wykonywanie podlega zawieszeniu. W rezultacie kluczową kwestią dla zwiększenia dolegliwości skazania wobec sprawcy jest nie tylko orzeczenie kary, co nałożenie na sprawcę obowiązków w okresie próby. Mając na względzie, że kara pozbawienia wolności nie zostaje ostatecznie wykonana, to dolegliwsze dla sprawcy w tym zakresie mogą się okazać obowiązki nałożone w okresie próby. Z kolei do zalet nakładanego środka karnego można zaliczyć niewątpliwie dłuższy okres jego obowiązywania, a także brak uzależnienia orzekania tego instrumentu od rodzaju kary. Celem wprowadzenia do kodeksu karnego środków karnych i probacyjnych zmierzających do opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, zakazujących zbliżania się i kontaktowania się z określonymi osobami, jak również uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych była ochrona i zapewnienie

⁶⁹⁵ *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2020 r.*, s. 73, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Warszawa, wrzesień 2021 r., <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

bezpieczeństwa osobom pokrzywdzonym przestępstwem znęcania się, w szczególności w tych przypadkach, gdy sprawca nie był izolowany w wyniku odbywania kary pozbawienia wolności. Poza tym dodatkowym zamierzeniem była nauka poprawnego zachowania skazanych w celu poprawy ich relacji rodzinnych. W tabeli nr 7 znajdują się szczegółowe informacje na temat liczby orzeczonych środków karnych wobec osób skazanych za stosowanie przemocy w rodzinie. Na przestrzeni analizowanego okresu sądy najczęściej nakładały zakaz zbliżania się do określonych osób (2020 r. – 1.953, 2019 r. – 1.605, 2018 r. – 1.205, 2017 r. – 995, 2016 r. – 655, 2015 r. – 297, 2014 r. – 277) oraz zakaz kontaktowania się z określonymi osobami (2020 r. – 1.277, 2019 r. – 1.021, 2018 r. – 762, 2017 r. – 666, 2016 r. – 423, 2015 r. – 329, 2014 r. – 225). Pomimo tego jak wskazują analizy każdego roku odnotowuje się wzrost orzekanych środków karnych, w dalszym ciągu liczba tych przypadków jest niewspółmierna w odniesieniu do liczby osób skazanych. Jednocześnie mając na uwadze liczbę skazań niezmiennie do rzadkości należy usunięcie sprawcy z miejsca zamieszkania. Przyczyną takiej praktyki stosowanej przez sądy może być prawo własności sprawcy do lokalu z którego mógłby zostać usunięty, pomimo, że przepisy tego wprost nie zabraniają, jak również prawo sprawcy do kontaktów z członkami rodziny, którzy nie są osobami pokrzywdzonymi (np. małoletnie dzieci).

Tabela nr 7. Liczba orzeczonych środków karnych przez sądy rejonowe w Polsce w latach 2010-2020 wobec osób skazanych za stosowanie przemocy w rodzinie (w liczbach bezwzględnych)

Rok	Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach (art. 39 pkt. 2b k.k.)	Zakaz kontaktowania się z określonymi osobami (art. 39 pkt. 2b k.k.)	Zakaz zbliżania się do określonych osób (art. 39 pkt. 2b k.k.)	Nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt. 2e k.k.)
2010	16	81	26	20
2011	31	161	106	110
2012	42	330	205	167
2013	64	573	311	288
2014	37	225	277	218
2015	33	329	297	269
2016	22	423	655	398
2017	35	666	995	507
2018	31	762	1205	604
2019	45	1021	1605	829
2020	46	1277	1953	823

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości zawartych w sprawozdaniach z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2010-2020, <https://www.gov.pl/web/>

rodzina/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdziałania-przemocy-w-rodzinie, (dostęp: 10.10.2021 r.).

W tabeli nr 8 zamieściłam informacje na temat obowiązków okresu próby zastosowanych przez sądy rejonowe w Polsce wobec skazanych za stosowanie przemocy w rodzinie. Jak wynika z przedstawionych danych do najczęściej nakładanych obowiązków podobnie jak w przypadku środków karnych należy powstrzymywanie się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami (2020 r. – 460, 2019 r. - 438, 2018 r. – 533, 2017 r. – 554, 2016 r.- 514, 2015 r. – 506, 2014 r. - 520) oraz obowiązek uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych (2020 r. – 521, 2019 r. - 616, 2018 r. – 656, 2017 r. – 703, 2016 r.- 819, 2015 r. – 821, 2014 r. - 731). Należy zwrócić uwagę na znaczny wzrost liczby skazanych skierowanych do programów korekcyjno-edukacyjnych, w których uczestnictwo daje szansę na trwałą zmianę w zachowaniu sprawcy. Zważywszy na fakt, że sądy rzadko orzekały obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w stosunku do sprawców przemocy w rodzinie należy mieć na względzie, że stosowanie tego instrumentu jest jednym z najkorzystniejszych sposobów zapewnienia pokrzywdzonym bezpieczeństwa, a ponadto umożliwia funkcjonowanie w codziennym życiu bez konieczności kontaktu ze sprawcą przemocy⁶⁹⁶.

Tabela nr 8. Liczba orzeczonych środków probacyjnych przez sądy rejonowe w Polsce w latach 2010-2020 wobec osób skazanych za stosowanie przemocy w rodzinie (w liczbach bezwzględnych)

Rok	Obowiązek powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach (art. 72 § 1 pkt. 7 k.k.)	Obowiązek powstrzymywania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami (art. 72 § 1 pkt. 7a k.k.)	Obowiązek powstrzymywania się od zbliżania się do pokrzywdzonego (art. 72 § 1 pkt. 7a k.k.)	Obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 72 § 1 pkt. 7b k.k.)	Obowiązek uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych (art. 72 § 1 pkt. 6b k.k.)
2010	170	554	99	279	253
2011	317	592	190	406	296
2012	316	1040	387	536	346
2013	245	1149	437	445	578
2014	66	520	268	412	731
2015	73	506	304	455	821
2016	53	514	324	338	819
2017	77	554	313	384	703
2018	59	533	346	362	656
2019	59	438	374	328	616
2020	60	460	372	312	521

⁶⁹⁶ R. A. Stefański, *Środek karny nakazu opuszczenia lokalu...*, s. 6.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości zawartych w sprawozdaniach z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2010-2020, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzynie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Dostrzegając tendencję wzrostową w stosowaniu ww. środków, wskazać należy, że w odniesieniu do ogólnej liczby skazań za stosowanie przemocy w rodzinie, wskazane instrumenty nie zostały wykorzystane optymalnie (podobnie jak w przypadku środków zapobiegawczych). Jak wynika z dokonanej analizy sędziowie sporadycznie orzekali obowiązki karne, które w razie niestosowania się do nich przez skazanego wiążą się z zarządzeniem wykonania kary warunkowo zawieszanej i umożliwiają zapewnienie bezpieczeństwa ofiarom przemocy przez odizolowanie od nich sprawców. Niewykorzystanie tego rodzaju instrumentów należy poddać negatywnej ocenie, zwłaszcza w świetle istniejącej praktyki wymierzania kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem ich wykonania. Ponadto nowelizacja k.k. z 2015 r., która wprowadziła przepis art. 37a k.k. umożliwiający zastępowanie wyroków orzekających karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem na karę grzywny lub ograniczenia wolności, powinna doprowadzić do zmiany na odcinku orzekanych kar, jak i środków karnych pod względem wywołania dolegliwości dla sprawcy, a także dla ochrony i bezpieczeństwa osoby pokrzywdzonej.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy statystycznej, przemoc w rodzinie jest w Polsce częstym zjawiskiem. Liczba interwencji Policji w związku z przemocą w rodzinie w ramach procedury „Niebieskie Karty” przekracza rocznie 70 tysięcy, a liczba jej ofiar wynosi ponad 80 tysięcy osób. Każdego roku wszczyna się około 30 tysięcy postępowań przygotowawczych o znęcanie się fizyczne lub psychiczne z art. 207 k.k., a liczba skazanych przez sądy za to przestępstwo wynosi blisko 10 tysięcy osób.

Skala problemu przemocy w rodzinie uzasadnia konieczność podejmowania przez państwo kompleksowych i spójnych działań w celu zapobiegania temu zjawisku oraz podnoszenia świadomości społecznej i uwrażliwienia społeczeństwa na to zjawisko w pierwszej kolejności, a następnie zwiększania kompetencji instytucji wykonujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie w celu zapewnienia pomocy i wsparcia ofiarom oraz ścigania i ukarania sprawców. Priorytetowym celem działania wszelkich organów państwowych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie

powinno być zagwarantowanie bezpieczeństwa oraz ochrona zdrowia i życia pokrzywdzonym.

Powyższe argumenty stały się przesłanką uchwalenia ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* oraz były źródłem jej nowelizacji wprowadzonej ustawą z dnia 10 czerwca 2010 r. *o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*. Należy przyznać, że w związku z uchwaleniem odrębnego aktu prawnego dotyczącego przeciwdziałania przemocy w rodzinie polski ustawodawca ukazał, że niezwykle ważne pozostaje zwalczanie tego zjawiska. Co istotne, z prawem ofiary przemocy do bezpieczeństwa w środowisku w którym żyje i zamieszkuje związany jest obowiązek poszczególnych organów państwowych do działania w sytuacji, gdy dobra człowieka w postaci zdrowia, życia, integralności fizycznej, prawa do mieszkania są zagrożone. Wskazane prawa człowieka gwarantowane są każdemu obywatelowi przez Konstytucję RP, jak i przez ratyfikowane przez Polskę umowy międzynarodowe. W celu podjęcia skutecznych działań przez organy państwowe w zakresie przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie, powinny być one wyposażone w dostateczne kompetencje m.in. do decydowania o zakazie zbliżania i kontaktów sprawcy z ofiarą oraz wydawania nakazu opuszczenia przez sprawcę lokalu zamieszkiwanego wspólnie z ofiarą.

Dokonana w niniejszej pracy analiza odnosząca się do wykorzystania instrumentów ochrony prawnej ofiar przemocy w rodzinie wprowadzonych do kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego m.in. ustawą z dnia 29 lipca 2005 r. *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* oraz ustawą z dnia 10 czerwca 2010 r. *o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw* pozwoliła na ocenę funkcjonowania poszczególnych środków oraz umożliwiła sformułowanie postulatów *de lege ferenda* odnoszących się do obowiązujących przepisów prawa, jak również zmierzających do intensyfikacji stosowania środków wobec sprawców przemocy w rodzinie.

Z dokonanej analizy wykorzystania instrumentów ochrony prawnej ofiar przemocy wynika, że w praktyce są one stosowane w ograniczonym zakresie. Prowadzi to do wniosku, że udoskonalanie procedur i wprowadzanie nowych rozwiązań prawnych w tej materii nie wpłynie na polepszenie sytuacji i bezpieczeństwa osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie, jeśli instrumenty te nie będą stosowane w praktyce. W mojej ocenie problemem nie jest brak odpowiednich uregulowań, ale brak stosownej reakcji na występowanie przemocy w rodzinie ze strony organów, które

na podstawie obowiązujących regulacji są zobowiązane do podjęcia w tym celu wymaganych działań.

Jedną z kwestii dotyczących poprawienia sytuacji ofiar przemocy w rodzinie jest zwiększenie efektywności działania Policji poprzez przemyślane i efektywne procedury. Istotną sprawą jest przede wszystkim nowoczesne szkolenie w celu utrwalenia wśród funkcjonariuszy właściwej postawy do pokrzywdzonych. Powszechnie wiadomo, że to właśnie funkcjonariusze Policji jako pierwsi mają kontakt z ofiarami przemocy w rodzinie, dlatego ich reakcja przesądza o bezpieczeństwie ofiar i wpływa na dalszy tok postępowania. Na podstawie własnych obserwacji i doświadczenia zawodowego uważam, że większość działań Policji ma zazwyczaj charakter doraźny, które ograniczają się do doprowadzenia sprawcy przemocy do izby wytrzeźwień lub zatrzymania osoby na czas wykonania czynności procesowych, a następnie zwolnienia bez wnioskowania o zastosowanie środków zapobiegawczych. Pomimo otrzymanego na mocy ustawy z dnia 30 kwietnia 2020 roku o zmianie ustawy – *Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw* uprawnienia do wydania nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia, wobec osoby stosującej przemoc w rodzinie, stwarzającej zagrożenie dla życia lub zdrowia osoby dotkniętej tą przemocą, funkcjonariusze Policji niezmiernie rzadko korzystają z możliwości nadanych przez ustawę⁶⁹⁷. Możliwe, że problemem na tym odcinku jest brak odpowiedniego przeszkolenia w celu zapewnienia właściwego poziomu realizacji nałożonych obowiązków oraz przy dużej ilości zgłoszonych interwencji czas jej przeprowadzenia, na który składa się duża ilość sporządzanej dokumentacji, niezbędnej w toku wykonywanych czynności związanych z zastosowaniem nakazu lub zakazu. Ponadto dostrzegane jest rutynowe podejście do czynności w ramach procedury Niebieskie Karty, które ograniczają się zazwyczaj do zbierania informacji o sytuacji panującej w rodzinie oraz prowadzenia rozmowy profilaktyczno-wychowawczej ze sprawcą przemocy i pouczenia ofiary

⁶⁹⁷ Z analizy informacji statystycznych przekazanych przez Wydział Ogólny Biura Kadr, Szkolenia i Obsługi Prawnej Komendy Głównej Policji wynika, że w okresie od 30 listopada 2020 r. do 30 września 2021 r. ogólna liczba wydanych przez funkcjonariuszy Policji nakazów natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia oraz zakazów zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia wobec osób stosujących przemoc w rodzinie wynosiła 2.278, z czego wydano: 158 nakazów, 259 zakazów, 2.361 nakazów i zakazów.

o przysługujących uprawnieniach, bez podejmowania zdecydowanych działań, których celem byłoby zapewnienie bezpieczeństwa i ochrony ofierze. Pomimo współpracy interdyscyplinarnej różnych instytucji ich działania ograniczają się zazwyczaj do udostępnienia i uzyskania informacji o przemocy w rodzinie objętej procedurą.

W toku prowadzonych czynności w postępowaniu przygotowawczym o przestępstwa kwalifikowane jako przemoc w rodzinie organy ścigania powinny pamiętać o problemie wspólnego zamieszkiwania sprawcy i pokrzywdzonego. Należy mieć na uwadze, że skoro zostało wszczęte postępowanie przygotowawcze, to istnieje duże prawdopodobieństwo, że sprawca dopuścił się stosowania przemocy wobec pokrzywdzonego. Poza tym nie bez znaczenia na wzajemne relacje pozostaje fakt złożenia przez pokrzywdzonego zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa oraz zeznań przeciwko sprawcy. Dlatego też celem zapewnienia bezpieczeństwa pokrzywdzonemu oraz zagwarantowania prawidłowego toku postępowania należy odizolować sprawcę od pokrzywdzonego. Reakcję organów ścigania w związku z wystąpieniem przemocy w rodzinie powinna cechować szybkość działania w zakresie zastosowania środków ochrony prawnej przed sprawcą przemocy. Ważne jest aby izolacja sprawcy nastąpiła niezwłocznie po otrzymaniu informacji o zaistnieniu przemocy w rodzinie, jeszcze przed wszczęciem postępowania przygotowawczego. Dlatego z uwagi na wystąpienie zagrożenia dla zdrowia lub życia w czasie interwencji Policji należy starać się odizolować sprawcę od ofiary m.in. przez wydanie nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia. Istotną pozostaje sprawa stosowania wobec sprawców środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania. Wobec incydentalnego stosowania tymczasowego aresztowania w tego typu sprawach, należy w każdym postępowaniu rozważyć potrzebę zastosowania innych środków zapobiegawczych, których celem byłoby zapewnienie bezpieczeństwa pokrzywdzonemu, zwłaszcza poprzez odizolowanie sprawcy. Poza tym w szczególności negatywnie należy ocenić praktykę w prowadzonych postępowaniach karnych, gdzie po wniesieniu aktu oskarżenia do sądu wobec sprawcy nie stosuje się środków zapobiegawczych, pomimo późnego podejmowania jakichkolwiek czynności procesowych w sprawie lub długiego okresu trwającego postępowania. W ostateczności z punktu widzenia sytuacji pokrzywdzonego przewlekłość postępowania może nie mieć takiego znaczenia, jak to w jaki sposób zostanie zagwarantowane jemu bezpieczeństwo i czy zostaną

zastosowane wobec sprawcy instrumenty przewidziane prawem zmierzające do zakazu kontaktowania się lub zbliżania oraz nakazu opuszczenia wspólnie zamieszkiwanego lokalu. Ochrona pokrzywdzonego nie powinna kończyć się wraz z zakończeniem postępowania sądowego. Należy pamiętać o zastosowaniu odpowiednich instrumentów wobec skazanego w postaci środków karnych i obowiązków probacyjnych orzekanych w związku z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności lub warunkowym umorzeniem postępowania karnego.

Należy również zwrócić uwagę na to, że polskie prawo karne odgrywa istotną rolę jako „instrument”, którego celem jest przeciwdziałanie i zwalczanie przemocy, zwłaszcza przybierającej postać znęcania się. Jak zostało wskazane w orzecznictwie określone w art. 207 k.k. przestępstwo znęcania się stanowi także na gruncie kodeksu karnego podstawowy instrument zwalczania zjawiska przemocy w rodzinie⁶⁹⁸. Pamiętać należy, że rodzinę tworzą jednostki, a konkretnie relacje występujące między nimi, które są nieustannie przez nich kreowane. Na przestrzeni czasu są one wzmocniane lub osłabiane. Niezaprzeczalnie przemoc należy do czynników, które je osłabiają. Z tego wynika, że do zadań prawa karnego zalicza się też ochronę rodziny. Usytuowanie przestępstwa znęcania się w rozdziale XXVI k.k. wskazuje, że ma podwójny przedmiot ochrony. Na główny przedmiot ochrony składają się rodzina i opieka, natomiast na uboczny – życie, zdrowie, cześć, godność, wolność, nietykalność cielesna. Przyjmuje się, że pozycja w hierarchii dóbr chronionych prawem dla dobra głównego i ubocznego jest równorzędna, a zatem prawo karne powinno w tym wypadku zapewnić zrównoważoną ochronę dla rodziny i jednostki. Nie powinna mieć miejsca sytuacja, gdzie naruszane zostają indywidualne dobra jednostki, w wyniku dążenia do utrzymania trwałości więzi rodziny. Nie bez znaczenia dla wydawanych orzeczeń pozostaje kwestia przedmiotu ochrony, w szczególności rozbieżności interpretacyjnych w tym zakresie oraz nadmierne uwzględnianie dobra rodziny jako głównego przedmiotu ochrony. Dlatego w sytuacji wystąpienia przestępstwa znęcania się prawo karne powinno zapewnić ochronę rodziny i praw pokrzywdzonego, nawet jeśli skutkiem będzie odizolowanie sprawcy od rodziny i miejsca ich wspólnego zamieszkania.

Istotny wpływ na kształt wydawanych orzeczeń ma również konstrukcja wzajemnego znęcania się, gdzie w przypadku jej stwierdzenia postępowanie karne jest

⁶⁹⁸ Tak: Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15, OSNKW 2015, nr 5, poz. 41.

umarzane lub sprawca zostaje uniewinniony wobec braku znamion typu czynu zabronionego. W mojej ocenie powyższy sposób zakończenia postępowania w przypadku stwierdzenia wzajemnego znęcania się wynika z niezrozumienia zjawiska przemocy w rodzinie oraz ignorowania prawa pokrzywdzonego do ochrony przed przemocą i dlatego kwestię odpowiedzialności karnej sprawcy w przypadku wystąpienia wzajemnego znęcania się należałoby uwzględnić jako postulat *de lege ferenda*.

Celem nowelizacji prawa karnego dokonanej na podstawie ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. *o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw* była zmiana polityki prawnokarnej zmierzająca do zmniejszenia liczby orzekanych przez sądy kar pozbawienia wolności, a tym samym znacznego ograniczenia zakresu osób pozbawionych wolności. W dążeniu do osiągnięcia wyżej wymienionego celu ustawodawca kieruje swoją uwagę w stronę sankcji nieizolacyjnych oraz orzekania kar mieszanych polegających na łączeniu kary pozbawienia wolności i kary ograniczenia wolności. Spectrum instrumentów możliwych do zastosowania wobec sprawcy przestępstwa znęcania się jest szeroki, począwszy od dolegliwości finansowych, czy kary ograniczenia wolności poprzez nieodpłatne kontrolowane prace na cele społeczne, po szereg obowiązków skoncentrowanych nad kształtowaniem postaw przez sprawcę oraz bardziej dolegliwych polegających na ograniczeniu wolności osobistej w wyniku orzeczenia zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zakazu zbliżania się do określonych osób lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu. Na przestrzeni lat wobec skazanych za czyn z art. 207 k.k. dominowała kara pozbawienia wolności w zawieszeniu. Praktycznie rzecz biorąc okazywało się, że kara nie przynosi efektów i zarządzano jej wykonanie, co miało wpływ na to, że nie dochodziło do kształtowania i zmiany postaw oraz zachowań wypełniających znamiona znęcania się przez sprawców przestępstwa z art. 207 k.k. W obecnym stanie prawnym występuje możliwość orzeczenia kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania wobec skazanego za znęcanie się, jednak dodatkowo artykuł 72 § 1 k.k. stanowi, że sąd obligatoryjnie zobowiązany jest do nałożenia przynajmniej jednego z obowiązków probacyjnych, chyba że obok warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności orzeka środek karny, wówczas może nie nakładać obowiązków. Należy przyjąć, że w aktualnym stanie prawnym nowy typ kary ograniczenia wolności pociąga za sobą również doniosłe sankcje wobec skazanego, polegające m.in. na

możliwości nałożenia obowiązków wymienionych w art. 72 § 1 pkt. 2-7a k.k. W wyniku ograniczenia wolności skazanego występuje możliwość wykonywania pracy zarobkowej oraz uczestnictwa w zajęciach terapeutycznych, korekcyjno-edukacyjnych, które pozwalają na naukę prawidłowych zachowań i postaw w relacjach z otoczeniem oraz w środowisku rodzinnym. Poza tym obecnie prawo karne dysponuje instrumentami, które chronią ofiary przemocy przed eskalacją i zaprzestaniem dalszego jej stosowania oraz pozwalają na czasowe usunięcie sprawcy z życia pokrzywdzonego.

Duże znaczenie dla bezpieczeństwa pokrzywdzonych, jak również przebiegu postępowania karnego może mieć fakt kierowania do mediacji spraw o przestępstwo z art. 207 k.k. Chociaż prawo karne nie ogranicza możliwości stosowania mediacji do określonych kategorii przestępstw, to ważne jest aby organy ścigania, w trakcie informowania o możliwości skierowania postępowania na drogę polubownego rozwiązania sporu, były przekonane, że w żaden sposób nie przyczyni się ona do rozszerzenia konfliktu czy eskalacji agresji, a w związku z tym nie doprowadzi do popełnienia kolejnego przestępstwa na szkodę pokrzywdzonego. Nie chodzi tylko o kontynuację bezprawnych działań wypełniających znamiona czynu z art. 207 k.k., ale też o zachowania wypełniające znamiona innych czynów, jak np. gróźb karalnych z art. 190 § 1 k.k., czy uszkodzenia ciała z art. 156 § 1 k.k., art. 157 § 1 i 2 k.k., kwalifikowanych w zależności od określenia stopnia uszczerbku na zdrowiu pokrzywdzonego. Wszelkie działania podjęte przez organy ścigania powinny zmierzać do minimalizacji powstania zjawiska wtórnej wiktymizacji u ofiary przemocy. Co więcej, nie można traktować mediacji jako alternatywy do trwającego postępowania z art. 207 k.k. Ponadto w celu skutecznej ochrony praw osoby pokrzywdzonej przemocą w rodzinie ważne jest aby orzekający jako główny przedmiot ochrony uznawali dobro jednostki jako osoby pokrzywdzonej, a nie w szczególności trwałości więzi rodziny jako całości. Oczywiście należy mieć na uwadze wartości prawidłowych relacji występującym pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym, ale nie mogą one decydować o sposobie zakończenia postępowania karnego.

Kolejnym problemem omówionym w pracy jest zakres wykładni pojęcia znęcania się z art. 207 k.k. i definicji przemocy w rodzinie sformułowanej w art. 2 pkt. 2 u.p.p.r. Występowanie różnic w przypadku wykładni pojęcia „znęca się” powoduje, że tożsame zachowania mogą być przez sądy oceniane jako przestępstwo lub jako konflikt wewnątrzrodzinny. Skutkiem takiego rozróżnienia jest pozostawienie ofiar w przekonaniu, że dopuszczenie się przemocy w rodzinie jest przestępstwem i należy

im się ochrona ze strony organów publicznych, a w przypadku złożenia zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa zaskoczeniem będzie odmowa wszczęcia postępowania lub jego umorzenie z uwagi na brak znamion czynu zabronionego. Z uwagi na rozbieżności definicyjne pomiędzy pojęciem znęcania się a definicją przemocy w rodzinie na organach ścigania spoczywa obowiązek każdorazowego rozważenia, czy rozpatrywane zdarzenie przemocy w rodzinie wypełni znamiona przestępstwa z art. 207 k.k. lub innego przestępstwa. W ostateczności może się okazać, że dany przypadek będzie przemocą w rodzinie, ale nie wypełni on znamion żadnego przestępstwa. Ochrona prawna przed przemocą występuje na gruncie prawa karnego i u.p.p.r., jednak polski system prawny w sposób zasadniczy nadaje większe przywileje ofiarom przemocy, w sytuacji, gdy toczy się postępowanie karne wobec sprawcy. Do tego celu służą instrumenty przewidziane w kodeksie karnym i kodeksie postępowania karnego poczynając od natychmiastowego odizolowania sprawcy w wyniku zatrzymania, czy tymczasowego aresztowania poprzez zakaz kontaktowania lub zbliżania się do pokrzywdzonego, nakaz opuszczenia wspólnie zamieszkiwanego lokalu, aż do udziału w terapii lub oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych. Pomimo znikomej liczby stosowanych instrumentów ochrony, we wszystkich sytuacjach, które nie wypełniają znamion przestępstwa, a jedynie znamiona przemocy w rodzinie, brakuje prawnej możliwości ich stosowania. Biorąc pod uwagę opisane wyżej okoliczności ustawodawca w trakcie tworzenia systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie rozważyć powinien, czy prawne instrumenty chroniące ofiary przemocy mają zastosowanie zarówno w prawie karnym, jak i cywilnym, czy decyduje się na ochronę ofiar tylko w zakresie prawa karnego i każdy przypadek występowania przemocy w rodzinie jest rozpatrywany pod kątem zaistnienia przestępstwa i odpowiedniej ku temu sankcji karnej. W tym celu należy sformułować postulat *de lege ferenda*, aby ewentualne zmiany w regulacjach karnoprawnych związanych ze zwalczaniem przemocy w rodzinie obejmowały swoim zakresem ujednoczenie nomenklatury w zakresie definicji przemocy w rodzinie, przyjętej na mocy u.p.p.r. Biorąc pod uwagę powyższe okoliczności warto zastanowić się nad wprowadzeniem nowego typu przestępstwa, w znamionach którego zawarte zostałyby występowanie przemocy w rodzinie zdefiniowanej podobnie do definicji zawartej w u.p.p.r. i nadaniem mu następującego brzmienia: *Kto stosuje przemoc w rodzinie podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5*. Ustanowienie takiej regulacji wymagałoby również wprowadzenia do art. 115 k.k. definicji przemocy w rodzinie.

Wymiar kary za stosowanie przemocy w rodzinie byłby tożsamy z karą za znęcanie się w typie podstawowym. Kryminalizacja przemocy w rodzinie nie musiałaby wpływać na treść przestępstwa znęcania się. Chodzi o to, aby zachowania, które nie wypełniały znamion żadnego przestępstwa pozwoliły na pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności i nałożenie sankcji karnej na sprawców przemocy w rodzinie, jak również na zastosowanie środków przewidzianych przez prawo karne. Inne rozwiązanie niż dodanie do kodeksu karnego nowego przestępstwa dotyczącego stosowania przemocy w rodzinie mogłoby polegać na wprowadzeniu zmian w treści art. 207 k.k. w zakresie jego znamion polegające na kazuistycznym wyliczaniu zachowań, jakich dopuścił się sprawca przemocy w celu zastąpienia ogólnego znamienia „znęca się”. Można zaryzykować stwierdzenie, że wprowadzenie w przepisach karnoprawnych przestępstwa przemocy w rodzinie spowoduje spójniejsze ich egzekwowanie w praktyce.

Z powyższego rozróżnienia wynika, że w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oparto się na dwóch osobno funkcjonujących procedurach z zakresu pomocy społecznej i prawa karnego. Pierwsza z nich działa w oparciu o uregulowania u.p.p.r. i nakłada na samorząd gminy zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, zasad postępowania wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie oraz wobec osób ją stosujących. Pomoc ofiarom przemocy, jak i praca z jej sprawcami wymaga działań przedstawicieli organów o różnych kompetencjach w ramach prac zespołów interdyscyplinarnych, czy grup roboczych w toku prowadzonej procedury Niebieskie Karty. W drugiej z możliwych procedur konsekwencją stosowania przemocy w rodzinie jest skazanie sprawcy za jedno z przestępstw przewidzianych w polskim porządku prawnym. Zestawienie tych obu procedur może powodować, że będą się one wzajemnie uzupełniać i wspólny cel w zakresie przeciwdziałania i ochrony przed przemocą zostanie osiągnięty. Może dojść również do takiej sytuacji, że wskazane systemy będą się wzajemnie wykluczać. Jako przykład można podać samą definicję przemocy w rodzinie, którą system pomocy społecznej stosuje w rozumieniu zawartym w u.p.p.r., natomiast prawo karne takiej definicji nie używa, a pojęcie znęcania się z art. 207 k.k. nie jest tożsamy z definicją przemocy w rodzinie zawartą w art. 2 pkt. 2 u.p.p.r. W konsekwencji może dochodzić do sytuacji, w której osoba uznana za sprawcę przemocy w rodzinie w systemie pomocy społecznej nie będzie uważana za osobę naruszającą normy prawa karnego i nie zostanie w stosunku do niej zastosowana sankcja karna. Jak wynika z powyższych okoliczności obecne uregulowania prawne

dotyczące przeciwdziałania przemocy w Polsce cechuje brak spójności, a nawet można uznać, że stanowią niekonsekwentne kuriozum. Brak spójności w systemach wewnętrznych z perspektywy ofiary przemocy prowadzi do niezrozumiałej sytuacji, w której osobie zostanie udzielona pomoc w zakresie przewidzianym w u.p.p.r., ale nie będą następowały żadne konsekwencje dla sprawcy wynikające z prawa karnego, począwszy od środków izolacyjnych na etapie postępowania przygotowawczego, skończywszy na karze oraz środkach karnych i obowiązkach po wydaniu wyroku skazującego. Ponadto wskazana niekonsekwencja braku koordynacji obu systemów może wpływać negatywnie na postawę sprawcy, który w ramach systemu pomocy społecznej będzie motywowany do pracy w kierunku zmiany postaw, a z punktu widzenia prawa karnego dotychczasowe zachowanie sprawcy będzie akceptowane. Jedyną zaletą procedury Niebieskie Karty jest świadomość sprawcy, że jego zachowania są monitorowane przez Policję, co w pewnym zakresie może oddziaływać na jego dalsze postępowanie. Jak już wcześniej wskazałam w celu utrzymania systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie na dwóch filarach, niezbędne jest ujednoczenie zakresu definicji funkcjonujących w obu systemach i wskazanie przez ustawodawcę sankcji karnych w sytuacji stwierdzenia występowania przemocy w rodzinie. W odniesieniu do wyżej wskazanych okoliczności, jest to kolejny argument za wprowadzeniem definicji przemocy w rodzinie przez ustanowienie z niej znamienia czynu zabronionego.

Dodatkowym elementem, który utrudnia przeprowadzenie postępowania z art. 207 k.k. to dokonywane w praktyce uzależnianie wszczęcia postępowania przygotowawczego od woli osoby pokrzywdzonej, co nie powinno mieć miejsca, ponieważ przestępstwo z art. 207 k.k. należy do przestępstw ściganych z urzędu i nie jest uzależnione od wniosku osoby pokrzywdzonej. Zatem wola osoby pokrzywdzonej nie jest wyznacznikiem decydującym o wszczęciu i przeprowadzaniu postępowania, a skorzystanie z prawa do odmowy składania zeznań nie powinno być rozumiane jako potocznie zwane „wycofanie sprawy” i ostatecznie prowadzić do umorzenia postępowania. Odmowa składania zeznań stanowi często wynik zastraszenia lub zmuszania ofiary przez sprawcę. Dlatego należy spojrzeć na osobę pokrzywdzoną jak na ofiarę przestępstwa, która nie potrafi racjonalnie ocenić sytuacji w której się znalazła. Zdarza się również, że w trakcie prowadzonego postępowania karnego zachowanie sprawcy ulega poprawie i zaprzestanie on aktów przemocy, jednak jest to chwilowa sytuacja. Po korzystnym dla sprawcy zakończeniu postępowania nie ma

pewności aby zmiana zachowania oznaczała, że sprawca nie popełni przestępstwa w przyszłości. W praktyce często zdarza się, że dopuszcza się on po raz kolejny aktów przemocy, a osoba pokrzywdzona znajduje się ponownie w sytuacji wymagającej niezwyklej odwagi i determinacji, decydując się na powtórne złożenie zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa odnośnie do znęcania się, tym bardziej, że będzie oceniana przez pryzmat swojej niepewności i niestabilności co do wycofania wcześniej prowadzonej sprawy. Wskazana sytuacja stanowi przesłankę do nałożenia na organy ścigania obowiązku dokładnego analizowania przedstawianego opisu zdarzenia. Organ procesowy w trakcie prowadzonego postępowania przygotowawczego, powinien uświadomić sobie, że odnosi się ono głównie do osób zamieszkujących ze sobą w tym samym mieszkaniu, a przestępstwo z art. 207 k.k., wielokrotnie zostaje popełnione bez udziału i wiedzy osób trzecich. Zatem nie powinno mieć miejsca uzależnianie dalszego toku postępowania od decyzji czy woli osoby pokrzywdzonej, a jeżeli już dochodzi do takich sytuacji, to tylko w wyjątkowych okolicznościach. Fakt, że osoba pokrzywdzona korzysta z prawa do odmowy składania zeznań, nie oznacza automatycznie konieczności umorzenia sprawy. W takiej sytuacji organy ścigania są zobowiązane do korzystania z innych źródeł dowodowych, nie tylko ograniczając się do zeznań pokrzywdzonego. Ustalenie, że sprawca dopuścił się przestępstwa pozwala na skazanie i wymierzenie kary, jak również zastosowanie innych instrumentów ochrony osoby pokrzywdzonej w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Skazanie i ukaranie sprawcy za stosowanie przemocy w rodzinie wcale nie musi prowadzić do zerwania więzi między członkami i rozpadu rodziny.

PODSUMOWANIE

Zagadnienie i skala zjawiska przemocy w rodzinie stanowi ważny i złożony problem społeczny. Wyrazem takiego założenia stało się, w szczególności uchwalenie przez polskiego ustawodawcę odrębnego aktu prawnego dotyczącego przeciwdziałania przemocy w rodzinie, jak i dokonanie licznych nowelizacji aktów prawnych w zakresie instrumentów ochrony prawnej ofiar przemocy w rodzinie.

W oparciu o przeprowadzoną w dysertacji analizę katalogu środków prawnych, których istotą jest ochrona i bezpieczeństwo ofiar przemocy w rodzinie, a zwłaszcza skuteczne odizolowanie sprawcy stwierdzam, że charakteryzują się one dużą dynamiką zmian. Opracowując niniejszą pracę podjęłam się próby wyjaśnienia wątpliwości odnośnie do tych kwestii, które zostały we wstępie zakreślone jako pytania badawcze oraz hipotezy. Nie sposób dokonać analizy podjętych zagadnień bez wieloaspektowego spojrzenia na zjawisko przemocy w rodzinie. Jako problem nadrzędny wskazałam kwestię spójności i dostatecznej reakcji prawnej obowiązujących instrumentów ochrony ofiar przemocy w rodzinie na to zjawisko. Przeprowadzona przez mnie analiza obecnej regulacji, danych statystycznych oraz rozwiązań prawnych przyjętych w ustawodawstwach innych krajów nie pozwala odpowiedzieć na pytanie główne w sposób jednoznaczny. Na tę ocenę wpływa przede wszystkim fakt, że ochrona prawna przed przemocą w rodzinie została oparta na dwóch niezależnych od siebie systemach, odnoszących się do różnych źródeł prawa, które działają w oparciu o uregulowania prawa karnego i u.p.p.r. Uprawnia to do stwierdzenia, że w polskim ustawodawstwie istnieje określony system przeciwdziałania przemocy w rodzinie, ale nie można mu przypisać spójności i w konsekwencji w realizacji stawianych założeń.

W celu szczegółowego odniesienia się do wskazanej problematyki należy przywołać określone hipotezy szczegółowe, które sformułowałam we wstępie.

Odnosząc się do hipotez od 1 do 3 stwierdzić należy, że system przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Polsce tylko pozornie ma charakter spójny. Ochrona prawna przed przemocą w rodzinie ma miejsce na gruncie prawa karnego i u.p.p.r., jednak polski system prawny nadaje istotnie większe uprawnienia ofiarom przemocy, jeśli toczy się postępowanie karne wobec sprawcy. Szczegółowa analiza dogmatyczna obowiązujących przepisów pozwala na stwierdzenie prawdziwości tych hipotez. Środki prawnokarnej reakcji przewidziane są tylko wobec osób, których zachowania przemocy

w rodzinie wyczerpują znamiona przestępstwa. Katalog środków prawnokarnej reakcji na występowanie przemocy w rodzinie jest szeroki, a przewidziane w nim środki zapobiegawcze, środki karne i środki probacyjne można z powodzeniem zastosować w celu zapewnienia skutecznej ochrony osób dotkniętych następstwami zachowań przemocowych i natychmiastowego odizolowania sprawcy od ofiary. W sytuacjach, w których zachowania osoby nie wyczerpują znamion przestępstwa, a jedynie znamiona przemocy w rodzinie, której definicja została określona w art. 2 pkt. 2 u.p.p.r., brakuje przepisów pozwalających na pociągnięcie osób ją stosujących do odpowiedzialności karnej i tym samym prawnej możliwości stosowania środków przewidzianych w prawie karnym. Dodatkowym elementem, który zaburza spójność w polskim systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest utożsamianie przemocy w rodzinie z przestępstwem z art. 207 k.k., dotyczącym znęcania się. Co prawda przestępstwo znęcania się stanowi kluczowy instrument zwalczania przemocy w rodzinie, ale zakres definicyjny przemocy w rodzinie wykracza swym zasięgiem przedmiotowym poza ramy ustawowych znamion przestępstwa znęcania się. W konsekwencji osoba uznana za sprawcę przemocy w rodzinie nie zawsze będzie sprawcą przestępstwa znęcania się lub innego przestępstwa. Powstałe w tym zakresie rozbieżności definicyjne powodują trudności w ujęciu stosowania obowiązującego prawa i prawidłowości funkcjonowania systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Obowiązujące przepisy karne zawierają instrumenty, które chronią ofiary przemocy w rodzinie przed jej eskalacją i dalszym stosowaniem oraz pozwalają na czasowe odizolowanie sprawcy od osoby pokrzywdzonej. Uzupełnienie instrumentów karnych mogą stanowić instytucje cywilnoprawne uregulowane przez u.p.p.r., które pozwalają na zobowiązanie przez sąd do opuszczenia mieszkania osoby stosującej przemoc w rodzinie oraz odebranie osoby małoletniej podlegającej władzy rodzicielskiej w związku z przemocą w rodzinie. Analizowane rozwiązania prawne nie mają charakteru zharmonizowanego, co wyraża się w trudnościach przypisania w polskim stanie prawnym określonego modelu reakcji na występowanie przemocy w rodzinie. Jak widać z jednej strony w oparciu o uregulowania u.p.p.r. przewidziano formy działania organów państwowych i nałożono na samorząd gminy zadania w związku z podjęciem interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą w oparciu o procedurę Niebieskie Karty. Z drugiej strony dla osoby stosującej przemoc w rodzinie możliwe jest wystąpienie konsekwencji przewidzianych w prawie karnym polegających na skazaniu sprawcy za popełnienie przestępstwa oraz nałożeniu środków

zapobiegawczych, środków karnych i środków probacyjnych zmierzających do zapewnienia prawidłowego toku postępowania i bezpieczeństwa osoby pokrzywdzonej. Brak spójności istniejących rozwiązań prawnych prowadzi często do sytuacji, w których ofiarom przemocy udzielana jest pomoc i zastosowanie mają instytucje przewidziane przez u.p.p.r., natomiast nie będą następowały żadne konsekwencje dla sprawcy wynikające z treści prawa karnego. Ponadto wskazany brak koordynacji obowiązujących rozwiązań ma negatywny wpływ na sprawcę, który jest motywowany do zmiany i pracy nad zachowaniami i postawą, a w aspekcie karnym jego zachowania nie wyczerpują znamion czynu zabronionego. W obowiązującym stanie prawnym kluczowe pozostaje zrozumienie i rozróżnienie zakresów definicyjnych i form działania organów państwowych obowiązujących rozwiązań prawnych zmierzające do zastosowania modelu określonej reakcji prawnej na występowanie przemocy w rodzinie. W mojej ocenie konieczne jest podjęcie odpowiednich działań zmierzających do ujednoczenia nomenklatury w zakresie definicji funkcjonujących w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie i wskazanie przez ustawodawcę sankcji karnej w sytuacji stwierdzenia występowania przemocy w rodzinie. Podkreślić należy, że system ten powinien dysponować w szczególności narzędziami o charakterze izolującym sprawcę przemocy w rodzinie od jej członków i miejsca zamieszkania. Nie należy jednak stawiać jako faktycznego celu wyłącznie izolacji sprawcy i zapominać o programach leczniczych i terapeutycznych. Środki o charakterze leczniczym i terapeutycznym powinny mieć wymiar realny z uwagi na naukę poprawnego zachowania skazanych i poprawę ich relacji rodzinnych, a co dodatkowo istotne winno stanowić nadzieję na trwałą zmianę w zachowaniu osób skazanych za stosowanie przemocy w rodzinie.

Jako czwartą hipotezę wskazałam, że wprowadzenie do polskiego systemu prawnego nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia miało za zadanie uzupełnienie systemu prawnego o rozwiązania stosowane na miejscu zdarzenia, zapewniające znaczącą poprawę sytuacji ofiar przemocy w rodzinie, jak i pozwalające na skuteczne działania Policji w zakresie przeciwdziałania następstwom zjawiska przemocy w rodzinie. Sformułowanie takiego postulatu zostało oparte na wystąpieniach Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczących długootrwałości postępowań sądowych w tego typu sprawach i rekomendacjach dla polskiego rządu

z realizacji postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 2010 roku. Konieczność uzupełnienia systemu prawnego o natychmiastowy nakaz izolacji sprawcy przemocy w rodzinie była wskazywana przez Komitet Praw Człowieka ONZ jako rekomendacja nadania policjantom uprawnień do wydania natychmiastowego nakazu opuszczenia lokalu na miejscu interwencji, a także wystąpień Rzecznika Praw Obywatelskich o przewidywane przez Ministerstwo Sprawiedliwości działania legislacyjne zmierzające do usprawnienia przebiegu postępowań o wydanie cywilnego nakazu opuszczenia lokalu i zapewnienia natychmiastowego bezpieczeństwa ofiary. Za celowością wprowadzenia nakazu natychmiastowej izolacji sprawcy przemocy w rodzinie przemawiało również orzecznictwo ETPC, zwłaszcza w sprawach *Opuz v. Turcja*, *Kontrowa v. Słowacja*, *E.S. v. Słowacja*. Dodatkowo w treści dysertacji zaprezentowałam austriackie ustawodawstwo, charakteryzujące się modelowym rozwiązaniem prawnym w zakresie natychmiastowego odizolowania sprawcy przemocy w rodzinie od ofiary przez funkcjonariuszy Policji. Natychmiastowy nakaz izolacji sprawcy, odbiegając od wymiaru funkcjonalnego jest narzędziem nowym i daje możliwość zaprzestania dalszego stosowania przemocy w rodzinie, jednak w obecnym kształcie nie spełnia on założonego celu. Stwierdzenie to zostało zweryfikowane pozytywnie, co wynika z dokonanej analizy zastosowanych rozwiązań i praktyki ich funkcjonowania.

Odnosząc się do hipotezy piątej została ona oparta o przyjęcie, że uregulowania prawne związane z odpowiedzialnością za przemoc w rodzinie są odmienne w różnych krajach i dostrzegane jest traktowanie przemocy w rodzinie jako złożonego problemu społecznego wymagającego uregulowań w prawie publicznym, a nie tylko rozszerzenia zakresu penalizacji przemocy w rodzinie. Zaznaczyć należy, że stanowi ona punkt wyjścia głównych rozważań nad środkami prawnymi obowiązującymi w Polsce, które mają przeciwdziałać przemocy w rodzinie. Założenie zostało wywiedzione na podstawie analizy postanowień aktów prawa międzynarodowego, które ukazują, że przemoc w rodzinie stanowi naruszenie praw człowieka, ale również odnoszą się one do szczególnych obowiązków organów państwowych w zakresie ochrony zdrowia, życia, integralności fizycznej, a także prawa do mieszkania. Z kolei stosowanie do orzecznictwa ETPC brak ochrony ofiary przemocy w rodzinie przed sprawcą może stanowić naruszenie wielu postanowień EKPC, a dokonana ocena stanu faktycznego i prawnego powinna skutkować odpowiednimi zmianami w zakresie funkcjonowania państwa na rzecz zwiększenia skuteczności krajowej legislacji oraz w kontekście

stosowania prawa. Przywołane dokumenty międzynarodowe wskazują na konieczność wdrożenia w systemach prawnych poszczególnych państw rozwiązań i mechanizmów zapewniających ochronę i bezpieczeństwo osób dotkniętych przemocą w rodzinie. W wyniku analizy dokonanej w kierunku przyjętej hipotezy, ukształtował się wniosek, że prawodawcy wielu państw europejskich nie ograniczają się do określenia przemocy w rodzinie w kategoriach odpowiedzialności karnej i restrykcyjnych sankcji dla sprawców. Współcześnie zjawisko przemocy w rodzinie traktuje się jako złożony problem społeczny, który wymaga wszechstronnych regulacji w prawie publicznym i aktywnego uczestnictwa wielu podmiotów państwowych w kompleksowym wsparciu dla ofiar, zagwarantowania terapii dla sprawców oraz podnoszenia świadomości społecznej co do przyczyn i skutków występowania przemocy w rodzinie. W odniesieniu do przedstawionych stwierdzeń uznawany wzór modelowych rozwiązań prawnych w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie stanowi austriacka ustawa o ochronie przed przemocą w rodzinie, oparta na hipotezie, że przemoc domowa nie należy do spraw prywatnych obywateli, a jest kwestią bezpieczeństwa publicznego i to państwo jest odpowiedzialne za jej występowanie.

Jako hipotezę szóstą wskazałam znaczenie stosowania instrumentów prawnych przez przedstawicieli organów państwowych w przypadku występowania przemocy w rodzinie. Mając na uwadze, że są one fundamentem w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, podjęłam próbę uzyskania odpowiedzi na zakreśloną hipotezę odnoszącą się do kierunków i zasadności zmian przepisów w celu zwiększenia wykorzystania prawnych narzędzi ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Ostatnia z tez, została również potwierdzona. Analiza danych statystycznych dotycząca w szczególności wykorzystania środków zapobiegawczych, środków karnych i środków probacyjnych na przykładzie przestępstwa znęcania się z art. 207 § 1 k.k. pozwala na stwierdzenie, że wprowadzenie nowych rozwiązań prawnych w tym zakresie nie wpłynie na poprawę bezpieczeństwa i sytuacji życiowej ofiar przemocy w rodzinie, jeżeli obowiązujące instrumenty nie będą stosowane przez organy państwowe w sposób w pełni optymalny.

Reasumując, uprawnione jest stwierdzenie, że w polskim ustawodawstwie istnieje określony system przeciwdziałania przemocy w rodzinie, który został oparty na dwóch niezależnych od siebie procedurach w oparciu o uregulowania u.p.p.r. i przepisy karne. Występujące w tym zakresie rozbieżności definicyjne utrudniają stosowanie obowiązującego prawa i funkcjonowanie systemu. Przewidziane rozwiązania prawne nie mają jednolitego charakteru, co prowadzi do problemu istnienia określonego modelu

reakcji na występowanie przemocy w rodzinie. Dodatkowo brak stosownej reakcji przedstawicieli organów państwowych na występowanie przemocy w rodzinie przejawiającej się w ograniczonym i nieadekwatnym do okoliczności stosowaniu prawnych instrumentów ochrony ofiar przemocy w rodzinie sprawia, że pomoc dla ofiar staje się nieskuteczna i nieefektywna. Na zakończenie warto podkreślić, że nastawienie organów do danej kwestii jest ważne ze względu na sposób i zakres podejmowanych działań odnoszących się do zabezpieczenia interesów ofiar przemocy w rodzinie, czy zaniechania dokonania określonych prawnie czynności.

BIBLIOGRAFIA

1. Akty prawne

a) polskie

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 z późn. zm.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – *Kodeks karny*, Dz. U. z 1932 r. nr 60 poz. 571.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. *o zwalczaniu alkoholizmu*, Dz. U. z 1956 r. nr 12 poz. 62.

Ustawa z dnia 10 grudnia 1959 r. *o zwalczaniu alkoholizmu*, Dz. U. z 1959 r. nr 69 poz. 434 ze zm.

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - *Kodeks cywilny*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 z późn. zm.

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – *Kodeks postępowania cywilnego*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 z późn. zm.

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. *Kodeks karny*, Dz. U. z 1969 r. nr 13 poz. 94 ze zm.

Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – *Kodeks wykroczeń*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 2008 z późn. zm.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. *o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1119.

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. *o Policji*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1882.

Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. *o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym*, Dz. U. z 1995 r. nr 95 poz. 475.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1444 z późn. zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks postępowania karnego*, t. jedn. Dz. U. z 2021r. poz. 534 z późn. zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 53 z późn. zm.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. *o samorządzie województwa*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1668 z późn. zm.

Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. *o broni i amunicji*, Dz. U. z 2020 r. poz. 955.

Ustawa z dnia 8 czerwca 2001 r. *o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów*, t. jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1026.

Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. *o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 611 z późn. zm.

Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. *o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1214.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. *o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 z późn. zm.

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1876 z późn. zm.

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. *o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy Kodeks karny wykonawczy*, Dz. U. z 2005 r. nr 163 poz. 1363.

Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. *o kosztach sądowych w sprawach cywilnych*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 755 z późn. zm.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. *o przeciwdziałaniu narkomanii*, t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 2050.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Dz. U. z 2005 r. nr 180 poz. 1493.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1249.

Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. *o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. z 2009 r. nr 206 poz. 1589, z 2010 r. nr 98 poz. 625.

Ustawa z dnia 22 stycznia 2010 r. *o zmianie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. z 2010 r. nr 28 poz. 146.

Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 roku *o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. z 2010 r. nr 125 poz. 842.

Ustawa z dnia 24 września 2010 r. *o ewidencji ludności*, Dz. U. z 2021 r. poz. 510 z późn. zm.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku *o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, Dz. U. z 2011 r. nr 149 poz. 887 i t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 821 z późn. zm.

Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. *o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego*, Dz. U. z 2020 r. poz. 611 z późn. zm.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. *o zmianie ustawy – Kodeks karny i zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego*, Dz. U. z 2013 r. poz. 849.

Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. *o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka*, Dz. U. z 2015 r. poz. 21.

Ustawa z dnia 20 lutego 2015 roku *o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. z 2015 r. poz. 396.

Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. – *Prawo o prokuraturze*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 66 z późn. zm.

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – *Prawo oświatowe*, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1082.

Ustawa z 23 marca 2017 r. *o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego*, Dz. U. z 2017 r. poz. 773.

Ustawa z dnia 21 lutego 2019 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku z zapewnieniem stosowania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych)*, (Dz. Urz. UE L 119 z 04.05.2016, str. 1 oraz Dz. Urz. UE L 127 z 23.05.2018, str. 2.), Dz. U. z 2019 r. poz. 730.

Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. *o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych*, Dz. U. z 2019 r. poz. 1818.

Ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. *o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. z 2020 r. poz. 956.

Ustawa z dnia 20 stycznia 2021 r. *o zmianie zakresu obowiązywania Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 roku*, Dz. U. z 2021 r. poz. 149.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 22 lutego 2011 r. *w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych*

ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne, Dz. U. z 2011 r. nr 50 poz. 259.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 2011 roku *w sprawie procedury postępowania przy wykonywaniu czynności odebrania dziecka z rodziny w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie, Dz. U. z 2011 r. nr 81 poz. 448.*

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. *w sprawie procedury „Niebieskie Karty” i wzorów formularzy „Niebieska Karta, Dz. U. z 2011 r. nr 209 poz. 1245.*

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 stycznia 2015 r. *w sprawie określenia wzoru europejskiego nakazu ochrony, Dz. U. z 2015 r. poz. 123.*

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2015 roku *w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego w postępowaniu karnym, Dz. U. z 2015 r. poz. 835.*

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – *Regulamin urzędowania sądów powszechnych, t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 2046.*

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 listopada 2020 r. *w sprawie określenia wzoru i sposobu udostępniania urzędowego formularza wniosku o zobowiązanie osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazanie zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia, Dz. U. z 2020 r. poz. 2106.*

Rozporządzenie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z dnia 9 grudnia 2020 r. *w sprawie nadzoru i kontroli w pomocy społecznej, Dz. U. z 2020 r. poz. 2285.*

b) inne/dokumentacja procesu legislacyjnego

Jabłoński M., *Opinia na temat zgodności z Konstytucją RP Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r.* (druk 2515), <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2515>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

Lipski J., *Opinia prawna na temat zakresu uprawnień zespołów interdyscyplinarnych, o których mowa w projekcie ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw oraz zgodności projektowanych przepisów z Konstytucją*, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych, Tom 7, Nr 2(26) 2010.

Mik C., *Opinia w sprawie oceny merytorycznej Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Konwencja nr 210) podpisanej w Stambule, 11 maja 2011 r., oceny jej zgodności z Konstytucją RP oraz o niektórych konsekwencjach jej ratyfikacji dla Polski*, Warszawa, 31.12.2014 r., <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2515>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

Opinia prawna na temat zgodności z Konstytucją RP przepisów zawartych w sprawozdaniu podkomisji o rządowym projekcie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (druk nr 3639) z dnia 27 czerwca 2005 r. sporządzona przez Wojciecha Odrowąża-Sypniewskiego, eksperta ds. legislacji Biura Studiów i Ekspertyz, [https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd&ved=2ahUKEwj3vP6lrLsAhUQNOw,KHW4bA48QFjAAegQIARAC&url=http%3A%2F%2Forka.sejm.gov.pl%2Frexdomk4.nsf%2F\(%24All\)%2F29F82D6CB76BC044C12570260042BB31%2F%24File%2FI1580.rtf%3FOpenElement&usg=AOvVaw1I91gkxCmJ9dU7rNmufR0x](https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd&ved=2ahUKEwj3vP6lrLsAhUQNOw,KHW4bA48QFjAAegQIARAC&url=http%3A%2F%2Forka.sejm.gov.pl%2Frexdomk4.nsf%2F(%24All)%2F29F82D6CB76BC044C12570260042BB31%2F%24File%2FI1580.rtf%3FOpenElement&usg=AOvVaw1I91gkxCmJ9dU7rNmufR0x), (dostęp: 13.10.2020 r.).

Opinia na temat projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, druk 3639 z dnia 7 kwietnia 2005 r., sporządzona przez prof. dr hab. Eleonorę Zielińską, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego na zlecenie Komisji Polityki Społecznej i Rodziny za pośrednictwem Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, [http://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C12570A00047DA1EC12570DE00480C33/\\$file/I667_05A.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C12570A00047DA1EC12570DE00480C33/$file/I667_05A.pdf), (dostęp: 13.10.2020 r.).

Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 1698 z dnia 9 kwietnia 2009 r., sporządzona przez Jolantę Szymańczak,

specjalistę ds. społecznych, Biuro Analiz Sejmowych, [http://orka.sejm.gov.pl/RexDomk6.nsf/0/83CD2B4469CE6C33C125756D0047FC3B/\\$file/i447_09.rtf](http://orka.sejm.gov.pl/RexDomk6.nsf/0/83CD2B4469CE6C33C125756D0047FC3B/$file/i447_09.rtf), (dostęp: 15.11.2020 r.).

Opinia prawna do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 1698) z dnia 8 maja 2009 r., sporządzona przez Pawła Kościelnego, eksperta ds. legislacji, Biuro Analiz Sejmowych, <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiXiu6D6ITtAhUImhQKHWiRA7MQFjABegQIBBAC&url=http%3A%2F%2Forka.sejm.gov.pl%2FRexDomk6.nsf%2F0%2FE3C25578D5E2ED23C12575B000410649%2F%24file%2Fi447-09.rtf&usg=AOvVaw28bMQ5YOVjeqipp7Z6nZTP>, (dostęp: 20.11.2020 r.).

Opinia prawna dotycząca Sprawozdania Komisji Polityki Społecznej i Rodziny (druk 2776) o rządowym projekcie zmiany ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk 1698) oraz o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz o zmianie niektórych innych ustaw (druk nr 1789) z dnia 15 marca 2010 roku, sporządzona przez prof. dr hab. Eleonorę Zielińską na zlecenie Biura Analiz Sejmowych, <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=1698>, (dostęp: 30.10.2020 r.).

Pismo Ministra Sprawiedliwości do Rzecznika Praw Obywatelskich z 13 lutego 2008 r. o nr DL-P-I-4011-67/07.

Pismo Ministra Sprawiedliwości-Prokuratora Generalnego z dnia 9 września 2008 r., DL-P-I-023-103/08.

Pismo Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego skierowane do Kancelarii Sejmu RP z dnia 24 marca 2009 r., BSA II-021-26/09.

Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz zmianie niektórych innych ustaw, druk nr 1789, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/F34D407A88C25D1AC125757D00394F22/\\$file/1789.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/F34D407A88C25D1AC125757D00394F22/$file/1789.pdf), (dostęp: 30.10.2020 r.).

Poselski projekt ustawy z dnia 8 lutego 2018 r. o zmianie ustawy Kodeks karny i niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 2299, sejm VIII kadencji.

Projekt kodeksu karnego w redakcji przyjętej w drugim czytaniu w Sekcji Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej. Uzasadnienie części

szczególnej, Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja Prawa Karnego, tom V, zeszyt 4, Warszawa 1930 r.

Projekt ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie skierowany w dniu 28 grudnia 2004 r. przez Prezesa Rady Ministrów do Marszałka Sejmu RP, druk 3639, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/\(\\$vAllByUnid\)/4FD01E84B6BD20BFC1256F80004FD541/\\$file/3639.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/($vAllByUnid)/4FD01E84B6BD20BFC1256F80004FD541/$file/3639.pdf), (dostęp: 13.10.2020 r.).

Rządowy projekt ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r., <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2515>, (dostęp: 07.09.2020 r.).

Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, druk nr 1698, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/WWW-wszystkie/1698?OpenDocument>, (dostęp: 30.10.2020 r.).

Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu RP IV kadencji z 16 lutego 2005 r., [http://orka.sejm.gov.pl/StenoInter.nsf/0/B307E5E9A5DD50DCC1256FAB00036F2C/\\$file/97-bksiazka.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/StenoInter.nsf/0/B307E5E9A5DD50DCC1256FAB00036F2C/$file/97-bksiazka.pdf), (dostęp: 13.10.2020 r.).

Stanowisko Rady Ministrów do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 2299), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/F963DAB375F0DE24C12582C20046714A/%24File/2299-s.pdf>, (dostęp: 07.09.2020 r.).

Uchwała nr 16 Rady Ministrów z dnia 1 lutego 2021 r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2021, M.P. z 2021 r. poz. 35.

Uwagi do projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – druk 3639 z dnia 26 stycznia 2005 r. opracowane przez Jolantę Szymańczak, Biuro Studiów i Ekspertyz, [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj7c_RjbLsAhVHDOwKHQ54CnQQFjAAegQIBhAC&url=http%3A%2F%2Forka.sejm.gov.pl%2Ffrexdomk4.nsf%2F\(%24All\)%2F70DEDC8B4F276BE2C1256F96003B3079%2F%24File%2FI267-05.rtf%3FOpenElement&usg=AOvVaw2eF4iUPqZxP2XNvLxDoxTm](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj7c_RjbLsAhVHDOwKHQ54CnQQFjAAegQIBhAC&url=http%3A%2F%2Forka.sejm.gov.pl%2Ffrexdomk4.nsf%2F(%24All)%2F70DEDC8B4F276BE2C1256F96003B3079%2F%24File%2FI267-05.rtf%3FOpenElement&usg=AOvVaw2eF4iUPqZxP2XNvLxDoxTm), (dostęp: 13.10.2020 r.).

Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, druk nr 1698, sejm VI kadencji, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/WWW-wszystkie/1698?OpenDocument> (dostęp: 15.11.2020 r.).

Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw przedłożonego do Marszałka Sejmu RP w dniu 8 listopada 2012 r., druk nr 870, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=870>, (dostęp: 30.12.2020 r.).

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk nr 2393, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>, (dostęp: 31.03.2021 r.).

Uzasadnienie do uchwały Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 lipca 2014 r. w sprawie wniesienia do Sejmu projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, druk sejmowy nr 2682, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2682>, (dostęp: 30.10.2020 r.).,

Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 roku o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393), <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>, (dostęp: 10.01.2021 r.).

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, sejm VIII kadencji, druk nr 1193, www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1193, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 22.02.2016 r. dotyczące zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/Wytyczne-Prokuratora-Generalnego-z-dnia-22.02.2016.pdf>, (dostęp: 15.11.2020 r.).

Zarządzenie nr 350 Komendanta Głównego Policji z dnia 1 lipca 2003 r. w sprawie zbierania, gromadzenia, przetwarzania i opracowywania danych statystycznych o przestępczości oraz zamachach samobójczych i wypadkach tonięcia, Dz. Urz. KGP z 2003 r. nr 14, poz. 74 ze zm.

Zarządzenia nr 5 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 stycznia 2013 r. uchylające zarządzenie w sprawie zbierania, gromadzenia, przetwarzania i opracowywania danych statystycznych o przestępczości oraz zamachach samobójczych i wypadkach tonięcia, Dz. Urz. KGP z 2013 r. poz. 16

Zarządzenie nr 36 Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z dnia 22 grudnia 2020 r. w sprawie zakresów czynności członków kierownictwa Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej, <https://www.gov.pl/web/rodzina/bip-zakres-czynnosci-czlonkow-kierownictwa-mrips>, (dostęp: 30.01.2021 r.).

Obwieszczenie Ministra Zdrowia z dnia 29 stycznia 2021 r. w sprawie maksymalnej wysokości opłaty za pobyt w izbie wytrzeźwień, placówce lub jednostce Policji, po waloryzacji, M.P. z 2021 r. poz. 125.

c) zagraniczne

Penal Code 1962, Brottsbalk (1962:700), <https://ihl-databases.icrc.org/ihl-nat/0/9D874B55F41F4D4B412567E4004B1B67>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

Strafgesetzbuch 1974, http://www.jusline.at/Strafgesetzbuch_%28StGB%29.html, (dostęp: 03.10.2020 r.).

Lag om kontaktförbud (1988: 688), <https://lagen.nu/1988:688>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

Family Law Act 1996, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/27/contents>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

Gewaltschutzgesetz 1997, http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1996_759_0/1996_759_0.pdf, (dostęp: 03.10.2020 r.).

Protection from Harassment Act 1997, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1997/40/contents>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

Socialtjänstlag (2001:453), <https://lagen.nu/2001:453>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

Domestic Violence, Crime and Victims Act 2004, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/28/contents>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género, http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo1-2004.html, (dostęp: 03.10.2020 r.).

The Code of Practice for Victims of Crime 2005, <https://www.gov.uk/government/publications/the-code-of-practice-for-victims-of-crime>, (dostęp: 03.10.2020 r.).

Zweites Gewaltschutzgesetz 2009, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2009_I_40/BGBLA_2009_I_40.pdfsig, (dostęp: 03.10.2020 r.).

Genral Civil Penal Code, https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/NOR_penal_code.pdf, (dostęp: 03.10.2020 r.).

d) o zasięgu międzynarodowym

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 roku, Dz. U. z 1993 r. nr 61 poz. 284 z późn. zm.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 roku, Dz. U. z 1977 r. nr 38 poz. 167.

- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* z dnia 19 grudnia 1966 roku, Dz. U. z 1977 r. nr 38 poz. 169.
- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 roku, Dz. U. z 1982 r. nr 10 poz. 71.
- Rekomendacja Komitetu Ministrów R(85)4 w sprawie przemocy w rodzinie z dnia 26 marca 1985 r., https://www.arch.ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwr/akty_prawne/miedzynarodowe/rekomendacja-nr-r-85-4-.pdf, (dostęp: 22.09.2020 r.).
- Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku, Dz. U. z 1991 r. nr 120 poz. 526 z późn. zm.
- Rekomendacja Komitetu Ministrów R(90)2 w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie z dnia 15 stycznia 1990 r., https://www.arch.ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwr/akty_prawne/miedzynarodowe/rekomendacja-nr-r-90-2-.pdf, (dostęp: 22.09.2020 r.).
- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 45/110 z 14 grudnia 1990 r. – *Wzorcowe reguły minimalne Narodów Zjednoczonych dotyczące środków o charakterze nieizolacyjnym (Zasady Tokijskie)*, <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/wspolpraca-miedzynarodowa/wspolpraca-w-ramach--onz-i-obwe/standardy-organizacji-narodow-zjednoczonych-w-dziedzinie-wymiaru-sprawiedliwosci-w-sprawach-karnych/>, (dostęp: 02.02.2021 r.).
- Deklaracja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych o eliminacji przemocy wobec kobiet z dnia 20 grudnia 1993 roku (A/RES/48/104).
- Deklaracja pekińska* - dokument końcowy IV Światowej Konferencji ONZ w Sprawie Kobiet zorganizowanej w Pekinie w dniach 4-15 kwietnia 1995 roku, http://www.tus.org.pl/uploads/dokumenty/raport_czwartej_swiatowej_konferencji_w_sprawie_kobiet_pekin_1995.pdf, (dostęp: 31.03.2021 r.).
- Decyzja nr 293/2000/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 stycznia 2000 r. *przyjmująca program działania Wspólnoty (program Daphne) (2000-2003) w sprawie środków zapobiegawczych w walce przeciwko przemocy wobec dzieci, młodociany i kobiet*, Dz. Urz. WE L 34 z 9 lutego 2000 r.
- Decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej z dnia 15 marca 2001 r. *w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (2001/220/WSiSW)*, Dz. Urz. WE L 82 z 22 marca 2001 r.
- Rekomendacja Komitetu Ministrów Rec.(2002)5 w sprawie ochrony kobiet przed przemocą z dnia 30 kwietnia 2002 r., <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/>

przeciwdziałanie-przemocy-domowej/ogolne/akty-prawne-i-inne-dokumenty-/,
(dostęp: 22.09.2020 r.).

Rekomendacja Zgromadzenia Rady Europy 1582 (2002) w sprawie przemocy w rodzinie wobec kobiet z dnia 27 września 2002 r.

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w sprawie eliminacji przemocy domowej wobec kobiet z 22 grudnia 2003 roku (A/RES/58/147).

Decyzja nr 803/2004/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. przyjmująca program działania Wspólnoty (2004-2008) w celu zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz w celu ochrony ofiar i grup ryzyka (program Daphne II), Dz. Urz. UE L 143 z 30 kwietnia 2004 r.

Decyzja nr 779/2007/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 czerwca 2007 r. ustanawiająca na lata 2007-2013 program szczegółowy na rzecz zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz na rzecz ochrony ofiar i grup ryzyka (program Daphne III) jako część programu ogólnego „Prawa podstawowe i sprawiedliwość”, Dz. Urz. UE L 173/19 z 20 czerwca 2007 r.

Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską z dnia 13 grudnia 2007 roku, Dz. U. z 2009 r. nr 203 poz. 1569.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 26 listopada 2009 r. w sprawie eliminacji przemocy wobec kobiet, Dz. Urz. UE C 285 E z 21 października 2010 r.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie priorytetów oraz zarysu ram nowej polityki UE w dziedzinie walki z przemocą wobec kobiet (2010/2209(INI)), Dz. Urz. UE C 296 E z 2 października 2012 r.

Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z dnia 11 maja 2011 r., Dz. U. 2015 poz. 961.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony, Dz. Urz. UE L 338/2 z 21 grudnia 2011r.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 czerwca 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Dz. Urz. UE L 315 z 14 listopada 2012 r.

2. Orzecznictwo Sądów

a) Sąd Najwyższy

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 1970 r., IV KR 199/70, OSNKW 1971, nr 5, poz. 70.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 1971 r., I KR 149/71, OSNPG 1971, nr 12, poz. 238.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1971 r., VI KZP 40/71, OSNKW 1972, nr 2, poz. 27.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1974 r., I KRN 33/74, OSNKW 1975, nr 3-4, poz. 38.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 1975 r., V KR 203/75, OSP 1976, nr 10, poz. 187.

Uchwała Pełnego Składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, nr 7-8, poz. 86.

Wytyczne Wymiaru Sprawiedliwości Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1978 r., VII KZP 23/77, OSNKW 1979, nr 1-2.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 1984 r., III CZP 17/84, LEX nr 3000.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1987 r., III CZP 91/86, OSNC 1988, nr 4, poz. 42.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90, OSP 1992 nr 4, poz. 78.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 września 1992 r., III KRN 122/92, LEX nr LEX nr 22076.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 sierpnia 1996 r., WR 102/96, LEX nr 26355.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 grudnia 1998 r., I KZP 22/98, OSNKW 1999, z. 1-2, poz. 2.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2000 r., WA 37/00, LEX nr 332949.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2001 r., I KZP 26/01, OSNKW 2002, nr 1-2, poz. 4.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 października 2002 r., I KZP 33/02, OSNKW 2002, nr 11-12, poz. 93.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2003 r., IV KKN 312/99, LEX nr 77436.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2003 r., V KK 301/03, OSNKW 2004, nr 1, poz. 9.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 2004 r., V KK 13/04, LEX nr 109518.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2006 r., WA 15/06, OSNwSK 2006, poz. 910.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2007 r., V CSK 241/07, LEX nr 361289.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., IV K KK 168/09, KZS 2010, nr 5, poz. 16.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2010 r., V KK 172/09, OSNwSK 2010, nr 1, poz. 7.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2011 r., IV KK 143/11, LEX nr 848154.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 2011 r., IV KK 161/11, LEX nr 848160.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2011 r., III KK 159/11, OSNWK 2012, nr 2, poz. 14.

Uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 stycznia 2012 r., I KZP 18/11, OSNWK 2012, Nr 1, poz. 1.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2012 r., III CSK 17/12, LEX nr 1293962.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2012 r., V KK 306/12, LEX nr 1231655.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 września 2013 r., III CZP 52/13, LEX nr 1371626.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2014 r., II KK 83/14, Prokuratura i Prawo 2015 – dodatek „Orzecznictwo”, Nr 3, poz. 12

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III K 432/14, LEX nr 1663408.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15, OSNWK 2015, nr 5, poz. 41.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNWK 2016, nr 3, poz. 19.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 2017 r., III KK 157/17, LEX nr 2329441.

b) Trybunał Konstytucyjny

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 lipca 2006 roku, K 43/05, OTK-A 2006, nr 7, poz. 78.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 czerwca 2008 r., SK 17/07, Dz. U. z 2008 r. nr 107, poz. 686.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 kwietnia 2012 r., K 12/11, OTK ZU 2012, nr 4A, poz. 37.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 listopada 2012 r., SK 3/12, OTK-A 2012, nr 10, poz. 123, Dz. U. z 2012 r., poz. 1327.

c) Sądy Apelacyjne

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 września 1993 r., II AKz 251/93, KZS 1993, nr 9, poz. 13.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 9 marca 1994 r., II AKz 80/94, KZS 1994, nr 3, poz. 22.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 28 grudnia 1994 r., II AKz 465/94, KZS 1995, nr 1, poz. 34.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25 marca 1998 r., II Aka 40/98, LEX nr 35158.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 kwietnia 2001 r., II AKa 59/01, LEX nr 51177.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 6 września 2005 r. II Aka 170/05, OSA 2006, nr 1, poz. 4.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 1 czerwca 2009 r., II Aka 98/09, Prokuratura i Prawo 2010 – dodatek „Orzecznictwo”, Nr 9, poz. 26.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 23 grudnia 2009 r., II AKa 369/09, LEX nr 574480.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 27 marca 2012 r., II Aka 13/12, LEX nr 1210833.

d) Europejski Trybunał Praw Człowieka

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, z dnia 6 lipca 2005 r. w sprawie *Nachova i inni przeciwko Bułgarii*, skargi nr 43577/98 oraz 43579/98, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2005*, Zakamycze 2006.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 31 maja 2007 r. w sprawie 7510/04 *Kontrova v. Słowacja*, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2007*, Oficyna 2008.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 czerwca 2009 r. w sprawie 33401/02 *Opuz v. Turcja*, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2009*, LEX 2010.

Wyrok ETPC z dnia 15 września 2009 r. w sprawie 8227/04 *E.S. i inni v. Słowacja*, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-1324&file_name=002-1324.pdf, (dostęp: 07.09.2020 r.).

e) Sądy zagraniczne

Wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE z dnia 15 września 2011 r. w sprawie pytania prejudycjalnego skierowanego w toku postępowań karnych przeciwko M. Gueye (C-483/09) i V. S. Sanchezowi (C-1/10), M. Wąsek-Wiaderek, *Przegląd Orzecznictwa Europejskiego dotyczącego Spraw Karnych*, zeszyt nr 1-4/2011, Biuro Studiów i Analiz Sądu Najwyższego, s. 36.

f) Pozostałe

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11 stycznia 2012 r., II OSK 1922/11, Nowe Zeszyty Samorządowe 2012, nr 1, poz. 107.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 2 lutego 2006 r., II SA/Bk 681/05, LEX nr 194648.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Olsztynie z dnia 19 października 2010 r., II SA/Ol 665/10, LEX nr 754026.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 12 października 2011 r., IV SA/Wr 380/11, LEX nr 1102525.

Wyrok Sądu Rejonowego w Puławach z dnia 5 listopada 2019 r., II K 626/18, LEX nr 2747653.

3. Publikacja polskojęzyczne wykorzystane w pracy

a) Monografie

Aleksandrowicz J. W., *Psychoterapia medyczna. Teoria i praktyka*, Warszawa 1994.

Badura – Madej W., Dobrzyńska – Mesterhazy A., *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Kraków 2000.

- Bafia J., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1989.
- Bieńkowska E., Mazowiecka L., *Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych*, Warszawa 2009.
- Bieńkowska E., Mazowiecka L. *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw*, Warszawa 2014.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2007.
- Bodnar A., *Przemoc domowa w świetle wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, red. Mazowiecka L., Warszawa 2013.
- Browne K., Herbert M., *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1999.
- Bryk J., *Przestępstwo znęcania się. Studium prawno karne i kryminologiczne*, Szczytno 2003.
- Budyn-Kulik M., *Przemoc w rodzinie – analiza wiktymologiczna oraz prawnokarne środki przeciwdziałania*, Warszawa 2009.
- Budyn-Kulik M., *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawno karne i wiktymologiczne*, LEX/el. 2017.
- Bulenda T., Hołda Z., Rzepliński A., *Prawa człowieka a zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w polskim prawie i praktyce jego stosowania*, [w:] *Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie a prawa człowieka*, red. Hołda Z, Rzepliński A., Lublin 1992.
- Cabalski M., *Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne*, Kraków 2014.
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2019.
- Cieply F., *Partnerstwo w rodzinie a prawnokarne kontratyp karcenia małoletnich*, [w:] *Partnerstwo w rodzinie*, red. Truskolaska J., Lublin 2009.
- Cieślak W., *Prawo karne. Zarys instytucji i naczelnne zasady*, Warszawa 2010.
- Czarkowska M., *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie w praktyce organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji*, Warszawa 2014.
- Gardocka T., *Pozbawienie wolności w celu zbadania stanu psychicznego w prawie polskim*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego 2019, Tom LV.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2021, wyd. 22.

- Gliszczyński A., *Zjawisko przemocy w rodzinie. Studium prawno-kryminologiczne*, Kraków 2018.
- Gójska A., *Mediacja w sprawach rodzinnych, Ministerstwo Sprawiedliwości. Mediacje w polskim systemie prawa*, Warszawa 2011.
- Gruszczyńska B., *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawno kryminologiczne*, Warszawa 2007.
- Grzelak A., [w:] *Europejskie prawo karne*, red. Grzelak A., Królikowski M., Sakowicz A., Warszawa 2012.
- Habzda-Siwek E., *Ogólna teoria napięcia Roberta Agnew: o możliwościach wyjaśniania zróżnicowania zachowań przestępczych kobiet i mężczyzn*, [w:] *Przestępczość kobiet*, red. Brzezińska J., Warszawa 2017.
- Hanausek T., *Przemoc jako forma działania przestępczego*, Kraków 1966.
- Horna-Cieślak M., *Orzekanie oraz wykonywanie obowiązku leczenia odwykowego z ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2017.
- Hypś S., *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.
- Informacja o wynikach kontroli oceny skuteczności działań w zakresie udzielania pomocy osobom doświadczającym przemocy domowej*, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny Najwyższej Izby Kontroli, Warszawa 2016.
- Informator dla profesjonalistów. Wybrane interpretacje przepisów prawa z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2015.
- Informator dla sędziów, prokuratorów i kuratorów sądowych dotyczący przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Kraków 2015.
- Izydorzyc J., *Prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa oraz jego stopnie w polskim procesie karnym na podstawie k.p.k. z 1997 r.*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. Grzegorzyc T., Warszawa 2011.
- Jagiello D., *Kryminologia. Zarys wykładu*, Skierniewice 2012.
- Jagiello D., *Zaliczenie okresu „zatrzymania” w izbie wytrzeźwień na poczet kary – uwagi praktyczne*, [w:] *Izby wytrzeźwień a prawa człowieka*, red. Gardocka T., Sobczak J., Toruń 2013.
- James R. K., Gilliland B. E., *Strategie interwencji kryzysowej*, Warszawa 2008.

- Jaros P.J., *Prawa Dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2015.
- Jarosz E., *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna*, Katowice 2014.
- Jarosz E., *Przemoc w wychowaniu. Między prawnym zakazem a społeczną akceptacją. Monitoring Rzecznika Praw Dziecka*, Warszawa 2015.
- Kobes P., *Prawnokarne i administracyjnoprawne aspekty przemocy w rodzinie*, Bielsko-Biała 2011.
- Kobus I., Dziugiel I., *Zatrzymanie, ujęcie, doprowadzenie, sprawdzenie osoby*, Szczytno 2006.
- Komadowska A., *Przestępstwa przeciwko rodzinie w kodeksie karnym z 1997 roku – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne w dobie przemian*, red. Kasprzyk P., Wiśniewski P., Lublin 2009.
- Konarska-Wrzosek V., *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999.
- Konarska-Wrzosek V., *Przestępstwo znęcania się*, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. Warylewski J., Warszawa 2016.
- Kołodowska W., *W kręgu agresji, przemocy i brutalizacji życia*, Szczytno 2002.
- Kordaczuk-Wąs M., Putka M., *Zintegrowany System Monitorowania Przypadków Przemocy w Rodzinie. Doświadczenia hiszpańskie*, Warszawa 2011/2012.
- Kordaczuk-Wąs M., *Zintegrowany System Monitorowania Przypadków Przemocy w Rodzinie – doświadczenia hiszpańskie*, Warszawa 2012.
- Kosonoga J., *Dozór Policji jako środek zapobiegawczy w polskim procesie karnym*, Warszawa 2008.
- Kosonoga J., *Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym jako środek zapobiegawczy*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. Grzegorzczak T., Warszawa 2011.
- Kowalewska-Borys E., Truskolaska E., *Podstawowe założenia oraz pojęcia Konwencji Stambulskiej*, [w:] *Przemoc w rodzinie w aspekcie Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, red. Kowalewska-Borys E., Warszawa 2015.
- Krajewski R., *Karcenie dzieci. Perspektywa prawna*, Warszawa 2010.

- Kunicka-Michalska B., [w:] *Kary i inne środki reakcji prawno karnej. System Prawa Karnego. Tom 6*, red. Melezini M., Warszawa 2016.
- Leoński Z., *Ustrój i zadania samorządu terytorialnego*, [w:] *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania*, red. Wykrętowicz S., Poznań 2008.
- Lewis Herman J., *Przemoc. Uraz psychiczny powrót do równowagi*, Gdańsk 1998.
- Lewoc M., *Monitoring spraw dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie z uwzględnieniem wytycznych Prokuratora Generalnego*, [w:] *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, red. Mazowiecka L., Warszawa 2013.
- Majchrzyk Z., *Motywacje zabójczyń. Alkohol i przemoc w rodzinie*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1995.
- Marek A., Konarska-Wrzošek V., *Prawo karne*, Warszawa 2019.
- Mazowiecka L., *Czy prokuratorzy biorą udział w budowaniu systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie? Czy prokurator (funkcjonariusz Policji) powinien kierować sprawą związane z przemocą w rodzinie do mediacji?*, [w:] *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, red. Mazowiecka L., Warszawa 2013.
- Mazur J., *Przemoc w rodzinie, teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002.
- Melaniuk E., *Praktyka stosowania instytucji nakazu natychmiastowej izolacji sprawcy przemocy domowej w wybranych krajach*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020.
- Melezini M., *Środki karne jako instrument polityki kryminalnej*, Białystok 2013.
- Melezini M., *Granice swobodnego uznania sądu przy wymiarze środków karnych*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz*, red. Bojarski M., Brzezińska J., Łuczak K., Wrocław 2015.
- Melezini M., *Środki karne – Zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej*, [w:] *Kary i inne środki reakcji prawno karnej. System Prawa Karnego, Tom 6*, red. Melezini M., Warszawa 2016.
- Mellibruda J., *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Warszawa 2009.
- Mik C., *Wprowadzenie do prawa międzynarodowego praw człowieka*, [w:] *Szkola praw człowieka. Teksty wykładów*, red. Łabęcka E., Warszawa 1998.
- Mozgawa M., *Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się – art. 207 k.k. (zarys problematyki)*, [w:] *Znęcanie się*, red. Mozgawa M., Warszawa 2020.

- Muszyńska A., *O zmianach w zakresie leczniczych środków zabezpieczających na tle nowelizacji kodeksu karnego z 2015 roku*, [w:] *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego. Tom XLIII. Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza Kaczmarka*, red. Giezek J., Gruszecka D., Kalisz T., Wrocław 2017.
- Nowicki M. A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2013.
- Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Toruń 1988.
- Pikulski S., Romańczuk-Grącka M., *Zakaz przebywania w określonych środowiskach i miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sadu – z perspektywy nowelizacji prawa karnego*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz*, red. Bojarski M., Brzezińska J., Łucarz K., Wrocław 2015.
- Płatek M., *Przestępstwo znęcania. Przyczyny i skutki zarządzania ekscysem*, [w:] *Znęcanie się*, red. Mozgawa M., Warszawa 2020.
- Prochaska J. O., Norcross J. C., *Systemy psychoterapeutyczne. Analiza transteoretyczna*, Warszawa 2006.
- Prusinowska-Marek A., [w:] *Meritum. Prawo rodzinne*, red. Jędrejek G., Warszawa 2015.
- Podgórecki A., *Zarys socjologii prawa*, Warszawa 1971.
- Pokrzywa M., *Wybrane aspekty prowadzenia postępowań przygotowawczych w sprawach o uprowadzenie małoletniego określonych art. 211 k.k.*, Warszawa 2009.
- Pospiszył I., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994.
- Potocka M., Dąbrowiecka H., *Przemoc w rodzinie a wymiar sprawiedliwości*, Warszawa 2005.
- Ratajczak M., *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980.
- Romańczuk-Grącka M., *Pojęcie i funkcje przymusu psychicznego w prawie karnym*, Warszawa 2020.
- Sakowicz A., [w:] *Kary i inne środki reakcji prawno karnej. System Prawa Karnego. Tom 6*, red. Melezini M., Warszawa 2016.
- Sasal H. D., *Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*, Warszawa 2005.

- Sękowska-Kozłowska K., *Komitet ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet – ustrój, kompetencje, funkcjonowanie*, Toruń 2011.
- Sierpowska I., *Prawo pomocy społecznej*, Warszawa 2011.
- Sierpowska I., *Pomoc społeczna. Komentarz*, wyd. 4, Wolters Kluwer 2017.
- Sierpowska I., *Pomoc społeczna. Komentarz*, wyd. 5, Wolters Kluwer 2020.
- Sitarz O., *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o Prawach Dziecka*, Katowice 2004.
- Skrzydło-Niżnik I., *Normy ustrojowo organizacyjne samorządu terytorialnego*, [w:] *Problemy prawne w działalności samorządu terytorialnego*, red. Dolata S., Opole 2002.
- Spurek S., *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Warszawa 2013.
- Spurek S., *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2012.
- Stefański R. A., *Środki zapobiegawcze w nowym Kodeksie postępowania karnego*, Warszawa 1998.
- Stefański R.A., *Prawo karne materialne. Część szczególna*, Warszawa 2009.
- Stefański R. A., *Zatrzymanie osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tyłmana*, red. Grzegorzczak T., Warszawa 2011.
- Stefański R.A., *Stosowanie środków zapobiegawczych*, LEX/el. 2015.
- Stożek M., *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Warszawa 2009.
- Szumski J., *Prawnokarne sposoby reakcji wobec osób uzależnionych od alkoholu i narkotyków na tle projektów legislacyjnych*, [w:] *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane Pani Profesor Oktawii Górniok*, Katowice 1996.
- Szymczak M., *Słownik języka polskiego, t. 3, R-Z*, Warszawa 1993.
- Śliwowski J., *Prawo karne*, Warszawa 1979.
- Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1989.
- Tobis A., *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie. Charakterystyka prawna i skuteczność kary pozbawienia wolności*, Poznań 1980.
- Waltoś S., Hofmański P. *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020.
- Wawrzyniak J., *Dom i rodzina jako środowisko przemocy. Przegląd wyników badań w wybranych krajach Europy*, [w:] *Różne spojrzenia na przemoc*, red. Szczepanik

- R., Wawrzyniak J., Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008.
- Wąsek A., *Prawnokarna problematyka samobójstwa*, Warszawa 1982.
- Wieruszewski R., *ONZ-owski system ochrony praw człowieka*, [w:] *System ochrony praw człowieka*, Banaszak B., Bisztyga A., Complak K., Jabłoński M., Wieruszewski R., Kraków 2005.
- Wrona G., *Konflikt a przemoc. Zastosowanie art. 207 § 1 k.k. w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Rzeszów 2017.
- Zajac M., *Procedura Niebieskie Karty. Realizacja zadań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Wrocław 2012.
- Zatorski-Sikora Ł., *Drogi zła*, [w:] *Różne spojrzenia na przemoc*, red. Szczepanik R., Wawrzyniak J., Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008.
- Z pomocą psychologiczną powrót do godności*, Ogólnopolskie Pogotowie Dla Ofiar Przemocy w Rodzinie – Niebieska Linia, Warszawa 2003.
- Zielińska E., *Konwencja Rady Europy o zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, jej ogólna ocena oraz celowość przystąpienia do niej przez RP*, Warszawa 2012.
- Zielińska E., *Międzynarodowe standardy postępowania wobec ofiar przemocy ze względu na płeć*, [w:] *Poszanowanie godności ofiar przestępstw*, red. Cielecki T., Gudebska-Rusiecka A.M., Legionowo 2002.

b) Komentarze

- Budyn-Kulik M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Mozgawa M., Warszawa 2019, komentarz do art. 115 § 11 k.k., teza 4, LEX/el. 2019.
- Budyn-Kulik M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. Mozgawa M., Warszawa 2020, komentarz do art. 41a § 1 k.k., LEX/el. 2020.
- Budyn-Kulik M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. Mozgawa M., Warszawa 2020, komentarz do art. 72 k.k., LEX el. 2020.
- Filar M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, red. Filar M., Warszawa 2016, komentarz do art. 191 k.k., LEX/el. 2016.
- Gardocka T., Jagiełło D., *Kodeks postępowania karnego. Krótki komentarz dla studiujących*, Warszawa 2018.

- Gardocki L.(red.), Gardocka T., Jagiełło D., *Kodeks karny. Krótki komentarz dla studiujących*, Warszawa 2020.
- Giezek, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, komentarz do art. 115 § 11 k.k., LEX/el. 2021.
- Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1998.
- Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005.
- Górniok O., *Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze*, Warszawa 1998, z. 7.
- Górniok O., [w:] *Kodeks Karny. Komentarz do art. 117-363, t. 2*, red. Górniok O., Hoc S., Kalitowski M., Przyjemski S. M., Sienkiewicz Z., Tyszkiewicz L., Wąsek A., Gdańsk 2005.
- Hofmański P., Paprzycki L. K., Sakowicz A., [w:] *Kodeks karny. Komentarz, wyd. V*, red. Filar M., Warszawa 2016, komentarz do art. 72 k.k., LEX/el. 2016.
- Hypś S., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, t. 1, Komentarz do art. 117-221*, red. Królikowski M., Zawłocki R., Warszawa 2017.
- Hypś S., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Grześkowiak A., Wiak K., Warszawa 2019.
- Jagiełło D., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Art. 41, 45*, Difin 2020.
- Kłaczyńska N., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. Giezek J., Warszawa 2012.
- Konarska-Wrzosek V., [w:] *Kodeks karny. Komentarz, wyd. III*, red. Konarska-Wrzosek V., Warszawa 2020, komentarz do art. 66 k.k., LEX/el. 2020.
- Konarska-Wrzosek V., [w:] *Kodeks karny. Komentarz, wyd. III*, red. Konarska-Wrzosek V., Warszawa 2020, komentarz do art. 72 k.k., LEX/el. 2020.
- Kosonoga J., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Stefański R.A., Warszawa 2020.
- Koszowski M., [w:] *Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Komentarz, I*. Niżnik-Dobosz, M. Koszowski, Warszawa 2020, komentarz do art. 24, LEX/el. 2020.
- Lachowski J., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Konarska-Wrzosek V., Warszawa 2018.
- Lachowski J., [w:] *Kodeks karny. Komentarz, wyd. III*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, komentarz do art. 207 k.k., LEX/el. 2020.
- Łabuda G., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. Giezek J., Warszawa 2012.

- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2005.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Mozgawa M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Mozgawa M., Warszawa 2019.
- Mozgawa M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. Mozgawa M., Warszawa 2021, komentarz do art. 209 k.k., LEX/el. 2021.
- Pilch A., [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. Wróbel W., Kraków 2015.
- Pyrcak-Górowska M., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116*, red. Wróbel W., Zoll A., Warszawa 2016.
- Siwik Z., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Filar M., Warszawa 2016.
- Skorupka J., *Środki przymusu, objaśnienia do art. 243-296*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Skorupka J., Warszawa 2015.
- Sroka T., *Kara ograniczenia wolności*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. Wróbel W., Kraków 2015.
- Stefański R. A., [w:] *Kodeks postępowania karnego, t. II, Komentarz do art. 167-296*, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2019.
- Szeleszczuk D., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Grześkowiak A., Wiak K., Warszawa 2018.
- Szewczyk M., Górowski W., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1-52*, red. Wróbel W., Zoll A., Warszawa 2016.
- Szewczyk M., Jodłowski J., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-211a*, red. Wróbel W., Zoll A., Warszawa 2017.
- Szwarczyk M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Bojarski T., Warszawa 2016.
- Ważny A., [w:] *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, wyd. 2, Kiełtyka A., Ważny A., Warszawa 2015.
- Wąsek A., Warylewski J., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, t. 1, Komentarz do art. 117-221*, red. Wąsek A., Zawłocki R., Warszawa 2010.
- Zalewski W., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz do art. 32-116*, red. Królikowski M., Zawłocki R., Warszawa 2015.
- Ziółkowska A., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. III, red. Konarska-Wrzosek V., Warszawa 2020, komentarz do art. 41a § 1 k.k., LEX/el. 2020.
- Zoll A., [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. Wróbel W., Kraków 2015.

c) Czasopisma

- Bafia J., *Umacnianie i ochrona rodziny w PRL*, Nowe Drogi 1979, nr 3.
- Bałandynowicz A., *Teoretyczne podstawy probacji*, Probacja 2009, nr 1.
- Barcik J., *Europejski nakaz ochrony z perspektywy adwokata*, Palestra 2016, nr 5.
- Bieńkowska E., *Przemoc w rodzinie*, Magazyn Prawniczy Jurysta 1996, z. 4.
- Bieńkowska E., *Sytuacja ofiar przestępstw w postępowaniu karnym w świetle standardów w Unii Europejskiej*, Studia Prawnicze 2001, nr 3-4.
- Bieńkowska E., *Ofiary przestępstwa w postępowaniu karnym – nowe standardy Unii Europejskiej*, Państwo i Prawo 2014, z. 4.
- Bieńkowska E., *Ochrona ofiar przestępstw w sytuacjach tran granicznych – regulacje polskie na tle wymogów prawa unijnego*, Prokuratura i Prawo 2016, nr 5.
- Błachut J., *Czy „ciemna liczba przestępstw” istnieje?*, Archiwum Kryminologii 2007-2008, t. XXIX-XXX.
- Bryk J., *Zagadnienie karcenia nieletnich jako okoliczności wyłączającej bezprawność czynu (rozważania na tle przestępstwa znęcania się)*, Przegląd Policyjny 2001, nr 1.
- Bryk J., *Istota przemocy (rozważania prawnie karne i kryminologiczne)*, Przegląd Policyjny 2001, nr 3.
- Buchała K., *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989.
- Cora Ł., *Zatrzymanie administracyjne na podstawie art. 40 ust. 1 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, Prokuratura i Prawo 2008, nr 5.
- Chądzyńska M., Meder J., Charzyńska K., *Uczestnictwo w psychoedukacji osób chorych na schizofrenię – analiza zajęć z perspektywy pacjentów*, Psychiatria Polska 2009, t. XLIII, nr 6.
- Czarkowska M., *Przedmiot ochrony przestępstwa znęcania się w kontekście przemocy wobec kobiet w rodzinie*, Prokuratura i Prawo 2011, nr 10.
- Czarny P., *Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją RP Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, Zeszyty Prawnicze 2012, nr 4 (36).
- Dudka K., *Środki zapobiegawcze stosowane wobec sprawców przemocy w rodzinie*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2006, nr 2.
- Filar M., *Glosa do uchwały SN z dnia 10 grudnia 1998 r., I KZP 22/98*, Państwo i Prawo 1999, nr 8.

- Grabowska-Moroz B., Śledzińska-Simon A., *Uwagi na temat zgodności Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z Konstytucją RP*, Państwo i Prawo 2015, nr 5.
- Grochoła A., Kozłowska D., *Aspekty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Kwartalnik Policyjny 2017, nr 1.
- Grządkowski A., *Przestępstwo znęcania się w praktyce wymiaru sprawiedliwości – wybrane zagadnienia*, Studia Iuridica Lublinensia 2010, nr 13.
- Gubiński A., *Karcenie i jego granice*, Prawo i Życie 1960, nr 12.
- Jakimko W., *Postępowanie przyspieszone w hiszpańskim procesie karnym*, Przegląd Sądowy 2009, nr 3.
- Kania A. M., *Znamię „szczególnego okrucieństwa” w orzecznictwie sądowym*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, Tom XXV, Wrocław 2009, nr 25.
- Kluza J., *Przestępstwo przemocy ekonomicznej*, Prokuratura i Prawo 2019, nr 9.
- Kołąkowska-Przełomiec H., *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w projekcie kodeksu karnego*, Przegląd Prawa Karnego 1995, nr 12.
- Korszeń D., Korszeń E., *Tryb rozpoznawania przez sąd zażalenia wnoszonego na podstawie art. 12b ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Przegląd Sądowy 2011, nr 7-8.
- Kosonoga J., *Podstawy stosowania środków zapobiegawczych*, Prokuratura i Prawo 2003, nr 10.
- Kozłowska-Miś I., Mozgawa M., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 1993, nr 1-2.
- Krajewski R., *Kontratyp karcenia małoletnich po wprowadzeniu prawnego zakazu stosowania wobec nich kar cielesnych*, Palestra 2012, nr 1–2.
- Krajewski R., *Targnięcie się na życie jako skutek przestępstwa znęcania*, Prokuratura i Prawo 2017, nr 4.
- Kruk E., *Przemoc w rodzinie a ofiara i zabezpieczenie jej praw w świetle procedury „Niebieskie Karty” i cywilnego „nakazu opuszczenia lokalu” ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska 2016, vol. LXIII, 1, Sectio G.
- Kurniewicz A., *Odebranie osoby małoletniej podlegającej władzy rodzicielskiej w związku z przemocą w rodzinie*, Biuletyn Kryminologiczny 2019, nr 26.
- Lisowska E., *Przemoc ekonomiczna-geneza, definicje, wyniki badań*, Niebieska Linia 2014, nr 3/92.

- Mazowiecka L., *Z problematyki reagowania na przemoc wobec kobiet*, Prokuratura i Prawo 2015, nr 12.
- Melezini M., Sakowicz A., *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sadu (art. 39 pkt 2b k.k.)*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2008, z. 2.
- Olek I., *Nowelizacja art. 209 k.k. – aspekty prawne i praktyczne*, Przegląd Policyjny 2019, nr 135(3).
- Orłowska-Zielińska B., Szczechowicz K., *Rodzina a prawny zakaz stosowania kar fizycznych wobec małoletnich*, Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego 2014, nr 5.
- Pawłoka P., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09*, Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa 2010, nr 3-4.
- Płatek M., *Rola prawa karnego wykonawczego w zapobieganiu przestępczości*, Studia Iuridica 2000, t. XXXVIII.
- Płatek M., *Prawnoporównawcze aspekty projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Studia Iuridica 2005, nr 44.
- Płatek M., *Granice racjonalnej polityki karnej i penitencjarnej*, Państwo i Prawo 2006, nr 9.
- Płatek M., *Karnoprawne modele przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Archiwum Kryminologii 2007-2008, t. XXIX-XXX.
- Płatek M., *Kryminologiczno-epistemologiczne aspekty przestępstwa zgwałcenia*, Archiwum Kryminologii 2010, t. XXXII.
- Płatek M., *Ochrona prawna przed przemocą wobec kobiet i przemocą domową*, [w:] *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet, w tym kobiet starszych i kobiet z niepełnosprawnościami – analiza i zalecenia*, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich 2013, nr 7.
- Ratajczak A., *Przestępstwo znęcania się pod wpływem alkoholu nad rodziną i osobami zależnymi*, Studium z zakresu kryminologii i prawa karnego, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Prace Wydziału Prawa, Poznań 1964.
- Romańczuk-Grącka M., *Powody i zakres kryminalizacji utrudniania korzystania z zajmowanego lokalu mieszkalnego – art. 191 § 1a k.k.*, Studia Prawnoustrojowe 2018, nr 41.

- Sakowicz A., *Opinia prawna na temat sprawozdania podkomisji nadzwyczajnej do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk nr 1698) z dnia 8 lutego 2010 r.*, Zeszyty Prawnicze Bura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu 2010, nr 2(26).
- Sitarska A., *Przemoc w rodzinie a mediacja*, Prokuratura i Prawo 2006, nr 1.
- Siwek K., *W sprawie skutkowego charakteru przestępstwa znęcania się*, Prokuratura i Prawo 2018, nr 11.
- Słabicka S., *Zabójstwa na tle konfliktów rodzinnych*, Prokuratura i Prawo 2001, nr 6.
- Sosnowska D. J., *Przestępstwo znęcania się*, Państwo i Prawo 2008, nr 3.
- Staszak A., *Przemoc, szczególne udręczenie i szczególne okrucieństwo jako znamię czynu zabronionego*, Prokuratura i Prawo 2008, nr 12.
- Stefański R.A., *Przestępstwo porzucenia (art. 187 k.k.)*, Prokuratura i Prawo 1997, nr 5.
- Stefański R.A., *Warunkowy dozór Policji – nowy środek zapobiegawczy*, Państwo i Prawo 2006, z. 6.
- Stefański R. A., *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu*, Przegląd Sadowy 2006, nr 6.
- Stefański R. A., *Środki probacyjne mające na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie*, Probacja 2011, nr 1.
- Stefański R. A., *Środek karny nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym*, Prokuratura i Prawo 2011, nr 2.
- Tychmańska A., *Znaczenie Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych dla polskiego porządku prawnego na przykładzie analizy orzecznictwa polskich sądów administracyjnych*, Studenckie Zeszyty Naukowe 2017, Vol. XX, nr 34.
- Urbanik E. J., *Godność jako „tarcza” przeciw przemocy*, Niebieska Linia 2011, nr 2/73.
- Właźlak K., *Programy jednostek samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Samorząd Terytorialny 2011, nr 9.
- Właźlak K., *Problemy funkcjonowania zespołów interdyscyplinarnych ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Samorząd Terytorialny 2012, nr 4.
- Wrona G., *Kropla drąży skałę*, Świat Problemów 2013, nr 7.

Wysocki M., *Przemoc wobec osoby w rozumieniu art. 191 k.k.*, Prokuratura i Prawo 1999, nr 3.

Żbikowska M., *Warunkowy dozór Policji*, Prokuratura i Prawo 2011, nr 7-8.

4. Publikacje zagraniczne wykorzystane w pracy

a) Monografie

Agnew R., *Pressured into crime: An overview of general strain theory*, Roxbury Publishing Company, Los Angeles, CA, USA 2006.

Browne A., Williams K. R., Dutton D. G., *Homicide between intimate partners: A 20-year review*, [w]: *Homicide. A sourcebook of social research*. red. Smith M. D., Zahn M. A., Sage Publications, Thousand Oaks, CA, USA 1999.

Ewing C. P., *Battered Women Who Kill: Psychological Self-Defense as Legal Justification*, New York USA 1987.

b) Czasopisma

Kellerman A. L., Mercy J. A., *Men, women and murder: Gender-specific differences in rates of fatal violence and victimization*, Journal of Trauma 1992, No 33.

Roberts A. R., *Battered Women Who Kill. A Comparative Study of Incarcerated Participants with a Community Sample of Battered Women*, Journal of Family Violence 1996, Vol. 11, No 3.

5. Źródła internetowe wykorzystane w pracy

Banasiuk J. (red.), *Czy Polska powinna ratyfikować Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Raport Instytutu Ordo Iuris*, Fundacja Instytut na rzecz Rozwoju Kultury Prawnej Ordo Iuris, Warszawa 2014, https://ordoiuris.pl/public/pliki/dokumenty/Raport_przemoc_OI.pdf, (dostęp: 07.09.2020 r.).

Biuro Komunikacji i Promocji Ministerstwo Sprawiedliwości, *Wniosek w sprawie wypowiedzenia Konwencji Stambulskiej*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/ministerstwo-sprawiedliwosci-konwencja-stambulska-powinna-zostac-wypowiedziana-poniewaz-jest-sprzeczna-z-prawami-konstytucyjnymi>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant, Concluding observations of the Human Rights Committee, Poland 27 October 2010,

CCPR/C/POL/CO/6, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/co/CCPR-C-POL-CO-6.doc>, (dostęp: 06.01.2021 r.).

Daszczyński R., *Marcin Plichta, szef Amber Gold, ma sześć wyroków w zawieszeniu*, https://wyborcza.pl/1,76842,12285623,Marcin_Plichta__szef_Amber_Gold__ma_szesc_wyrokow.html, (dostęp: 10.01.2021 r.).

Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn. Część I – raport z badań ogólnopolskich. Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, listopad 2010, https://archiwum.mrips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1-2010_%20Raport-ogolnopolnski_K-M_01-03-11.pdf, (dostęp: 12.05.2020 r.).

Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn. Część II – raport z badania profesjonalistów. Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, listopad - grudzień 2010, https://archiwum.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/2-2010_%20Raport-profesjonalisci_K-M_01-03-11.pdf, (dostęp: 12.05.2020 r.).

Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski. Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2011, https://archiwum.mrips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Przemoc%20w%20rodzinie/dane%20statystyczne/1%20RAPORT_POLACY_PRZEMOC_W_RODZINIE_FIN.pdf, (dostęp: 12.05.2020 r.).

Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: komentarz do wyników badań. Raport z badania eksperckiego na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2011, https://archiwum.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Przemoc%20w%20rodzinie/dane%20statystyczne/2%20RAPORT_PRZEMOC_W_RODZINIE_IDEABLOG_FIN.pdf, (dostęp: 12.05.2020 r.).

Diagnoza dotycząca realizacji zadań wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wykonywanych przez zespoły interdyscyplinarne/grupy robocze, a także realizacji procedury „Niebieskie Karty” w oparciu o rozporządzenie w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”, <https://www.gov.pl/attachment/3c6c93cf-89c5-43d4-ab01-b7894399cdd6>, (dostęp: 20.11.2020 r.).

- Instytut Spraw Publicznych, Rekomendacje. Przemoc ekonomiczna w związkach. Propozycje zmian w prawie oraz działań służących przeciwdziałaniu i zwalczaniu zjawiska przemocy ekonomicznej*, Warszawa 2015, s. 4, <http://www.rownoscpłci.pl/uploads/pdf/1957392357.pdf>, (dostęp: 07.09.2020 r.).
- Jak przyspieszyć sprawy o nakaz opuszczenia mieszkania przez sprawcę przemocy. RPO pisze do MS*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rzecznik-pyta-resort-sprawiedliwosci-o-przyspieszenie-spraw-nakazu-dla-sprawcy-przemocy-by-opuscil-lokal>, (dostęp: 02.02.2021 r.).
- Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie na tle wybranych rozwiązań legislacyjnych. Opracowania tematyczne*, Warszawa 2010. <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/95/plik/ot-583.pdf>, (dostęp: 30.09.2020 r.).
- Komitet Praw Dziecka ONZ narusza postanowienia Konwencji*, <https://ordoiuris.pl/rodzina-i-malzenstwo/komitet-praw-dziecka-onz-narusza-postanowienia-konwencji> (dostęp: 25.07.2020 r.).
- Kurek A., *Rodzaje przemocy*, Elbląg 2011, <http://mediacje-elblag.pl/pliki/092010/rodzaje%20przemocy.pdf>, (dostęp: 25.07.2020).
- Minister Anna Schmidt: rząd nie prowadzi działań zmierzających do wypowiedzenia Konwencji stambulskiej*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/w-sejmie-rozpatrywano-projekt-ustawy-ws-zastrzezen-do-konwencji-stambulskiej>, (dostęp: 16.12.2020 r.).
- Lewoc M., *Ochrona dla pokrzywdzonych i świadków*, Niebieska Linia 2015, nr 1, <https://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/5439-ochrona-dla-pokrzywdzonych-i-swiadkow>, (dostęp: 28.09.2020 r.).
- Odpowiedź na interpelację nr 548 poseł Barbary Nowackiej do Ministerstwa Sprawiedliwości BM-I.0520.526.2019 w sprawie podziału środków z Funduszu Sprawiedliwości oraz działań resortu w obszarze przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie*, <https://orka2.sejm.gov.pl/INT9.nsf/klucz/ATTBLFJQD/%24FILE/i00548-o1.pdf>, (dostęp: 02.02.2021 r.).
- Oświadczenie Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie planów wypowiedzenia Konwencji Stambulskiej*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/oswiadczenie-rpo-ws-planow-wypowiedzenia-konwencji-stambulskiej>, (dostęp: 14.09.2020 r.).
- Oświadczenie Sekretarz Generalnej Rady Europy Marii Pejčinović Burić w sprawie wypowiedzenia Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej przez Polskę*, <https://www.coe.int/en/web/portal/-/poland->

should-not-withdraw-from-the-istanbul-convention-says-secretary-general, (dostęp: 14.09.2020 r.).

Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 29 kwietnia 2016 roku nr IV.7214.62.2014.DZ skierowane do Ministra Sprawiedliwości, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MS_ws_opuszczenia_mieszkania_przez_sprawce_przemocy_w_rodzinie.pdf, (dostęp: 02.02.2021 r.).

Pismo Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2016 roku, nr DSO-I-072-6/16, skierowane do Rzecznika Praw Obywatelskich, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/%2FOdpowied%C5%BA%20MS%20na%20wyst%C4%85pienie%20RPO%20w%20sprawie%20nakazu%20opuszczenia%20mieszkania%20dla%20sprawcy%20Przemocy%205%20lipca%202016.pdf>, (dostęp: 02.02.2021 r.).

Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 6 lutego 2017 roku o nr IV.7214.62.2014.DZ skierowane do Ministra Sprawiedliwości, <https://bip.brpo.gov.pl/sprawy-generalne/pdf/2017/2/IV.7214.62.2014/964774.pdf>, (dostęp: 02.02.2021 r.).

Plątek M., *Przemoc w rodzinie, Materiały edukacyjne przygotowane w ramach programu Socrates Grundtvig Action 1*, http://www.psep.pl/grundtvig/5/przemoc_w_rodzinie.pdf, (dostęp: 30.10.2020 r.).

Polska wolna od przemocy wobec kobiet. Wybrane problemy dotyczące wdrożenia Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, Amnesty International 2018, https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2018/02/Polska-wolna-od-przemocy-wobec-kobiet_analiza_Amnesty-International-2.pdf, (dostęp: 07.09.2020 r.).

Raducha M., *Konwencja Stambulska. Sprzeciw nauczycieli, rodziców i uczniów. 33 organizacje piszą do Rady Europy*, <https://wiadomosci.wp.pl/konwencja-stambulska-sprzeciw-nauczycieli-rodzicow-i-uczniow-33-organizacje-pisza-do-rady-europy-6537241346705025a>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

Raport z realizacji Krajowego Programu Działań na Rzecz Równego Traktowania za rok 2016, http://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/sites/default/files/raport_2016_przyjety_rm.pdf, (dostęp: 07.09.2020 r.).

Sprawozdanie z wykonania ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi w okresie od dnia 1 stycznia 2015 roku do dnia 31 grudnia 2015 r., <http://www.parpabip.pl/pliki/strona/Sprawo>

zdanie%202015_RM-24-4-17.pdf, s. 24, Ministerstwo Zdrowia, Warszawa 2017, (dostęp: 02.02.2021 r.).

Sprawozdania z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie – dane statystyczne za lata 2010-2020, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 za okres od dnia 1 stycznia do dnia 31 grudnia 2020 r., Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Warszawa, wrzesień 2021, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp: 10.10.2021 r.).

Stenogram z posiedzenia Komisji Polityki Społecznej i Rodziny oraz Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka w dniu 29 czerwca 2005 r. – sprawozdanie podkomisji nadzwyczajnej o rządowym projekcie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (druk nr 3639), archiwum Sejmu RP IV kadencji, <http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/wgsknr/PSR-262>, (dostęp: 02.02.2021 r.).

Tekst zaleceń Komitetu Praw Człowieka wydane po obronie VI Sprawozdania okresowego RP z realizacji postanowień MPPOiP, <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/konwencje/miedzynarodowy-pakt-praw-obywatelskich-i-politycznych/> (dostęp: 25.07.2020 r.).

Uwagi końcowe Komitetu Praw Człowieka po rozpatrzeniu VII Sprawozdania Okresowego RP z realizacji postanowień MPPOiP, <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/konwencje/miedzynarodowy-pakt-praw-obywatelskich-i-politycznych/>, (dostęp: 25.07.2020 r.).

Uwagi końcowe Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych po rozpatrzeniu VI Sprawozdania Okresowego RP z realizacji postanowień MPPGSiK, <https://archiwum.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka---niowa/organizacja-narodow-zjednoczonych---powszechny-system-ochrony-praw-czlowieka/miedzynarodowy-pakt-praw-gospodarczych-spoecznych-i-kulturalnych/wykonywanie-miedzynarodowego-paktu-praw-gospodarczych-spoecznych-i-kulturalnych-przez-polske/vi-sprawozdanie-polski-za-lata-2007-2013/?serwis=2>, (dostęp: 25.07.2020 r.).

Uwagi końcowe Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet po rozpatrzeniu połączonego VII i VIII sprawozdania okresowego z realizacji postanowień

CEDAW, http://www.karat.org/pliki/wp-content/uploads/2014/10/Uwagi-Koncowe-Komitetu-CE-DAW_PL.pdf, (dostęp: 25.07.2020 r.).

Uwagi końcowe Komitetu Praw Dziecka po rozpatrzeniu połączonego III i IV sprawozdania okresowego z realizacji postanowień Konwencji o Prawach Dziecka, <https://archiwum.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka---niowa/organizacja-narodow-zjednoczonych-powszechny-system-ochrony-praw-czlowieka/konwencja-o-prawach-dziecka/wykonywanie-konwencji-o-prawach-dziecka-przez-polske/>, (dostęp: 25.07.2020 r.).

Wypowiedź Ministra Sprawiedliwości Zbigniewa Ziobro podczas konferencji prasowej w dniu 25.07.2020 r., <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/ministerstwo-sprawiedliwosci-konwencja-stambulska-powinna-zostac-wypowiedziana-poniewaz-jest-sprzeczna-z-prawami-konstytucyjnymi>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

Wypowiedź Wiceministra Sprawiedliwości Marcina Romanowskiego podczas konferencji prasowej w dniu 25.07.2020 r., <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/ministerstwo-sprawiedliwosci-konwencja-stambulska-powinna-zostac-wypowiedziana-poniewaz-jest-sprzeczna-z-prawami-konstytucyjnymi>, (dostęp: 14.09.2020 r.).

Zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Raport GREVIO na temat Polski, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/RPO-raport-grevio-przemoc-domowa>, (dostęp: 15.11.2021 r.).

Komenda Główna Policji, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html>, (dostęp: 31.03.2021 r.).

Komenda Główna Policji, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie>, (dostęp: 31.03.2021 r.).

Komenda Główna Policji, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/201373,Przemoc-w-rodzinie-dane-od-2012-roku.html>, (dostęp: 31.03.2021r.).

Komenda Główna Policji, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63509,Uchylanie-sie-od-alimentacji-art-209.html>, (dostęp: 10.10.2021r.).

<http://www.rownosoplci.pl/publikacje,1,25.html>, (dostęp: 07.09.2020 r.).

<http://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/interpelacja.xsp?typ=INT&nr=13055>, (dostęp: 16.12.2020 r.).

SPIS TABEL

Tabela nr 1. Liczba postępowań wszczętych i stwierdzonych na podstawie art. 207 § 1-3 k.k. (w liczbach bezwzględnych)	43
Tabela nr 2. Liczba sprawców przemocy w rodzinie będących pod wpływem alkoholu (w liczbach bezwzględnych).....	49
Tabela nr 3. Skazania odnotowane w sądach rejonowych w Polsce na podstawie art. 207 § 1 k.k. w latach 2010-2020 z podziałem na rodzaj kary (w liczbach bezwzględnych).....	275
Tabela nr 4. Liczba osób osądzonych i skazanych według wybranych rodzajów przestępstw kwalifikowanych jako przemoc w rodzinie w latach 2012-2020 (w liczbach bezwzględnych).....	279
Tabela nr 5. Skazania w sądach rejonowych w Polsce z art. 207 § 1 k.k. kwalifikowane jako przemoc w rodzinie w latach 2012-2020 z podziałem na wymiar kary (w liczbach bezwzględnych).....	283
Tabela nr 6. Liczba podejrzanych o przestępstwa z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny i kwalifikowanych jako przemoc w rodzinie wobec których zastosowano środki zapobiegawcze w latach 2010-2020 (w liczbach bezwzględnych)	285
Tabela nr 7. Liczba orzeczonych środków karnych przez sądy rejonowe w Polsce w latach 2010-2020 wobec osób skazanych za stosowanie przemocy w rodzinie (w liczbach bezwzględnych).....	287
Tabela nr 8. Liczba orzeczonych środków probacyjnych przez sądy rejonowe w Polsce w latach 2010-2020 wobec osób skazanych za stosowanie przemocy w rodzinie (w liczbach bezwzględnych).....	288

SPIS WYKRESÓW

Wykres nr 1. Liczba interwencji Policji w związku z przemocą w rodzinie (w liczbach bezwzględnych)	45
Wykres nr 2. Liczba ofiar przemocy w rodzinie (w liczbach bezwzględnych).....	46
Wykres nr 3. Liczba sprawców przemocy w rodzinie (w liczbach bezwzględnych)	47
Wykres nr 4. Postępowania wszczęte, przestępstwa stwierdzone, osoby osądzone z art. 207 § 1 k.k. (w liczbach bezwzględnych).....	272
Wykres nr 5. Udział ogółu osądzonych z art. 207 § 1 k.k. w liczbie ogólnej osądzonych z rozdziału XXVI k.k. (w procentach).....	275
Wykres nr 6. Rodzaje osądzeń z art. 207 § 1 k.k. w sądach rejonowych w Polsce w latach 2012-2020 kwalifikowanych jako przemoc w rodzinie (w liczbach bezwzględnych)	282